

UNIVERZITET PRIVREDNA AKADEMIJA U NOVOM SADU
PRAVNI FAKULTET ZA PRIVREDU I PRAVOSUĐE

UGOVOR O DELU

Doktorska disertacija

Mentor: Prof. dr Milan Počuča

Kandidat: Msr. Sanja M. Maksimović

Novi Sad, 2016. godina

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИВРЕДУ И ПРАВОСУЂЕ
У НОВОМ САДУ

КЉУЧНИ ПОДАЦИ О ЗАВРШНОМ РАДУ

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Сања Максимовић
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	Проф. Др Милан Почуча, ванредни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Наслов рада:	Уговор о делу
Језик публикације (писмо):	Српски, латиница
Физички опис рада:	Унети број: Страница: 249 Поглавља: 4 Референци:554 Табела: 1 Слика: Графикона: 44 Прилога: 8
Научна област:	Привредно-правна
Предметна одредница, кључне речи:	Уговор о делу, обавезе наручиоца посла и посленика, разликовање уговора о делу од других уговора, компарација уговора о делу

<p>Извод (апстракт или резиме) на језику завршног рада:</p>	<p>Предмет истраживања у овом раду је анализа уговора о делу од његовог постанка па до савременог доба. Анализом су обухваћени и уговори који су проистекли из уговора о делу, као што су уговор о грађењу, уговор о продаји, уговор о раду, уговор о превозу ствари и лица, уговор о ауторском делу. Пошто уговор о делу личи и на неке друге двострано обавезне уговоре, али се по својим особинама разликује и јасно издваја од њих, у раду је обрађена и ова проблематика. Односно дефинисана је разлика и сличности уговора о делу са наведеним уговорима. У том смислу, долази се до закључка да наведени уговори имају одређене сличности, али у исто време и одређене разлике које карактеришу сваки од њих. Уговор о делу је постојао још у римском праву и води порекло из уговора <i>locatio conductio operis</i>. То је уговор којим се једна страна <i>conductor</i> – обавезивала да изврши неки конкретан посао, као што је прављење ципела, превоз вина и сл., а друга страна <i>locator</i> се обавезивала да за то плати одређену накнаду. Оно што је веома занимљиво јесте то што је још у римском праву прављена разлика између обичних послова и оних послова за које је требало посебно образовање. Наиме, у римском праву, послови који су изискивали веће знање а које су поседовали посебно учени људи (учитељи, адвокати), нису били предмет <i>locatio conductio operis</i> него <i>mandatum</i> који је био добротини, односно бесплатни уговор.</p> <p>Из законске дефиниције о делу могу се извући и његове основне особине. У питању је именовани, двострано обавезни и теретни уговор, неформални (консенсуални), комутативни. Може имати и својство уговора <i>intuitu personae</i>, када га наручилац закључује с обзиром на посебна својства (стручна, научна, уметничка) посленика, у којем случају он своју обавезу не може преносити на треће лице. Иманентно својство овог уговора представља управо то што је оквир послова који се уговарају веома широк, зато што он обухвата послове засноване на некој телесној ствари, као што су нпр. производња, оправка, превоз, али и послове уметничке, научне или литералне вокације. За уговор о</p>

	<p>делу је карактеристично то што је наручилац заинтересован за резултат који посленик треба да постигне својим радом, односно ангажовањем својих физичких и интелектуалних способности. Ипак, као занимљиво се може навести то да посао на чије се извршење посленик обавезао не подразумева увек и постизање циља који се имао у виду приликом закључења уговора. Предмет уговора о делу чине посао извршиоца посла и награда за извршени посао. Наиме, уговор о делу је закључен када се стране сагласе о делу посленика и о награди коју дугује наручилац (битни елементи уговора). На основу спроведеног компаративног истраживања дошло се до закључка да је уговор о делу регулисан у грађанским законима европских земаља и да се по својој правној суштини не разликује од законског појма уговора о делу који је регулисан у Закону о облигационим односима Републике Србије. У раду је направљен кратак осврт на будућу Грађански законик Републике Србије. Уочава се потреба законодавства за допуњавањем одредаба које регулишу уговор о делу. У раду је направљено истраживање у виду анкете. Испитано је 100 физичких и 50 правних лица. На основу поменутог истраживања, уочавамо да се правна и физичка лица слажу да Закон о облигационим односима задовољава потребе уговорних страна, али да је потребна измена и допуна одредаба које регулишу уговор о делу.</p>
<p>Датум одбране: (Попуњава накнадно одговарајућа служба)</p>	
<p>Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)</p>	<p>1. Др Милорад Бејатовић, редован професор, ужа научна област – привредно-правна, избор у звање редовног професора 20.04.2012. године, на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитета Привредна академија у Новом Саду, где је и запослен.- <i>председник комисије</i></p> <p>2. Др Милан Почуча, ванредни професор, ужа научна област –</p>

	<p>Грађанско-правна и Привредно-правна; изабран у звање ванредног професора 2013. Године на Правном факултету за привреду и правосуђе у Новом Саду где је и запослен – <i>ментор</i>.</p> <p>3. Др Вук Раичевић, редовни професор, Факултет за економију и инжењерски менаџмент из Новог Сада, изабраног 2013. године за ужу научну област опште и правне науке, запослен на факултету ФИМЕК Нови Сад, Правни факултет за Привреду и правосуђе.- <i>члан комисије</i></p>
<p>Напомена:</p> <p>УДК број</p>	<p>347.44:349.22 (497.11) (043.3)</p>

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD

FACULTY OF LAW FOR COMMERCE AND JUDICIARY
IN NOVI SAD

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Sanja Maksimovic
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	Milan Pocuca PhD, Associate Professor, Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad
Title:	Service Contract
Language of text (script):	Serbian language
Physical description:	Number of: Pages: 249 Chapters: 4 References: 554 Tables: 1 Illustrations: Graphs: 44 Appendices: 8
Scientific field:	Economic and legal
Subject, Key words:	Service contract, employer and employee obligations, the distinction between service contracts and other contracts, comparison of service contracts

Abstract (or resume)
in the language of
the text:

The subject of this paper is to analyze the service contract from its beginning until the present time. The analysis included contracts arising from the service contract, such as construction contract, contract of sale, work contract, transport contract of goods and persons, copyright contract. Since the service agreement has similarities with other two-sided, binding contracts but on the other hand its features vary and clearly stand out this paper deals with the issue by defining the differences and similarities of a service agreement compared to the aforementioned agreements. Therefore, it can be concluded that those agreements have certain similarities but at the same time there are differences characterising each of them. The service contract dates back to Roman law and originates from the contract *locatio conductio operis*, a contract by which one party *conductor* - obliged to perform a specific job, such as making shoes, the transport of wine etc. while the other party a *locator* obliged to pay the specified fee for the job. A very interesting curiosity is that even Roman law distinguished between regular work activities and those which required special education. In fact, in Roman law, work which demanded greater education that could have been provided only by highly educated people (teachers, lawyers) was not the subject of *locatio conductio operis* but of *mandatum*, a free of charge contract. With reference to the legal definition of work/service the main features of a service contract can be drawn. They can be named, two-sided, obligatory, informal (consensual), commutative agreements. They can be *intuitu personae* type of contract when a contracting party signs on an employee with regard to their specific expertise (professional, scientific, artistic) and in which case their obligation can not be transferred to a third party. An immanent feature of this agreement is the fact that the range of contracted work can be very broad as it includes tactile activities such as production, repair, transportation, as well as activities of artistic, scientific or literary vocation. A service contract is characterized by the fact that the contracting party is interested in the result of the employee's work and engagement of their physical and intellectual abilities. However, it is important to indicate that the work to which the employee committed does not always include target achievement planned at the time of agreement signing.

	<p>The subject of a service contract are the work for which an employee is contracted and a reward for the completed work. The service contract is signed when the parties agree on the work of the employee and the reward to be paid by the contracting party (the essential elements of the contract). Upon conducted comparative research it can be concluded that the service contract is regulated in civil codes of European countries and legally is no different from the legal concept of a service contract regulated by the Obligations Law of the Republic of Serbia. This paper makes a brief reference to the future Civil Code of the Republic of Serbia. There is a need for supplementing the provisions of legislation regulating service contracts. The research conducted for this paper was done in the form of survey. The study included 100 individuals and 50 legal entities. Based on the research, it can be concluded that both physical and legal entities agree the Obligation Law meets their needs whereas the amendments to the provisions regulating service contract are necessary.</p>
<p>Defended: (The faculty service fills later.)</p>	
<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<p>1. Dr Milorad, Bejatovic, Full Professor, scientific specialty - economic and legal, appointed as full professor on 20 April 2012, at the Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University Business Academy in Novi Sad, employed by the University. - <i>Board chairman</i></p> <p>2. Dr Milan Pocuca, Associate Professor, scientific specialty – civil,economi and legal, appointed as associate professor in 2013, at the Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad. – <i>Ментор</i>.</p> <p>3. Dr Vuk Raicevic, Full Professor, Faculty of Economics and Engineering Management in Novi Sad, appointed in 2013 with scientific specialty in general law, employed at FIMEK, Novi Sad, Faculty of Law for Commerce and Judiciary. - <i>Board member</i>.</p>
<p>Note:</p>	<p>347.44:349.22 (497.11) (043.3)</p>

Sadržaj

UVOD	13
1. POREKLO UGOVORA O DELU	19
1.1. RIMSKO PRAVO – TEMELJ PRAVNIH INSTITUCIJA	20
1.2. LOCATIO CONDUCTIO	22
1.2.1. LOCATIO CONDUCTIO REI	25
1.2.2. LOCATIO CONDUCTIO OPERARUM.....	27
1.2.3. LOCATIO CONDUCTIO OPERIS FACIENDI.....	29
1.3. UGOVOR O DELU U PRAVIMA ANTIČKE GRČKE	34
1.4. UGOVOR O DELU U PRAVIMA ORIJENTALNIH DESPOTIJA	37
1.5. ISTORIJAT NASTANKA GRAĐANSKIH ZAKONIKA – KODIFIKACIJA	41
1.5.1. AUSTRIJSKI GRAĐANSKI ZAKONIK	42
1.5.2. FRANCUSKI GRAĐANSKI ZAKONIK.....	44
1.5.3. NEMAČKI GRAĐANSKI ZAKONIK	45
1.5.4. ŠVAJCARSKI GRAĐANSKI ZAKONIK.....	47
1.5.5. ITALIJANSKI GRAĐANSKI ZAKONIK.....	49
1.5.6. SRPSKI GRAĐANSKI ZAKONIK	50
1.5.7. OPŠTI IMOVINSKI ZAKONIK ZA CRNU GORU	55
1.5.8. JUGOSLAVIJA – NASTANAK GRAĐANSKOG ZAKONODAVSTVA	56
2. UGOVOR O DELU U REPUBLICI SRBIJI	59
2.1. POJAM UGOVORA O DELU	60
2.2. OSNOVNA NAČELA	62
2.2.1. NAČELO AUTONOMIJE VOLJE	62
2.2.2. NAČELO SAVESNOSTI I POŠTENJA	63
2.2.3. NAČELO RAVNOPRAVNOSTI STRANA	64
2.2.4. NAČELO NEFORMALNOSTI	65
2.2.5. NAČELO JEDNAKE VREDNOSTI DAVANJA	65
2.2.6. NAČELO MONETARNOG NOMINALIZMA	66
2.2.7. NAČELO DUŽNOSTI ISPUNJAVANJA OBAVEZA	66
2.3. OSOBINE UGOVORA O DELU	67
2.3.1. IMENOVAN UGOVOR	67
2.3.2. JEDNOSTAVAN UGOVOR	67
2.3.3. KONSENZUALAN UGOVOR	68
2.3.4. DVOSTRANO OBAVEZAN UGOVOR	68
2.3.5. TERETAN UGOVOR.....	70
2.3.6. KOMUTATIVAN UGOVOR	71
2.3.7. KAUZALAN.....	71
2.3.8. SAMOSTALAN UGOVOR	72
2.3.9. UGOVOR SA TRAJNIM ČINJENJEM.....	72
2.3.10. UGOVOR INTUITU PERSONAE.....	73
2.4. BITNI ELEMENTI UGOVORA O DELU	74
2.5. ZAKLJUČENJE UGOVORA O DELU	76
2.5.1. SAGLASNOST VOLJA UGOVORNIH STRANA	76
2.5.2. PREGOVORI	77
2.5.2.1. <i>Pravna dejstva pregovora</i>	77
2.5.3. PONUDA	78
2.5.3.1. <i>Sadržina ponude</i>	79
2.5.3.2. <i>Forma ponude</i>	79
2.5.3.3. <i>Dejstvo ponude</i>	80
2.5.3.4. <i>Prihvatanje ponude</i>	80

2.5.4. PREDMET UGOVORA O DELU	82
2.5.4.1. <i>Moguć predmet</i>	82
2.5.4.2. <i>Dozvoljen predmet</i>	83
2.5.4.3. <i>Određen predmet</i>	83
2.5.4.4. <i>Osnov ugovora (causa - kauza)</i>	84
2.5.5. USLOV ZA PUNOVAŽNOST UGOVORA	84
2.5.5.1. <i>Sposobnost za zaključenje ugovora</i>	84
2.5.5.2. <i>Nedostaci saglasnosti – mane volje</i>	85
2.5.6. FORMA UGOVORA O DELU	88
2.5.7. SREDSTVA OBEZBEĐENJA IZVRŠENJA UGOVORA.....	90
2.5.7.1. <i>Kapara</i>	90
2.5.7.2. <i>Kapara kao odustanica</i>	91
2.5.7.3. <i>Kaucija</i>	91
2.5.7.4. <i>Zaloga</i>	92
2.5.7.5. <i>Ugovorna kazna</i>	93
2.5.7.6. <i>Odustanica</i>	94
2.5.7.7. <i>Jemstvo</i>	95
2.5.8. ZAKLJUČENJE UGOVORA ADHEZIJOM (PO PRISTUPU)	96
2.5.9. ZAKLJUČENJE UGOVORA NADMETANJEM	98
2.5.9.1. <i>Poziv na nadmetanje o ceni radova</i>	99
2.5.9.2. <i>Poziv na nadmetanje ili tehničko rešenje nameravanih radova</i>	99
2.6. DEJSTVO UGOVORA O DELU	100
2.7. OBAVEZE POSLENIKA.....	102
2.7.1. <i>KVALITET POSLENIKOVOG MATERIJALA</i>	103
2.7.2. <i>NEDOSTACI MATERIJALA</i>	103
2.7.3. <i>NADZOR I SARADNJA UGOVORNIH STRANA</i>	105
2.7.4. <i>OBAVEZA IZVRŠENJA DELA</i>	106
2.7.5. <i>POVERAVANJE POSLA TREĆEM</i>	108
2.7.6. <i>ODGOVORNOST ZA SARADNIKE</i>	109
2.7.7. <i>NEPOSREDAN ZAHTEV SARADNIKA POSLENIKA OD NARUČIOCA</i>	109
2.7.8. <i>PREDAJA IZRAĐENE STVARI NARUČIOCU</i>	111
2.8. ODGOVORNOST ZA NEDOSTATKE.....	112
2.8.1. <i>PRESTANAK PRAVA</i>	113
2.8.2. <i>POSLEDICE POSLENIKOVOG NEODGOVORNOG PONAŠANJA</i>	114
2.8.3. <i>PRAVA NARUČIOCA KADA DELO IMA NEDOSTATAK</i>	114
2.9. OBAVEZE NARUČIOCA	115
2.9.1. <i>OBAVEZA PRIJEMA POSLA</i>	115
2.9.2. <i>OBAVEZA ISPLATE NAKNADE</i>	117
2.10. RIZIK ZA SLUČAJ PROPASTI ILI OŠTEĆENJA STVARI	119
2.11. ZALOGA KAO SREDSTVO OBEZBEĐENJA ISPLATE NAKNADE	120
2.12. PRESTANAK UGOVORA O DELU	121
2.12.1. <i>SPORAZUMNI RASKID</i>	121
2.12.2. <i>RASKID UGOVORA ZBOG NEISPUNJENJA</i>	123
2.12.3. <i>ZAKONSKE ODREDBE O NEMOGUĆNOSTI ISPUNJENJE OBAVEZE</i>	125
2.12.4. <i>NEMOGUĆNOST ISPUNJENJA UGOVORNIH OBAVEZA</i>	126
2.12.5. <i>RASKIDANJE UGOVORA O DELU ZBOG ODSTUPANJA OD UGOVORNIH OKOLNOSTI</i>	127
2.12.6. <i>RASKIDANJE UGOVORA O DELU PRE ISTEKA ROKA</i>	128
2.12.7. <i>RASKIDANJE UGOVORA ZBOG NEDOSTATAKA KOJI GA ČINE NEUPOTREBLJIVIM</i>	128
2.12.8. <i>RASKID UGOVORA VOLJOM NARUČIOCA</i>	129
2.12.9. <i>PRESTANAK UGOVORA USLED SMRTI UGOVORNIKA</i>	129
2.13. NAKNADA ŠTETE	130
2.13.1. <i>MATERIJALNA ŠTETA</i>	132
2.13.2. <i>STVARNA ŠTETA</i>	132
2.13.3. <i>IZGUBLJENA DOBIT</i>	133

2.13.4. DOKAZIVANJE KRIVICE KOD UGOVORNE ODGOVORNOSTI	133
2.13.5. POSEBNO ODMERAVANJE NAKNADE ŠTETE U SLUČAJU POVREDE UGOVORA O DELU	133
2.14. UGOVOR O DELU U BUDUĆEM GRAĐANSKOM ZAKONIKU REPUBLIKE SRBIJE	134
2.15. PRIMERI SUDSKE PRAKSE	138
3. UGOVOR O DELU I DRUGI UGOVORI.....	145
3.1. UGOVOR O GRAĐENJU	145
3.1.1. BITNI ELEMENTI	146
3.1.2. PRAVNA PRIRODA.....	147
3.1.3. ZAKLJUČENJE UGOVORA	148
3.1.4. OBAVEZE IZVOĐAČA RADOVA.....	148
3.1.5. OBAVEZE NARUČIOCA	150
3.1.6. PREDAJA IZGRAĐENOG OBJEKTA NARUČIOCU	150
3.1.7. ODGOVORNOST IZVOĐAČA RADOVA ZA ŠTETU.....	151
3.1.8. RAZLIKOVANJE UGOVORA O DELU I UGOVORA O GRAĐENJU	153
3.2. UGOVOR O PRODAJI.....	153
3.2.1. BITNI ELEMENTI UGOVORA O PRODAJI.....	154
3.2.2. DEJSTVO UGOVORA O PRODAJI.....	154
3.2.3. OBAVEZE PRODAVCA	155
3.2.4. OBAVEZE KUPCA	157
3.2.5. OBAVEZA ČUVANJA STVARI ZA RAČUN SA UGOVARAČEM.....	157
3.2.6. NAKNADA ŠTETE	158
3.2.7. RAZLIKOVANJE UGOVORA O DELU I UGOVORA O PRODAJI.....	160
3.3. UGOVOR O RADU	161
3.3.1. SADRŽINA UGOVORA O RADU	162
3.3.2. STUPANJE NA RAD	163
3.3.3. PRAVA I OBAVEZE ZAPOSLENOG I POSLODAVCA.....	163
3.3.4. ZABRANA DISKRIMINACIJE	164
3.3.5. RASKID UGOVORA O RADU	165
3.3.6. UGOVOR O DELU PREMA ZAKONU O RADU	167
3.3.7. RAZLIKOVANJE UGOVORA O DELU I UGOVORA O RADU	168
3.4. UGOVOR O PREVOZU STVARI I LICA.....	169
3.4.1. UGOVOR O PREVOZU STVARI	170
3.4.1.1. <i>Odgovornost prevoznika</i>	171
3.4.2. UGOVOR O PREVOZU LICA I PRTLJAGA.....	172
3.4.2.1. <i>Pravo putnika</i>	172
3.4.2.2. <i>Odgovornost prevozioca</i>	173
3.4.2.3. <i>Odgovornost za prtljag predat na prevoz</i>	173
3.4.3. RAZLIKOVANJE UGOVORA O DELU I UGOVORA O PREVOZU	173
3.5. UGOVOR O AUTORSKOM DELU	174
3.5.1. NAKNADA	175
3.5.2. PRAVA AUTORA NA RASKID UGOVORA	176
3.5.3. RAZLIKOVANJE UGOVORA O DELU I UGOVORA O AUTORSTVU	177
3.6. INOVACIJE I PRIMENA U UGOVORU O DELU	177
4. UGOVOR O DELU U STRANOM ZAKONODAVSTVU	179
4.1. UGOVOR O DELU U AUSTRIJSKOM GRAĐANSKOM ZAKONIKU	181
4.2. UGOVOR O DELU U FRANCUSKOM GRAĐANSKOM ZAKONIKU	183
4.3. UGOVOR O DELU U NEMAČKOM GRAĐANSKOM ZAKONIKU	188
4.4. UGOVOR O DELU U ŠVAJCARSKOM GRAĐANSKOM ZAKONIKU	191
4.5. UGOVOR O DELU U ITALIJANSKOM GRAĐANSKOM ZAKONIKU	195
4.6. UGOVOR O DELU U POLJSKOM GRAĐANSKOM ZAKONIKU	198

4.7. UGOVOR O DELU U ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE HRVATSKE	201
4.8. UGOVOR O DELU U ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE CRNE GORE.....	204
4.9. UGOVOR O DELU U ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE.....	207
4.10. UGOVOR O DELU U ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SLOVENIJE	210
4.11. UGOVOR O DELU U ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE MAKEDONIJE	211
4.12. EVROPSKI GRAĐANSKI ZAKONIK	215
ISTRAŽIVANJE.....	218
ZAKLJUČAK.....	233
LITERATURA	239

UVOD

Potreba za istraživanjem i analiziranjem ugovora o delu nameće se sama, s obzirom na činjenicu da je ovaj ugovor u savremenom pravu značajno proširio svoj domen primene, naročito na razne intelektualne, kulturne, naučne i druge poslove, pri čemu su konstituisana brojna nova pravila iz oblasti prava i obaveze ugovornih strana. Ipak, osnovne postavke, odnosno pravni temelji ugovora o delu, kao što su pojam, konsensualni karakter i osnovna prava i obaveze ostali su i u savremenom pravu, ali sa dogradnjom pravnih rešenja o ostalim komponentama u skladu sa potrebama savremenog života i prometa, o čemu će u radu biti više reči.

Neophodnost izlaganja ove veoma kompleksne teme jeste i to što se tema ugovora o delu nije detaljno i sveobuhvatno analizirala u pravnoj doktrini više od tri decenije, te će stoga naučni doprinos ovog rada biti od velike važnosti kako za celokupnu naučnu zajednicu, tako i za širu javnost.

Izvesni ugovori o delu, odnosno ugovori koji po svojim bitnim svojstvima i svojoj genezi predstavljaju ugovor o delu i kojima se uz odgovarajuću naknadu izvršava određeni posao iz domena fizičkog i umnog rada u savremenom pravu dobijaju svoju posebnost i autonomiju, tako da predstavljaju posebne imenovane ugovore, odvajajući se na taj način od svog genusa. Svakako se može zaključiti da evolucija ugovora o delu govori da je ugovor preživeo sva društveno – ekonomska uređenja od njegovog nastanka, kao i da su iz njegovog genusnog pojma nikli njemu slični novi imenovani ugovori koji su zadržali sve njegove osobine, što svakako ukazuje na njegov značaj u pravu, osiguravajući mu ostajanje u centru pažnje pravne teorije.

Ugovor o delu je vrsta ugovora kojim se jedno lice (poslenik, preduzimač, izvođač radova – *konduktor*) obavezuje da drugom licu (naručilac posla – *locator*) izvrši jedan određeni posao i njime postigne određeni rezultat, a naručilac posla se obavezuje da za to plati izvesnu naknadu. Iz navedenog proizilazi da je ugovor o delu ugovor kojim se poslenik obavezuje da obavi određeni posao, a naručilac se obavezuje da mu za to plati naknadu. Iz navedene definicije proizilazi da je predmet obaveze naručioca plaćanje naknade. Po tom obeležju, ugovor o delu je sličan onim ugovorima kod kojih jedna strana plaća naknadu.

Ugovor o delu je u početku bio isključivo ugovor građanskog prava na osnovu kojeg se poslenik obavezivao da pruži neku fizičku ili intelektualnu uslugu. Međutim, u vreme kada su se tržišni odnosi razvili, ugovor o delu se iz građanskog prava proširio i na privredno

(trgovinsko) pravo. Naime, on je i dalje zadržao osnovne osobine ugovora o delu, ali je njegov predmet postao raznovrsniji i obimniji. U privrednom pravu su se osamostalili brojni ugovori koji su proistekli iz ugovora o delu, kao što su: ugovor o građenju, ugovor o prevozu, autorski ugovor, itd.

Kao što se iz navedenog da zaključiti, ugovor o delu, kao i ugovori koji su iz njega proistekli, predstavljaju veoma složenu i kompleksnu materiju. Stoga će se u okviru definisane teme napraviti osvrt na svaki od navedenih ugovora, s tim što će primarni akcenat prilikom obrade biti svakako posvećen ugovoru o delu, preciznije, njegovim bitnim osobinama, poreklu i značaju, uslovima nastanka, bitnim sastojcima, dejstvu i obavezama koje proizilaze iz njega, kao i njegovom prestanku.

Predmet istraživanja će predstavljati analiza ugovora o delu od njegovog postanka pa do savremenog doba. Analizom će biti obuhvaćeni i ugovori koji su proistekli iz ugovora o delu, kao što su ugovor o građenju, ugovor o prevozu i autorski ugovor. Pošto ugovor o delu liči na neke druge dvostrano obavezne ugovore, ali se po svojim osobinama razlikuje i jasno izdvaja od njih, u radu ćemo istražiti i ovu problematiku. Stoga će u disertaciji biti analizirani i ugovor o radu, i ugovor o prodaji u cilju razgraničavanja, odnosno definisanja razlika i sličnosti ugovora o delu sa navedenim ugovorima. Tako npr. možemo naglasiti da ugovor o delu ima sličnosti sa ugovorom o radu. Još od rimskog prava je činio jednu jedinstvenu grupu, nazvanu *locatio conductio*, a osnovna zajednička osobenost bila im je ta što je jedan ugovornik ustupao stvar ili radnu snagu drugom ugovorniku na korišćenje uz odgovarajuću naknadu. Čak su Srpski građanski zakonik i Opšti zakonik za Crnu Goru, kao i Austrijski građanski zakonik regulisali ugovor o delu zajedno sa ugovorom o radu, odnosno ugovorom o službi, dok savremena prava, o čemu će biti više reči u radu, mnogo dublje razlikuju ove ugovore, iako se izvršeni rad javlja kao determinanta i ugovora o delu i ugovora o radu.

Ugovor o delu je postojao još u rimskom pravu i vodi poreklo iz ugovora *locatio conductio operis*. To je ugovor kojim se jedna strana *conductor* – obavezivala da izvrši neki konkretan posao, kao što je pravljenje cipela, prevoz vina i sl., a druga strana *locator* se obavezivala da za to plati određenu naknadu. Ono što je veoma zanimljivo jeste to što je još u rimskom pravu pravljen razlika između običnih poslova i onih poslova za koje je trebalo posebno obrazovanje. Naime, u rimskom pravu, poslovi koji su iziskivali veće znanje, a koje su posedovali posebno učeni ljudi (učitelji, advokati), nisu bili predmet *locatio conductio operis* nego *mandatum* koji je bio dobročini, odnosno besplatni ugovor.

Iz zakonske definicije ugovora o delu mogu se izvući i njegove osnovne osobine. U pitanju je imenovani ugovor, dvostrano obavezujući i teretan ugovor, neformalni (konsensualni), komutativni. Može imati i svojstvo ugovora *intuitu personae*, kada ga naručilac zaključuje s obzirom na posebna svojstva (stručna, naučna, umetnička) poslenika, u kojem slučaju on svoju obavezu ne može prenositi na treće lice (proizvođača).

Po mišljenju izvesnih pravnih toretičara, ugovor o delu spada u trajne ugovore ili u ugovore sa trajnim izvršenjem obaveza. Pri tom se polazi od vremena trajanja ugovornog odnosa, odnosno od činjenice da se ugovorne obaveze izvršavaju za relativno duže vreme. S druge strane stav druge grupe autora jeste da ugovor o delu treba ubrojati u kratkotrajne ugovore, jer kod njega vreme trajanja ugovornog odnosa ne utiče na ukupan obim činidbi koje ugovorači jedan drugom duguju.

Imanentno svojstvo ovog ugovora predstavlja upravo to što je okvir poslova koji se ugovaraju veoma širok, zato što on obuhvata poslove zasnovane na nekoj telesnoj stvari, kao što su npr. proizvodnja, opravka, prevoz, ali i poslove umetničke, naučne ili literalne vokacije. Za ugovor o delu je karakteristično to što je naručilac zainteresovan za rezultat koji poslenik treba da postigne svojim radom, odnosno angažovanjem svojih fizičkih i intelektualnih sposobnosti. Ipak, kao zanimljivo se može navesti to da posao na čije se izvršenje poslenik obavezao ne podrazumeva uvek i postizanje cilja koji se imao u vidu prilikom zaključenja ugovora. Tako će se u slučajevima u kojima se obaveza poslenika po svojoj prirodi sastojati u obavezi sredstva, a ne u obavezi cilja, npr. u obavezi poslenika jeste da leči životinju, ali ne i da je izleči ili npr. poslenik može preuzeti obavezu da izbuši tri bušotine na određenom zemljištu do dubine od 50 metara, bez obzira da li je pronašao vodu, minerale i sl. S obzirom na navedeno, može se reći da se ugovorom o delu poslenik obavezuje da izvrši određeni posao, odnosno da uloži određeni trud čiji se rezultat ima ceniti s obzirom na prirodu obaveze, sadržinu i cilj ugovora koji su ugovarači hteli da postignu.

Kod ugovora o delu mora se uzeti u obzir saglasnost volja, predmet i osnov ugovora. Saglasnost volja znači postizanje sporazuma o poslu koji treba izvršiti i o njegovom rezultatu, vremenu izvršenja posla i o nagradi za izvršeni posao, jer bez saglasnosti o navedenom nema ni ugovora. Predmet ugovora o delu čine posao izvršioca posla i nagrada za izvršeni posao. Naime, ugovor o delu je zaključen kada se strane saglase o delu poslenika i o nagradi koju duguje naručilac (bitni elementi ugovora). Veoma često strane ugovaraju i rok kao bitan

element ugovora. Vreme za koje je poslenik dužan da izvrši posao, a naručilac da isplati nagradu određuje se ugovorom ili to prizilazi iz prirode konkretnog ugovora.

Ugovor o delu stvara međusobna prava i obaveze između poslenika i naručioca. On obavezuje poslenika: da obavesti naručioca o nedostacima materijala ili naloga, da izvrši posao i preda ga naručiocu i da odgovara za nedostatke dela. S druge strane, osnovne obaveze naručioca jesu da primi rad i isplati naknadu posleniku.

Jedna od osobina ugovora o delu jeste da se on može zaključiti i putem javnog nadmetanja. Naime, naručilac može uputiti poziv određenom ili neodređenom broju lica na nadmetanje za izvršenje određenih radova pod određenim uslovima i za određene garancije. U uslovima se precizno opisuju radovi, određuje vreme u kome se dostavlja i ispituje ponuda, izrađuje stvar ili dokumentacija, određuje način utvrđivanja naknade, predviđa polaganje kaucije ako se učestvuje u nadmetanju itd. Naručilac može postupiti na dva načina. Ako je u upućenom pozivu odredio da će ugovor o delu biti zaključen sa onim ko ponudi najnižu naknadu (cenu) ili ko je uputio najpovoljniju ponudu (najniža cena ne znači i najpovoljniju ponudu) naručilac je u obavezi da zaključi ugovor o delu o tim radovima.

Ugovor o delu prestaje njegovim izvršenjem u celosti. To je ujedno i najčešći način prestanka ovog ugovora. Međutim, važno je naglasiti da sve dok naručeni posao nije dovršen, naručilac može raskinuti ugovor kad god hoće, ali je u tom slučaju dužan da isplati posleniku ugovorenu naknadu, umanjenu za iznos troškova koje ovaj nije učinio, a koje bi bio dužan da učini da ugovor nije raskinut, kao i iznos zarade koju je ostvario na drugoj strani ili koju je namerno propustio da ostvari. Obaveza poslenika iz ugovora o delu mora biti moguća, dopuštena i određena, odnosno određiva. Ukoliko je predmet ovog ugovora nemoguć, neodređen ili neodrediv, ugovor je ništav.

U istraživačkom poduhvatu, u okviru navedene teme ovog rada izvršiće se provera, odnosno potvrda ili opovrgavanje hipoteze koja glasi: Ugovor o delu postoji u svim zakonicima koji će biti analizirani i po svojoj pravnoj prirodi, odredbe koje se odnose na ovaj ugovor ne razlikuju se od odredbi Zakona o obligacionim odnosima u Republici Srbiji.

Kao i provera, odnosno potvrda ili opovrgavanje hipoteze koja glasi: Odredbe kojima je definisan ugovor o delu u Zakonu o obligacionim odnosima u potpunosti zadovoljavaju potrebe ugovornih strana u Republici Srbiji.

Istraživanje navedene problematike ima za cilj potvrđivanje validnosti postavljenih hipoteza koja će biti istražena na osnovu naučnoistraživačkog rada i analize ugovora o delu u domaćem zakonodavstvu, odnosno aktuelnog stanja legislative u građanskim zakonicima evropskih zakonodavstava.

Cilj koji će autor nastojati da postigne sa naučnog aspekta će se ogledati, na osnovu sveobuhvatne uporedno-pravne analize pravnih propisa, kako u zakonodavstvu Republike Srbije, tako i u evropskim zakonodavstvima, a i u zakonodavstvima zemalja u okruženju, a koji su u vezi sa predmetom istraživanja. Odabrana su nacionalna prava Srbije, Hrvatske, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Slovenije, Nemačke, Švajcarske, Francuske, Austrije, Poljske, Italije.

Društveni cilj, odnosno doprinos koji će autor nastojati da ostvari kroz disertaciju će se ogledati kroz sistematičan jasan prikaz ugovora o delu, ali i ugovora koji su iz njega proistekli, kao i ugovora sa kojima ima zajedničke elemente, kako bi se uža naučna zajednica, ali i šira javnost bolje upoznala sa izučavanom tematikom.

U saglasnosti sa ciljem i predmetom istraživanja, postavljen je odgovarajući teorijsko-metodološki okvir istraživanja. Najsveobuhvatnija i najpodrobniji način istraživanja jeste kombinovanje određenih metoda kako bi se istraživački predmet najpreciznije i najdetaljnije izučio, te će stoga u radu biti korišćene sledeće metode: istorijski metod; uporednopravni metod; normativni metod; analiza sadržaja; analiza i sinteza; induktivni metod; deduktivni metod; metod dokazivanja; deskriptivni metod i metode apstrakcije i konkretizacije.

Istorijski metod će poslužiti kako bi bio praćen nastanak ugovora o delu od rimskog prava do danas, odnosno njegov razvoj, kako u Republici Srbiji, tako i u evropskom zakonodavstvu.

Komparativinom analizom ugovora o delu u obligacionom i u privrednom pravu biće analizirani zajednički elementi ugovora o delu sa ugovorima koji su proistekli iz njega, kao i poređenje definisanja ugovora o delu u izabranim zakonodavstvima.

Normativnom metodom će poseban naglasak biti stavljen na analizu aktuelnih nacionalnih zakona u okviru kojih je definisan ugovor o delu, dok će analiza sadržaja obuhvatiti sveukupnu i detaljnu analizu ugovora o delu, ugovora koji su proistekli iz njega, ali i ugovora sa kojima ima zajedničke elemente.

Analiza i sinteza predstavljaju jedinstven metod analitičko-sintetičkog saznanja. Analizom će se postepeno raščlaniti, tj. razložiti osnovni pojam koji čini predmet istraživanja, dok će se metodom sinteze sistematizovati teorijsko značenje u jedinstvenu celinu.

Metoda indukcije će biti korišćena prilikom istraživanja pojmova u literaturi i drugim izvorima podataka, sa svrhom i ciljem da se izvedu opšti stavovi i saznanja, dok će se dedukcijom od opšte analize predmeta istraživanja ili ka istraživanju cilja i postavljene hipoteze.

Dokazivanje je jedna od najvažnijih naučnih metoda u kojoj su inkorporirane skoro sve metode i svi posebni metodički postupci: analiza i sinteza, generalizacija, indukcija i dedukcija, apstrakcija i konkretizacija. Svrha ove metode jeste da se utvrdi tačnost neke spoznaje.

1. POREKLO UGOVORA O DELU

Iako je rimska država prestala da postoji pre više od 1500 godina, rimsko pravo¹ se i dalje proučava. Naime, ono predstavlja deo nasleđa iz antike i veoma je raznovrsno i bogato. I pored toga, ima mišljenja da je ono danas nepotrebno. Međutim, na primeru rimske države, s obzirom na to da je bila velika i dugovečna, može se uočiti kako nastaje jedan pravni i politički poredak, kojim se mehanizmima pravo prilagođava životu, kao i odnos prava i privrede.² Iz navedenih razloga rimsko pravo predstavlja najsigurniji početak prilikom analize ugovora o delu. Stoga će u okviru ovog poglavlja biti analizirano njegovo poreklo u starim civilizacijama, sa posebnim akcentom na rimsko pravo- jer ono predstavlja osnov i temelj današnjih evropskih pravnih sistema, a pored toga je i najrazvijeniji i najzaokruženiji pravni sistem starog veka.

Rimsko pravo je mnoštvo složenih međuljudskih odnosa do kakvih se dolazi prilikom vršenja nekog organizovanog rada, regulisalo kroz nekoliko ugovora, od kojih centralno mesto zauzima *locatio conductio*³ - koji će istovremeno biti u fokusu ovog poglavlja. Važno je istaći da su se pod ovim ugovorom u rimskom pravu podrazumevala zapravo tri kontrakta: ugovor o zakupu stvari (*locatio conductio rei*), ugovor o najmu radne snage (*locatio conductio operarum*) i ugovor o delu (*locatio conductio operis faciendi*).

Na osnovu dostupnih i sačuvanih podataka navedenih ugovora, biće sagledani i analizirani slični ugovori u staroj Grčkoj i orijentalnim despotijama. Relevantno je uraditi analizu ugovora o delu u dominantnim civilizacijama starog veka jer se na taj način dolazi do neprocenjivih podataka koji olakšavaju razumevanje njihovog odnosa prema jednom vidu organizovanog rada, ali i razvoja društva i prava uopšte.

U okviru ovog poglavlja biće dat kratak pregled nastanka zakona koji u evropskom zakonodavstvu reguliše materiju ugovora o delu, tj. građanskih zakonika. Preciznije, analiziraće se nastanak Austrijskog građanskog zakonika, Francuskog građanskog zakonika, Nemačkog građanskog zakonika, Švajcarskog građanskog zakonika i Italijanskog građanskog zakonika. Razlog za ovu kratku analizu nastanka navedenih kodifikacija je dvostruk. Na ovaj

¹Pod pojmom rimsko pravo (*ius Romanorum, ius romanum*) označava se pravni poredak koji je bio na snazi u rimskoj državi, tj. počeo od legendarnog osnivanja Rima (754. ili 753. g. p. n. e.), pa sve do smrti istočnorimskog cara Justinijana (565. g. n. e.).

²Stanojević, O. (1986). *Rimsko pravo*. Beograd: Službeni list SFRJ, str. 7.

³Može se reći da navedeni kontrakt nema analogni ugovor u modernom pravu, te ga je nemoguće adekvatno prevesti na srpski jezik. Stoga će se u radu navoditi isključivo u izvornom obliku, kao i ostali kontrakti.

način će se sagledati nastanak svakog pojedinačnog zakonika koji reguliše materiju koja se istražuje u ovom radu⁴, kao i koliki uticaj na iste ima rimsko zakonodavstvo. Na isti način će biti analizirani Srpski građanski zakonik i Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru, kao i nastanak građanskog zakonodavstva u Jugoslaviji.

1.1. Rimsko pravo – temelj pravnih institucija

Naučni razlozi za proučavanje rimskog prava svode se, pre svega, na potrebu upoznavanja zakona društvenog razvoja i njihovog odraza u promenama koje je pravo doživljavalo kao društvenu nadgradnju. Najpogodniji predmet za takvo proučavanje jeste upravo rimsko pravo, jer je ono doživelo dugu i duboku evoluciju- od raspada gentilnog uređenja,⁵ preko ropstva, pa do znatno razvijenijih elemenata feudalnog društva. Na taj način se u jednoj disciplini društvenih nauka(kakvo je pravo), istorijskim činjenicama i sadržajem ,zamenjuje ono što u prirodnim naukama daje eksperiment. Pri tome je naročito važna okolnost da se razvoj rimskog prava, inače dobro poznatog i proučenog, može pratiti u sklopu sa ostalim društveno-ekonomskim odnosima.⁶

Rimljani su imali sluha za dostignuća drugih civilizacija. Osvajajući prostore i pokoravajući narode, usvajali su i mnoge njihove tekovine; te stoga rimska država predstavlja sintezu celokupnog antičkog iskustva, kako u politici, tako i u pravu. U svrhu navedenog može se istaći da su tvorci Zakona XII tablica bili inspirisani Solomonovim zakonima.⁷

Rimsko pravo je dalo suptilni način pravnog rezonovanja, stvorilo dobru pravnu terminologiju i tehniku, a dalo je i rešenje problema koji se mogu pojaviti u svakom pravnom sistemu. Pravni instituti starog Rima, naročito oni iz stvarnog i obligacionog prava, mnogo su uticali na rešenja koja se i danas koriste. U vreme kada su počeli da se razvijaju gradovi i trgovina (srednji vek), Evropa je preuzela rimsko pravo, te prve građanske kodifikacije predstavljaju potomke Zbornika rimskog prava, sastavljenog za vreme vladavine cara Justinijana – tzv. *Corpus iuris civilis*. Može se reći da su tako do današnjih dana sačuvani pojedini instituti

⁴ U odeljku 4 detaljnije će biti analizirana materija ugovora odelu u savremenom zakonodavstvu.

⁵ U društvu sa gentilnim uređenjem nije postojala nikakva organizovana vlast.

⁶ Romac, A. (1981). *Rimsko pravo*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 3.

⁷ Puhar, I. (1970). *Rimsko pravo: ekonomsko-društveni odnosi: političko uređenje: izvori prava*. Beograd: Naučna knjiga, str. 46.

rimskog prava kao što su: zaštita svojine, podele stvari, državina, službenosti i klasifikacije ugovora.⁸

Zahvaljujući Rimljanima, Evropa pravo shvata kao tvorevinu ljudskog duha koja je zasnovana na razumu, podložna promenama i isključivo služi potrebama ljudi. Naime, sa osloncem na rimsku republikansku i klasičnu tradiciju pravo se danas u Evropi shvata kao sistem normi koje su ustanovljene u interesu svih građana ili bar većine i koje, kao takvo, uvek stavlja sve građane u ravnopravan položaj. Navedena ideja o pravu predstavlja osnov za demokratiju. Može se zaključiti da je rimsko pravo uz grčku filozofiju temelj evropske civilizacije, te se bez poznavanja istorije rimskog prava i njegove kasnije recepcije⁹ ne može razumeti nastanak moderne Evrope, a bez poznavanja rimskih pravnih koncepata, savremeno pravo se ne može ni razumeti, a ni dalje razvijati.¹⁰ U pogledu naučnih istraživanja primetna je obrada pitanja rimskog prava od značaja za formiranje novog evropskog prava. Značaj rimskog prava naglašava Magdolina Sič na sledeći način: „Stvarati savremeno zajedničko pravo: novo *ius commune* ili novi *ius gentium* Evrope bez rimsko-pravnih osnova, značilo bi saditi drvo bez korena.”¹¹

Navedene konstatacije potvrđuju da je i prilikom analize ugovora o delu najispravnije poći od rimskog prava. Za čitav niz koncepata rimskog prava lako je uočiti postepen proces njihovog formiranja, a potom i prilagođavanja rimskim tradicijama. Mnogi rimskopravni kontrakti kao što su *emptio – venditio* (kupoprodaja), *mutuum* (zajam) ili *societas* (ortakluk) u današnjim pravima imaju analogne ugovore, što u velikoj meri olakšava njihovo izučavanje. Međutim, to nije uvek slučaj jer, na primer, ugovor o delu u rimsko doba nije postojao kao zaseban ugovor, nego kao deo znatno šireg kontrakta *locatio conductio*. Rimljani su ovim imenom nazivali tri kontrakta kojima je zajednička karakteristika u tome što jedna stranka (*locator*) stavlja na raspolaganje stvar ili radnu snagu drugoj stranci (*conductor*), a ona je uzima i koristi uz novčanu naknadu.

⁸Stanojević, O. (1986). *Rimsko pravo*. Beograd: Službeni list SFRJ, str. 7.

⁹ Recepcija prava podrazumeva prihvatanje stranih pravnih normi u domaćem pravu. Data pojava se i danas događa iako se najznačajniji oblik recepcije odigrao u srednjovekovnim evropskim državama.

¹⁰Malenica, A. (2003). *Rimsko pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet, str. 15.

¹¹Sič, M. (2006). Trajne vrednosti rimskog prava. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 43, br. 3–3, str. 398.

1.2. Locatio conduction

U literaturi se *Locatio conduction* obično definiše kao „konsenzualni kontrakt kojim se jedna strana obavezuje da će drugoj strani predati na privremeno korišćenje određenu stvar, staviti na raspolaganje svoju radnu snagu ili izvršiti neko delo, a ova će za to platiti ugovorenu naknadu”.¹² Iz iznetog proizilazi da je reč o kontraktu koji ima više oblika, što znači da su se u rimskom pravu pod jednim pojmom, po današnjem shvatanju, podrazumevala tri posebna ugovorna odnosa – ugovor o zakupu stvari (*locatio conduction rei*), ugovor o najmu radne snage (*locatio conduction operarum*) i ugovor o delu (*locatio conduction operis faciendi*).¹³ Zajedničke karakteristike navedenih ugovora su brojne: svi su bilateralni, konsenzualni i teretni ugovori *bonaefidei*, koji su se štitili istim tužbama. Međutim, ono što je važno jeste da je njihova ekonomska suština bitno različita, što se vidi iz „prividne” zamene subjekata. Kod *locatio conduction rei* zakupac je konduktor (*conductor*)– od lokatora (*locator*) je za određenu sumu novca zakupljivao stvar (*res*), a kod *locatio conduction operarum* poslodavac je konduktor, kome locator vrši neki rad (po pravilu fizički – *operae*). U navedenom slučaju se može reći da je logička „spojnica“ ova dva ugovora rimsko shvatanje rada za drugoga¹⁴, po kojem sam rad predstavlja stvar. Kaznu posla predstavlja dobijanje novca (*merces*) za davanje stvari, tj. rada na određeno vreme. *Locatio conduction operis faciendi* jeste ugovor kod kojeg konduktor vrši rad. Preciznije, treba nešto da uradi (*opus*) po nalogu lokatora. Dakle, ako se akcenat stavi na ekonomsku suštinu, a to je „ko vrši kakav rad ili daje stvar u zakup za novac”, onda je inverzija očita, što je prikazano u Tabeli 1.¹⁵

Tabela 1. *Locatio conduction*– tri ugovorna odnosa

locatio conduction	Locator	conductor
- rei	Zakupodavac	Zakupac
- operarum	najamni radnik	Poslodavac
- operis faciendi	Naručilac	izvođač dela

Izvor: Đorđević, M. (2014). str. 247.

¹²Bujuklić, Ž. (2012). *Rimsko privatno pravo*. Beograd: Pravni fakultet, str. 384.

¹³U literaturi se veoma često ovaj ugovor označava i samo kao *locatioconductionoperis*. Navedeno prema: Günal, N (2004). AnExample Of ConsensualContracts: LocatioConductionRei. *Ankara LawReview*, vol. 1, br. 2, str. 201–211.

¹⁴O shvatanju rada kod Rimljana biće više reči u daljem tekstu.

¹⁵Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatioconductionoperisfaciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 247.

Kontrakt *locatio conductio* dobio je ime od glagola *locare* koji znači smestiti stvar na neko mesto ili kod nekoga, izložiti je negde; i glagola *conducere* koji znači uzeti sa sobom, poneti, koristiti.¹⁶ Romac¹⁷ detaljnije analizira naziv *locatio conductio* pominjući da je isti u vezi sa načinom i okolnostima njegovog sklapanja i da je u staro doba bio običaj da onaj ko je imao nameru da iznajmi određenu stvar (robu ili životinju) tu stvar izlagao (*locare*) na Forumu, a onaj ko je hteo da je uzme, preuzimao (*conducere*) bi je u dogovoru sa vlasnikom i odvodio sebi. Pomenuti autor takođe navodi da po nekim drugim tumačenjima *locare* potiče od *locum dare*, tj. dati mesto, ili drugim rečima, dopustiti mogućnost upotrebe i korišćenja stvari, a *conducere* znači *cu se ducere*, tj. doneti stvar sa sobom, ili drugim rečima, vratiti je najmodavcu nakon upotrebe, odnosno nakon isteka dogovorenog roka. Kao što se iz navedenog može zaključiti akcenat je na davanju stvari tj. rada, a kod *locatio conductio operis faciendi*, lokator obavlja određenu aktivnost – on je predao neku stvar, a pored toga daje i novac.¹⁸

Relevantno je naglasiti da u literaturi praktično postoji konsenzus da distinkcija između navedene tri vrste *locatio conductio* ne predstavlja delo rimskih pravnika, nego pandektista. Krajem 50-ih godina prošlog veka *locatio conductio* postaje prava hit tema u romanistici. Naime, postavlja se pitanje da li je *locatio conductio* bio jedinstven ugovor ili se sastojao od tri zasebna i specifična ugovora. Malenica¹⁹ navodi da sistematika i Gajevih i Justinijanovih institucija ne poznaje separaciju ova tri ugovora, pa čak ni Digesta, dok u delima jurisprudencata često dolazi i do preplitanja i mešanja ova tri ugovora, što predstavlja poseban izazov za istraživače. S jedne strane, istraživači zastupaju stav da je *locatio conductio* jedinstven ugovor,²⁰ dok su sa druge strane zastupljeni stavovi da je ovaj ugovor raščlanjen na tri tipa.²¹ Autorka Knežević Popović u svom radu posvećuje naročitu pažnju navedenom problemu, navodeći da su Rimljani bili potpuno svesni razlika između navedena tri ugovora i da su imali posebna pravila za svaki od njih, te zaključuje „da je u razmatranju mnogih

¹⁶Stojčević, D. (1983). *Rimsko privatno pravo*. Beograd: Savremena administracija, str. 264.

¹⁷Romac, A. (1981). *Rimsko pravo*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 314.

¹⁸Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 247.

¹⁹Malenica, A. (2009). *Rimsko pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet, 364.

²⁰Diskusiju na ovu temu započeo je Arando-Ruic, a isti stav zastupali su i UgoBrazielo, Olivije Marten, Vičete Karoči i mnogi drugi.

²¹S druge strane, diskusija o strukturi *locatioconductio* proizvela je drugu struju, koja odobrava triparticiju. Zastupnici ove teze jesu: Kazer, Majer Mali, Alzor, Monier itd. Navedeno prema: Knežević Popović, D. (2004). *Ugovor o delu u rimskom pravu*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 8–10.

pojedinačnih slučajeva, rimske pravne morala ipak mučiti potreba razlikovanja ugovora unutar *locatio conductio*.”²²

Posmatrajući sa istorijskog aspekta, *locatio conductio* je poznat od najstarijih vremena i od Zakonika XII tablica se može zaključiti da je u to doba postojao običaj davanja u najam robova i stoke. Kasnije se razvio i zakup zemljišta, a u većim naseljima, naročito u Rimu, počele su se graditi i stambene zgrade koje su kao celina (*domus*), ili još češće, po pojedinim delovima (*insulae, coenacula*) izdavane u najam stanarima. Ugovaralo se i izvršenje nekog dela (*opus*). Zbog postojanja velikih imanja (*latifundia*), kod pojedinih sezonskih poslova koji su zahtevali veći broj radnika kako bi se posao uradio za kraće vreme, počela se uzimati u najam radna snaga slobodnih siromašnih seljaka ili tuđih robova. Na taj način su se još u klasično doba, u manjoj ili većoj meri, pojavila sva tri oblika najamnih ugovora, iako je njihovo pravno diferenciranje teklo veoma sporo.²³

Iako većina današnjih istoričara prihvata činjenicu da je za rimske pravne *locatio conductio* bio jedinstven kontrakt, smatra se da je u savremenim proučavanjima korisnije da se ostane pri trojnoj podeli jer se na taj način raznovrsna i obimna kazuistika može lakše obuhvatiti, a nesumnjivo je, smatra većina romanista, da su na svaku od tri podvrste primenjivana i različita pravila. U suštini, time se i ne odstupa od tačke (ili načina) posmatranja rimskih pravika iz razloga što su i oni u raznim varijantama ovog kontrakta koje su u praksi postojale ipak sagledavali tri osnovna tipa. Razloge zbog kojih nije došlo do trojnog grupisanja, odnosno podele kontrakta na podvrste, treba tražiti u odsustvu interesa za pitanja sistematizacije, koje je nesumnjivo svojstveno klasičnim pravicima.²⁴

Sumirajući navedeno dolazi se do zaključka da se precizna i potpuna slika ne može dobiti analiziranjem jedinstvenog *locatio conductio*, te će u radu ovaj ugovor biti posmatran sa aspekta triparticije (trojne podele), jer uz opšte navedene zajedničke karakteristike *locatio conductio* ima i neke specifične crte za svaki pojedini tip ovog ugovora i o njima će biti više reči u tekstu koji sledi.

²² Knežević Popović, D. (2004). *Ugovor o delu u rimskom pravu*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 98

²³Romac, A. (1981). *Rimsko pravo*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 314.

²⁴Ovakvo mišljenje zastupa Mayer-Maly. Navedeno prema: Danilović, J. (1969). Custodia i ugovor o delu u rimskom klasičnom pravu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, vol. 3, br. 3, str. 344.

1.2.1. Locatio conductio rei

Locatio conductio rei (zakup stvari) jeste konsenzualni kontrakt u kojem se jedna strana – zakupodavac (*locator*) obavezuje da preda određenu stvar radi upotrebe i uživanja, a druga strana – zakupac (*conductor*) da zauzvrat isplati određenu sumu novca.²⁵

Bitni elementi zakupa jesu predmet i cena (zakupnina). Predmet najma u ovom slučaju može biti svaka nepotrošna stvar, nepokretna i pokretna, ali i neka prava, kao što su pravo uživanja,²⁶ emfiteuza²⁷ i *superficies*²⁸, ali uvek moraju biti nepotrošne, zato što je zakupac obavezan da ih vrati nakon korišćenja. Potrošne stvari mogu biti predmet zakupa, ali samo u slučaju ako su date radi izlaganja. Pošto se ovaj kontrakt ne zaključuje radi prenosa nego radi korišćenja stvari, predmet zakupa mogu biti i tuđe stvari, pa i neke stvari koje ne mogu biti predmet kupoprodaje, kao na primer dobra dobijena u miraz.²⁹ Ipak, Gaj navodi da kupoprodaja i zakup imaju toliko sličnosti, da se u nekim slučajevima može postaviti pitanje da li je reč o kupoprodaji ili zakupu. Kao primer navodi sledeći slučaj: „...ako ti dam gladijatore pod uslovom da ćeš mi za svakog koji čitav iz arene izađe dati za trud dvadeset denara, a za svakog onog koji bude ubijen ili osakaćen hiljadu denara. Oni koji su čitavi vraćeni pre se mogu smatrati da su dati u zakup, a da su prodani oni koji su vraćeni ubijeni ili osakaćeni. Ishod zavisi od slučaja, jer su i kupoprodaja i zakup zaključeni pod uslovom.”³⁰

Zakupac je obavezan da plati zakupninu (*merces*), koja je morala biti ozbiljna, određena i novčana. Ukoliko bi se ugovaralo davanje plodova ili neki rad, prema klasičnom pravu, to bi pre bio bezimeni kontrakt, a Justinijanovo pravo je dopuštalo i prirodne zakupnine.³¹ Zakupac u upotrebi stvari treba da pokaže pažnju dobrog domaćina, što znači da odgovara za *culpa levis in abstracto*, iako stranke mogu i drugačije ugovoriti.³² Zakupac je bio dužan da

²⁵Horvat navodi da su najam i zakup rezultat imovinske diferencijacije i klasne eksploatacije. Siromašni najamnici, a naročito seljaci bezemljaši na taj način postaju sve više zavisni od velikoposednika koji ih eksploatišu ubiranjem rente. Ta ekonomska zavisnost kod zakupa (*colonus*) pospešuje u carsko doba i stvaranje pravno zavisnog zemljoradničkog stanovništva u obliku kolonata. Navedeno prema: Horvat, M. (1977). *Rimsko pravo*. Zagreb: Školska knjiga, str. 278.

²⁶Uzupfruktuar (lat. *usufructuarius* – uživatelj tuđe svojine) može prepustiti u najam izvršavanje svog prava uživanja, ali svoje pravo uživanja ne može preneti na drugog jer je ono vezano za njegovu ličnost.

²⁷Pod ovim terminom u rimskom pravu se podrazumeva vrsta naslednog zakupa po kojem neko ima pravo potpunog uživanja zakupljenog zemljišta, pa čak i da ga otuđi i ostavi drugom u nasleđe.

²⁸Navedeni termin odnosi se na sve stvari koje se nalaze na površini zemlje, a najčešće na zgrade.

²⁹Malenica, A. (2003). *Rimsko pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet, str. 308.

³⁰Gaj; Stanojević, O. (prev.) (1982). *Institucije*. Beograd: Nolit, 143, str. 217.

³¹Ugovori o zakupu stvari pri kojima je zakupnina određivana u naturi nazivali su se *coloniapartiararia*. Pri takvim ugovorima postojala je obaveza zakupca da obrađuje zakupno dobro. Navedeno prema: Puhar, I. (1970). *Rimsko pravo: ekonomsko-društveni odnosi: političko uređenje: izvori prava*. Beograd: Naučna knjiga, str. 419.

³²Stanojević, O. (1986). *Rimsko pravo*. Beograd: Službeni list SFRJ, str. 264.

plati cenu samo ako je stvar mogao da koristi. Stoga, ukoliko krivicom lokatora ili slučajnom propašću stvar nije mogao koristiti nije bio dužan ni da plati odgovarajući deo zakupnine, a ako je u pitanju zemljište za obrađivanje mogao je tražiti odgovarajuće smanjenje zakupnine ukoliko je, na primer, žetva bila slaba. Na osnovu navedenog, zaključuje se da je važio princip *periculum est locatoris*, tj. da sve rizike, pa i rizik za neuspeh žetve usled nepovoljnih prirodnih uslova, snosi lokator. Lokator je dužan da omogući da konduktor koristi stvar u ugovorenim granicama i u tom cilju je dužan da mu preda predmet zakupa u detenciju, ali i da ga održava u upotrebljivom stanju, tj. da vrši popravke, plaća porez i sl. Lokator je morao da nadoknadi zakupcu štetu koju je pretrpeo ukoliko je predmet imao mane koje su umanjile mogućnost njegovog korišćenja. U Justinijanovom pravu lokator je odgovarao, iako je stvar imala nedostatke za koje on nije znao. Naime, stvar data u zakup nije morala biti u svojini lokatora, ali se smatralo da je on ispunio svoju obavezu, iako je zakupcu predao tuđu stvar. U tom slučaju lokator je dužan da brani zakupca od svih uznemiravanja prilikom korišćenja stvari, a zakupac, pošto je samo detentor, nema nikakvu stvarnopravnu zaštitu, nego samo obligacionu. Iz tog razloga, ukoliko mu neko oduzme stvar ili ga uznemirava u korišćenju, ne može ga on tužiti, nego se samo može obratiti lokatoru i tražiti od njega zaštitu i eventualnu naknadu štete.³³

Što se tiče trajanja ugovora, po rimskom klasičnom pravu, mogao je biti sklopljen zauvek (*locatio in perpetuum*), što je značilo da se, ukoliko ne nastupe određene okolnosti ili postupci najmoprimca, ustupljena stvar nije mogla bez odgovornosti za naknadu štete oduzeti ni najmoprimcu ni njegovom nasledniku. Takođe, ugovor je mogao biti sklopljen i bez određenog roka, tj. na neodređeno vreme i u tom slučaju i jedna i druga stranka je mogla jednostrano od njega odstupiti i to bez otkaznih rokova, koje rimsko pravo nije poznavalo. Konačno, ugovor je mogao biti sklopljen i na određen vremenski period, tj. do isteka roka (*locatio od certum tempus*), obično na pet godina (*lustrum*), naročito kada je bio u pitanju zakup zemljišta. U poslednjem slučaju, ukoliko lokatori dalje ostavi stvar konduktoru, smatra se da je ugovor ćutke produžen. U klasično doba bilo je dopušteno da najmodavac odustane od ugovora ukoliko mu je stvar potrebna, a u kasnijem, postklasičnom periodu, bilo je moguće da obe stranke u toku prve godine odustanu od ugovora bez naknade i obrazloženja.³⁴

³³Stojčević, D. (1983). *Rimsko privatno pravo*. Beograd: Savremena administracija, str. 266.

³⁴Günel, N (2004). An Example Of Consensual Contracts: *Locatio Conductio Rei*. *Ankara Law Review*, vol. 1, br. 2, str. 210.

Po Justinijanovom pravu, bez obzira na to koja je od spomenutih varijanti ugovora bila sklopljena, najmoprimac je mogao jednostrano od njega odustati, ako druga stranka nije htela da izvrši potrebne popravke stvari – a najmodavac ukoliko mu ne bi bila plaćena najamnina (zakupnina) za dve godine ili ako bi konduktor zloupotrebljavao svoja prava pri korišćenju stvari.³⁵

Kontrakt *locatio conductio rei* imao je veliki značaj za razvitak ustanove kolonata. Naime, još u početku principata osećale su se teškoće prilikom pronalaženja radne snage koja bi obrađivala imanja, kako u Italiji tako i izvan nje. Stoga, kako bi osigurali obradu zemljišta, vlasnici velikih imanja delili su ih na manje parcele i davali ih u zakup slobodnim seljacima, oslobođenim robovima i dr. Osnova tog odnosa bio je ugovor o zakupu. S obzirom na to da su zakupoprимci uglavnom bili siromašni ljudi, umesto zakupnine u novcu, najčešće je bila ugovarana zakupnina u delu plodova.³⁶

1.2.2. *Locatio conductio operarum*

Locatio conductio operarum predstavlja kontrakt kojim se jedna stranka obavezuje da će drugoj stranci staviti na raspolaganje svoju radnu snagu za određeno vreme, a ona se obavezuje da za to plati određenu cenu. Pošto ovde radnik „plasira” svoju radnu snagu, on je lokator, a poslodavac koji koristi radnu snagu radnika jeste konduktor.³⁷ Predmet ugovora jeste *operae*(rad). Ovaj oblik najma, gde slobodan čovek daje svoju radnu snagu za novac, nije bio mnogo razvijen u Rimu.

Naime, ovaj kontrakt koji je preteča modernog ugovora o radu, u Rimu nije imao veliki značaj zbog korišćenja rada robova i kolona, kao i zbog toga što je rimskim građanima bilo ispod časti da stupaju u najamni odnos. Ipak, sirotinja koja nije mogla da bira, još od ranih vekova rimske istorije prodaje svoju radnu snagu. Veron, rimski pisac, čak savetuje domaćine da na nezdravim mestima ne koriste rad robova, nego da koriste najamnike, jer je šteta za gospodara da se rob razboli i umre. Važno je naglasiti da nije ni svaki rad bio predmet ovog ugovora. Tako na primer, visokokvalifikovani poslovi, kao što su poslovi lekara, učitelja, umetnika itd., obavljani su u formi prijateljske usluge, formalno besplatno i to putem naloga uz koji su išli pokloni. Naknada za takav rad mogla se ugovoriti i posebnom stipulacijom.³⁸ Naime, po

³⁵ Horvat, M. (1977). *Rimsko pravo*. Zagreb: Školska knjiga, str. 279.

³⁶ Romac, A. (1981). *Rimsko pravo*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 316.

³⁷ Stojčević, D. (1983). *Rimsko privatno pravo*. Beograd: Savremena administracija, str. 267.

³⁸ Teorija koja je izazvala najžešće polemike i koja ima ključnu ulogu u evoluciji ugovora o delu pripisuje se stipulaciji. Jedna od teza polazi od pretpostavke da je isti običaj nastao u vreme kada neformalni dogovor još nije

shvatanju robovlasničkog društva naplativo obavljanje rada je ponižavalo slobodne ljude, te stoga rad koji su obavljali ljudi iz viših staleža, a koji je bio u vezi sa nekim znanjem ili veštinom, nije mogao biti predmet najma u novcu.³⁹ Kao što je istaknuto, prezir Rimljana prema bilo kojem vidu delatnosti koja se obavlja sa ciljem dobijanja naknade u vezi je sa institucijom ropstva, jer su oni smatrali da je rad svojstven robovima, a nedostojan slobodnog čoveka. Čak i kada je rob obavljao intelektualni posao, njegov rad je bio ocenjivan kao prost fizički rad, zato što je društveni i pravni položaj roba degradirao takvu vrstu poslova. Međutim, vremenom se menjaju okolnosti u državi, a ratovi i vojna služba građana naročito su slabili njihov ekonomski položaj, te se broj slobodnih rimskih građana, koji su obavljali poslove za novac, povećavao. Ovi građani su bili izloženi čak većem preziru nego robovi, zato što je rad za odgovarajuću naknadu njihov položaj približio položaju robova. S druge strane, ukoliko bi građanin visokog društvenog statusa svom sugrađaninu pružao usluge koje podrazumevaju izvesnu kvalifikaciju, smatrano je da je time ukazana čast (*honor*).⁴⁰ Ove usluge su poznate pod nazivom *artes liberalis*.⁴¹ Kada se govori o pojmu *artes liberalis* u rimskom pravu teško je taksativno nabrojati šta su rimski pravници podrazumevali pod tim, a naročito u periodu klasičnog prava, kada su *artes liberalis* shvatane veoma široko. Ipak se može zaključiti da su pod tim pojmom prvenstveno bili obuhvaćeni filozofija, retorika, medicinske nauke, kao i delatnost advokata i geometara. Rimsko shvatanje delatnosti koje su obuhvaćene terminom *artes liberales* tokom vremena je podlegalo promenama u zavisnosti od društvenog shvatanja, ali se uvek zahtevalo da intelektualnu delatnost, formalno besplatno, obavlja slobodno rođeni Rimljanin. U Justinijanovoj kodifikaciji takođe je zadržana razlika između visokocenjenih intelektualnih delatnosti koje su obavljali pripadnici viših slojeva, obuhvaćenih terminom *artes liberales* i delatnosti koje su bile predmet najma. Pretpostavlja se da je ova razlika istaknuta zbog Justinijanove sklonosti ka očuvanju klasicističkih tekovina.⁴²

obavezivao. Postoji više objašnjenja porekla ove reči, od kojih su većinu dali sami Rimljani. Jedno od njih povezuje ovaj ugovor sa rečju *stipula* – štapić, ali je verovatnije ono koje polazi od reči *stipulus* – čvrst, što podrazumeva čvrst dogovor, tvrdnu veru. Više o stipulaciji u: Knežević Popović, D. (2004). *Ugovor o delu u rimskom pravu*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 30–36 i Stanojević, O. (1986). *Rimsko pravo*. Beograd: Službeni list SFRJ, str. 248–250.

³⁹ Horvat, M. (1977). *Rimsko pravo*. Zagreb: Školska knjiga, str. 279.

⁴⁰ Knežević Popović, D. (2008). Istorija slobodnih profesija – od *artesliberales* do savremenog doba. *Strani pravni život*, br. 2, str. 11–12.

⁴¹ Šarčeva navodi da je etimologija termina *artes liberales* sporna. Prema jednom mišljenju, ovaj termin potiče od reči *liber* (knjiga) i označava nauke koje se mogu naučiti iz knjiga, dok se prema drugom mišljenju ovaj termin vezuje za *status libertatis* i označava društveni položaj nosioca slobodnih profesija među slobodnim građanima. Navedeno prema: Šarac, M. (2010). *Artesliberales*. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 31, br. 1, str. 483.

⁴² Više o pojmu *artesliberales* u: Šarac, M. (2010). *Artesliberales*. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 31, br. 1, str. 481–521.

Na osnovu izloženog može se zaključiti da je *locatio conductio operarum* korišćen prilikom obavljanja nekvalifikovanih poslova. U najstarijem periodu su plebejci, a kasnije i drugi sitni posednici išli u najam kod bogatih ljudi i to naročito prilikom obavljanja sezonskih poslova. U prilog navedenom svedoče i sačuvani zapisi u kojima je navedeno da su postojale grupe slobodnih ljudi koje su pod vođstvom duktora svakog leta odlazile na određena imanja da sakupljaju letinu.⁴³

Bitni elementi ugovora jesu rad (*operae*)⁴⁴ i najamnina (*merces*). Iznos se uglavnom ugovarao za dan rada, a najamnina je ugovarana u jednoj sumi (paušalno), ali za svaku vremensku jedinicu tj. dnevno, nedeljno ili mesečno. Najamnina je morala biti izražena u novcu, određena i istinita. Njena visina utvrđivala se sporazumom stranaka, sve do nastupanja ekonomske krize u dominatu, kada je Dioklecijanovim ediktom o cenama propisan i najviši iznos najamnina. Tada je dopušteno da ona bude i u naturi.⁴⁵ Ugovor o najmu spada u „poslove sredstava”, a ne u „poslove cilja”, kako ih danas teorija razlikuje. Lokatorne garantuje rezultat svog rada. Njegova je dužnost da stavi na raspolaganje svoju radnu snagu, a kako će je i gde upotrebiti zavisi od konduktora. Stoga je u ovim ugovorima, više nego kod ugovora o delu, prisutan odnos podređenosti. Ukoliko iz nekih razloga (npr. zbog nevremena), zakupac nije mogao da koristi rad najamnika koji je ipak izvršio svoju obavezu stavljanjem svog rada na raspolaganje – najamnik ima pravo na naknadu.

Sve do liberalnog kapitalizma ugovor o najmu radne snage ostaje osnovni način uređivanja odnosa između rada i kapitala, a danas je intervencionizam države toliko velik da to nije više posao obligacionog prava, nego poseban radnopravni odnos.⁴⁶

1.2.3. *Locatio conductio operis faciendi*

*Locatio conductio operis faciendi*⁴⁷ označava se kao preteča ugovora o delu, ali on obuhvata i nekoliko drugih odnosa koji ga čine složenim. Ovo je konsenzualni kontrakt u kojem se jedna

⁴³Malenica, A. (2003). *Rimsko pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet, str. 311.

⁴⁴Važno je istaći da su Rimljani razlikovali *operae illiberales* čiji su predmet bile manuelne usluge vršene za novac, od *artesliberales* ili *ingenuae*, koje je mogao obavljati samo slobodan čovek.

⁴⁵Bujuklić, Ž. (2012). *Rimsko privatno pravo*. Beograd: Pravni fakultet, str. 384.

⁴⁶Stanojević, O. (1986). *Rimsko pravo*. Beograd: Službeni list SFRJ, str. 265.

⁴⁷Prilikom traženja najstarijeg pomena rimskog ugovora o delu nailazi se na jednu neobičnost i zanimljivost. Naime, u kontroverznim, često osporavanim ali i zastupanim *legeslegiae*, Romulov zakon kaže kako je on patricijima odredio da rade „sveštene i magistratske funkcije“, a plebejcima „da obrađuju zemlju, čuvaju stoku i rade nadničarske poslove“. Iako je jasno da su ovakve odredbe pripisane Romulu i da su morale nastati kasnije, interesantno je pronaći ovakav detalj jer on nagoveštava da su se ovakvi poslovi obavljali i ranije nego što se misli. Navedeno prema: Đorđević, M. (2014). Poreklo ugovora o delu. *Pravni život*, vol. 63, br. 10, str. 653.

strana – izvođač (*conductor*) obavezuje da u ugovorenom roku obavi određenu aktivnost, po pravilu na stvari koja je stavljena na raspolaganje, a druga strana (*locator*) zauzvrat se obavezuje da plati određenu sumu novca.

Bitni elementi ovog kontrakta jesu delo koje se stvara (*opus*) i cena, tj. naknada koja se za to plaća (*merces*).⁴⁸ Ovim ugovorom su se služili zidari, prevoznici, zanatlije, ali i slikari, umetnici, svirači i drugi. Osnovnu razliku ovog ugovora u odnosu na *locatio conductio operarum*, kao i njegovu ekonomsku suštinu čini *opus*, odnosno njegov drugi obavezni element. U ovom slučaju predmet ugovora nije sam rad, nego ostvarenje dela, materijalnog (npr. da se od nekog materijala nešto napravi ili da se nešto preveze) ili nematerijalnog (npr. da šegrt savlada svoj zanat),⁴⁹ što znači da predmet ugovora jeste rezultat rada (npr. da se sagradi kuća, napravi zlatan nakit, sašije odevni predmet, preveze roba sa jednog mesta na drugo i sl.). Najbolje objašnjenje pojma *opus locatio conductio operis faciendi* pronađeno je u delu Digesta, a daje ga Paulus, pozivajući se na Labea: „*locatio conductio operis* po rečima Labea označava ono što Grci nazivaju apotelesima (rezultat), a ne ergon (rad, projekat), nego dovršeni proizvod izvršenog opus-a.“ Navedeni fragment je u romanistici tumačen na više načina.⁵⁰ Đorđević zaključuje da naručioca posla sam rad nije zapravo ni interesovao, nego samo rezultat. Da li je konduktor angažovao pomagače ili podizvođače, nije uticalo na valjanost posla jer je kauza posla – *opus*, do kojeg se dolazi radom. Lokatora je zanimalo na koji način i ko vrši rad samo ukoliko je posao *intuitu personae* (npr. slikar).⁵¹

Polja najranije primene ovog ugovora jesu zanatstvo – plebejci su dolazili u patricijske domove da obavljaju sitne zanatske poslove⁵², i pogrebni ceremonijali – u pogrebnim povorkama bile su uobičajene grupe muzičara (flautista) koje su svirale za nadoknadu, i plaćene narikače.⁵³

Važno je istaći da ugovorom o delu ne nastaje onolika podređenost kao kod ugovora o najmu radne snage. U rimskom klasičnom pravu bilo je sporno na koji način prosuditi karakter pravnog posla kada je delo obavljano na materijalu koji je delimično ili u celini pripadao

⁴⁸Malenica, A. (2003). *Rimsko pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet, str. 311.

⁴⁹Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 251.

⁵⁰Više o tome u: Knežević Popović, D. (2004). *Ugovor o delu u rimskom pravu*. Istočno Sarajevo:Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 90–92.

⁵¹Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 251–252.

⁵²Milošević, M. (2010). *Rimsko pravo*. Beograd: Pravni fakultet, str. 268.

⁵³Knežević Popović, D. (2004). *Ugovor o delu u rimskom pravu*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 42–44.

konduktoru, s obzirom na načelno pravilo da stvar od koje ili na kojoj je trebalo izvesti određeno delo daje lokator. Preovladalo je mišljenje da je u slučaju kada je sav materijal dao konduktor reč o kupoprodaji, a ne o najmu. Međutim, ukoliko je bila u pitanju izgradnja kuće, podrazumevalo se, iako je sav građevinski materijal pripadao konduktoru, da nije bila u pitanju prodaja nego *locatio conductio operis faciendi*, ukoliko je naručilac dao zemljište, tj. teren za izgradnju.

Konduktor najčešće obavlja posao u svojim prostorijama, a čak može i koristiti rad svojih robova za obavljanje poslova niže vrste. Međutim, konduktor lično odgovara za uspešno izvođenje dela. Pri tome se uzima u obzir svaka krivica (*omnis culpa*), pa čak i neznanje i neumesnost (*imperitia*). Ukoliko je neke poslove ili deo poslova poverio svojim radnicima, odgovarao je zbog greške u izboru (*culpa in eligendo*).⁵⁴ S druge strane, nije odgovarao kada bi naručeno delo propalo pre nego što je bilo isporučeno lokatoru, ukoliko je do toga došlo usled događaja koje čovek nije mogao da spreči kao što su, na primer, upadi neprijateljske vojske i svi drugi razlozi koji se u izvorima nazivaju viša sila – *vis maior* ili *casus maior* (u izvorima se navodi primer sagrađene kuće koju poruši zemljotres). Nije odgovarao ni u slučaju kada je propast stvari usledila zbog lošeg kvaliteta materijala koji je dao naručilac, a ni onda kada se u svemu morao držati njegovih naloga koji nisu bili u skladu sa prirodom posla. Ako je delo imalo nedostatke, obaveza konduktora je bila da ih u primerenom roku ispravi, a ako to nije hteo da učini, naručilac je mogao da odustane od ugovora ili da smanji naknadu. Međusobna prava i obaveze stranke su mogle ostvarivati i tužbama⁵⁵, što znači da se u *locatio conductio operis faciendi* zaštita ostvarivala putem tužbi *actio locati* i *actio conducti*. Pošto se u *demonstratio* ovih tužbi morao navesti pravni osnov *causa* posla, može se zaključiti da to predstavlja još jednu indiciju da su Rimljani morali shvatiti visok stepen posebnosti *locatio conductio operis faciendi* u okviru koncepta *locatio conductio*.

U okviru ove teme nameće se još jedan srodan, ali nerasvetljen ugovor – ugovor o uskladištenju *locatio conductio horrei* ili *locatio conductio horreorum*. O postojanju ovog ugovora svedoči svega nekoliko fragmenata u Digesti, te se može reći da je daleko više pitanja nego odgovora, a jedno od njih jeste kojoj od tri podvrste *locatio conductio* ovaj ugovor pripada. Ukoliko se prihvati teza da u ovom poslu postoje dve strane ugovornice: lice

⁵⁴Naročito je pooštrena odgovornost zanatlija koji su obavljali poslove čišćenja i popravke odeće (*fullones, sarcinatores*). Oni su odgovarali i kada je bila u pitanju slučajna propast ili oštećenje stvari, odnosno za kustodiju (*custodia*), koja se kod Justinijana naziva *culpa in custodiendo*. Navedeno prema: Bujuklić, Ž. (2012). *Rimsko privatno pravo*. Beograd: Pravni fakultet, str. 389.

⁵⁵Romac, A. (1981). *Rimsko pravo*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 317.

koje daje stvar na uskladištenje (ostavodavac) i lice koje je skladišti (skladištar – *horrearius*), zaključuje se da se prvi u izvorima označava kao konduktor, a drugi kao lokator. Iako postoje mnoge sličnosti u raznim ugovorima, a naročito sa *locatio rei* i *operarum*, zastupljeno je mišljenje da je *locatio conductio horrei* podvrsta *locatio conductio operis faciendi*. Naime, prilikom rešavanja ovog problema etimologija nije od velike pomoći, ali ni ne odmaže. Pošto *locare* znači smestiti, staviti, a *conducere* može da znači i poneti sa sobom, i sklapanje posla se stoga može fleksibilno opisati navedenim izrazima – jedno lice donosi sa sobom stvar koje drugo lice smešta u skladište.

Pitanje koje se postavlja jeste i domet primene ovog ugovora. Pošto i sam naziv *locatio conductio horrei* potiče od *horreum* (ostava, skladište) nameće se i zaključak da se ovaj ugovor koristio za ono što Zakon o obligacionim odnosima naziva uskladištenjem.⁵⁶ Ipak, ne postoje ni etimološke ni sadržinske prepreke za zaključak da se ovaj ugovor mogao koristiti i u velikom broju različitih situacija. S obzirom na navedeno, *locatio conductio horrei* se može definisati kao podvrsta ugovora *locatio conductio operis faciendi* sa inverzijom subjekata, u kojem se lokator obavezuje da će sačuvati *opus*, tj. neku konduktorovu stvar u zamenu za novac. Međutim, ovakav zaključak znatno proširuje domen primene *locatio conductio operis faciendi*, a dodatno ga udaljuje od ugovora o delu onakvog kakav je danas.

U Rimu se i ugovor o građenju mogao svrstati u podvrstu ugovora o *locatio conductio operis faciendi*, ali uz određene značajne specifičnosti koje su proizašle iz istih razloga iz kojih danas ugovor o građenju jeste poseban ugovor. Pre svega, u pitanju je delatnost od velikog značaja i vrednosti za strane ugovornice, te su potrebna i dodatna pravila, pre svega u cilju sigurnosti.⁵⁷ Prvu specifičnost predstavlja stvar od koje se pravi *opus*, odnosno građevinski materijal od kojeg će se nešto zidati. Po pravilu, ovaj materijal je obezbeđivao konduktor, dok je lokator obezbeđivao zemlju na kojoj će se graditi. Na osnovu navedenog može se zaključiti da dolazi do odstupanja od pravila *locatio conductio operis faciendi* po kojem lokatordaje konduktoru materijal za izradu stvari.⁵⁸

Specifičnost predstavlja i posebno naglašena potreba da graditelj izradi za naručioca predračun troškova gradnje jer se radi o skupim poslovima, o velikom riziku i o mnogo

⁵⁶ Član 730. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 162.

⁵⁷ Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 260–261.

⁵⁸ Plessis, P. D. (2006). The Roman Concept of *lex contractus*. *Roman Legal Tradition*, vol. 3, br. 1, str. 80.

zaposlenih. Posle izrade predračuna dolazilo je do zaključenja ugovora. Danilović⁵⁹ navodi da neki autori smatraju da se sa velikom verovatnoćom može pretpostaviti da je u praksi ovaj ugovor, iako konsenzualan, zaključivan pismeno.

Naročito značajna karakteristika ugovora o građenju jeste to da je mogao biti zaključen na dva načina: *aversione* i *in pedes menurasve*. Prvi način podrazumeva da se ugovara obavljanje gradnje u celini, što je i karakteristika svih ostalih slučajeva *locatio conductio operis faciendi*, dok se drugi način sreće samo kod ugovora o građenju. Ovaj način zaključenja odnosi se na obavljanje gradnje u fazama, odnosno delovima koji su se merili.

Najsnažnija specifičnost ugovora o građenju jeste *probatio* fenomen, koji je nadređen svim drugim aspektima ugovora. *Probatio* je imao određena pravna dejstva, odnosno okončavao je odgovornost graditelja i prenosio rizik sa graditelja na naručioca. Takođe, odnosio se na ispitivanje kvaliteta i valjanosti građevine. Iako se mehanizam probacije nije u izvorima direktno opisivao, može se zaključiti da se *probatio* sastojao od pregleda, provere, ispitivanja građevine i davanja ocene, odobrenja ili neodobrenja posla. Nakon pregleda delo je moglo biti odobreno (*probatio*) ili neodobreno (*improbatio*).⁶⁰

Navedeni elementi čine značajnu razliku između ugovora o građenju i nekog drugog ugovora *locatio conductio operis faciendi* „ali kako je njihova priroda suštinski samo kolektiv u kontekstu obimnog posla velike vrednosti, nema osnova za neko veće izdvajanje ugovora o građenju u odnosu na ugovor o delu u rimskom pravu.“⁶¹

U okviru ovog kontrakta nalazila se i jedna njegova posebna varijanta – ugovor o pomorskom prevozu, koji je u doba republike preuzet iz grčkog prava, a odnosio se na način raspodele štete nastale za vreme prevoza robe morem. Nazvan je *LexRhodia de iactu* zato što su se pravila o podeli štete najpre javila u praksi grčkog ostrva Rodos.⁶² Ugovor o prevozu robe morem zaključivao se kao tipičan *locatio conductio operis faciendi*. Naime, vlasnik robe – lokator, davao je zapovedniku broda – konduktoru određene stvari koje je on, za određenu naknadu, trebalo da preveze na dogovoreno mesto. Po pravilu, na jednom brodu se nalazila roba većeg broja poverilaca. Međutim, čest problem je predstavljao gubitak brodova, a kako

⁵⁹ Danilović, J. (1991). Ugovor o građenju u rimskom klasičnom pravu. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 39, br. 1–3, str. 89.

⁶⁰ Knežević Popović, D. (2004). *Ugovor o delu u rimskom pravu*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 125.

⁶¹ Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 262.

⁶² Romac, A. (1981). *Rimsko pravo*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 317.

bi kapetani brodova izbegli ovu sudbinu veoma često su izbacivali teret kako bi olakšali brod. Stoga se postavljalo pitanje: ako je roba jednog žrtvovana za opšti benefit, da li bi i konačni gubitak trebalo da bude opšti ili pojedinačni?⁶³ Osnovno načelo Rodskog zakona rešilo je ovo pitanje i svelo se na to da nastalu štetu ravnomerno snose vlasnik broda i vlasnik spašene robe. Zahtev u tom smislu mogli su postaviti vlasnici propale robe protiv kapetana broda pomoću *actio locati*, dok je kapetan pomoću *actio conducti* mogao od vlasnika spašene robe tražiti ravnomerno namirenje štete. Kapetan broda imao je uz to i pravo zadržavanja robe dok mu šteta ne bude namirena.⁶⁴

Analizirajući *locatio conductio operis faciendi* dolazi se do zaključka da je ovaj rimskopravni kontrakt složen. Iako nema adekvatnog parnjaka u današnjem pravu, a i obuhvata mnoštvo drugih ugovornih odnosa, nesumnjivo je da se u njemu pronalazi poreklo modernog ugovora o delu.

1.3. Ugovor o delu u pravima antičke Grčke

Prisutan je veliki disbalans između saznanja o rimskim privatnopravnim institucijama naspram istih u antičkoj Grčkoj, a i u orijentalnim državama starog veka. Od grčkih polisa Sparte, pa ni Atine, nije sačuvan nijedan obimniji zakonski tekst, verovatno zato što su pisali svoje zakone na drvenim pločama – aksonesima. Stoga se u rekonstrukciji njihovih pravnih sistema istraživači služe isključivo posrednim izvorima kao što su literalni i arheološki, a i ponekim pojedinačnim pravnim spomenikom koji je ostao sačuvan.⁶⁵ Jedini obimniji zakonski tekst stare Grčke koji je sačuvan jeste Gortinski zakonik,⁶⁶ čiji je predmet interesovanja isključivo privatno pravo, a najviše odnosi koje danas svrstavamo u nasledno, porodično i statusno, ali on ne sadrži informacije koje se odnose na predmet ovog istraživanja. Pored nemogućnosti analiziranja određenih instituta, poseban problem predstavlja i odsustvo bilo kakve sačuvane sistematike ugovorne materije. Stoga se u malobrojnim studijama ugovornog atinskog prava, autori služe rimskim pravnim sistemom i iz rimskopravnog ugla sagledavaju atinske pravne institute tražeći analogiju ili samo navodeći primere i tragove moguće primene

⁶³ Dorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 263–264.

⁶⁴ Romac, A. (1981). *Rimsko pravo*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 317.

⁶⁵ Avramović, S., Stanimirović, V. (2007). *Uporedna pravna tradicija*. Beograd: Pravni fakultet, str. 99.

⁶⁶Neki pisci preciziraju da je ovaj pravni spomenik nastao sredinom V veka pre. n. e. Međutim, neke odredbe koje sadrži Gortinski zakonik znatno su starije i skoro je izvesno da potiču čak iz VII veka p. n. e.

nekog rimskopravnog instituta.⁶⁷ Isti metodološki postupak će biti korišćen i u ovom radu. Tako na primer, Homerova *Ilijada*, za koju se smatra da je nastala u VII veku p. n. e, pominje nešto što zaista podseća na ugovor o delu i ugovor o najmu radne snage: „Posejdon i Apolon su imali da služe vladaru Troje za dogovorenu naknadu, po ugovoru na godinu dana. Posejdon je bio unajmljen da sazida gradske zidine, a Apolon da čuva stada.” Na osnovu navedenog može se smatrati da Posejdon zaključuje *locatio conductio operis faciendi* ugovor o građenju – da sazida zidine u roku od godinu dana, a Apolon *locatio conductio operarum*. Iako se radi o mitu, a i sam tekst možda potiče i iz VI veka p. n. e. kada je Ilijada uobličena, ono predstavlja značajan izvor, jer ukazuje na odnos starih Grka prema navedenim vrstama rada, a i svedoči kako im isti nisu bili strani.

Slično kao i u Rimu, ovaj odnos se sa razvojem robovlasništva u klasičnom periodu verovatno pomerao u pravcu prezira vladajućeg sloja prema radu za drugoga. Navedeno se može zaključiti na osnovu zanimanja (prevoznik tereta, najamni radnik, zakupodavac, zanatlija) koja su bila zastupljena u IV veku p. n. e. i koje autori u literaturi oslovljavaju i sa „novi siromasi”. Međutim, u dijalogu u Državi, Platon ističe kako svaki polis mora da ima zemljoradnike, zidare, tkače i obučare.⁶⁸ U pomenutom delu se navode mnogi zanati. Detaljan opis svih zanimanja koja se javljaju u klasično doba sačinjen je upravo na osnovu literalnih svedočanstava koje je Haris nabrojao.⁶⁹

Kada se radi o pravnom aspektu realizacije ovih ugovora, neophodno je naglasiti da za razliku od rimskog, druga strana prava nisu poznavala pojam ugovora u smislu latinskog kontrakta.⁷⁰ Termini koje Grci koriste za označavanje ugovora nisu analogni današnjem, a ni rimskom shvatanju ovog pojma, te ih je skoro i nemoguće prevesti. Sreću se pojmovi poput *homologia* (sporazum) ili *syngraphe* (dogovor). Međutim, ovi pojmovi su predstavljali zapis o ugovoru koji je na realan način bio izvršen.⁷¹ Po Aristotelovoj podeli na dve vrste obaveza,⁷² one koje nastaju dobrovoljno (*synallagmata hekousia*) odgovaraju današnjim ugovorima, među koje on ubraja zajam, poslugu, kupoprodaju, depozit i najam radne snage.

⁶⁷Isti metodološki pristup primenjuje i Elen Knopf u svojoj disertaciji pod nazovom *Contract in AtheianLaw*.

⁶⁸Platon (2002). *Država*. Beograd: Beogradsko izdavačko-grafički zavod, str. 49.

⁶⁹Harris, E. (2005). *Marketplace and Household*. London: Routledge, str. 72.

⁷⁰Stanojević, O. (2003). *Rimsko pravo*. Beograd: Službeni glasnik, str. 345.

⁷¹Knopf, E. (2005). *Contract in AthenianLaw: dissertation*. New York: The City University of New York, str. 22.

⁷²Druge nastaju mimo volje stranaka (*synallagmata akousia*). U ovu grupu on svrstava krađu, ubistvo, klevetu, preljubu i lažno svedočenje.

Prema raspoloživim izvorima zaključuje se da je *locatio conductio* imao široku primenu. Ugovori su se u početku zaključivali usmeno, ali su se ubrzo pojavili i u pisanoj formi i oni su dominirali. Formalizam i simbolika nisu toliko izraženi kao u rimskom pravu. Većina pravnih poslova zaključivala se pred svedocima, ali i ukoliko ih nije bilo, posao je bio važeći. Naime, uloga svedoka je bila samo da u eventualnom sporu svedoče, a pisana forma ugovora je samo *forma ad probationem*, odnosno ima svrhu da olakša dokazivanje. Odlučujuća je saglasnost volja ugovornih strana, bez obzira na svedoke, pisanu formu i sl.⁷³

U klasičnom periodu Grci su zaključivali *locatio conductio rei* (grč. *misthosis*), koji je bio veoma rasprostranjen. U zakup se davala zemlja, zgrade, brodovi, pa i sitnije stvari, kao što su mazge.⁷⁴ U početku, zakupnina zemlje se plaćala u naturi, a od V veka p. n. e. u novcu.⁷⁵ Aristotel u svom Ustavu atinskom navodi da su još pre Solona tzv. „šestinari” bogatašima obrađivali zemlju i da su padali u ropstvo ukoliko nisu davali zakupninu.⁷⁶ Korišćenje *locatio conductio operarum* potvrđuju i literalni izvori i to na polju zemljoradnje, učestvovanja u ratu (plaćenici), rada na brodu itd.

Elen Knopf navodi samo jedan primer *locatio conductio operis faciendi*, i to zapis u kojem se kaže: ugovornici će posao obaviti (engl. *accomplish the work*) u skladu sa ugovorom (*syngraphai*). Takođe navodi fragment *Hypereides 4.3 for Euxenippus*, koji glasi: Diognides i Antidorus, su tuženi za *eisanglia* (vrsta krivične tužbe) po osnovu toga što su unajmili sviračice flaute za više novca nego što zakon dozvoljava.⁷⁷

Đorđević smatra da je ovo dobar primer *locatio conductio operis faciendi* i da je sličan prvim ugovorima o delu, kakvi se sreću u Rimu. Navedeni primer sadrži i svedočanstvo o limitiranju ugovorne slobode, koja se nalazi i kod pogrebnih procesija u Zakonu XII tablica. Pored pomenutih slučajeva izvesno je da se ovakav vid angažovanja koristio za širok spektar profesija, kao i u Rimu. Prilikom ovakvih komparacija neophodno je navesti i pomenuti fragment iz Digeste po kojem je *opus* jednak *αποτέλεσμα* (apotelesima), a ne *έργου* (ergon),

⁷³ Avramović, S., Stanimirović, V. (2007). *Uporedna pravna tradicija*. Beograd: Pravni fakultet, str. 117.

⁷⁴ Knopf, E. (2005). *Contract in Athenian Law: dissertation*. New York: The City University of New York, str. 166–186.

⁷⁵ Avramović, S., Stanimirović, V. (2007). *Uporedna pravna tradicija*. Beograd: Pravni fakultet, str. 117.

⁷⁶ Aristotelov Atinski ustav jeste jedini sačuvani dokument iz Aristotelovog dela Politije u kojem su prikazani grčki ustavi u 158 grčkih država. Jedan deo ovog ustava pronađen je u Egiptu 1880. godine (u stvari, samo dva papirusa), a drugi, tzv. Londonski papirus, pronađen je 1890. godine i predstavlja skoro čitav Atinski ustav. Prema sadržini drugog dela dolazi se do zaključka da je napisan između 329. i 325. godine p. n. e. Tekst Atinskog ustava nalazi se u: KandićLj. (1992). *Odabrani izvori iz opšte istorije država i prava*. Beograd: Savremena administracija, str. 82–108.

⁷⁷ Knopf, E. (2005). *Contract in Athenian Law: dissertation*. New York: The City University of New York, str. 189 i str. 200.

odnosno *opus* je rezultat, a ne sam rad. Postavlja se pitanje da li u ovom slučaju pozivanje na grčke termine znači da su i pojmovi koji oni označavaju nastali u Grčkoj. Na ovo pitanje je nezahvalno davati odgovor, zato što svi relevantni ugovori, koji su dostupni, datiraju iz rimskog perioda, te nedostaju pravni akti čijom bi se analizom došlo do odgovora na postavljeno pitanje.⁷⁸

S druge strane, kada je reč o plovidbi i transportu robe morem u antičkoj Grčkoj, pravila *locatio conductio operis faciendi* i njemu srodnih ugovora bila su u širokoj upotrebi. Pored primene *Lex Rhodia de iactu* zaključivani su i različiti ugovori o delu ili najmu radne snage sa slobodnim ljudima koji su obavljali posao u vezi sa plovidbom. Tako Robol⁷⁹ kao interesantan primer navodi da veslači na borbenim brodovima u staroj Grčkoj, suprotno širokom uverenju, nisu bili robovi nego profesionalci, angažovani po javnoj službi ili po ugovoru za određenu naknadu.

1.4. Ugovor o delu u pravima orijentalnih despotija

Civilizacije orijentalnih despotija⁸⁰ takođe nam nisu ostavile dovoljan broj izvora, a ni izgrađenu sistematiku niti pravnu terminologiju. Međutim, iako su ove civilizacije najstarije, određeni izvori kao što je na primer Hamurabijev zakonik, sadrže kazuističke norme iz kojih se mogu izvući određeni zaključci. Relevantna odredba koja se odnosi na ugovor o delu pronađena je i u Hetitskom zakoniku, a i u Ur-Namuovom zakoniku, koji možda predstavlja i prvi pisani trag o ugovoru o delu. S druge strane, u drevnom Egiptu⁸¹ se samo posredno može naslutiti postojanje ugovora o delu jer pisanih dokaza nema. Ipak, Šarkić navodi da se u drevnom Egiptu javlja i ugovor o najmu stvari uz plaćanje naknade, kao i zakup zemlje. Zakup se ugovarao u delu proizvoda, a obrada zemlje je bila obaveza zakupca. Takođe se sreće i ugovor o ostavi koji je besplatan i pod zaštitom religije.⁸² Međutim, svi pisani dokazi

⁷⁸Dorđević, M. (2014). Poreklo ugovora o delu. *Pravni život*, vol. 63, br. 10, str. 655.

⁷⁹Robol, R. T. (2000). Maritime Law in Classical Greek and Roman Literature. *Journal of Maritime Law and Commerce*, vol. 31, br. 3, str. 524.

⁸⁰Despotizam ili despotija jeste naziv za političko uređenje u kojem jedna ili nekoliko osoba imaju neograničenu vlast nad državom, a ostali podanici nemaju nikakva prava. Smatra se da je ovo bilo najstarije političko uređenje, kao npr. na početku civilizacije drevnog Egipta, gde su faraonu svi podanici bili robovi. Ovaj oblik vladavine često se naziva orijentalna despotija, te se stoga i u radu koristi navedeni termin.

⁸¹Ipak, Stanojević navodi da egipatsko pravo poznaje i veći broj instituta obligacionog prava. Kao primer navodi da je jedan od prvih međunarodnih ugovora nastao između vladara Hetita–Hatušilasa i jednog od faraona – Ramzesa, a sadržina ugovora se odnosila na vojnu pomoć i ekstradiciju. Navedeno prema: Stanojević, O. (1991). *Istorija političkih i pravnih institucija*. Beograd: Naučna knjiga, str. 75.

⁸²Šarkić, S. (1999). *Opšta istorija države i prava*. Beograd: Izdavačka kuća Draganić, str. 48.

koji su sačuvani datiraju iz vremena rimske uprave,⁸³ a i pripadaju kontraktu *locatio conductio operis faciendi*.

Kao što je već napomenuto, najstariji sačuvani zakonski tekst na svetu – Zakonik vladara Ur-Namua⁸⁴ sadrži član koji nije u celosti sačuvan, ali u velikoj meri podseća na slične odredbe iz kasnijeg Hamurabijevog zakonika. Navedeni čl. 2 (redovi 206–215) glasi: „...za njega će zasaditi [...] zasađena [...] stabla jabuke i kedrovi [...] (on) bez znanja vlasnika [...] on da odluči.” U navedenom zakonskom tekstu izostavljena je odredba koja je, iako oštećena, veoma važna. Pretpostavlja se da je u ovom članu bilo reči o angažovanju nekog lica da zasadi voćnjak za određenu nadoknadu. U nauci se smatra da postoji mogućnost da je navedeni tekst najstariji trag ugovora o delu na svetu.

U zakoniku Lipit-Ištara⁸⁵ nalazi se nekoliko odredbi koje se tiču zakupa i ugovora o delu. Preciznije, u članu 7 i 8 govori se o situaciji kada jedno lice sadi voćnjak. S druge strane, u Hamurabijevom zakoniku⁸⁶ mogu da se pronađu primeri ugovora o delu u kojima se govori i o različitim profesijama, što predstavlja važnu indiciju rasprostranjenosti ovog ugovora. Tako i u Hamurabijevom zakoniku, odnosno u članu 60 stoji: „Ako neko vrtlaru preda polje da ga zasadi (voćem), vrtlar zasadi vrt, četiri godine gaji ga, u petoj godini sopstvenik i vrtlar podeliće na jednake delove, sopstvenik će svoj deo izabrati i uzeti.” Sledeća dva člana (61 i 62) normiraju kaznu za propuste koje vrtlar eventualno može da napravi: „Ako vrtlar ne dovrši zasađivanje polja, ostavi jedan deo nezasađen, taj prazan prostor uračunaće se na njegov deo.“ „Ako polje, koje mu je predato, ne zasadi, i ako je žitno polje, vrtlar će prinos polja za godinu, u kojoj je ostalo nezasađeno, izmeriti sopstveniku kao što je kod suseda onoga, polje priugotoviti za rad i vratiti sopstveniku.“

⁸³O postojanju zakona koji su donosili faraoni svedoče grčki i rimski autori. Tako na primer navode da je Ramzes II doneo nekoliko zakona, kao i da je najplodniji zakonodavac bio Bokhoris (VIII vek p. n. e.) koji je po njihovim navodima sastavio zakonik od osam knjiga (40 svitaka). Međutim, pošto nijedan od ovih zakona nije sačuvan u izvornom tekstu nego samo prepričan u spisima istoričara, danas se sumnja da su ikada postojali.

⁸⁴Zakonik Ur-Namua, vladara drevnog grada Ura, donet je oko 2000. godine p. n. e. Pisan je sumerskim jezikom na pločici formata 20 x 20 cm, a sastoji se od prologa (uvoda) u kojem Ur-Namu govori o svojim zaslugama, i od dvadesetak članova veoma oštećenog teksta. Navedeno prema: Šarkić, S. (1999). *Opšta istorija države i prava*. Beograd: Izdavačka kuća Draganić, str. 48.

⁸⁵Zakonik Lipit-Ištara, sumerskog vladara iz grada Isina, verovatno potiče iz 1875. godine p. n. e., a sadrži prolog i 40 dobro očuvanih članova koji se uglavnom odnose na bračno i nasledno pravo.

⁸⁶Hamurabijev zakonik je doneo vavilonski vladar Hamurabi. Pronađen je 1902. godine u iranskom gradu Suzi prilikom arheoloških iskopavanja. Pisan je klinastim pismom na velikim kamenim stubovima. Smatra se da je imao 282 člana, ali nisu sačuvani svi članovi Zakonika. Zakonik obuhvata raznovrsnu pravnu materiju i reguliše veoma složene svojinske, porodične, obligacione i krivičnopravne odnose. Tekst članova Hamurabijevog zakonika preuzet je iz: KandićLj. (1992). *Odabrani izvori iz opšte istorije država i prava*. Beograd: Savremena administracija, str. 34–59.

Navedeni članovi svedoče o veoma visokom pravnom rezonovanju, naročito ukoliko se uzme u obzir vreme u kojem je ovaj zakonik nastao. Posmatrajući ga sa rimskopravnog aspekta, ovo bi bio bezimeni kontrakt, ali ukoliko bi bila utvrđena novčana naknada moglo bi se dokazati da je u pitanju pravi *locatio conductio operis faciendi*.

Naime, analizirajući navedene članove zaključuje se da je naručilac posla vlasnik zemlje, a čovek koji radi (vrtlar) nije ugovorio sam rad – pa to ne bi mogao da bude kontrakt *locatio conductio operarum*– nego je ugovorio da nešto uradi, odnosno da zasadi voćnjak i da ga održava četiri godine. Pošto je vlasnik vrtlaru dao „prazno” polje, podrazumeva se da je neophodna određena stručnost i znanje, što ovaj posao izdvaja od prostog fizičkog rada. Nagrada za njegov *opus* jeste pola imanja. Relevantne su i odredbe (61 i 62) koje su propisane za slučaj da vrtlar ne ispuni svoju dužnost, što znači da ove odredbe na neki način osiguravaju vlasnika od neodgovornih saugovarača. Đorđević smatra da je u navedenom slučaju osnovano govoriti o postojanju preteče ugovora o delu, a samim tim i analogno, o jakoj indiciji postojanja preteče ugovora o delu u najstarijem zakonskom tekstu na svetu – Ur-Namuovom zakoniku.⁸⁷

Značajno je naglasiti da je u Hamurabijevom zakoniku zastupljen i predmet ugovora o zakupu, a to su najčešće zemlja ili stanovi, što odgovara rimskom kontraktu *locatio conductio rei*. Zakupni rok može biti kratak (jedna godina) ili dugačak (pet godina), a zakupnina se davala u obliku plodova. Zakupnina je iznosila polovinu ili trećinu prinosa, a kod zakupa vrtova i dve trećine. Najzad, predmet zakupa su mogli biti i tuđa stoka, brod, oruđe ili robovi. Pri tome, zakupac odgovara za svaku štetu koja nastaje na zakupljenoj stvari, osim „ako se desi udar od boga” ili ako „lav udavi”. Zaključuje se da, iako nije definisan, pojam više sile se uveliko koristio u vavilonskom pravu.⁸⁸

Hamurabijev zakonik sadrži i najam koji čini predmet ugovora, kao i u rimskom pravu *locatio conductio operarum*. Predmet ugovora o najmu može biti magarac, brod, rob itd. Ugovor predviđa cenu najma, a Hamurabijev zakonik detaljno govori o odgovornosti za uništenje i oštećenje stvari koja je predmet najma s tim da poseban ugovor najma predstavlja lični najam. Ovaj ugovor zaključuju razne kategorije radnika (majstora) koji strogo odgovaraju za kvalitet posla. Tako na primer u članu 229 piše: „Ako građevinar za drugoga napravi kuću i ne napravi je čvrsto, i kuća koju je podigao, sruši se i ubije sopstvenika, da se ubije građevinar”,

⁸⁷ Đorđević, M. (2014). Poreklo ugovora o delu. *Pravni život*, vol. 63, br. 10, str. 657.

⁸⁸ Avramović, S., Stanimirović, V. (2007). *Uporedna pravna tradicija*. Beograd: Pravni fakultet, str. 117.

a ako je stradao vlasnikov sin, ubiće se graditelj sin (čl. 230). U članovima od 237 do 240 govori se o najmu brodarka i obavezama gospodara broda. Na osnovu navedenih članova može se zaključiti da je veoma često zaključivan ugovor o najmu. Avramović i Stanimirović⁸⁹ navode da su ugovor o ličnom najmu, kao i ugovor o delu bili široko zastupljeni. Naglašavaju da se prvi primenjivao kada je trebalo unajmiti radnu snagu robova ili slobodnih ljudi kako bi se oni iskoristili za odgovarajuće poslove prema potrebama i nahođenju stranke koja ih je unajmila uz naknadu (radi obrade zemlje i raznih fizičkih poslova). Drugi je pretpostavljao određeno znanje radnika koji se unajmljuje, tako da se ugovor zaključivao radi obavljanja tačno određenog posla, uz određenu naknadu. Na taj način su u Hamurabijevom zakoniku normirani ugovori sa građevinarom, lekarom, veterinarom, brodograditeljem itd. Zanimljivo je i da zakonodavac predviđa da za istu uslugu više plaćaju imućniji – avilumi, nego siromašniji – muškenci ili robovi. Takođe je strogo ustanovljena odgovornost za kvalitet obavljenog posla. Naime, kako bi se sprečilo nestručno i olako preduzimanje važnih poslova, Hamurabi ne preza od telesnih, pa ni smrtnih kazni za nesavesnog građevinara, lekara i dojlju. Postojanje ova dva srodna ugovora, kao i problemi koje oni rešavaju i regulišu govori o visokom stepenu razvoja pravnog života.

Analizirajući poreklo ugovora o delu može se zaključiti da njegovi najraniji koreni sežu hiljadama godina unazad. Zaokruženi sistem koji je regulisao rad u starim civilizacijama pronalazimo fragmentarno, dok prvi zaokruženi sistem pronalazimo tek u rimskoj državi. Činjenica je da neke stare civilizacije usled svog načina privređivanja nisu imale potrebu da se bave ovim sistemom, ali i nestanak pisanog traga o njihovom postojanju predstavlja jedan od relevantnih razloga za njihovo nepostojanje. Odsustvo izvora je najprisutnije u drevnom Egiptu i grčkim polisima. I pored toga, na osnovu dostupnih izvora, može se zaključiti da su grčki polisi imali razvijene pravne institute i visok nivo pravne svesti. Postojali su međusobni uticaji pravnih sistema starih civilizacija, kao na primer *Lex Rhodia de iactu*, a tragovi ugovora o delu u najranijim počecima ljudske istorije predstavljaju naročitu zanimljivost. Ipak, na osnovu dostupnih podataka zaključuje se da su Rimljani još u pretklasično doba sa *locatio conductio operis faciendi* najbliže prišli onome što mi danas podrazumevamo pod ugovorom o delu.

⁸⁹ Avramović, S., Stanimirović, V. (2007). *Uporedna pravna tradicija*. Beograd: Pravni fakultet, str. 73–74.

1.5. Istorijat nastanka građanskih zakonika – kodifikacija

U najširem smislu reči, kodifikacija je svako potpuno zakonsko uređivanje (regulisanje) jedne pravne oblasti, bez obzira na to da li je ono ostvareno putem jednog ili više zakonskih akata. U užem pak smislu, kodifikacija je uređivanje neke oblasti (grane) prava jednim sveobuhvatnim zakonom koji se naziva zakonik (građanski zakonik, krivični zakonik i sl.). Kodifikacija je bilo već u starom veku (Hamurabijev zakonik, Justinijanova kodifikacija) i u srednjem veku (iako je feudalizam epoha nekodifikovanog i partikularnog prava), a naročito su postale brojne na prelazu iz feudalizma u kapitalizam, stvaranjem nacionalnih tržišta i centralizovanih nacionalnih država.

Kodifikacija je vrhunac pravničke delatnosti. Ona predstavlja sintezu pravne teorije, prakse i pravne tehnike, ne može se donositi brzo, niti se može brzo menjati. Njome bi trebalo da se pruže najviša dostignuća u pravnoj nauci, čime bi se omogućio najefikasniji i najkorisniji način primene na onaj krug društvenih odnosa koji su zakonom regulisani. Pri svemu tome je neophodno da se dobije usklađen, jasan i sveobuhvatan, ali i pregledan sistem. Jezik i stil moraju da budu tako urađeni da formulacije budu jedinstvene, jasne i lako razumljive. Upravo sve ovo čini kodifikacije teškim, ozbiljnim i dugotrajnim poslom, te da bi se došlo do funkcionalnog normativnog rešenja potrebno je napraviti mnoštvo kompromisa. Stoga je zakonodavni rad mukotrpan i veoma odgovoran, a naročito u oblasti građanskog prava koje reguliše mnoga osetljiva pitanja iz svakodnevnog života. I oni zakonic koji su doneti u kratkom vremenskom periodu bili su rezultat dugogodišnjih rasprava i studija. Primer za to je Francuski građanski zakonik (*Code civil*) koji je redigovan za svega četiri meseca, ali je bitno istaći da su mu prethodile opsežne i dugotrajne pripreme u teoriji i praksi.

Uspeh svake kodifikacije zavisi od dva veoma važna uslova: prvi – da postoji jedna posvećena vlast, i drugi – da se ona realizuje u jednoj velikoj zemlji. Stoga će u cilju istraživanja navedenog predmeta biti izabrana nacionalna zakonodavstva kako bi se posredstvom različitih pravnih sistema prikazalo na koji način su nastali građanski zakonic koji regulišu i ugovor o delu, s tim da će više reči o samom regulisanju ugovora o delu biti u narednim poglavljima. Predmet navedene analize jesu odabrana nacionalna zakonodavstva Austrije, Francuske, Nemačke, Švajcarske, Italije, Srbije,⁹⁰ Crne Gore i Jugoslavije.

⁹⁰U okviru ovog poglavlja detaljnije će se analizirati Srpski građanski zakonik i odredbe koje se odnose na ugovor o zakupu, najmu i delu, kako bi se utvrdilo poreklo odredbi koje su regulisale ovu materiju u Zakoniku, a i kako bi se poredile sa *locatioconductio* u rimskom pravu.

1.5.1. Austrijski građanski zakonik

Okolnosti u kojima je nastajalo savremeno austrijsko građansko pravo bile su slične onima koje su u protekla tri veka vladale u većini zemalja Srednje i Zapadne Evrope. Svaka zemlja je imala svoje običaje i propise što je otežavalo kretanje robe, usluga, ljudi i kapitala. Stoga su često činjeni pokušaji da se pravni partikulizam ukloni ili bar smanji. Smatra se da je taj proces započet u XII veku kada su prvi pravници sa prostora Austrije školovani na Univerzitetu u Bolonji preneli saznanja o rimskom pravnom nasleđu sadržano u Justinijanovoj kodifikaciji. Međutim, recepcija rimskog pravnog nasleđa se odvijala postupno i sporo. Čak se u pojedinim periodima izričito zabranjivala njegova primena u postupcima pred sudom. I nakon toga, rimsko pravno nasleđe je na različite načine prodiralo u pravne sisteme pojedinih naroda. S druge strane, ono nikada nije zamenilo partikularne izvore. Ipak, prioritet državne politike u cilju otklanjanja pravnog partikularizma i stvaranja jedinstvenih pravila za sve koji žive na teritoriji Carstva, otpočelo je tek sa nastajanjem centralne vlasti. Sredinom XVIII veka otpočeto je oblikovanje centralizovane pravne infrastrukture, kada su po nalogu carice Marije Terezije formirane pravosudne oblasti – zajednički vrhovni sud i zajedničko ministarstvo pravde.⁹¹

Tako je carica Marija Terezija 1753. godine dala nalog da se pristupi kodifikaciji, odnosno da se sačini zakonik kojim će biti izjednačeno i na čvrste temelje postavljeno pravo u carevini. Pri tome je od komisije, kojoj je taj zadatak poverila, izričito zahtevala da se ograniči na privatno pravo, ostavljajući postojeće pravo na snazi koliko je to moguće i dovodeći u sklad različito pravo u naslednim zemljama (pokrajinama), koliko to uslovi dozvoljavaju. Tokom kodifikacije je insistirala na primeni principa kratkoće, jasnosti i jednostavnosti pravila ponašanja, kao i prirodne pravičnosti koja treba da ih prožima. Što se tiče sadržine, ovaj zakonik uglavnom sledi rimsko pravo. Austrijski (opšti) građanski zakonik (nem. *AllgemeinesBürgerlichesGesetzbuch– ABGB*) donet je 1811. godine, a stupio na snagu 1. januara 1812. godine u svim nemačkim naslednim zemljama Habzburške monarhije.⁹² Ovaj zakonik sadrži 1.502 paragrafa i deli se na uvod i tri dela, što ukazuje na njegovu vezu sa rimskim, odnosno pandektnim pravom. Prvi deo (§§ 15–284) reguliše lična prava, pravnu i poslovnu sposobnost, bračno i porodično pravo.⁹³ Drugi deo (§§ 285–1341), zbog obimnosti

⁹¹Nikolić, D. (2011). Dva veka Austrijskog građanskog zakonika (1811–2011). *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, vol. 62, br. 2, str. 314.

⁹²Cvetić, R. (2002). Sistematika građanskih zakonika. U: (R. Kovačević-Kuštrimović, ur.) *Gradanska kodifikacija. Sv. I*. Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 45.

⁹³Šarkić, S. (1999). *Opšta istorija države i prava*. Beograd: Izdavačka kuća Draganić, str. 252

materije koju reguliše, podeljen je na dva segmenta, od kojih se jedan odnosi na stvarna a drugi na lična prava⁹⁴ na stvarima – obligaciona prava. U odseku o stvarnim pravima su odredbe o državini, pravu svojine, založnom pravu, službenostima i nasleđivanju, dok odsek o ličnim pravima obuhvata ugovorno pravo, bračne (imovinske) ugovore i odgovornost za naknadu štete. Treći deo (§§ 1342–1502) obuhvata odredbe o utvrđivanju prava i obaveza, o modifikaciji i pristanku prava i obaveza, zastarelosti i održaju.

S obzirom na širinu materije koju ovaj zakonik obuhvata smatralo se da je relativno kratak,⁹⁵ tako da se moglo naslutiti da će biti zakonskih i pravnih praznina. Ipak, široke, ali jasne formulacije trebalo je da otvore put ka prevazilaženju tog problema, jer su ostavljale prostora za kreativnu ulogu suda i njihovo kasnije prilagođavanje novonastalim odnosima kako od strane suda, tako i od pravne nauke.⁹⁶ Do izmena i dopuna ovog zakonika došlo je u periodu od 1914. do 1916. godine. Trima novelama znatno je izmenjen prvobitni tekst Zakonika, tako što je oko 180 paragrafa ponovo formulisano, dopunjeno ili ukinuto. Nove formulacije bile su inspirisane Nemačkim građanskim zakonikom i obuhvatale su gotovo sve oblasti, a naročito opšte ugovorno pravo, pravo najma i zakupa, ugovore o službi i delu.⁹⁷

Posle Drugog svetskog rata opsežne zakonodavne reforme u oblasti privatnog prava Austrije odigrale su se mimo Zakonika. Uprkos tome, 1986. godine oko 70% odredaba Zakonika i dalje je imalo sadržinu iz 1811. godine. Relevantno je naglasiti da je od 60-ih godina XX veka, a naročito 70-ih i 80-ih, došlo do značajnih reformi u oblasti porodičnog prava koje su inkorporirane u Zakonik, a takođe je znatno izmenjeno i ugovorno pravo nizom specijalnih zakona.⁹⁸

Uticaj Austrijskog građanskog zakonika je bio velik u zemljama koje su bile u sastavu Habzburške monarhije. Na našim prostorima je naročito značajan zato što je važio na teritoriji

⁹⁴Naziv „lično“ potiče još iz ranog rimskog prava, a nastao je kao pandan stvarnom pravu. Lična prava su kasnije nazvana obligacionim pravima. O ovoj podeli više u: Kovačević Kruštimović, R. (1988). Podela građanskih subjektivnih prava na stvarna i obligaciona. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 36, br. 1–2, str. 26–57.

⁹⁵ Na primer, potpuno nedostaju propisi o realnim teretima i ugovoru o posredovanju, a sadrži svega nekoliko paragrafa o ugovoru o službi i delu.

⁹⁶ Cvetić, R. (2002). Sistematika građanskih zakonika. U: (R. Kovačević-Kuštrimović, ur.) *Građanska kodifikacija. Sv. 1*. Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 46.

⁹⁷ Stojanović, D. D. (2000). *Uvod u građansko pravo*. Beograd: S. D. Stojanović, D. D. Stojanović, str. 38.

⁹⁸ Cvetić, R. (2002). Sistematika građanskih zakonika. U: (R. Kovačević-Kuštrimović, ur.) *Građanska kodifikacija. Sv. 1*. Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 47.

Vojvodine, Hrvatske, Slovenije, Slavonije, Bosne i Hercegovine, kao i u Srbiji. U severnoj Italiji, Veneciji i Lombardiji važio je do ujedinjenja 1861. godine.⁹⁹

1.5.2. Francuski građanski zakonik

Do kodifikacije građanskog prava u Francuskoj došlo je u Napoleonovo vreme.¹⁰⁰ Prvi i najznačajniji zakonik jeste čuveni Građanski zakonik (*Code civil*), nazivan često i Napoleonov zakonik (*Code Napoleon*), koji je stupio na snagu 21. marta 1804. godine. Zakonik sadrži samo građanskopravne norme u užem smislu jer je trgovačko pravo kasnije regulisano posebnim odredbama. Ukupno sadrži 2.281 član i deli se na uvodnu glavu i tri knjige. Prva knjiga je o licima (čl. 5–515) i sadrži odredbe koje se odnose na statusno, bračno i porodično pravo. Druga knjiga je o stvarima i različitim modifikacijama svojine (čl. 516–710) i sastoji se od poglavlja o podeli stvari, pravu svojine, kao i o pravima izvedenim iz prava svojine, poput stvarne i lične službenosti. Treća knjiga nosi naziv „Različiti načini sticanja svojine“ (čl. 711–2281) i obuhvata obligaciono pravo i različite vrste ugovora, nasledno pravo, zaključenje braka i imovinski režim među supružnicima, obezbeđenje potraživanja (lična i stvarna), odredbe o zastarelosti potraživanja itd. Sudski postupak je regulisan posebnim zakonikom – *Code de procedure civile*, koji je donet 1806. godine.¹⁰¹

Ugovorima u Građanskom zakoniku posvećena je posebna pažnja. Ugovor predstavlja uslov i pravni izraz robne proizvodnje. Stranke imaju punu slobodu u pogledu sadržine ugovora, s tim što ona ne može vređati zakon: „Sporazum zaključen po zakonu postaje zakon za stranke, koje su ga sklopile“ (čl. 1134).¹⁰² Stil kojim je pisan *Code civil* je jednostavan, rečenice su kratke i jasne, sa odmerenom upotrebom pravno-tehničkih termina, bez teorijskih uopštavanja i upućivanja u jednom članu na druge članove, za čije razumevanje nije potrebno pravničko obrazovanje. *Code civil* iz 1804. godine još uvek je na snazi iz razloga što sadrži dovoljno opšta i fleksibilna pravila, te ih je sudska praksa mogla prilagoditi novim potrebama. Tu je zapravo jedna od osnovnih protivrečnosti svake kodifikacije. Pravila moraju biti dovoljno elastična kako bi se mogla prilagoditi društvenom razvoju. U prilog navedenom je i činjenica da nijedan građanski zakonik nije imao toliki uticaj na razvoj građanskog prava u drugim

⁹⁹ Stanković, E. (2013). Austrijski građanski zakonik kao izvornik Srpskog građanskog zakonika. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, vol. 3, br. 3, str. 122.

¹⁰⁰ Uloga Napoleona u donošenju *Code civil* bila je presudna. Svestan činjenice da je zahvaljujući njemu Francuska dobila kapitalno pravničko delo, sumirajući svoje životno delo u izgnanstvu na Svetoj Jeleni govorio je: „Moja prava slava nije u tome što sam dobio četrdeset bitaka, Vaterlo će izbrisati sećanja na tolikepobede. Ono što ništa neće izbrisati, što će večno živeti, to je moj Građanski zakonik.“

¹⁰¹ Popov, D. (2001). *Građansko pravo: opšti deo*. Beograd: Službeni glasnik, str. 43.

¹⁰² Šarkić, S. (1999). *Opšta istorija države i prava*. Beograd: Izdavačka kuća Draganić, str. 237.

zemljama kao *Code civil*. Građansko pravo Belgije, Luksemburga i Holandije ni do danas se nije oslobodilo njegovog uticaja. Španski *Codigo civile* iz 1889. godine, koji je i danas na snazi, naročito u oblasti obligacionog prava, pod jakim je uticajem Francuskog građanskog zakonika.¹⁰³

Bitno je naglasiti da je Francuska u XIX veku bila kolonijalna sila, te je i njen uticaj na Bliskom istoku, u Okeaniji i Africi bio velik, pa čak i nakon sticanja nezavisnosti zemalja u ovim regionima. Tako na primer, Egipatski zakonik iz 1949. godine iako poštuje islamsko pravo u velikoj meri se oslanja na *Code civil*. I Alžir, Tunis i Maroko jesu zemlje čije su kodifikacije utemeljene na francuskoj kodifikaciji. Pravni sistemi velikog broja zemalja Afrike (Senegal, Mali, Niger itd.), Latinske Amerike, pa i Severne Amerike razvijeni su pod znatnim uticajem francuskog prava.¹⁰⁴

1.5.3. Nemački građanski zakonik

Uslovi za donošenje jedinstvenog građanskog zakonika u Nemačkoj stekli su se ujedinjenjem mnogobrojnih kraljevina i kneževina u Drugi rajh 1871. godine. Dotadašnji pravni partikularizam¹⁰⁵ trebalo je prevazići donošenjem jedinstvenog zakonodavstva koje će važiti na celokupnoj teritoriji zemlje.¹⁰⁶ Stoga je donet Nemački građanski zakonik¹⁰⁷ 1. jula 1896. godine, posle 22-godišnjeg rada na projektu. Stupio je na snagu 1. januara 1900. godine čime je simbolično trebalo da označi početak XX veka.

¹⁰³ Stojanović, D. D. (2000). *Uvod u građansko pravo*. Beograd: S. D. Stojanović, D. D. Stojanović, str. 36.

¹⁰⁴ Stanković, E. (2013). Austrijski građanski zakonik kao izvornik Srpskog građanskog zakonika. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, vol. 3, br. 3, str. 122.

¹⁰⁵ Političko nejedinstvo nemačkih zemalja ogledalo se u partikularizmu pravnog sistema. Pravo koje je važno na teritoriji celog Nemačkog carstva, činili su mnogobrojni carski zakoni, kanonsko pravo, i kao najvažniji deo – rimsko pravo. U Nemačkoj je rimsko pravo recipirano putem Justinijanove kodifikacije, ali se obično naziva pandektno pravo (od *Padekta*, grčkog naziva za *Digesta*). Nemački pravници nisu primenjivali rimsko pravo u izvornom obliku, nego su ga komentarisali i prilagođavali. Osim pravnih pravila za primenu u sudskoj praksi, pravници su na tekstovima rimskog prava izgradili i opštu teoriju građanskog prava i prava uopšte. Na ovaj način je nastao sistem prava koji je nazvan *ususmodernuspandectarum* – savremeno rimsko pravo.

¹⁰⁶ Pored mnogobrojnih lokalnih prava na teritoriji Nemačke postojale su oblasti u kojima je pravo bilo kodifikovano. Tako je npr. u Pruskoj 1794. godine važio pruski *Landrecht*, u Saksoniji Građanski zakonik Kraljevine Saksonije iz 1865. godine, a u Rajnskoj oblasti i Velikom vojvodstvu Baden je važio Francuski građanski zakonik.

¹⁰⁷ Više o istoriji i kodifikaciji nemačkog građanskog prava sa političkog i pravnog aspekta u: Glišović, L. (2015). Nemački građanski zakonik od pravnog partikularizma do kodifikacije građanskog prava. *Strani pravni život*, br. 1, str. 223–241.

Nemački građanski zakonik (nem. *BürgerlichesGesetzhuch* – *BGB*) je po prvi put napustio institucionalnu tročlanu sistematiku kako bi uveo sistematiku pandektnog prava. Tako je 2.385 paragrafa, koliko sadrži Zakonik, podeljeno na pet delova (knjiga).¹⁰⁸

Novina koju uvodi Nemački građanski zakonik jeste u opštem delu koji se nalazi na početku Zakonika i sadrži norme koje važe i za ostale delove Građanskog zakonika, te je izbegnuto nepotrebno ponavljanje ovih odredbi u posebnim delovima Zakonika. Posebni delovi Zakonika – obligaciono, stvarno, porodično i nasledno pravo čine samostalne zaokružene celine. Opšti deo (§§ 1–240) čine norme koje se odnose na subjekte građanskog prava – fizička i pravna lica, opšti pojmovi o stvarima i pravnim poslovima, rokovima i njihovom računanju, zastarelosti, vršenju i zaštiti prava, i stvarnim i ličnim sredstvima obezbeđenja. Drugi deo – obligaciono pravo (§§ 241–853) reguliše dužničko-poverilačke odnose, a sastoji se od opštih pravila koja važe za sve obligacije, kao što su odeljci o sadržini obligacionih prava, obligacioni odnosi koji nastaju iz ugovora, prestanak obligacije, obligacije sa više dužnika i poverilaca. Poseban deo obligacionog prava obuhvata poglavlja koja se odnose na pojedine ugovore kao što su kupoprodaja, zakup, zajam, ugovor o delu, ostava itd. Takođe, ovaj deo normira i druge izvore obligacija koji ne potiču iz ugovora: poslovodstvo bez naloga, nazvano vršenje tuđih naloga, pravno neosnovano obogaćenje i obaveze naknade štete koje nastaju iz nedozvoljenih radnji. Treći deo – stvarno pravo (§§ 854–1296) reguliše pravne odnose povodom stvari kao što su državina, hipoteka, pravo ručne zaloge i zaloga na pravima, pravo preče kupovine itd. Četvrti deo – porodično pravo (§§ 1297–1921) sastoji se od tri odeljka: brak, srodstvo i starateljstvo. Peti deo (§§ 1922–2385) se odnosi na nasledno pravo i reguliše prelaz imovine za slučaj smrti sa umrlog na naslednike i obuhvata norme koje se odnose na zakonsko i testamentalno nasleđivanje.

U odnosu na zakonike donete pre njega, Nemački građanski zakonik pored originalne sistematike, sadrži i neke druge novine kao što su: odredbe o pravnim licima i vrstama pravnih lica (udruženja i ustanove), ugovor o osiguranju, ugovor u korist trećih lica itd. Zaključuje se da Zakonik karakteriše izraziti individualizam i liberalizam s kraja XIX veka. Međutim, iako je težnja zakonodavca bila da se građansko pravo reguliše na sveobuhvatan način, da se do detalja predvidi što veći broj pravnih situacija, za posledicu je imalo prenatržen kazuistički pristup i obimnost. S druge strane, Zakonik odlikuje stručna pravna terminologija, apstraktne formulacije, preciznost i dubina misli teško razumljivih ljudima koji nemaju pravničko obrazovanje. Drugim rečima, više je pisan kao naučno delo. Zakonik

¹⁰⁸ Stojanović, D. D. (2000). *Uvod u građansko pravo*. Beograd: S. D. Stojanović, D. D. Stojanović, str. 38–40.

obilato koristi tehniku upućivanja, odnosno jedan paragraf upućuje na neki drugi ili čak više njih odjednom, što otežava snalaženje u Zakoniku i njegovu primenu u praksi.¹⁰⁹

Pojedina područja Nemačkog građanskog zakonika pretrpela su značajne sadržinske izmene s tim da su neke učinjene direktnom intervencijom u sadržinu Zakonika, a neke su sprovedene donošenjem specijalnog zakonodavstva koje je zamenjivalo ili ograničavalo njegova pravila. Zakonik je poslednji put menjan 23. jula 2002. godine.¹¹⁰

Njegov uticaj na potonje kodifikacije je velik, ali daleko manji od francuskog. Pod uticajem ovog zakonika izrađen je Japanski građanski zakonik 1898. godine. Po uzoru na Nemački zakonik, Tajland je 1925. godine doneo građanski zakonik. U Kini je 1930. godine izrađen Nacrt građanskog zakonika, ali nije stupio na snagu. U Brazilu (1916. godine) i Peruu (1936. godine) doneti su građanski zakoni po uzoru na Nemački građanski zakonik, a isti je uticao i na donošenje građanskih zakonika u sledećim evropskim zemljama: Poljska, Grčka, Mađarska i Austrija (novele iz 1914, 1915. i 1916. godine).¹¹¹

1.5.4. Švajcarski građanski zakonik

Kada je u Švajcarskoj, kao i u Nemačkoj, definitivno bilo jasno da je donošenje jedinstvenog građanskog zakonika preko potrebno, nije postojao ustavni osnov za njegovo donošenje. Ustavnim reformama 1874. i 1883. godine¹¹² povećana je zakonodavna nadležnost savezne države u oblasti građanskog prava,¹¹³ da bi 1898. godine referendumom bila proširena na celu oblast privatnog prava.

¹⁰⁹ Popov, D. (2001). *Građansko pravo: opšti deo*. Beograd: Službeni glasnik, str. 47–49.

¹¹⁰ Više o izmenama Nemačkog građanskog zakonika i o reformi obligacionog prava u: Đurđević, N. (2002). Mesto obligacionog prava u Nemačkom građanskom zakoniku: reforma obligacionog prava na početku III milenijuma. U: (R. Kovačević-Kuštrimović, ur.) *Građanska kodifikacija. Sv. I*. Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 73–90.

¹¹¹ Stanković, E. (2013). Austrijski građanski zakonik kao izvornik Srpskog građanskog zakonika. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, vol. 3, br. 3, str. 118–125.

¹¹² Više o ustavnim reformama u Švajcarskoj u: Nikolić, D. (2002). Ustavne osnove Švajcarskog građanskog zakonodavstva. U: (R. Kovačević-Kuštrimović, ur.) *Građanska kodifikacija. Sv. I*. Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 55–64.

¹¹³ Ipak, postoje i drugi, možda mnogo dublji razlozi koji utiču na uobličavanje švajcarskog prava. Naime, Švajcarsku konfederaciju čini 26 kantona u kojima žive tri velike etničke grupe – Nemci (65%), Francuzi (18%) i Italijani (10%), koje su pod snažnim kulturnim uticajem matičnih zemalja. U Švajcarskoj se paralelno koriste tri službena jezika: nemački, francuski i italijanski. Na religijskom planu je zastupljena izrazita podela na katolike (46,1%) i protestante (40%), pri čemu svaka od navedenih grupa ima osobene poglede na mnoga pitanja koja su predmet pravne regulative. U Švajcarskoj postoji mnoštvo političkih stranaka, a značajan uticaj na rad Parlamenta imaju: Hrišćanska demokratska narodna partija, Partija zelenih, Socijaldemokratska partija, Radikalna demokratska partija i Švajcarska narodna partija. Osim navedenog, kako navode mnogi autori, u zakonodavnom radu treba pomiriti duh grada i sela, i uspostaviti ravnotežu između duboko ukorenjene tradicije i potrebe za modernizacijom.

Kada je Eugen Huber, profesor nemačke pravne istorije i politike, započeo komparativnu analizu švajcarskog kantonalnog građanskog prava, Švajcarska je već imala Zakon o obligacijama (nem. *Obligationenrecht – OR*) i zbog toga je on sačinio Predlog građanskog zakonika bez obligacionog prava. Posle dugotrajnog rada i diskusije Švajcarski građanski zakonik (nem. *Zivilgesetzbuch – ZBG*) usvojen je 1907. godine, a stupio je na snagu 1. januara 1912. godine. Sistematika Građanskog zakonika slična je pandektnoj sistematici Nemačkog građanskog zakonika, s tim što umesto opšteg dela¹¹⁴ sadrži kratak uvodni deo u okviru kojeg su norme o stupanju Zakonika na snagu, o domenu primene, o primeni opštih odredaba obligacionog prava na druge građansko-pravne odnose, o popunjavanju pravnih praznina od strane sudija i dr. Zakonik je imao 970 članova podeljena u četiri dela (knjige): statusno pravo (pravni subjekti), porodično pravo, nasledno pravo i stvarno pravo.¹¹⁵ Posle usvajanja Švajcarskog građanskog zakonika Huber je izvršio reviziju postojećeg Zakona o obligacijama, koji je usvojen 1911. godine i stupio na snagu zajedno sa Švajcarskim građanskim zakonikom 1. januara 1912. godine. Još za vreme rada na reviziji Zakona o obligacijama postavljalo se pitanje odnosa ovog zakonika prema Građanskom zakoniku, odnosno da li odredbe Zakona o obligacijama treba uključiti u Građanski zakonik i tako napraviti jedan jedinstven građanski zakonik sa jedinstvenom numeracijom. Na kraju je odlučeno da se Zakon o obligacijama smatra petom knjigom Građanskog zakonika, ali ostaje poseban zakon sa posebnom numeracijom članova, te je označen kao: „Savezni zakon o dopuni Švajcarskog građanskog zakonika (knjiga peta Obligaciono pravo)“. Na Švajcarskom građanskom zakoniku su izvršene mnoge izmene i dopune.¹¹⁶

U Švajcarskom zakoniku o obligacijama nalazi se ne samo građansko, nego i trgovinsko obligaciono pravo jer u Švajcarskoj ne postoji poseban trgovinski zakonik, kao što je to slučaj u većini zemalja. Švajcarski građanski zakonik je izrađen pod pretežnim uticajem nemačkog zakonodavstva i nemačke pravne nauke. Često su redaktori tražili samo inspiraciju u tim izvorima, a inspiracija nije imitacija. Važno je istaći da su redaktori Zakonika o obligacijama vodili računa o tome da njegova materija interesuje sve građane jer sadrži pravila za odnose iz svakodnevnog života, društva i svakog građanina ponaosob. Zato se vodilo računa da se

¹¹⁴ Jedan od razloga zašto nema opšteg dela jeste taj što je stari Zakon o obligacijama iz 1881. godine imao opšta pravila o ugovorima, pa su se iz njih izvodila opšta pravila o pravnim poslovima. Tako je Švajcarski građanski zakonik u članu 7 postavio odredbu po kojoj se: „Opšta pravila obligacionog prava o nastanku izvršenja i prestanku ugovora [...] primenjuju i na druge građanskopravne poslove.“

¹¹⁵ Popov, D. (2001). *Građansko pravo: opšti deo*. Beograd: Službeni glasnik, str. 49.

¹¹⁶ Detaljnije o izmenama i dopunama Švajcarskog građanskog zakonika u: Konstantinović, M. (1982). Predgovor za prevod Švajcarskog zakonika o obligacijama. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 39, br. 3–4, str. 606–616.

Zakonik učini razumljivim za svakog građanina, što se vidi i iz jezika Zakonika, a i primenjene tehnike. Naime, Zakonik je pisan prilično jednostavno, rečima aktuelnog jezika.

Iako je sastavljen pod velikim uticajem nemačkog prava i po ugledu na propise tog prava, bitno se razlikuje od Nemačkog građanskog zakonika. Dok se Nemački građanski zakonik izražava na vrlo apstraktan način -tako da njegove odredbe liče na šifre, Švajcarski građanski zakonik pokazuje težnju ka što većoj konkretnosti. Služi se kratkim i jasnim formulacijama. Svaki stav ima samo jednu rečenicu koja izražava potpuno određenu misao. Zatim, odredbe Švajcarskog građanskog zakonika ne upućuju brojevima na odredbe drugih njegovih članova. U tom pogledu, Švajcarski zakonik o obligacijama, kao i Švajcarski građanski zakonik, podsećaju na Francuski građanski zakonik iz 1804. godine – primer jasnog i preciznog stila, a koji je jedan od književnih velikana, Stendal, čitao kako bi unapredio svoj stil.¹¹⁷

Švajcarski građanski zakonik je u mnogim zemljama pobudio veliku pažnju. Poslužio je kao predlog za stvaranje Građanskog zakonika u Italiji 1942. godine i u Grčkoj 1940. godine, dok se uticaj ovog zakonika osetio u Poljskoj, Švedskoj, Bugarskoj, Mađarskoj itd. Izuzetak je Turska koja je preuzela Švajcarski građanski zakonik i Zakon o obligacijama u nepromenjenom obliku 1926. godine.¹¹⁸

1.5.5. Italijanski građanski zakonik

Prvi građanski zakonik u Italiji rađen je po uzoru na Francuski građanski zakonik. Donet je 1865. godine, a stupio je na snagu 1. januara 1866. godine. Italijanski građanski zakonik (ital. *Codice civile*) iz 1866. godine podeljen je na tri knjige. Prva je o licima, druga o stvarima, svojini i njenim promenama, a treća o načinima za sticanje svojine, o svojini i drugim pravima na stvari i o prenošenju svojine. Ono po čemu se ovaj zakonik razlikuje od drugih kodifikacija XIX veka, pa i od Francuskog zakonika prema kojem je urađen, jeste jedan uvodni odeljak, tzv. *disposizioni preliminari* u kojem su po prvi put sadržane norme međunarodnog privatnog prava, što predstavlja novinu u istoriji kodifikacije.

Društvene i ekonomske promene izvršene posle Prvog svetskog rata imperativno su nametale reformu građanskog i trgovačkog prava u Italiji. Posle dugotrajnog rada novi *Codice civile*

¹¹⁷ Konstantinović, M. (1982). Predgovor za prevod Švajcarskog zakonika o obligacijama. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 39, br. 3–4, str. 614–615.

¹¹⁸ Stojanović, D. D. (2000). *Uvod u građansko pravo*. Beograd: S. D. Stojanović, D. D. Stojanović, str. 46.

stupio je na snagu 21. aprila 1942. godine, a imao je 2.969 članova. Ovaj zakonik je jedinstveno regulisao i građanskopravne i trgovačkopravne odnose.¹¹⁹

Italijanski građanski zakonik u prvoj glavi, tj. u uvodnim odredbama, reguliše pravne izvore, govori o primeni zakona uopšte, o tumačenju pravnih propisa, o vremenskom važenju zakona i o međunarodnom privatnom pravu. Pored uvodnih odredbi, prva knjiga sadrži odredbe o subjektima građanskog prava i porodično pravo. Druga knjiga reguliše nasledno pravo a sadrži i odredbe o poklonima. Treća knjiga sadrži stvarno pravo, dok četvrta knjiga posvećuje posebnu pažnju obligacionom pravu, između ostalog – adhezionim ugovorima (ugovorima po pristanku). Ovi ugovori su karakteristični za modernu privredu i pravni promet. Dozvoljena je i sudska intervencija u cilju prilagođavanja ugovora promenjenim okolnostima (*clausula rebus sic stantibus*). Naročit interes je privukla peta knjiga u kojoj su opisani opšti principi ugovora o radu, kolektivnog ugovora o radu, kao i rad u preduzećima. U vezi sa tim, reguliše i celokupno pravo trgovačkih društava, zaštitu firme, žiga, autorsko i patentno pravo i pravo nelojalne konkurencije. Šesta knjiga nosi naziv „O zaštiti prava“, ali sadrži i odredbe koje su od značaja za ceo Zakonik, kao što su na primer propisi o registrima, dokaznim sredstvima, zastarelosti itd.

Italijanski građanski zakonik iz 1942. godine je kako po svojoj sadržini tako i po svojoj zakonskoj tehnici moderan zakonik. Jezik kojim je pisan Zakonik je precizan i jasan, a sistematika pregledna.¹²⁰

1.5.6. Srpski građanski zakonik

Rad na izradi građanskog zakonika u Srbiji počeo je za vreme vladavine kneza Miloša Obrenovića. Iako početak Miloševe vladavine Srbija dočekuje bez pisanih zakona, školovanih pravnika i uz vladavinu običajnog prava, od 1815. godine pa do donošenja Srpskog građanskog zakonika, uporedo sa razvitkom robnonovčane privrede, može se pratiti jača „normativna delatnost“ i na polju građanskopravnih odnosa. Posebnim pravnim propisima različitih oblika i sadržaja knez Miloš je rešavao raznovrsne probleme koje je nametao život. Za ovo polje istraživanja značajne podatke pruža pravosuđe.

¹¹⁹ Kako se ne bi opterećivao ionako obiman Zakonik, u njega nisu ušle odredbe pomorskog prava, koje inače spadaju u trgovačko pravo, nego je izrađen novi *Codicedellanavigazione*, koji je stupio na snagu istog dana kada i Građanski zakonik.

¹²⁰ Popov, D. (2001). *Građansko pravo: opšti deo*. Beograd: Službeni glasnik, str. 47.

Međutim, kako bi uspostavio red i zakonitost u zemlji, knez Miloš je rešio „da dâ narodu Ustav i ostale nužne zakone“. Stoga je već 1829. godine počeo rad na izradi svih zakona, kako ustavnih tako i ostalih. Za izradu građanskog zakonika prvobitno je bio angažovan Georgije Zahariades, kada mu je iste godine poslata „jedna čast Napoleonovih zakona“ sa porukom da ih prevede sa nemačkog na srpski. Istovremeno je za prevod ovog zakonika bio angažovan i Vuk Stefanović Karadžić. Međutim, ovaj prevod nije postao nacrt građanskog zakonika¹²¹, a knez Miloš se 1836. godine obratio Austriji sa molbom da dozvoli prelazak u Srbiju somborskom pravniku Jovanu Hadžiću, kako bi pomogao oko izrade građanskog zakonika. Rad na njegovoj izradi trajao je, sa prekidima, sve do 1840. godine. Ovaj projekat koji je rađen prema Austrijskom građanskom zakoniku¹²² i predstavlja njegov skraćeni prevod na srpski jezik, pregledan je od strane stručne komisije i odobren. Srpski građanski zakonik¹²³ proglašen je 25. marta 1844. godine i sadržao je 950 članova, a po institucionalnoj podeli izdajen je na uvod i tri dela. Prvi deo (čl. 36–530) odnosi se na lična prava, drugi (čl. 531–826) na prava na stvarima, a treći deo (čl. 827–950) na zajedničke odredbe za lična prava i prava na stvari.¹²⁴ Radeći na izradi Srpskog građanskog zakonika, Hadžić je preuzeo velikim delom odredbe Austrijskog građanskog zakonika, ali je bio primoran da odstupi od odredbi koje su regulisale porodično i nasledno pravo. Priklonio se srpskom običajnom pravu¹²⁵, iako je ono bilo konzervativnije. Tadašnji društveni odnosi u Srbiji davali su prilikom nasleđivanja prednost muškarcu u odnosu na ženu, kao i muškoj deci u odnosu na žensku. Shvativši da zakon mora da bude u vezi sa određenom zajednicom, njenim privrednim i kulturnim životom i socijalnom strukturom te zajednice,¹²⁶ Hadžić je stoga i koristio običajno pravo.

Za potrebe ovog rada tumačene su i analizirane odredbe koje se odnose na ugovor o delu, ugovor o zajmu i ugovor o najmu, kako bi se kroz istorijsku prizmu sagledalo poreklo ovih ugovora u Srpskom građanskom zakoniku.

¹²¹Više u: Blagojević, T. B. (1940). *Uticao Francuskog građanskog zakonika na Srbijanski građanski zakonik*. Beograd: s. n., str. 477–534.

¹²²Međutim, Knežević Popovićevo navodi da u brojnim komentarima i kritičkim osvrtima istoričara i pravnikâ na Srpski građanski zakonik, i to ne samo onih iz prošlog veka, gotovo po pravilu, kao po automatizmu iznosi se ocena da je ovaj zakonik uglavnom samo skraćeno i nevešto izdanje Austrijskog građanskog zakonika, kome je opet jedan od glavnih izvora rimsko pravo, te da je tim posrednim putem došlo do uticaja rimskog prava i na srpsko pravo. Ovo je bar u delu koji se odnosi na rimsko pravo – neprecizna i površna ocena. Više u: Knežević Popović, D. (1996). Udeo izvornog rimskog prava u Srpskom građanskom zakoniku. U: (M. Jovičić, ur.) *Sto pedeset godina od donošenja Srpskog građanskog zakonika*. Beograd: SANU, str. 67–78.

¹²³Objavljeno u: *Sudskom trebniku. I deo*. (1927). Laza Urošević (udeso). Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, str. 3–655.

¹²⁴Popov, D. (2001). *Građansko pravo: opšti deo*. Beograd: Službeni glasnik, str. 55.

¹²⁵Ovo je najveće odstupanje u odnosu na Austrijski građanski zakonik.

¹²⁶Stanković, E. (2013). Austrijski građanski zakonik kao izvornik Srpskog građanskog zakonika. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, vol. 3, br. 3, str. 120.

U Srpskom građanskom zakoniku zakup je regulisan u jednoj glavi (XXV), a ugovor o najmu u narednoj glavi. Razlika u odnosu na rimsko pravo jeste razlikovanje zakupa stvari koje se upotrebljavaju bez njenog obrađivanja – *kirija*, od zakupa stvari u kojem se stvar „trudom upotrebljava i uživa“ – *zakup* ili *arenda*. U rimskom pravu, bez obzira na određene specifičnosti jedne i druge vrste zakupa, razlike u terminologiji nisu postojale.

Još je u rimskom pravu ukazivano na sličnosti između kontrakata *locatioconductio* i kupoprodaje. U Srpskom građanskom zakoniku piše da između njih postoji (čak) i podudarnost u pogledu predmeta „... što je za prodaju, to se i pod zakup daje“ (čl. 679). Ovaj tekst se sadržinski podudara sa prvom rečenicom člana 1092 Austrijskog građanskog zakonika, a sa rimskim pravom ne u potpunosti. Naime, u rimskom pravu predmet kupoprodaje su mogle biti sve telesne i sve bestelesne stvari, a predmet zakupa samo neke bestelesne stvari (uživanje, *emfiteuzaisuperficies*).

U uvodnoj rečenici čl. 679 stoji da je ugovor o zakupu „prodaja upotrebe“, „kirija i zakup ništa drugo nije nego prodaja upotrebe“, a zatim u čl. 680 stoji da je postizanjem saglasnosti volja „upotrebljene stvari kupljeno“. To nikako ne potiče iz rimskih tekstova, niti iz literature o rimskom pravu. Inspiraciju za sažimanje zakupa na prodaju upotrebe Hadžić je dobio iz čl. 1094 Austrijskog građanskog zakonika, u kojem stoji da kada se ugovorne strane slože o predmetu – „stvari“ i ceni, upotreba stvari je kupljena. I kod ovog ugovora su mnoge odredbe u kojima je primenjeno rimsko pravo sadržane i u Austrijskom građanskom zakoniku i/ili Francuskom građanskom zakoniku, te je teško odrediti u kojoj meri je rimsko pravo recipirano bez ugledanja na ta dva zakonika. Važno je istaći da je Hadžić, imajući u vidu način života u Srbiji onog doba, šest članova posvetio zakupu mehana, stoke za vuču (volova i konja), ovaca i kazana za pečenje rakije (čl. 690–695). Ti članovi regulisani su na bazi rimskih pravnih načela, nema ih u Austrijskom građanskom zakoniku, a podudarnost sa odredbama o zakupu domaćih životinja u Francuskom građanskom zakoniku je samo delimična. Na plaćanje zakupnine u plodovima kod zakupa obradive zemlje verovatno se odnosi pravilo iz čl. 705 Srpskog građanskog zakonika.¹²⁷ U Austrijskom građanskom zakoniku takav ugovor okvalifikovan je kao ugovor o ortakluku (čl. 1103), a odnosi se izrekom samo na ugovaranje plaćanja u delu proizvedenih plodova, a ne i u unapred određenoj količini plodova. Kao što je poznato i u rimskom pravu pozne imperije, zakupnina

¹²⁷Čl. 705 Srpskog građanskog zakonika glasi: „Svi ostali ugovori zakupni, koji se od gore označenih razlikuju ili predmetom ili opredeljenjem uživanja, ili strukom plaćanja i dugim trajanjem i upotrebom, imaju se po izloženim osnovima suditi.“

poljoprivrednih zemljišta plaćana je obično u naturi, što je u stvari bila posledica zamiranja tržišne privrede u nemirnim vremenima poznog dominata, kao i razvoja kolonata. Na osnovu izloženog, i pored velikih razlika između privrede i društva u rimskoj imperiji i u Srbiji XIX veka, vidi se da je udeo rimskog prava u regulisanju ugovora o zakupu značajan.¹²⁸

Ugovor o najmu¹²⁹ je naslov glave XXVI koja sadrži propise kako za ugovor o delu tako delimično i za ugovor o najmu radne snage. Ovaj neadekvatan naziv nije preuzet iz Austrijskog građanskog zakonika u kojem su takođe u jednoj glavi regulisana ta dva ugovora, uz ugovor o izdavačkoj delatnosti, a već u samom naslovu ukazano je koji su ugovori obuhvaćeni u tom poglavlju, te su oni i odvojeni posebnim podnaslovima. Zašto se Hadžić odlučio za ovakav naziv ove glave može se samo nagađati. Tek iz definicije u prvom članu glave (čl. 706)¹³⁰ vidi se da se radi o dva ugovora. Većina odredbi u ovom poglavlju posvećeno je ugovoru o delu (od čl. 707 do čl. 729). Tako se na primer, u Zakoniku govori o docnji poslenika (čl. 710): o naručenoj stvari ili „službi“ koju poslenik za dogovoreno vreme nije izvršio, na osnovu čega se izvlači zaključak da je jedno bila služba/vršenje nekog posla koje je činio poslenik za naručitelja, a drugo izrada neke stvari.

U znatnom broju odredaba primenjeno je u celini ili samo delimično rimsko pravo, ali se te odredbe nalaze i u Austrijskom građanskom zakoniku, pri čemu se neki članovi Srpskog građanskog zakonika (na primer čl. 718) i tekstualno podudaraju sa odgovarajućim članovima Austrijskog zakonika (čl. 1162). Od odredaba u kojima je primenjeno rimsko pravo samo delimično jeste na primeru čl. 713 koji glasi: „Poslenik ili dobija građevinu od naručitelja za posao naručen, ili on sam i građevinu daje“. Prema rimskom pravu poslenik sam daje materijal za koga će biti izgrađen *opus*. Onda to više nije bio ugovor o delu, nego kupoprodaja, osim nekih posebnih slučajeva, kao što je ugovor o građenju. Hadžić sigurno nije imao u vidu te izuzetke kada je formulisao tekst ovog člana jer formulacija „ili...ili“ daje isti značaj za obe mogućnosti. S druge strane, na primer u paralelnom članu 1158 Austrijskog građanskog zakonika piše samo da, ako je gradivo dao poslenik, to je kupoprodaja, što ukazuje na to da je primenjivano rimsko pravo.

¹²⁸Danilović, J. (1996). Srpski građanski zakon i rimsko pravo. U: (M. Jovičić, ur.)*Sto pedeset godina od donošenja Srpskog građanskog zakonika*. Beograd: SANU, str. 49–66

¹²⁹Više o ovom ugovoru u: Miljković, M. (1995). Ugovor o najmu prema Građanskom zakoniku Srbije. U: *Sto pedeset godina od donošenja Srpskog građanskog zakonika: zbornik radova sa naučnog skupa*. Niš: Pravni fakultet, str. 277–283.

¹³⁰Čl. 706 glasi: „Ugovor najamni postaje onda, kada se ko obaveže kakvu službu činiti, (ili poslužiti), ili što načiniti za opredeljenju nagradu u novcu.“

Ova glava sadrži i odredbu koja odgovara rimskoj zabrani ugovaranja nagrade za izvršenje nedopuštene ili nemoralne radnje (čl. 723 Srpskog građanskog zakonika). Podudarnost sa rimskim pravom je i ovde samo delimična, jer je izostavljeno pravilo da, ako je nešto dato da bi se sprečila nedozvoljena ili nemoralna radnja, onda se povraćaj toga s pravom može zahtevati. Međutim, iz paralelnog čl. 1174 Austrijskog građanskog zakonika ovo nije izostavljeno.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da je Hadžić prilikom pisanja ove glave mnogo koristio Austrijski zakonik. Pretpostavlja se da u želji da ipak ispolji određeni stepen samostalnosti nije uvek bio dovoljno precizan ili je izostavljao neke odredbe koje su bitne. U svakom slučaju, pri pisanju teksta ove glave Hadžić nije neposredno posezao za rimskim pravom.

Tek je u pretposlednjem članu pomenut ugovor o najmu radne snage,¹³¹ ali samo kao odnos između gospodara i posluge, uz uputstvo da će propisi o takvim ugovorima biti naknadno doneti.

Pošto je Hadžić bio književnik i veliki protivnik Vuka Karadžića, jezik kojim je pisan Zakonik je težak, zastareo i izveštačen, što je doprinelo nerazumljivosti teksta. Ipak, pored svih nedostataka koje je Zakonik imao, on predstavlja veliki napredak za ondašnje prilike u Srbiji. Od 1844. do 1941. godine pretrpeo je neke izmene.

Pod uticajem francuskog prava i srpske inteligencije koja se školovala u Francuskoj, 7. maja 1869. godine u Zakonik je uneta odredba o zabrani istraživanja očinstva. Zatim je 1864. dopunjen u vezi sa paulijanskom tužbom, 1872. u vezi sa starateljstvom i 1911. godine u pogledu forme testamenta. Pored svih navedenih promena usled promena društvenih prilika, Srpski građanski zakonik je zastareo i počelo se sa radom na novom građanskom zakoniku. Jedna komisija je izradila projekat uoči Prvog svetskog rata, tačnije 1908. godine, obuhvatajući njime samo stvarno i obligaciono pravo. Ovaj projekat je bio inspirisan Nemačkim građanskim zakonikom, ali rad na njemu nije bio nastavljen tako da je ovaj pokušaj kodifikacije propao.¹³²

¹³¹Smatra se da razvoj našeg radnog prava svoje korene vuče upravo iz Srpskog građanskog zakonika. Više u: Josipović, M. (1994). Ugovor o najmu u Srpskom građanskom zakoniku kao institut od značaja za razvoj radnog prava u našoj zemlji. U: *Sto pedeset godina od donođenja Srpskog građanskog zakonika: zbornik radova sa naučnog skupa*. Niš: Pravni fakultet, str. 274–276.

¹³² Stojanović, D. D. (2000). *Uvod u građansko pravo*. Beograd: S. D. Stojanović, D. D. Stojanović, str. 57.

1.5.7. Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru

Crna Gora je krajem XIX veka donela svoj građanski zakonik. Njegov redaktor i autor bio je poznati pravnik Valtazar Bogišić.¹³³ Na Opštem imovinskom zakoniku radio je od 1872. do 1888. godine.¹³⁴ Ovaj zakonik nije rađen prema nekom određenom stranom uzoru, kao što je to rađeno u uporednom pravu, već prema konkretnim potrebama Crne Gore, u kojoj je u to vreme još prevladavala naturalna privreda, a trgovina, zanatstvo i kreditni odnosi bili još u početnoj fazi razvoja. Posle viševekovne izolovanosti, zemlja se počela otvarati prema svetu, ali još uvek nije bilo školovanih pravnika, niti pisanog prava, živelo se i sudilo po običajnom pravu nastalom na domaćem tlu, van domašaja stranih uticaja i rimskog prava.¹³⁵

Sistematika Opšteg imovinskog zakonika¹³⁶ za Crnu Goru je svojevrsna i originalna. On obuhvata čisto imovinsko pravo, a to je, po Bogišiću, samo stvarno i obligaciono pravo. Porodično i nasledno pravo ostaju van ovog zakonika, što predstavlja veoma originalan stav za vreme u kojem je donet. Ova materija je izostavljena uz obrazloženje da je pretežnim delom neimovinske prirode i da nije dovoljno proučena kako bi bila sažeta u formi zakona.

Zakonik¹³⁷ je veoma opsežan (1.031 član), a sadrži uvodna opšta „pravila i naređenja“ (čl. 1–25) koja u stvari predstavljaju razmatranja o zakonima, o subjektima prava (imaonicima), o imovini i njenoj zaštiti i državini (držini) ili posedu. U ovom delu je od posebnog značaja utvrđivanje spoljnih i unutrašnjih granica Zakonika, odnosa zakona i običaja, kao i smernice koje se daju sudiji u popunjavanju pravnih praznina.

Drugi deo (čl. 26–221) je „O svojini (vlastini) i drugim vrstama prava ukorijenjenih na stvari“ koji obuhvata pravo svojine i njegovu zaštitu, načine sticanja prava svojine, kao što su nalazak blaga i izgubljenih stvari, o zalozi, o zastavi (hipoteci) itd. Treći deo (čl. 222–493) je „O kupovini i drugim glavnijim vrstama ugovora“, a četvrti deo (čl. 494–635) „O ugovorima u opšte, kao i o drugim poslovima, djelima, prilikama od kojih dugovi potječu“. Peti deo (čl. 636–766) je „O čovjeku i drugim imaonicima, kao i svojevlasti i u opšte o raspolaganju u

¹³³Valtazar Bogišić (1834–1908) je bio pravnik, istoričar, etnolog, profesor istorije slovenskih prava u Odesi, ministar pravde Knjaževine Crne Gore, nosilac dva doktorata nauka (filologija i pravo), i jednog počasnog doktorata, član mnogih društava i akademija, izvrstan poznavalac maternjeg jezika, poliglota.

¹³⁴Ukaz je objavio cetinjski Glas Crnogoraca u broju 18 od 1. maja 1888. godine čime je Zakon proglašen.

¹³⁵Stanković, O., Vodinić, V. V. (1996). *Uvod u građansko pravo*. Beograd: Nomos, str. 20.

¹³⁶Zakonik se naziva opštim zato što se odnosi na sve imovinske odnose koji zbog svojih osobnosti nisu izuzeti i uređeni posebnim propisima, a imovinskim zato što njime nije obuhvaćena materija porodičnog i naslednog prava.

¹³⁷Kratka analiza sadržaja Zakonika preuzeta je iz: *Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru*. (1888). Valtazar Bogišić (sastavio). Cetinje: Državna štamparija.

imovinskim poslovima.“ Poslednji, šesti deo (čl. 767–1031) čine „Objašnjenja, određenja, dopune“ koji broji 264 člana u kojima je zakonodavac objasnio one pravne pojmove koje je koristio u Zakoniku tako da ovaj deo Zakonika ima didaktički karakter. U okviru ovog poglavlja je čak i poslednji, VIII „razdio“ (deo) nazvao „Neke zakonjačke (pravničke) izreke i postavke koje, i ako ne mogu zakona ni preinačiti ni zamjeniti, mogu mu, ipak, objasniti razum i smisao“. To su tzv. sentencijalne izreke, tj. *regulae juris* koje su formulisane kratkim izrazima kao prave poslovice. Tako na primer, čl. 1020 glasi: „Razgovor je razgovor, a ugovor stranama zakon“ ili čl. 1026: „Kad tumačiš ugovor, pazi riječi, ali još više volju i namjeru“.

Opšti imovinski zakonik¹³⁸ pisan je jezikom za koji sam redaktor kaže da je „prost i narodan“, ali je ipak u izvesnoj meri bila neizbežna i upotreba stručnih naziva (tehničkih termina). Stoga je Bogišić prihvatio običaj engleske legislative da sve izraze, koji su ušli u zakon, a ne nalaze se u običnom jeziku, zakonodavac treba da objasni u samom zakoniku. To čini zakon razumljivim i lakšim za laike.¹³⁹ Kao primer može se navesti to da je Bogišić prilikom formulisanja pojmova išao od konkretnog ka apstraktnom i od poznatijeg ka manje poznatom, kao na primer: „O kupovini i drugim glavnijim vrstama ugovora“ (umesto „Pojedini ugovori“) ili „O ugovorima uopšte, kao i o drugim poslovima, djelima, prilikama, od kojih dugovi potječu“ umesto „Pravne činjenice“ itd.

Na osnovu izloženog može se zaključiti da je Opšti imovinski zakonik Crne Gore rađen prema društvenim i kulturnim prilikama zemlje kojoj je namenjen. Njegova rešenja su promišljena i po svim odlikama on je jedna od najzanimljivijih i najboljih tvorevina ove vrste u evropskoj pravnoj civilizaciji XIX veka.

1.5.8. Jugoslavija – nastanak građanskog zakonodavstva

Do nastanka Kraljevine Jugoslavije 1918. godine, na teritoriji koju je obuhvatala u oblasti građanskog prava, vladao je izraziti pravni partikularizam, odnosno razlikovalo se šest pravnih područja: područje Opšteg imovinskog zakonika za Crnu Goru iz 1888. godine, o kojem je bilo više reči u prethodnom poglavlju; područje noveliranog Austrijskog građanskog zakonika koji je važio u Sloveniji i Dalmaciji, dok je u Hrvatskoj (bez Dalmacije) i Slavoniji važio nenovelirani Austrijski građanski zakonik, pošto zbog ratnih prilika novele, odnosno

¹³⁸Više o jezičkom oblikovanju ovog zakonika, ali i o njegovoj pripremi i nastanku u: Luković, M. D. (2009). *Bogišićev zakonik: priprema i jezičko oblikovanje*. Beograd: Balkanološki institut SANU.

¹³⁹Stojanović, D. D. (2000). *Uvod u građansko pravo*. Beograd: S. D. Stojanović, D. D. Stojanović, str. 59.

izmene i dopune nisu mogle biti izglasane u hrvatskom Saboru, što je inače bilo potrebno u skladu sa autonomijom koju je Hrvatska imala u okviru Austrougarske. U Bosni i Hercegovini je Austrijski građanski zakonik primenjivan u oblasti imovinskog (obligacionog i stvarnog) prava, a u oblasti porodičnog i naslednog važilo je šerijatsko pravo za muslimane, a običajno za hrišćane. Na području Vojvodine (koja je obuhvatala deo Baranje, ali ne i Srem), Međumurja i Prekomurja, važilo je mađarsko pravo koje je bilo nekodifikovano, što znači da je bilo precedentno i običajno i pod jakim uticajem Austrijskog građanskog zakonika, dok je u srezovima Alibunar, Bela Crkva i Pančevo važio Austrijski građanski zakonik, a na teritoriji bivše Kraljevine Srbije (sa Makedonijom pod svojim suverenitetom, posle Balkanskih ratova) važio je Srpski građanski zakonik iz 1844. godine.

Po stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, pri ministarstvu nadležnom za pravdu formirano je telo čiji je zadatak bio da radi na donošenju jedinstvenog građanskog zakonika. I pored toga što rad na jedinstvenom zakoniku nije prekidano, zbog ogromnih razlika koje je trebalo prevazići, samo je delimično urodio plodom. Naime, unifikovane su neke materije privatnog prava,¹⁴⁰ a 1934. godine završen je i publikovan Prednacrt jedinstvenog građanskog zakonika koji i pored novih ideja i rešenja koja su bila prihvaćena, za osnovu ima Austrijski građanski zakonik. Međutim, događaji koji su usledili nisu bili naklonjeni radu ove vrste, stoga Prednacrt nikada nije bio ozakonjen, tako da je Jugoslavija dočekala kraj Drugog svetskog rata sa onakvim pravnim federalizmom kakav je zatečen na njenom tlu 1918. godine.¹⁴¹

Završetkom Drugog svetskog rata u novonastaloj državi započeo je rad na uspostavljanju i utemeljenju novog javnog poretka. Donošenjem Zakona o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije,¹⁴² prekinut je kontinuitet sa pravom Kraljevine Jugoslavije. Prema ovom zakonu pravi se razlika između pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine od onih koji su doneti u vreme neprijateljske okupacije. Predratni propisi izgubili su pravnu snagu, dok se pravni propisi doneti u vreme okupacije proglašavaju nepostojećim – uzima se kao da nisu ni bili doneti.

Prema rešenju koje je usvojeno u Ustavu iz 1946. godine, zakonsko uređenje materije građanskog (privatnog) prava je u saveznoj nadležnosti, što je inače slučaj sa svim državama

¹⁴⁰ Menično i čekovno pravo, stečaj, zemljišno-knjižno pravo, a 1937. godine je donet Trgovački zakonik koji zbog ratnih događaja nije stupio na snagu.

¹⁴¹ Stanković, O., Vodinelić, V. V. (1996). *Uvod u građansko pravo*. Beograd: Nomos, str. 30–31.

¹⁴² Objavljen u *Sl. listu FNRJ*, br. 85, 25. oktobra 1946. godine.

koje imaju federativno uređenje. U skladu sa ovim organizovan je i rad na novom jedinstvenom građanskom zakonodavstvu koji je započeo tokom 1946. i 1947. godine. U ovom periodu je donet i niz zakona iz oblasti porodičnog prava,¹⁴³ dok je 1955. godine u potpunosti uređena materija naslednog prava donošenjem Zakona o nasleđivanju. Izrada Prednacrtu Zakona o obligacionim odnosima poverena je Mihailu Konstantinoviću, koji je sačinio i objavio 1969. godine Skicu za Zakonik o obligacijama i ugovorima.¹⁴⁴ Kvalitet i stepen dovršenosti ove skice su takvi da u praksi ovaj dokument faktički dobija autoritet zakona, što će sa izvesnim izmenama i dopunama kasnije i zvanično postati. Naime, posebna potkomisija izradila je Nacrt Zakona o obligacijama i ugovorima koji je, nakon vođenja široke javne diskusije, usvojilo Savezno veće Skupštine SFRJ 1976. godine. Predlog zakona utvrđen je decembra 1977. godine, a Savezno veće Skupštine SFRJ je 30. marta 1978. godine donelo Zakon o obligacionim odnosima¹⁴⁵ koji je stupio na snagu pola godine kasnije – 1. oktobra 1978. godine. Zakon o obligacionim odnosima se i danas primenjuje sa izvesnim izmenama. Ipak, i ovaj zakon sadrži izvesne praznine, jer se posle njegovog donošenja očekivalo donošenje republičkog potpunog zakona. Zakon u celini obuhvata široku oblast obligacija. Prvi njegov deo posvećen je osnovama obligacionih odnosa – opšti deo. Pored osnovnih načela ovaj deo sadrži odredbe o izvorima obligacija (ugovor, prouzrokovanje štete, situacije bez osnova itd.), o dejstvu i prestanku obligacija, kao i odredbe kojima se uređuju razne vrste obligacija i promene subjekata u obligacionom odnosu, dok su drugim delom obuhvaćeni pojedini ugovori u oblasti prometa robe i usluga. Drugim delom Zakona regulisani su pojedini ugovori, a između ostalog i ugovor o delu, koji predstavlja fokus ovog istraživanja, a o kojem će biti više reči u sledećem poglavlju.

¹⁴³Osnovni zakon o braku, Osnovni zakon o starateljstvu, Zakon o usvojenju i Osnovni zakon o odnosima roditelja i dece.

¹⁴⁴Više u: Konstantinović, M. (1969). *Obligacije i ugovori: Skica za Zakonik o obligacijama i ugovorima*. Beograd: Centar za dokumentaciju i publikacije Pravnog fakulteta

¹⁴⁵Pored Zakona o obligacionim odnosima donet je i Zakon o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima koji je stupio na snagu 1. septembra 1980. godine.

2. UGOVOR O DELU U REPUBLICI SRBIJI

U našoj pravnoj teoriji postoji saglasnost o pojmu ugovora o delu, što se može zaključiti na osnovu navoda raznih autora.

Tako Blagojević smatra da „Ugovor o delu je ugovor kojim se izvesno lice obavezuje da izvrši neki posao, neku radnju u korist drugog lica i sve to za izvesnu nagradu“.¹⁴⁶

Prema Peroviću ugovor o delu je „ugovor kojim se jedan ugovarač (poslenik) obavezuje da izvrši određeni posao za drugog ugovarača (naručioca), a ovaj se obavezuje da mu za to isplati određenu nagradu i da primi izvršeni posao.“¹⁴⁷

Marković navodi „Ugovor o delu ili izradi dela je takav ugovor, pri kojem se jedna strana – preduzimač – obavezuje na izradu jednog određenog predmeta ili dela, a druga strana – naručilac prima obavezu da isplati utvrđenu naknadu ili nagradu.“¹⁴⁸

Batrić i Despotović određuju ugovor o delu kao „ugovor kojim se jedno lice obavezuje da će izvršiti neki posao, neku radnju u korist drugog lica ... a sve to za izvesnu nagradu.“¹⁴⁹

Rančić naglašava da se ugovorom o delu utvrđuje „posao ili usluga koje se imaju izvršiti, breme izvršenja posla i nagrada za rad izvođača.“¹⁵⁰

U pravnoj enciklopediji ugovori o delu su definisani kao „obligacioni ugovori kojim se jedan od ugovarača obavezuje drugome da će izvršiti određenu radnju i njome postići određeni rezultat, tj. da će nešto napraviti, odnosno obaviti određeni posao, a drugi se obavezuje da mu za to da određenu naknadu.“¹⁵¹

Na osnovu navedenih definicija u našoj pravnoj teoriji, Marković, sumira definiciju o ugovoru o delu i smatra da bi ona trebala da glasi: „Ugovorom o delu poslenik se obavezuje da izradi, obradi, preradi, popravi određenu stvar ili da izvrši neku uslugu fizičkim ili intelektualnim

¹⁴⁶ Blagojević B. (1947). Građansko-pravni obligacioni ugovori. Beograd : Izdavačka sekcija akcionarskog odbora studenata beogradskog univerziteta, str. 150.

¹⁴⁷ Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 510.

¹⁴⁸ Marković L. (1997). Obligaciono pravo. Beograd : Službeni list SRJ, str. 635.

¹⁴⁹ Baltić A., Despotović M. (1968). Osnovi radnog prava Jugoslavije: sistem samoupravnih međusobnih radnih odnosa: osnovni problemi sociologije rada. Beograd: Savremena administracija

¹⁵⁰ Rančić B. (1969). Rad duži od punog radnog vremena i ugovor o delu. Glasnik advokatske komore Vojvodine, vol. 18, br. 11, str. 21.

¹⁵¹ Blagojević B., redaktor. (1985). Pravna enciklopedija. Beograd: Savremena administracija, str. 227.

radom, da postigne određen rezultat o roku i preda delo; a naručilac se obavezuje, da u toku rada na izradi dela saraduje sa poslenikom, da plati naknadu i primi delo o roku.¹⁵²

Mijačić navodi da se u svakom slučaju radi o jednom konkretnom poslu, odnosno jednom konkretnom radu, a ne o stavljanju na raspolaganje od strane jednog lica drugome svoje fizičke i umne sposobnosti na generalan način i na duže vreme, kao što je to npr. kod ugovora o radu. Naime, kod ugovora o delu poslenik samostalno obavlja posao, dok kod ugovora o radu zaposleni stavlja na raspolaganje svoju radnu snagu i radne sposobnosti drugome, pri čemu je dužan da se podvrgava uslovima rada i radnoj disciplini.¹⁵³

Babić navodi da se ugovor o delu ne može raščlaniti na druge ugovore, ali se može prepoznati u drugim mešovitim ugovorima, a može sadržati i elemente nekog drugog ugovora (npr. ugovora o prodaji). Tada nastaje pitanje kako kvalifikovati taj ugovor.¹⁵⁴ O kvalifikaciji ugovora, u tom slučaju, biće reči kasnije u radu.

2.1. Pojam ugovora o delu

U pravnoj teoriji, pojam ugovora se definiše u više različitih definicija. Određene definicije se izdvajaju i najčešće se sreću u teoriji. Ugovor je jedan od osnovnih pojmova u pravu uopšte, kako u građanskom, odnosno privatnom pravu, tako i u javnom pravu.¹⁵⁵ Ugovor je saglasnost volja dva ili više lica kojom se postiže neko pravno dejstvo.¹⁵⁶ Saglasnost izjava volja postoji kada najmanje dva lica izjave volje koje su u svemu podudarne.¹⁵⁷ Svakako, ugovor predstavlja postojanje određenih subjekata. Dakle, ugovor je delo stranaka, jer ga one stvaraju svojom voljom. Ta moć subjekata prava da svojom saglasnom voljom stvore, promene ili ukinu obligacione pravne odnose zasniva se na opšteprihvaćenom principu autonomije volje ili slobode ugovaranja, odnosno prema Zakonu o obligacionim odnosima. Ugovorni odnosi su u svim nacionalnim pravima pretežno regulisani dispozitivnim normama, odnosno, normama čiju sadržinu ugovorne strane mogu da izmene svojom voljom i prilagode svojim interesima i

¹⁵² Marković B. (1990). Pravni koreni ugovora o delu. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, vol. 38, br. 6, str. 736. – 752.

¹⁵³ Mijačić M.(1990).Obligacioni ugovori : drugo dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 132.

¹⁵⁴ Babić I. (1997). Leksikon obligacionog prava. Beograd: Službeni list SRJ, str. 375.

¹⁵⁵ Antić O.(2008). Obligaciono pravo: drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje.Beograd: Službeni glasnik, str. 195.

¹⁵⁶ Perović S. (1968). Obligaciono pravo.Beograd: Naučna knjiga, Beograd, str. 1

¹⁵⁷ Loza B.(1981). Obligaciono pravo: opšti dio: drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo : Dom štampe-Zenica, str. 86.

okolnostima konkretnog ugovora.¹⁵⁸ Veoma je važno i to da ti subjekti moraju biti sposobni da izjave volju koja je podobna da stvori, izmeni ili ukine obligacione odnose.¹⁵⁹

Zakonom o radu koji, pored Zakona o obligacionim odnosima, reguliše ugovor o delu, propisano je da poslodavac može za obavljanje određenih poslova, za koje se ne zasniva radni odnos, da zaključi ugovor sa određenim licem o obavljanju poslova koji su van delatnosti poslodavca, kao što je ugovor koji se zaključuje po propisima o autorskom pravu, ugovor koji ima za predmet samostalnu izradu ili opravku određene stvari ili samostalno izvršenje određenog fizičkog ili intelektualnog posla. Po Zakonu o obligacionim odnosima, Ugovor o delu je takav ugovor po kome se jedna strana – poslenik (izvođač radova – *conductor*) obavezuje da obavi određeni posao, odnosno da izradi ili opravi neku stvar ili da izvrši neki fizički ili intelektualni rad, a druga strana – naručilac radova (*locator*) se obavezuje da mu za to plati određenu naknadu.¹⁶⁰ Iz definicije ugovora o delu se zaključuje da je predmet obaveze naručioca plaćanje naknade. Prema tome ugovor o delu je sličan onim ugovorima kod kojih jedna strana plaća naknadu.¹⁶¹ Posao koji se ovim ugovorom preduzima, po svojoj prirodi je materijalni (faktički), a ne pravni posao. Poslenik se, naime, ne obavezuje da u ime i za račun naručioca preduzima pravne poslove, već da mu izradi ili opravi neku stvar, da preveze određeni tovar, da ostvari određeno intelektualno delo na polju nauke, da održi predavanje ili pak, da izradi neko umetničko delo iz oblasti slikarstva, vajarstva i sl.¹⁶² S obzirom da je ova definicija široko postavljena, potrebno je preciziranje. Određeni ugovori kojima se, uz određenu naknadu, izvršava ugovoreni posao iz domena fizičkog i umnog rada i koji po svojim bitnim svojstvima i svom nastajanju predstavljaju ugovor o delu, u savremenom pravu dobijaju svoje mesto kao imenovani ugovori. Takvi ugovori su npr. ugovor o prevozu lica i stvari, ugovor o autorstvu, ugovor o građenju itd.¹⁶³

Drugo preciziranje pojma ugovora o delu odnosi se na sam posao koji se ovim ugovorom preduzima. Već smo pomenuli da taj posao nije pravni, već materijalni i faktički u smislu angažovanja fizičkih i umnih sposobnosti ugovornika koji ga preduzima. Prema mišljenju

¹⁵⁸ Blagojević T. B., Krulj V. (1983). Redaktori. Komentar Zakona o obligacionim odnosima: prva knjiga: drugo izdanje. Beograd: Savremena administracija, str. 103.

¹⁵⁹ Đurović R., Dragašević M. (1980). Obligaciono pravo sa poslovima prometa. Beograd: Savremena administracija, str. 79.

¹⁶⁰ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str 802.

¹⁶¹ Babić I. (2008). Ugovori građanskog prava : posebni deo obligacionog prava: drugo izmenjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu: Službeni glasnik, str. 175.

¹⁶² Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 289.

¹⁶³ Navedeni ugovori detaljnije će biti analizirani u odeljku 4. ovog rada.

jedne grupe teoretičara¹⁶⁴ kao rezultat rada ističe se proizvedena ili popravljena stvar. Ipak, može se reći da su njegovi okviri širi i da je za njegovo određenje dovoljno reći da se poslenik obavezuje da izvrši određeni posao. Postoje slučajevi kada poslenik može da izvrši određeni posao, a da pri tome ne postigne rezultat i cilj zbog kojega je posao preduzet. To se dešava kada je obaveza poslenika(po svojoj prirodi)obaveza sredstva, a ne obaveza cilja. Ukoliko je poslenik (prema ugovoru) u obavezi da iskopa bunar, bez obzira da li je pronašao vodu ili ne, ispunio je obavezu, ako je postupio tako da se njegovom radu ništa ne može prigovoriti. Kada se poslenik obaveže ugovorom da leči životinju, čak iako životinja ugine (što znači da nije postignut cilj), ukoliko je poslenik postupao po ugovoru i prema pravilima određene struke, on je izvršio posao. Dakle, u navedenim slučajevima poslenik je izvršio obavezu iz ugovora o delu i ne duguje naknadu štete drugoj ugovornoj strani.¹⁶⁵ Iz svega navedenog se zaključuje, da je poslenik dužan da izvrši samo posao koji je ugovoren, a po nalogu naručioca, bez obzira da li je postignut cilj.

Ugovor kojim se jedna strana obavezuje da izradi određenu stvar od svog materijala smatra se u sumnji kao ugovor o prodaji. Ugovor ostaje ugovor o delu ako se naručilac obavezao dati bitan deo materijala potrebnog za izradu stvari. U svakom slučaju, ugovor se smatra ugovorom o delu ako su ugovarači imali u vidu naročito poslenikov rad.¹⁶⁶ Za pravnu kvalifikaciju ugovora nije odlučujuće to od čijeg materijala poslenik treba da izradi naručenu stvar, već je značajna sama izrada u skladu sa željama i uputstvima naručioca, odnosno pod njegovim nadzorom, npr. izrada cipela po nacrtu i meri naručioca, od materijala poslenikovog.¹⁶⁷

2.2. Osnovna načela

2.2.1. Načelo autonomije volje

Autonomija volje je mogućnost subjekata prava da svojom voljom urede svoje odnose, te da slobodno odlučuju o vršenju prava koja im pripadaju. Autonomija volje obuhvata slobodu

¹⁶⁴ Loza, Konstantinović, Babić, Mijačić i drugi.

¹⁶⁵ Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 710. – 712.

¹⁶⁶ Simonović D. (2010). Ugovor o delu. Beograd : Pravna praksa: časopis za primenu propisa, br. 2.: LIBER, str. 17.

¹⁶⁷Mijačić M.(1990).Obligacioni ugovori : drugo dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 132.

zasnivanja pravnih poslova i slobodu vršenja prava.¹⁶⁸ Realizacija načela autonomije volje u ugovornom pravu manifestuje se naročito u: slobodi ugovaranja, slobodnom određivanju sadržaja ugovora, slobodnom izboru forme ugovora i u slobodnom raspolaganju ugovorom.

1.) Sloboda ugovaranja sastoji se u tome što odluku o zaključenju ugovora ugovarači donose slobodno- ne postoji pravna obaveza za zaključenje ugovora. Slobodno odlučuju kakav će ugovor zaključiti i sa kim će ga zaključiti. 2.) Slobodno određivanje sadržaja ugovora sastoji se u mogućnosti ugovarača da slobodno određuju koja, kakva i kome treba da pripadaju prava i obaveze iz ugovora. Dozvoljeno im je da odrede oblik i način njihove realizacije, te predvide i posledice za njihovo neuredno izvršenje, odnosno neizvršenje uopšte. Slobodno određivanje sadržaja isključuje mogućnost da neko drugi, sem ugovarača, određuje sadržaj obligacionog odnosa u kome će se ugovarači naći zaključenjem ugovora. 3.) Slobodan izbor forme ugovora sastoji se u mogućnosti ugovarača da kod zaključenja ugovora izjave volju u bilo kojoj formi. Oni mogu odlučiti da izjavu učine u određenom obliku, te da je ona jedino merodavna za valjani nastanak ugovora. 4.) Slobodno raspolaganje ugovorom sastoji se u tome što ugovarači u toku trajanja ugovora saglasno mogu vršiti izmene njegovog sadržaja, mogu smaniti ili povećati, ukinuti ili stvarati nova prava i obaveze. Zaključeni ugovor može da se izvrši u celosti, a može i delimično, sve u zavisnosti volje i saglasnosti stranaka.¹⁶⁹ Zakon o obligacionim odnosima je autonomiju volje ograničio prinudnim propisima, javnim poretkom i dobrim običajima. U tom smislu Zakon propisuje da su predmet, obaveze i osnov nedopušteni, ukoliko su protivni prinudnim propisima, javnom poretku ili dobrim običajima, a samim tim su i ništavi.¹⁷⁰

2.2.2. Načelo savesnosti i poštenja

Načelo savesnosti i poštenja¹⁷¹ jedno je od osnovnih načela koga se ugovarači moraju pridržavati prilikom zaključenja i izvršenju ugovora, jer zaključenje i izvršenje čine jednu

¹⁶⁸ Babić I.(2003).Osnovi imovinskog prava. Beograd: Službeni glasnik, str. 28.

¹⁶⁹ Loza B. (1981).Obligaciono pravo : opšti dio : drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo: Dom štampe, Zenica, str. 87. – 88.

¹⁷⁰ Član 49., 51. Stav 2., 103. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 20.-21. i 32.

¹⁷¹ Načelo savesnosti i poštenja je načelo obligacionog prava koje se primenjuje u ispunjenju svih obligacionih odnosa i u ostvarivanju prava i obaveza iz takvih odnosa. Učesnici u obligacionim odnosima su dužni da se pridržavaju ovog načela u zasnivanju obligacionih odnosa i u njihovoj realizaciji. Zakon o obligacionim odnosima, a niti neki drugi zakon ne određuju njegov sadržaj. Ovo načelo potiče još iz rimskog prava pod nazivom *bona fides*, a nadopunjavalo se i izgrađivalo sve do danas. Načelo savesnosti i poštenja je usmereno protiv formalističke primene prava radi sprečavanja zloupotrebe subjektivnih prava, kada dužnik ne ispunjava obavezu, odnosno kada ne koristi svoje pravo u skladu sa predviđenom svrhom. (Gorenc, V. (2005). Komentar Zakona o obveznim odnosima, Zagreb: PriF-plus, str. 9).

celinu. Primenu ovog načela ugovarači ne mogu isključiti. Postupci ugovarača pri zaključenju i izvršenju ugovora moraju biti takvi da se ne protive ovom načelu. Obe strane u ugovoru, kada ulaze u pregovore za zaključenje ugovora, moraju imati iskrenu nameru da se ugovor zaključi. Ukoliko bi jedan od ugovarača istupio pri zaključenju ugovora, odnosno vodio pregovore bez ozbiljne namere da zaključi ugovor, odgovarao bi za štetu nastalu vođenjem pregovora.¹⁷² Načelo savesnosti i poštenja bi bilo povređeno i onda kada bi jedan od pregovarača davao podatke trećim licima o stanju pregovora ili situaciji drugog pregovarača (ako bi to štetilo drugom pregovaraču). Ista situacija bi bila i kada bi jedan od pregovarača pritajio neke činjenice kod zaključenja ugovora koje, da su bile poznate drugom ugovaraču, ovaj ne bi zaključio ugovor ili bi ga zaključio sa drugačijim sadržajem. Kod izvršenja svojih ugovornih obaveza, a i korišćenja svojih ugovornih prava svaki od ugovarača mora postupiti u skladu sa sadržajem ugovora, vodeći istovremeno računa i o zaštiti opravdanih interesa svoga saugovarača. Princip savesnosti i poštenja je regulator odnosa između ugovarača koji nije regulisan ili je nepotpuno regulisan propisima. Polazi se od pretpostavke da su ugovarači i kod zaključenja i kod izvršenja ugovora postupili savesno i pošteno. Onaj ugovarač koji tvrdi suprotno za drugog ugovarača dužan je to i da dokaže.

2.2.3. Načelo ravnopravnosti strana

Ugovarači pri zaključenju, trajanju i izvršenju ugovora istupaju kao ravnopravni subjekti. Što znači da jedan od ugovarača ne bi mogao jednostrano, odnosno bez aktivnog učešća saugovarača, određivati sadržaj ugovora koji se zaključuje. Ekonomska snaga jednog od ugovarača i njegov društveni položaj ne mogu biti korišteni u svrhu zaključenja ugovora koji bi svojim sadržajem stavljao ovoga ugovarača u daleko povoljniji položaj u odnosu na drugoga. Ukoliko bi se to dogodilo, bio bi povređen ne samo princip ravnopravnosti, već i princip savesnosti i poštenja. Isto tako jedan od ugovarača ne može, u toku trajanja ugovora, jednostrano menjati obim postojećih prava i obaveza, odnosno stvarati nova prava i obaveze, ni za sebe ni za saugovarača. Ne može svojevolejno, izuzev u određenim situacijama, ni odustajati od ugovora, odnosno ispunjavati ga protivno njegovom sadržaju.¹⁷³

¹⁷² Član 30. Stav 2. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 17.

¹⁷³ Loza B. (1981). Obligaciono pravo : opšti dio : drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo : Dom štampe, Zenica, str. 90.

2.2.4. Načelo neformalnosti

Zakon o obligacionim odnosima propisuje da zaključenje ugovora ne podleže nikakvoj formi, osim ako je zakonom drukčije određeno. U tom slučaju, zahtev zakona da ugovor bude zaključen u određenoj formi važi i za sve docnije izmene i dopune ugovora. Međutim, punovažne su docnije usmene dopune o sporednim tačkama o kojima u formalnom ugovoru nije ništa rečeno, ukoliko to nije protivno cilju radi koga je forma propisana. Takođe su punovažne i docnije usmene pogodbe kojima se smanjuju ili olakšavaju obaveze jedne ili druge strane, ako je posebna forma propisana samo u interesu ugovornih strana. Zakon dalje propisuje da se strane mogu sporazumeti tako da posebna forma bude uslov punovažnosti njihovog ugovora. Ugovor koji je zaključen na ovaj način, može biti raskinut, dopunjen ili na drugi način izmenjen i neformalnim sporazumom. Ukoliko su ugovorne strane predvidele posebnu formu samo da osiguraju dokaz svoga ugovora ili da postignu što drugo, ugovor je zaključen kad je postignuta saglasnost o njegovoj sadržini, a za ugovarače je u isto vreme nastala obaveza da ugovori daju predviđenu formu.¹⁷⁴

2.2.5. Načelo jednake vrednosti davanja

Naš zakon propisuje da u zasnivanju dvostranih ugovora, strane polaze od načela jednake vrednosti uzajamnih davanja. Zakonom se određuje u kojim slučajevima narušavanje toga načela povlači prave posledice.¹⁷⁵ Dvostrani ugovori (s naknadom, teretni), zasnivaju se na ideji razmene: razlog, osnov, kauza činidbe jedne strane je protivčinidba druge. Otuda pretpostavka da u zasnivanju dvostranih ugovora strane polaze od načela jednake vrednosti uzajamnih davanja (ekvivalencijeprestacija).¹⁷⁶ Dakle, vrednost stvari ili posla koji je predmet ugovora, a koji treba da preda ili izradi jedna ugovorna strana, mora da se izrazi u novcu. Vrednost izražena u novcu ne sme prelaziti granicu realne vrednosti, odnosno tržišne vrednosti. Što znači da druga strana, koja duguje naknadu za obavljeni posao, ne može biti u obavezi da isplati više od stvarne vrednosti posla. Zakon propisuje i to da u ugovorima u kojima se jedna strana obavezuje da izradi i isporuči određene predmete, dozvoljeno je

¹⁷⁴ Član 67. i 69.(2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 24.-25.

¹⁷⁵ Član 15. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 14.

¹⁷⁶ Antić O. (2008). Obligaciono pravo : drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik, str. 60.

ugovoriti da će cena zavisiti od cene materijala i od rada, kao i drugih elemenata koji utiču na visinu troškova proizvodnje, u određeno vreme na određenom tržištu.¹⁷⁷

2.2.6. Načelo monetarnog nominalizma

Kada je predmet obaveze određeni iznos novca, dužnik mora da isplati onaj broj novčanih jedinica na koji obaveza glasi, izuzev kada zakon određuje što drugo. Ako novčana obaveza glasi na plaćanje u stranoj valuti ili zlatu, njeno ispunjenje može da se zahteva u domaćem novcu prema kursu koji važi u trenutku ispunjenja obaveza.¹⁷⁸ Ovakvo načelo je u skladu sa načelima ekvivalencije prestacija¹⁷⁹ i načelom savesnosti i poštenja jer u svakom slučaju dužnik koji zadocni sa ispunjenjem novčane obaveze, pored glavnice, duguje i zakonsku zateznu kamatu.¹⁸⁰

2.2.7. Načelo dužnosti ispunjavanja obaveza

Strane u obligacionom odnosu dužne su da izvrše svoju obavezu i odgovorne su za njeno ispunjenje. Obaveza se može ugasiti samo saglasnošću volja strana u obligacionom odnosu ili na osnovu zakona.¹⁸¹ Drugim rečima strane su u obavezi da se pridržavaju zaključenog ugovora i obaveza i odgovornosti, i da izvrše obaveze koje proizilaze iz njega. Svaka strana mora da ispuni svoju obavezu, a pri tom mora da vodi računa da ne pričini štetu drugoj strani. Što je saglasno sa članom 16. Zakona o obligacionim odnosima, a koji glasi: Svako je dužan da se uzdrži od postupka kojim se može drugom prouzrokovati šteta.¹⁸²

¹⁷⁷ Član 397. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd: POSLOVNI BIRO, str. 94.

¹⁷⁸ Član 394. – 395. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 93.

¹⁷⁹ Pre nego što je Zakon o obligacionim odnosima stupio na snagu, u pogledu srazmere vrednosti uzajamnih prestacija važila su pravila iz Austrijskog građanskog zakonika, ali i Srpskog građanskog zakonika o prekomernom oštećenju. U domenu prometa nepokretnosti u društvenoj svojini u periodu od 1954. do sedamdesetih godina dvadesetog veka ništav je bio ugovor čija je prestacija odstupala po vrednosti u odnosu na tržišnu cenu u iznosu od njene jedne trećine (Salma, J. (2007). Obligaciono pravo, Novi Sad: Univerzitet, Pravni fakultet. 135).

¹⁸⁰ Antić O. (2008). Obligaciono pravo : drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd, str. 49.

¹⁸¹ Član 17. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 14.

¹⁸² Član 16. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 14

2.3. Osobine ugovora o delu

Ugovor o delu je imenovan, jednostavan, konsensualan, dvostrano obavezujući, teretan, komutativan, samostalan, kauzalan ugovor i ugovor sa trajnim činjenjem. Važna osobina ovog ugovora je i da se zaključuje kao ugovor *intuitu personae*, što znači s obzirom na lična svojstva ugovarača.¹⁸³

2.3.1. Imenovan ugovor

Ugovor o delu je imenovan ugovor. Što znači da je evoluirao i dobio svoje mesto u zakonima. Naziv ugovora od delu je određen zakonom. Regulisan je čl. 600 – 629. Zakona o obligacionim odnosima i Zakonom o radu u članu 199. Iz okrilja ugovora o delu izrasli su mnogi imenovani ugovori, kao što su: Ugovor o građenju, Ugovor o kontroli robe i usluga, Ugovor o organizovanju putovanja, Autorski ugovor (o pomenutim ugovorima će više biti reči u kasnijem izlaganju).

2.3.2. Jednostavan ugovor

Jednostavni ugovori su takvi ugovori čija se sadržina sastoji samo od onih elemenata koji su karakteristični za jedan određen tip ugovora. Sadržinu ovih ugovora nije moguće rasčlanjivati na neke druge elemente, koji bi bili svojstveni nekim drugim ugovorima, jer takvih elemenata ovde nema. To su najčešće imenovani ugovori, koji po svojoj sadržini predstavljaju jedan određen tip ugovora. Za razliku od njih, mešoviti ugovor je takav ugovor čija se sadržina sastoji od elemenata dva ili više jednostavna ugovora, ali koji su tako sjedinjeni da predstavljaju jedan ugovor.

Ugovor o delu je, dakle, jednostavan ugovor, jer je sastavljen od elemenata koji su samo za njega karakteristični. S tim što se ugovor o delu može pojaviti u okviru mešovitog ugovora, kao što je npr. ugovor o pansionu, gde se ugovor o delu pojavljuje pored ugovora o zakupu, ugovora o prodaji i ugovora o ostavi.¹⁸⁴

¹⁸³ Petrović Z. (2005). Ugovor o delu : Pravo, teorija i praksa, br. 11. Novi Sad, str. 24.

¹⁸⁴ Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd: Privredna štampa, str. 213.-214.

2.3.3. Konsensualan ugovor

Konsensualizam kao princip ugovornog prava znači da se ugovori mogu zaključiti prostom saglasnošću volja bez ispunjenja zakonom predviđenih formi. Stranke mogu ispoljavati svoju volju na razne načine, usmeno ili pismeno, kao i svim postupcima kojima se posredno ili neposredno pokazuje određena volja. One, dakle, nisu obavezne da se prilikom zaključenja ugovora potčine ispunjenju unapred predviđenih formi.¹⁸⁵ Konsensualni princip obligacionog prava je narušen velikim brojem formalnih ugovora. Konsensualnim ugovorima su suprotni formalni ugovori, jer se oni po zakonu ili sporazumu strana, zaključuju u određenom obliku. Zakonska ili ugovorna forma je uslov punovažnosti tih ugovora. Podvrstu formalnih ugovora čine realni ugovora. Za zaključenje realnog ugovora nije dovoljna prosta saglasnost volja nego je, za njegov nastanak, neophodna i predaja stvari. Podela ugovora na konsensualne i formalne je sasvim opravdana. S obzirom da kršenje forme kod formalnih ugovora ima za posledicu ništavost ugovora, dok konsensualni ugovori ne mogu zbog toga biti izloženi ovoj vrsti posledica.¹⁸⁶

Ugovor o delu se uvrštava u konsensualne ugovore jer nastaje u trenutku kada ugovorne strane postignu saglasnost o bitnim elementima ugovora. Osnovni oblik ugovora o delu je neformalan, s obzirom na to da ZOO nije propisao formu koja je bitan uslov njegove punovažnosti. Ako zakonom nije drugačije propisano, ugovor o delu se može zaključiti i usmeno. Osnovni oblik ugovora o delu može postati formalan, ako se ugovorne strane sporazumeju da posebna forma bude uslov punovažnosti tog ugovora.¹⁸⁷ Iako je ugovor o delu neformalan ugovor, u određenim slučajevima, kada to *lex specialis* zahteva ugovor o delu će biti zaključen u pismenoj formi. U suprotnom ugovor neće biti punovažan. Napred navedene tvrdnje potvrđuje i sudska praksa navedena u radu.¹⁸⁸

2.3.4. Dvostrano obavezan ugovor

U dvostrane ugovore ubrajamo ugovore koji imaju obaveze i prava za obe strane ugovornice i to tako da, za davanja, svaka ugovorna strana dobija od druge protivdavanje.¹⁸⁹ Dvostrano

¹⁸⁵ Perović S. (1968). Obligaciono pravo. Beograd : Naučna knjiga, str. 17.

¹⁸⁶ Babić I. (2001). Leksikon obligacionog prava : drugo, dopunjeno i prošireno izdanje. Beograd : Službeni list SRJ, str. 156.

¹⁸⁷ Babić I. (2008). Ugovori građanskog prava: posebni deo obligacionog prava. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu, Službeni glasnik, str. 177.

¹⁸⁸ Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž. 1237/2012, od 16.03. 2012,

¹⁸⁹ Vučković M. (1989). Obligaciono pravo. Beograd : Savremena administracija, str. 73.

obavezni ugovori su oni kod kojih postoje prava i obaveze za obe ugovorne strane, što znači da istovremeno imaju i ulogu poverioca i ulogu dužnika.¹⁹⁰ Kriterijum podele ugovora na jednostrano obavezne i dvostrano obavezne je zasnovan na tome da li obe ugovorne strane imaju prema drugoj obavezu ili su se obaveze stekle samo na jednoj strani. Kod jednostrano obaveznih ugovora postoje obaveze samo na jednoj ugovornoj strani, dok kod dvostrano obaveznih ugovora svaka strana je obavezna prema drugoj. Znači, kriterijum ove podele se sastoji u broju obaveza i njihovoj podeli između ugovornih strana. Ovu podelu treba razlikovati od podele koja je poznata i u teoriji o pravnim poslovima koja polazi od jednostranih i dvostranih pravnih poslova. Kod ove podele ne polazi se od broja obaveza, već od broja izjava potrebnih za zasnivanje pravnog posla. Kod podele ugovora na dvostrano obavezne i jednostrano obavezne polazi se od kriterijuma broja obaveza, a ne broja izjava. Kod jednostranih pravnih poslova potrebna je jedna izjava volje, radi nastupanja pravnih dejstava pravnog posla, dok je kod ugovora potrebno da postoje dve uzajamne izjave date od ugovornika da bi ugovor nastao. Međutim, to ne mora da znači da je svaki izjavilac u obavezi prema drugoj strani u pogledu neke prestacije.¹⁹¹ Podela ugovora na jednostrano i dvostrano obavezne ima svoj praktičan značaj jer se primenjuju različita pravila u zavisnosti od karaktera ugovora. Kod dvostrano obaveznih ugovora se primenjuju pravila koja se ne mogu primeniti kod jednostrano obaveznih ugovora, a ta pravila su:

1. Ako jedna ugovorna strana nije ispunila svoju ugovornu obavezu, druga ugovorna strana može da istakne prigovor ne ispunjenja, odnosno da odbije da ispuni svoju obavezu, dok suprotna strana ne ispuni svoju obavezu prema njoj.
2. Ako jedna ugovorna strana ne izvrši ugovor, druga strana ima pravo na raskid ugovora.
3. Pravo na poništaj ugovora zbog prekomernog oštećenja.
4. Kada obaveza jedne ugovorne strane postane nemoguća, tada se kod dvostranih ugovora postavlja pitanje ko je kriv za nemogućnost ispunjenja, dok se kod jednostrano obaveznih ugovora obligacija gasi. Dakle, pitanje rizika slučajne propasti stvari se postavlja samo kod dvostrano obaveznih ugovora.
5. Različita su pravila o tumačenju ugovora. Kod jednostrano obaveznih nejasne odredbe se tumače u korist dužnika, odnosno da je dužnik hteo da preduzme manju obavezu, a

¹⁹⁰Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str 124.

¹⁹¹Salma J. (2001). Obligaciono pravo. Novi Sad : Pravo, str. 293.

kod dvostrano obaveznih ugovora nejasne odredbe se tumače tako da se ostvaruje pravičan odnos uzajamnih davanja.

6. Ustupanje ugovora nekom trećom licu je moguće samo kod dvostrano obaveznih ugovora, ukoliko na to pristane druga strana.¹⁹²

Ugovorom o delu se zasnivaju obaveze i za poslenika i za naručioca posla. Glavna obaveza poslenika jeste da izvrši posao, odnosno da preda izrađene stvari naručiocu, odnosno da obavesti naručioca da je izvršio svoju obavezu, a glavna obaveza naručioca jeste da isplati naknadu i da rad primi. Obaveze izvršenja posla i isplate naknade imaju karakter uzajamnih obaveza, i kao takve određuju prirodu samog ugovora. Te dve obaveze podležu načelu razmene jednake vrednosti davanja. Pošto je ugovor o delu ugovor sa naknadom, ona predstavlja protiv vrednost za izvršeni posao. Ugovor o delu dvostrano obavezan ugovor jer se poslenik obavezuje da izvrši određeni posao, a naručilac da plati odgovarajuću naknadu. Kada ne bi bilo naknade, onda ne bi ni postojao ugovor o delu, već bi se radilo o nekom dobročinom ugovoru.

2.3.5. Teretan ugovor

Svaki dvostrano obavezan ugovor je ujedno i teretan. Kod teretnih ugovora svaki ugovarač, za korist koju stiče ugovorom, plaća odgovarajuću naknadu drugoj ugovornoj strani. Naknada mora biti određena u skladu sa principom ekvivalencije. Vrednost rada uložnog od strane poslenika mora biti u odgovarajućoj srazmeri sa naknadom koju mu za to plaća naručilac posla.¹⁹³ Stoga se ovi ugovori nazivaju još i ugovori uz naknadu (onerozni) ili naplatni ugovori. Nasuprot njima dobročini ugovori se zaključuju isključivo u interesu jedne strane, tako da druga preuzima na sebe obavezu ne očekujući da nešto dobije od prve. Takvi ugovori se nazivaju dobročini, besplatni ili ugovori bez nadoknade (lukrativni). Sasvim je normalno, da odgovornost lica koje ugovorom ne stiče nikakvu korist bude blaža od odgovornosti onog ko ugovor zaključuje u svome interesu. Stoga, kod teretnih ugovora, postoji uvek odgovornost za fizičke i pravne nedostatke stvari, dok kod dobročinih samo ako je dužnik postupao u zloj nameri.¹⁹⁴ Ugovor o delu je teretan ugovor, naknada koju je naručilac posla u obavezi da isplati je bitan element ovog ugovora.

¹⁹² Aleksandar Radovanov, „Obligaciono pravo“ – Opšti deo, Univerzitet Singerija, Bijeljina, 2011., str 124.-125.

¹⁹³ Mirsa Mijačić, „Obligaciono pravo“, Savremena administracija, Beograd, 1990., str. 133.

¹⁹⁴ Radišić J. (2004). Obligaciono pravo: opšti deo : sedmo izdanje. Beograd: Nomos, str. 127. – 128.

2.3.6. Komutativan ugovor

Za komutativne¹⁹⁵ ugovore je karakteristično da je izvesna uzajamnost prestacija ugovornih strana, odnosno unapred se zna vrednost prestacije od trenutka zaključenja ugovora.¹⁹⁶ To znači da ne postoji neizvesnost ugovornih strana u pogledu toga šta treba jedna drugoj da daju ili učine. U samom ugovoru je sve precizno određeno tako da su prava i obaveze ugovornih strana sigurna i ne zavise od nekog događaja ili slučaja. U pravnom prometu najveći je broj komutativnih ugovora, pa oni imaju veći značaj od aleatornih ugovora. Komutativni ugovori se još nazivaju i ekvivalentni. Aleatorni ugovori su oni kod kojih ugovorne strane u momentu zaključenja ugovora ne znaju određeno i ukupno sadržinu svojih prestacija, niti postoje ekvivalentnost davanja i protiv davanja. Komutativni ugovori se mogu pobijati zbog prekomernog oštećenja, dok kod aleatornih to nije slučaj.¹⁹⁷

Ugovor o delu je komutativan jer su u momentu njegovog zaključenja određena prava i obaveze ugovornih strana.¹⁹⁸ Kod ugovora o delu vrednost posla koji je u obavezi da izvrši poslenik, mora biti izražen u novcu, a taj iznos ne sme biti nesrazmeran sa stvarnom tržišnom vrednosti izvršenog posla. Naknada koju je u obavezi naručilac posla da isplati, ne mora se isplatiti u novcu, ali vrednost protiv davanja, bez obzira da li je u zlatu ili nekoj drugoj stvari, mora biti ekvivalentna vrednosti izvršenog posla.

2.3.7. Kauzalan

Osnov ugovora je kauza¹⁹⁹, shvaćena kao neposredni pravni cilj. Osnov daje odgovor zašto se ugovarači vežu ugovorom. Ugovor koji nema osnov ili je osnov nedozvoljen je ništav ugovor. U dvostranom ugovoru obaveza jedne strane predstavlja osnov obavezivanja druge strane.²⁰⁰ Prema objektivnoj teoriji kauze, u kojoj dominira ekonomsko stanovište, kauza je ekonomski cilj koga strane žele da ostvare. Naručiocu posla (odnosno kupcu) je potrebna stvar koju ima ili će izraditi druga strana. Na drugoj strani imamo poslenika (odnosno

¹⁹⁵ Latinski *commutare*, što znači promeniti.

¹⁹⁶ Salma J. (2005). *Obligaciono pravo*. Novi Sad : Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 335.

¹⁹⁷ Radovanov A. (2011). *Obligaciono pravo : opšti deo*. Bijeljina: Univerzitet Singerija, str. 127.

¹⁹⁸ Babić I. (2008). *Ugovori građanskog prava : posebni deo obligacionog prava*. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu, Službeni glasnik, str. 178.

¹⁹⁹ Od latinske reči *causa*, što znači pravni osnov, razlog, uzrok, motiv.

²⁰⁰ Morait B. (2007). *Obligaciono pravo : knjiga prva: drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Banja Luka : Pravni fakultet Univerziteta, str.198.

prodavca) na čijoj je strani kauza dobijanje novca (odnosno naknade).²⁰¹ Kuzalni ugovori su oni ugovori kod kojih je vidljiva kauza, odnosno osnov ugovora. Iz ovoga proizilazi da se iz samog ugovora može videti pravni razlog zbog čega je zaključen ugovor. On je vidljiv i trećim licima, a ne samo ugovornim stranama.²⁰²

Ugovor o delu je kauzalan jer je osnov zaključenja ugovora sa strane naručioca da dobije određenu stvar koja mu je potrebna, npr. nova polica za knjige, nove cipele, kanal za navodnjavanje, itd., a sa strane poslenika osnov zasnivanja ugovornog odnosa je dobijanje naknade za izvršeni posao, najčešće novca.

2.3.8. Samostalan ugovor

Glavni ugovor je takav ugovor kojim se samostalno zasniva i reguliše obligacioni odnos između ugovornih strana. Ovaj ugovor nije zavisian od drugog ugovora, pa se često naziva i samostalni ugovor. Sporedni ugovori se dodaju glavnom ugovoru i dele njegovu sudbinu. Kod takvih ugovora nastanak, prenos ili prestanak prava i obaveza zavisi od glavnog ugovora. Oni se nazivaju još i akcesorni ugovori. Sporednim ugovorima se potpunije postiže svrha glavnog ugovora i najčešće služe kao sredstvo pojačanja ili obezbeđenja glavnog ugovora. Sporedni ugovori mogu nastati samo ako postoji glavni ugovor, a s prestankom glavnog ugovora, prestaje i sporedni ugovor.²⁰³

Ugovor o delu samostalno proizvodi pravno dejstvo, nezavisno od nekog drugog ugovora, što znači da se svrstava u grupu glavnih - samostalnih ugovora.

2.3.9. Ugovor sa trajnim činjenjem

Trajnim ugovorima se nazivaju oni ugovori kod kojih potpuno izvršenje obaveza ne sledi odmah posle zaključenja, nego tek nakon proteka izvesnog vremenskog perioda. Izvršenje obaveza kod ovih ugovora može da se odvija kontinuirano ili periodično, ali u svakom slučaju u dužem vremenskom periodu. Bitno je da do izvršenja svih obaveza u celosti nije došlo neposredno po zaključenju ugovora. Trenutni ugovori su oni kod kojih potpuno izvršenje obaveza sledi neposredno posle zaključenja, pa nastali obligacioni odnos odmah i prestaje.

²⁰¹ Babić I. (2001). Leksikon obligacionog prava : drugo, dopunjeno i prošireno izdanje. Beograd: Službeni list SRJ, str. 259.

²⁰² Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 130.

²⁰³ Bikić A. (2007). Obligaciono pravo : opći dio : drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Sarajevo : Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 116.

Kod ovih ugovora izvršenje obaveza nastupa odmah posle njihovog nastanka, dakle, nema dužeg vremenskog intervala. Razlikovanje trajnih od trenutnih ugovora je od značaja u tome što kod trajnih ugovora može doći do izmene sadržaja, do izmene subjekata, do njihovog prestanka naknadnom nemogućnošću izvršenja radnje, do raskidanja. Svega ovoga nema kod trenutnih ugovora. Prema tome, trajni ugovori su ugovori sa većim rizikom u pogledu izvršenja, dok toga nema kod trenutnih ugovora.²⁰⁴

U pravnoj teoriji su podeljena mišljenja o vremenu trajanja ugovora o delu. Neki smatraju da pripada grupi ugovora sa trajnim izvršenjem obaveza, dok drugi smatraju da pripada grupi ugovora sa trenutnim prestacijama.²⁰⁵ Ipak, zauzima se stav da je ugovor o delu, ugovor sa trajnim činjenjem, jer se izvršava u dužem razmaku vremena. Izvršenjem obaveze ugovornih strana, ugovor o delu prestaje, ali do tog momenta, ipak, prođe određeni duži vremenski period.

2.3.10. Ugovor intuitu personae

Ugovori zaključeni *intuitu personae*²⁰⁶ su takvi ugovori kod kojih lična svojstva jednog ili oba ugovornika predstavljaju odlučujući element njihove saglasnosti, tako da je izvršenje obaveza ili sticanje prava strogo u vezi sa ugovornikom zbog čijih je ličnih svojstava ugovor i zaključen. Do zaključenja ugovora *intuitu personae* dolazi zbog toga što stranke često stupaju u neki ugovorni odnos, isključivo zbog nekih ličnih svojstava druge ugovorne strane. Lična svojstva poslenika mogu biti raznovrsna. Kod ugovora o izradi jedne umetničke slike, naručilac posla ima u vidu umetničke kvalitete određenog slikara, pa zbog toga sa njim zaključuje ugovor o delu. Ugovori *intuitu personae* se obično zaključuju s obzirom na ličnost samo jednog ugovornika, ali moguće je da stranke imaju u vidu i uzajamna lična svojstva, tako da se ugovor za obe strane predstavlja kao ugovor *intuitu personae*. Pored ličnog svojstva u pogledu zaključenja, javlja se i strogo lično izvršenje obaveza ili sticanje prava. To i jeste suština, da se ugovori zaključuju s obzirom na ličnost ugovornika. U tom slučaju izvršenje obaveze ne može se prenositi na drugo lice. Obaveza je strogo ličnog karaktera. Međutim, uz pristanak naručioca posla, obaveza izvršenja se može preneti na drugo lice, ali

²⁰⁴ Loza B. (1981). Obligaciono pravo : opšti dio : drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo : Dom štampe- Zenica, str. 106. – 107.

²⁰⁵ Profesor Mijačić, zauzima stav i slaže se sa grupom teoretičara koji tvrde da se ugovor o delu, ubraja u kratkotrajne ugovore.

²⁰⁶ Ugovor s obzirom na ličnost, odnosno između tačno određenih strana.

tada se izlazi iz okvira ugovora zaključenog s obzirom na svojstva ličnosti.²⁰⁷ Ugovori koji se zaključuju s obzirom na lična svojstva, po pravilu zaključuju se samo između lica koja, s jedne strane, uživaju međusobno poverenje, a s druge strane, lična svojstva ugovornih strana ih opredeljuju, jer samo ta lica mogu lično kvalitetno da izvrše svoje obaveze iz zaključenog ugovornog odnosa. Kod ugovora *intuitu personae* ne važi primena sukcesije u slučaju smrti ugovorne strane, već ugovor prestaje za ubuduće. Naslednici ne mogu da preuzmu obavezu iz takvog ugovora, koji je zaključen *intuitu personae*, jer ne poseduju svojstva koja je imao njihov prethodnik. Samim tim, ne mogu izvršiti njegovu obavezu, niti je poverilac spreman da prihvati njihovo ispunjenje. Ugovor *intuitu personae* se može poništiti zbog zablude o ličnosti ugovorne strane. Kao što smo već rekli, obaveza se može preneti na drugo lice, uz pristanak naručioca posla, ali to više onda nije ugovor *intuitu personae*, već neki drugi ugovor. Kod ugovora *intuitu personae* ne može se prinudno izvršiti obaveza dužnika.²⁰⁸

Ugovor o delu je ugovor koji se zaključuje s obzirom na ličnost poslenika. Zasniva se na poverenju stranaka, s obzirom da naručilac posla poverava izvršenje licu u čiju je stručnost i kvalitet rada siguran. Na taj način se obezbeđuje da će naručeni posao biti valjano izvršen, te da će tako postići cilj, zbog kojeg je i stupio u ugovorni odnos.

2.4. Bitni elementi ugovora o delu

Prema načelu autonomije volje strane su slobodne, u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i dobrih običaja, da zakluče bilo koji pravni posao sa različitim elementima. Kod imenovanog ugovora bitni elementi ugovora su određeni propisima.

Subjektivno bitni elementi ugovora, su elementi koje strane odrede kao bitne, i ako oni nisu kao takvi određeni propisima. Sporedni elementi pravnog posla su slučajni i njih strane predviđaju svojom voljom. Za nastanak pravnog posla pravni propisi ne zahtevaju postojanje slučajnih elemenata, za punovažan nastanak ugovora, dovoljno je samo da se strane saglase o bitnim elementima ugovora. Sporedni elementi se nikad ne podrazumevaju. Kada se subjektivno bitni elementi unesu u ugovor, imaju značaj bitnih elemenata. Dok ugovor mora sadržati objektivno bitne elemente da bi pravi posao bi punovažan. Slučajni elementi pravnog posla su punovažni, ako su mogući i dopušteni. U ugovoru kao slučajni elementi se

²⁰⁷ Perović S. (1968). Obligaciono pravo. Beograd:Naučna knjiga, str. 61. – 62.

²⁰⁸Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 139.

ugovaraju: uslov, rok, kapara, odustanica, avans, ugovorna kazna. Ukoliko su ugovorne strane, posle postignute saglasnosti o bitnim elementima ugovora, ostavile neke sporedne elemente za kasnije, ugovor se smatra zaključenim, a sporedne elemente, ako sami ugovarači ne postignu saglasnost o njima, urediće sud, vodeći računa o prethodnim pregovorima, utvrđenoj praksi između ugovarača i običajima.²⁰⁹

Ugovor o delu se smatra zaključenim kada poslenik i naručilac postignu saglasnost o poslu koji treba da bude izvršen i o naknadi koju duguje naručilac posla. Prema tome, bitni elementi ugovora o delu su posao koji poslenik treba da izvrši i nagrada koju duguje naručilac. Rok ispunjenja obaveze može, a ne mora, biti predviđen kao bitan element. U slučaju kada je ugovorom predviđen rok, ako se posao ne obavi u određenom roku, ugovor se gasi. Ugovor o delu sa svojim pravnim dejstvom obično se prostire na jedan vremenski period koji ne mora biti bitan element ugovora. To su rokovi koje stranke predviđaju, ali ne sa namerom da se ugovor gasi u slučaju neizvršenja obaveze u predviđenom roku. U svakom slučaju ugovor o delu traje određeno vreme.²¹⁰ Posao poslenika mora biti moguć, dopušten, određen ili odrediv. Prema Zakonu o obligacionim odnosima obaveza poslenika može biti izrada neke stvari, opravka, izvršenje nekog fizičkog rada, kao i izvršenje nekog intelektualnog rada.²¹¹ Obaveza poslenika može biti složena i obuhvatati sve navedene radnje. Izrada neke stvari je izrada po narudžbini, uglavnom u zanatskoj delatnosti, npr. šivenje nove haljine, izrada prozora i vrata, krovne konstrukcije itd. Može biti i pravljenje neke mašine, po narudžbi u industrijskoj delatnosti, npr. mašina za pakovanje krompira u vrećice, itd. Opravka neke stvari može se sastojati u opravci predmeta domaćinstva, ali i u servisiranju automobila, računara, rashladnih uređaja itd. Izvršenje fizičkog posla može podrazumevati jednostavniji, ali i složeniji fizički rad, npr. kopanje kanala određenih dimenzija, kopanje bunara, pravljenje temelja sa konstrukcijom za određeni objekat itd. Izvršenje nekog intelektualnog rada ima u vidu intelektualne sposobnosti poslenika, npr. da održi predavanje, da leči životinju, sačini ugovor itd. Ponekad intelektualni rad postaje autorsko delo, npr. izrada slike, idejnog projekata arhitekta itd. U tom slučaju se na odnose strana primenjuje Zakon o autorskim i srodnim pravima. Za izvršeni posao poslenik stiče pravo da od naručioca zahteva naknadu koja predstavlja protivvrednost za izvršeni posao. Naknada predstavlja protivvrednost koju duguje naručilac za obavljeni poslenikov rad. Naknada se po pravilu izražava u novčanom iznosu, ali

²⁰⁹ Babić I. (2003). Osnovi imovinskog prava. Beograd : Službeni glasnik, str. 115. – 116.

²¹⁰ Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 717.

²¹¹ Član 600. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 135.

može se odrediti i na bilo koji drugi način. Ona mora biti određena srazmerno obavezi poslenika. Ako između obaveze poslenika i naknade postoji očigledna nesrazmera, na štetu poslenika, ugovor o delu je rušljiv.²¹² Ugovorom o delu stranke mogu izričito ili prećutno odrediti vreme u kome bi poslenik bio dužan da izvrši predviđeni posao, odnosno vreme u kome bi naručilac bio dužan da isplati ugovorene naknade. Vreme u kome je poslenik dužan izvršiti posao, a naručilac isplatiti naknadu, određuje se ugovorom, ako nije određeno ugovorom, to proizilazi iz prirode konkretnog posla. Rokovi u kojima treba da se ispune obaveze ugovornika ne utiču neposredno i na trajanje samog ugovora o delu. Kao pravni osnov on postoji i u slučaju potpunog ispunjenja ugovornih obaveza. Međutim, ugovor o delu može prestati iz određenih razloga, što povlači za sobom i prestanak obligacija koje je on stvorio. Ugovor o delu zbog svojih pojmovnih obeležja, može prestati na zahtev naručioca sve dok se naručeni posao ne završi, ali uz plaćanje izvršenog rada i potpune naknade štete poslenika. Izvesni teoretičari smatraju da naručilac može raskinuti ugovor sve dok posao nije završen u celini, pod uslovom da plati ugovorenu naknadu (od koje može odbiti iznos koje je poslenik uštedeo zbog neizvršenog posla). Zakon o obligacionim odnosima propisuje da naručilac može, sve dok naručeni posao nije dovršen, raskinuti ugovor kad god hoće, ali je u tom slučaju dužan isplatiti posleniku ugovorenu naknadu, umanjenju za iznos troškova poslenik nije učinio, a koje bi bio dužan učiniti da ugovor nije raskinut, kao i za iznos zarade koju je ostvario na drugoj strani ili koju je namerno propustio da ostvari.²¹³ Vreme trajanja ugovora o delu u svakom slučaju zavisi od sporazuma strana, bez obzira da li je određeno ugovorom ili ne.

2.5. Zaključenje ugovora o delu

2.5.1. Saglasnost volja ugovornih strana

Do saglasnosti volja ugovornika dolazi tako što jedan učini izjavu volje u kojoj su sadržani svi bitni elementi ugovora, i to sa namerom da sačini ugovor, a drugi ugovornik to prihvati. Prva izjava se naziva ponudom, a druga prihvatom.²¹⁴ Da bi ugovor bio punovažan, izjavljene volje moraju biti slobodne, a to znači da ne smeju postojati mane volje.²¹⁵

²¹² Babić I. (2008). Ugovori građanskog prava : posebni deo obligacionog prava. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu, Službeni glasnik, str. 179.

²¹³ Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 719.

²¹⁴ Vučković M. (1989). Obligaciono pravo. Beograd : Savremena administracija, str. 51.

²¹⁵ Radovanov A. Obligaciono pravo : Opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 96.

2.5.2. Pregovori

Pre nego što dođe do zaključenja ugovora, po pravilu se vrše pregovori između potencijalnih ugovornih strana. Zaključivanje ugovora može biti stvar trenutka- kad je volja ponudioca izražena u potpunosti u svim elementima budućeg ugovora i kad ponudu deli od ugovora samo prihvatanje ponuđenog. Međutim, ovu saglasnost u mnogim slučajevima nije lako postići. Često lice koje predlaže da se zaključi ugovor, ni samo nije sigurno da li zaista želi da zaključi ugovor, niti kakav bi taj ugovor trebao biti. Ponuđač najpre pronade saugovarača, podobnog da postigne saglasnost sa njim. S obzirom da naručilac posla želi da sazna o kakvom se posleniku radi jer isti treba za njega da izradi ili popravi neku stvar. Naručilac želi da sazna kakav poslovni ugled uživa poslenik, da li brzo i kvalitetno radi i sl. Zbog toga stranke, pre nego što pristupe sklapanju ugovora o delu, diskutuju o tome, izlažu svoje predloge, dogovaraju se o materijalu, o roku izvršenja obaveze, o ceni i td. Ova aktivnost stranaka ulazi u pojam pregovora, a period u kome se ona vrši, naziva se periodom pregovora.

2.5.2.1. Pravna dejstva pregovora

Zakon o obligacionim odnosima propisuje da pregovori koji prethode zaključenju ugovora ne obavezuju i svaka strana može ih prekinuti kada hoće. Potencijalne ugovorne strane nisu u nekoj međusobnoj obavezi sve dok se ne zaključi ugovor i sve troškove koje imaju padaju na njihov teret, kao i sav rizik neuspešnog pregovora. Osnovni razlog pregovora je da svaka ugovorna strana sazna na šta će se tačno obavezati, da upozna ekonomske i pravne posledice zaključenja ugovora. Kad ponuda bude prihvaćena, gotovo sav prethodni rad nestaje, obavezuje samo sadržina ugovora, čak i kad je u toku pregovora bio sačinjen pismeni dokument.

Pregovori ne gube svoj pravni značaj. Faza pregovora ima veliki uticaj na formiranje volje stranaka. Prema tome, korene mane volje treba tražiti u fazi pregovora. Pregovori ne obavezuju strane, ali se ne može se reći da između njih ne postoji nikakva pravna veza.²¹⁶ Zakon predviđa određene izuzetke. To su situacije kada iz ponašanja potencijalnih ugovornih strana može doći do stvaranja obaveze neke od njih u vidu naknade štete. U slučaju da strana

²¹⁶ Blagojević T. B., Krulj V.: Redaktori. (1983). Komentar Zakona o obligacionim odnosima : prva knjiga: drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 116.

koja je vodila pregovore nije imala ozbiljnu nameru da zaključi ugovor, tada će ona odgovarati za štetu koju je pretrpela druga strana. U tom slučaju primenjuju se načela savesnosti i poštenja. Isto tako ako jedna strana koja je vodila pregovore odustane od namere da zaključi ugovor bez osnovanog razloga, dužna je da naknadi štetu drugoj strani koju je ova pretrpela zbog takvog ponašanja.

Prema tome naš Zakon načelno propisuje da strane u toku pregovora ne zasnivanju nikakav međusobni odnos i da pregovore mogu prekinuti kada hoće. Ali ipak propisuje da ponašanje učesnika u pregovoru mora biti u skladu sa načelima savesnosti i poštenja, u suprotnom će nastati obaveza naknade prouzrokovane štete.²¹⁷ U prilog svemu napred navedenom govori i sudska praksa.²¹⁸

2.5.3. Ponuda

Ponuda je ozbiljna izjava volje kojom ponuđač poziva drugu stranu na zaključenje ugovora pod određenim uslovima. Što znači da je ponuda jednostrana izjava volje. Lice koje čini ponudu naziva se ponudilac, a lice kome je ponuda upućena ponuđeni. Ponuda može poticati od bilo koje ugovorne strane. Bitno je da jedno lice, koje ima nameru da zaključi određeni ugovor, predloži drugom zaključenje ugovora uz naznačenje njegovih bitnih elemenata.

Međutim, ponuda može biti upućena i neodređenim licima, kao što je slučaj sa javnom ponudom, gde se ponudilac, pod određenim uslovima, obraća neodređenim licima u cilju zaključenja nekog ugovora. Zakon o obligacionim odnosima propisuje da predlog za zaključenje ugovora, učinjen neodređenom broju lica, koji sadrži bitne elemente ugovora čijem je zaključenju namenjen, važi kao ponuda, ukoliko drukčije ne proizilazi iz okolnosti slučaja ili običaja. Za razliku od ponude kao predloga za zaključenje ugovora učinjen određenom licu, opšta ponuda je predlog za zaključenje ugovora učinjen neodređenom broju lica. Za punovažnost ovakve ponude potrebno je, pored zahteva da sadrži bitne elemente ugovora čijem je zaključenju namenjena, još i utvrđivanje činjenice da se u konkretnom aktu to ne protivi okolnostima slučaja ili običaja.²¹⁹

²¹⁷Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 118.-119.

²¹⁸ *Presuda Saveznog suda Gž. 51/77 od 11.VII 1977. i Rešenje Vrhovnog suda BiH Rev. 82/80 od 20. III 1980.*

²¹⁹ Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 266. – 267.

Bitno je da je ponuda usmerena na zaključenje konkretnog ugovora, kao i da sadrži podatke koji su neophodni za zaključenje ugovora. Na osnovu sadržine ponude, imenuje se ugovor koji ponuđač želi da zaključi. Ukoliko dođe do spora o imenovanju ugovora treba, najpre, utvrditi da li je došlo do nesporazuma. Prema Zakonu o obligacionim odnosima, kada strane veruju da su saglasne, a u stvari među njima postoji nesporazum o prirodi ugovora ili o osnovu ili o predmetu obaveze, ugovor ne nastaje. Ponuda mora da bude ozbiljna. Neozbiljna izjava volje, odnosno izjava data bez namere za zaključenje ugovora, čini ponudu ništavom, pa i sam ugovor ne nastaje. Prema našem zakonodavstvu, postoji obavezno dejstvo ponude, unutar vremenskog dejstva izjave, ponuđača obavezuju uslovi sadržani u njegovoj ponudi.

2.5.3.1. Sadržina ponude

Ponuda sadrži volju za zaključenje određenog ugovora jedne strane drugoj strani. Ponuda je kauzalno obećanje. Kao takvo, ono stvara obavezu. Potrebno je naglasiti da sadržina ponude, s obzirom da predstavlja vernu sliku budućeg ugovora, ako ga ponuđeni prihvati u neizmenjenom obliku, treba sasvim jasno da predstavi sve bitne elemente ugovora, tj. predmet i kauzu budućeg ugovora. Nesaglasnost volja u pogledu predmeta ili kauze ne može dovesti do zaključenja ugovora, čak i ako su obe strane bile ozbiljne i savesne u svojim namerama. Obe strane su čak mogle dati, svaka sa svog izdvojenog stanovišta, kauzalna obećanja, ali su njihove kauze bile drugačije, što ima kao posledicu nedostatak tačke povezivanja kauzalnih obećanja u jedinstvenu ugovornu kauzu.²²⁰

2.5.3.2. Forma ponude

Ponuda ugovora za čije zaključenje zakon zahteva naročitu formu, obavezuje ponudioca samo ako je učinjena u istoj formi.²²¹ Ponuda se može izjaviti rečima, usmeno ili pismeno, uobičajenim znacima ili drugim ponašanjem iz koga se sa sigurnošću zaključuje da postoji volja za zaključenje ugovora. Pošto neformalnost ugovora trpi određene izuzetke, tako se ponekad i za punovažnost ponude zahteva određena forma. Kada zakon zahteva formu kao uslov punovažnosti ponude, onda ponudioca obavezuje, samo ako je preduzeta u toj formi. Ako nije poštovana ta forma, ali je ponuda u potpunosti realizovana, primenjuju se pravila o konvalidaciji putem izvršenja. U slučaju kada zakon, kao uslov punovažnosti nekog ugovora

²²⁰ Antić O. (2008). Obligaciono pravo : drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Službeni glasnik, str. 310.

²²¹ Konstantinović M. (2006). Obligacije i ugovori : skica za zakonik o obligacijama i ugovorima. Beograd : Službeni list SCG, str. 44.

zahteva i ispunjenje pismene forme, taj zahtev će biti ispunjen, ako su ponuda i njen prihvata bili pismeno sačinjeni (pod uslovom da je postignuta saglasnost o binim elementima ugovora).²²²

2.5.3.3. Dejstvo ponude

Ponuda, iako nije ugovor, proizvodi određena obligaciono – pravna dejstva i pre nego što je prihvaćena. Ponudilac se obavezuje da se drži ponude i da zaključi ugovor u okviru učinjene ponude. Nastaje jednostrana obaveza ponudioca. Njegova obaveza je da ispuni ono što je izjavio i da zaključi ugovor koji je predlagao da se zaključi.²²³

Ponuda se ne daje u nameri da ponudilac obavezuje vremenski neograničeno, već ograničeno. U tom pogledu važe određena pravila, što zavisi od toga da li je ponuda učinjena među prisutnim ili odsutnim licima. U slučaju kada je ponuda učinjena među prisutnim licima, ona obavezuje ponudilca dok se ponuđeni ne izjasni, a on se mora izjasniti bez odlaganja, odnosno odmah. Ako je u ponudi naveden rok, ponudilac je vezan ponudom do isteka navedenog roka, u kom se ponuđeni može izjasniti. Posle proteka navedenog roka, data ponuda ne veže ponudilca. U slučaju kada je ponuda učinjena među odsutnim licima, važe drugačija pravila jer strane i njihove volje razdvaja vreme i prostor. Od učinjene ponude do njenog prihvata potrebno je da protekne određeni vremenski period. Ukoliko je ponudilac dao rok, njega ponuda obavezuje samo do datog roka, što znači da se ponuđeni mora izjasniti u datom roku. Ako je ponuđeni odbio datu ponudu, ona se gasi i više ne obavezuje i pre isteka datog roka. Ako rok u ponudi nije određen, uzima se u obzir vreme potrebno da ponuda stigne, da je ponuđeni razmotri, odluči se i pošalje svoju izjavu o prihvatanju ponude i na taj način se u ovom slučaju određuje rok. Ponuda od neovlašćenog lica ne obavezuje, s tim što postoje slučajevi kada privredno društvo obavezuje ponuda data od neovlašćenog lica, a zaposlenog u tom privrednom društvu.²²⁴

2.5.3.4. Prihvatanje ponude

Pod prihvatom ponude smatra se jednostrana ugovorna izjava ponuđenog kojom ovaj ponudu bezuslovno i sa identičnim sadržajem prihvata. Bitno je :

²²² Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 271.

²²³ Milošević LJ. (1982). Obligaciono pravo : šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 57. – 58.

²²⁴ Milenković-Kerković T., Spirović-Jovanović L.(2013). Obligacije i ugovori trgovinskog prava. Niš : Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, str. 61.

1. da je prihvatao ponudu;
2. da je prihvatao poslati ponudniku;
3. da je prihvatao identičan sa uslovima ponude;
4. da izjava o prihvatu bude ozbiljna;
5. da je data sa namerom zaključenja ugovora.

Ako je ponudnik ponudniku predložio da se ponuda u nečemu izmeni ili dopuni, smatra se da je ponudu odbio, te da je sa svoje strane učinio drugu ponudu svom ranijem ponudniku. U tom slučaju ne radi se o prihvatu, već se smatra da je data nova ponuda. Zakon o obligacionim odnosima propisuje da prihvatanje ponude sa zadocnjenjem smatra se kao nova ponuda od strane ponudnog. Najvažnija pravna posledica prihvata je da je ugovor u trenutku njegovog davanja nastao. Od tog trenutka između stranaka nastaju prava i obaveze. Precizno određivanje vremena zaključenja ugovora je veoma bitno u pravnom prometu. Najznačajnija pravna posledica utvrđivanja vremena zaključenja ugovora jeste u tome:

1. Što od tog momenta nastupaju pravna dejstva ugovora. U tom trenutku nastaje obligacioni odnos između ugovornih strana.
2. Najčešće se od vremena zaključenja ugovora računa početak toka roka zastarelosti.
3. U trenutku zaključenja ugovora obe strane moraju biti poslovno sposobne, da bi ugovor proizveo pravna dejstva, inače je ništav. Dakle, u zavisnosti od tog momenta se određuje poslovna sposobnost ugovornih strana.
4. Vreme zaključenja ugovora je od značaja i sa stanovišta lica ovlašćenog na podnošenje paulijanske tužbe, odnosno sa stanovišta ocene ugovora koji se ovom tužbom može poništiti. Pod paulijanskom tužbom se podrazumeva ovlašćenje trećeg lica da napadne i da traži poništaj svakog ugovornog posla koji je zaključen u nameri da spreči, odnosno izigra poverioca u naplati potraživanja.
5. Mesto zaključenja je od izuzetne važnosti. Zakon o obligacionim odnosima propisuje da je ugovor zaključen u mestu u kome je ponudilac imao svoje sedište, odnosno prebivalište u trenutku kada je učinio ponudu.²²⁵ Mesto zaključenja ugovora je često tačka vezivanja za

²²⁵ Član 31. Stav 2.(2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova :prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 17.

primenu materijalnog prava u pogledu forme ugovora, izvršenja ugovora i dr.²²⁶ Već smo pomenuli da se ugovor o delu zaključuje kao ugovor *intuitu personae*, što znači da je bitana ličnost ugovornih strana jer upravo taj element je ključni za zaključenje ugovora. Zaključenjem ugovora o delu za izvođenje određenih radova stranke stupaju u pravni odnos kojim preuzimaju ne samo prava i obaveze međusobno, već istovremeno preuzimaju i solidarnu obavezu po osnovu zajedničkog rizika za štetu nastalu trećim licima u ispunjenju ugovora.²²⁷

2.5.4. Predmet ugovora o delu

Ugovor stvara obaveze sa ciljem da se izvrše. Obaveze proizilaze iz ugovora. Svaka ugovorna obaveza mora da ima svoj predmet, a on se sastoji u davanju, činjenju, nečinjenju ili trpljenju. Kako jedan ugovor može imati više obaveza koje(svaka za sebe) imaju svoj predmet, tako i ugovor može imati više predmeta. Svaki predmet ugovorne obaveze mora predstavljati neku korist koja se zasniva na legitimnom imovinskom interesu određenog lica.²²⁸

Predmet ugovora o delu predstavlja obavljanje određenog posla. To može biti izrada ili opravka neke stvari ili uopšte rezultat kakve fizičke, intelektualne, umetničke ili neke druge aktivnosti. Prema tome u pitanju je izvršenje nekog faktičkog posla, a ne pravnog posla.²²⁹ Predmet može biti neka telesna stvar, pokretna ili nepokretna. Kada poslenik treba da izradi ili opravi stvar ili da izvrši prenos stvari sa jednog mesta na drugo, onda je posao poslenika određen. Međutim, posao poslenika ne mora imati uvek za svoj predmet telesnu stvar. Moguće je da i bestelesna stvar bude predmet posla. Tako posao poslenika može da se sastojati u ostvarenju određene umetničke uloge ili u držanju određenog predavanja. Svakako posao poslenika mora biti moguć, dozvoljen i određen.²³⁰

2.5.4.1. Moguć predmet

Predmet mora biti objektivno moguć, a ne subjektivno moguć. Ako se dužnik obaveže na nešto što je objektivno nemoguće, obaveza je nemoguća, a time i ugovor. Predmet mora biti

²²⁶Salma J. (2005). Obligaciono pravo. Novi Sad : Pravni fakultet Univerziteta, str. 235-247.

²²⁷Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd : Poslovni biro, str 802.

²²⁸Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 311. – 312.

²²⁹Đurović R.,Dragašević M. (1980). Obligaciono pravo sa poslovnima prometa. Beograd : Savremena administracija, str. 258.

²³⁰Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima. Kragujevac : Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 296.

moгуć u trenutku zaključenja ugovora. Ako je predmet bio moguć u trenutku zaključenje ugovora, ali je pak kasnije postao nemoguć, tada se obligacija ili gasi ili nastaje obaveza naknade štete.²³¹ Obligacija se gasi ako je predmet postao nemoguć zbog više sile. U slučaju kada je predmet postao nemoguć krivicom jedne ugovorne strane, nastaje njena obaveza da naknadi štetu drugoj strani koju ova trpi.²³²

2.5.4.2. Dozvoljen predmet

Predmet ugovora mora biti dozvoljen. Stvar koja je predmet ugovora ili radnja na koju se dužnik obavezuje mora biti u skladu sa imperativnim propisima, javnim poretkom i moralom.²³³ Nedopušten je onaj predmet koji se nalazi van prometa, odnosno čiji je promet pravom zabranjen ili ograničen ili je promet suprotan javnom poretku, dobrim običajima ili moralu npr. obaveza poslenika ne može biti izrada neke vrste oružja. Jedna stvar u jednom periodu može biti za promet nedozvoljena, a u drugom dozvoljena, pa se dopuštenost prometa ceni prema trenutku zaključenja ugovora. Kad je predmet ugovora nedozvoljen za promet, ugovor je ništav.²³⁴

2.5.4.3. Određen predmet

Da bi jedan ugovor mogao punovažno nastati, potrebno je da je stvar ili radnja, o kojoj je ugovor, određena ili da se prema ugovoru može odrediti. Kada je predmet obaveze izrada neke stvari, onda je za njenu određenost dovoljno da ugovor sadrži određene podatke na osnovu kojih se osnovano može zaključiti koja stvar predstavlja predmet ugovora.²³⁵

²³¹ Postoji opšta odredba po kojoj: „Kad dužnik ne ispuni obavezu ili zadocni sa njenim ispunjenjem, poverilac ima pravo zahtevati i naknadu štete koju je usled toga pretrpeo“ (član 262. stav 2. ZOO). Ipak, dužnik se oslobađa od odgovornosti za štetu ako dokaže da nije mogao da ispuni svoju obavezu, odnosno da je zakasnio sa ispunjenjem zbog okolnosti nastalih posle zaključenja ugovora koje nije mogao sprečiti, otkloniti ili izbeći (član 263 ZOO). (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 66.

²³² Milenković-Kerković T., Spirović-Jovanović L. (2013). Obligacije i ugovori trgovinskog prava. Niš: Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, str. 66.

²³³ Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 105. – 106.

²³⁴ Milenković-Kerković T., Spirović-Jovanović L. (2013). Obligacije i ugovori trgovinskog prava. Niš : Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, str. 66.

²³⁵ Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 320. – 321.

2.5.4.4. Osnov ugovora (*causa* - *kauza*)

Svaka ugovorna obaveza mora imati dopušten osnov. Kauza ugovora je cilj, odnosno svrha ugovora (*causa finalis*). Zaključujući jedan obligacioni ugovor ugovarači, preuzimajući određene obaveze, žele postići određeni cilj. Poslenik se obavezuje da izradi određenu stvar, npr. drveni sto jer želi od naručioca dobiti novac, a naručilac posla se obavezuje da isplati ugovorenu naknadu jer mu je potreban drveni sto. Osnov ugovora treba razgraničiti od predmeta ugovora. Dakle, predmet ugovora je ono na šta se dužnik obavezuje, a osnov ugovora je ono zbog čega se dužnik obavezuje. Kod dvostranih ugovora obaveza jedne strane predstavlja osnov obaveze druge strane. Dopušten osnov ugovorne obaveze je bitan uslov za nastanak punovažnog ugovora. Ukoliko je osnov nedopušten, ugovor je ništav.²³⁶ Prema Zakonu o obligacionim odnosima pobude iz kojih je ugovor zaključen ne utiču na njegovu punovažnost. Međutim, ako je nedopuštena pobuda bitno uticala na odluku jednog ugovarača da zaključi ugovor, iako je to drugi ugovarač znao, ili je pak morao znati, ugovor će biti bez dejstva.²³⁷

2.5.5. Uslov za punovažnost ugovora

Punovažnost ugovora je uslovljena sposobnošću strana da zaključe ugovor pravno valjanom, izjavom volje i propisanom ili ugovorenom formom ugovora.

2.5.5.1. Sposobnost za zaključenje ugovora

Pravno lice može zaključiti ugovore u pravnom prometu u okviru svoje pravne sposobnosti. U suprotnom ne proizvodi pravno dejstvo i za sobom povlači pravo savesne strane da zahteva naknadu štete. Kada je opštim aktom pravnog lica određeno i u registar upisano da njegov zastupnik može zaključiti određeni ugovor samo uz saglasnost nekog organa, saglasnost se može dati prethodno, istovremeno ili naknadno (ako što drugo nije upisano u registar). Druga strana ima pravo da pozove pravno lice, da se njegov ovlašćeni organ u primerenom roku izjasni da li daje saglasnost, pa ako to ovaj ne učini, smatraće se da saglasnost nije data. Naknadna saglasnost ima pravno dejstvo, ako drugačije nije ugovoreno. Ako saglasnost nije data, smatra se da ugovor nije ni zaključen. U tom slučaju savesna strana može zahtevati

²³⁶Bikić A. (2007). Obligaciono pravo : opći dio : drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Sarajevo : Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 97. – 98.

²³⁷ Član 53. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 21.

od pravnog lica pravičnu naknadu. Sve napred navedeno važi i u slučaju kad je opštim aktom pravnog lica određeno da zastupnik može zaključiti neki ugovor samo zajedno s određenim organom tog pravnog lica.²³⁸

Fizičko lice, da bi steklo poslovnu sposobnost, potrebno je da napuni osamnaest godina života. Poslovnu sposobnost lice može steći pre navršenih osamnaest godina života, a to je u slučaju sklapanja braka, maloletnog lica koje je navršilo šesnaest godina života, odnosno emancipacijom. U tom slučaju potrebno je da maloletno lice dobije dozvolu suda. Za zaključenje punovažnog ugovora potrebno je da ugovarač ima poslovnu sposobnost koja se traži za zaključenje tog ugovora. Ograničeno poslovno sposobno lice može, bez odobrenja svog zakonskog zastupnika, zaključiti samo one ugovore čije mu je zaključivanje zakonom dozvoljeno. Ostali ugovori tih lica, ako su zaključeni bez odobrenja zakonskog zastupnika, rušljivi su, ali mogu biti osnaženi njegovim naknadnim odobrenjem. Potpuno odsustvo poslovne sposobnosti znači da jedno lice nema pravno – relevantnu volju za zaključenje bilo kog ugovora. Izjave volje takvog lica ne mogu uticati na stvaranje, promenu ili prestanak bilo kakvih obligacija zasnovanih ugovorom tj. potpuna nesposobnost sprečava nastanak ugovora. Saugovarač poslovno nesposobnog lica (koji je znao za njegovu poslovnu nesposobnost) može odustati od ugovora koji je zaključio sa njim bez odobrenja njegovog zakonskog zastupnika. Takođe, isto pravo ima i saugovarač poslovno nesposobnog lica koji je znao za njegovu poslovnu nesposobnost, ali je bio prevaren od strane poslovno nesposobnog lica da ima odobrenje svog zakonskog zastupnika. Pravo na odustajanje od ugovora saugovarač gubi protekom trideset dana od saznanja za poslovnu nesposobnost druge strane, odnosno od saznanja da druga strana nema potrebno odobrenje svog zakonskog zastupnika, ali i ranije, u slučaju da zakonski zastupnik odobri ugovor pre nego što taj rok istekne. Poslovno sposobno lice može zahtevati da se poništi ugovor koji je bez potrebnog odobrenja zaključilo za vreme svoje ograničene poslovne sposobnosti, samo ako je tužbu podnelo u roku od tri meseca od dana sticanja potpune poslovne sposobnosti.²³⁹

2.5.5.2. Nedostaci saglasnosti – mane volje

Kako bi ugovor bio pravno valjan, potrebno je da strane saglasno i slobodno izjave volju za zaključenje ugovora. Ukoliko strane nisu izjavile volju za zaključenje ugovora saglasno i

²³⁸ Član 54. i Član 55. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 21. – 22.

²³⁹ Član 56., 57, 58, 59. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 22. – 23.

slobodno, postoje nedostaci, odnosno mane volje. Ugovori koji su zaključeni usled mane volje jedne od strana u ugovoru su rušljivi. U tom smislu naš zakon propisuje da je ugovor rušljiv kada ga je zaključila strana ograničeno poslovno sposobna, kad je pri njegovom zaključenju bilo mana u pogledu volje strana, kao i kad je to propisano zakonom ili određeno posebnim propisima. Zakon dalje propisuje da ugovorna strana, u čijem je interesu rušljivost ustanovljena, može tražiti da se ugovor poništi. Suprotna strana u tom slučaju može tražiti od ugovarača, koji traži poništaj ugovora, da se izjasni u određenom roku (koji ne može biti duži od trideset dana) da li ostaje pri ugovoru ili ne. U protivnom će se smatrati da je ugovor poništen. Ako se pozvana ugovorna strana u ostavljenom roku ne izjasni ili ako izjavi da ne ostaje pri ugovoru, smatraće se da je ugovor poništen.²⁴⁰

Mana volje postoji kada je data pod pretnjom, u zabludi, pod prinudom, u slučaju prevare ili usled nesporazuma. Samo u slučaju nesporazuma, mana volje ugovor ne čini rušljivim.

2.5.5.2.1. Pretnja

Pretnja jeste stavljanje u izgled određenog fizičkog ili psihičkog nasilja, odnosno određenog zla ugovornoj strani ili nekom trećem licu koji je blizak ovoj strani. Stavljanje u izgled određenog fizičkog ili psihičkog nasilja treba da bude takvo da kod ugovorne strane izaziva opravdani strah i da pod uticajem tog straha formira svoju volju, izjavi je i zaključi ugovor. Stavljanje u izgled nasilja može biti učinjeno od druge ugovorne strane, ali može biti učinjeno i od strane nekog trećeg lica. Da bi se fizičko i psihičko nasilje smatralo pretnjom, ono mora biti upereno na život, telo i drugo značajno dobro. Pretnja mora biti ozbiljna i mora da stvara opravdan strah pod čijim je dejstvom došlo do formiranja volje.²⁴¹

2.5.5.2.2. Prinuda

Za razliku od pretnje prinuda je vršenje određenog fizičkog ili psihičkog nasilja, odnosno nanošenje fizičkog ili psihičkog bola, pod čijim dejstvom dolazi do formiranja volje da se ugovor zaključi. Ugovor zaključen pod prinudom je rušljiv.

²⁴⁰ Član 111. i Član 112. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 34.

²⁴¹ Milenković-Kerković T., Spirović-Jovanović L. (2013). Obligacije i ugovori trgovinskog prava. Niš : Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, str. 72.

2.5.5.2.3. Zabluda

Pogrešna predstava o nekoj okolnosti jeste zabluda.²⁴² Kada ugovorna strana na osnovu pogrešne prestave izjavi svoju volju, pogrešna predstava tada postaje pravno relevantna. Zbog pogrešne predstave, ugovorna strana izjavljuje volju koja je pogrešna, koja se razlikuje od njene prave volje, odnosno od one koja bi bila formirana, da nije došlo do pogrešne predstave. Prema našem pravu na punovažnost pravnog posla ima dejstvo samo bitna zabluda.²⁴³ Zabluda je bitna ako je jedna ugovorna strana stekla pogrešnu predstavu o bitnim svojstvima predmeta, o licu sa kojim se zaključuje ugovor, ako se zaključuje s obzirom na to lice. Isto tako zabluda²⁴⁴ je bitna ako se odnosi na okolnosti koje se po običajima u prometu ili po nameri stranaka smatraju odlučnim, a strana koja je u zabludi ne bi inače zaključila ugovor takve sadržine. Strana koja je u zabludi može tražiti poništaj ugovora zbog bitne zablude, osim ako pri zaključenju ugovora nije postupala sa pažnjom koja se u prometu zahteva. Strana koja je bila u zabludi i zbog toga poništila ugovor, ima pravo da traži naknadu pretrpljene štete. Strana koja je u zabludi, ne može se pozivati na zabludu, ukoliko je druga strana spremna da izvrši ugovor kao da zablude nije bilo.²⁴⁵

2.5.5.2.4. Prevara

Ukoliko jedna ugovorna strana namerno dovede u zabludu drugu stranu ili je namerno održava u zabludi, a sve u cilju zaključenja ugovora, druga strana može zahtevati poništaj ugovora i u slučaju kad zabluda nije bitna. Potrebno je da prevara bude takve prirode da se u njenom odsustvu, inače, ugovor ne bi zaključio. Prevaru može da učini jedna strana iz ugovora koji se planira zaključiti, a može biti i neko treće lice. Prevara predstavlja ponašanje koje se sastoji u lukavstvu, obmanjivanju, u davanju netačnih informacija ili davanju pogrešnih podataka, kako bi se druga strana navela da izjavi volju za zaključenje ugovora. U tom slučaju uslovi pod kojima se zaključuje ugovor, budu nepovoljniji za stranu koja je

²⁴² U zavisnosti od toga na koju se činjenicu odnosi postoje različite vrste zabluda. Počev od rimskog prava preko pandektne, pa do savremene doktrine u pravnoj teoriji su se izdefrencirale različite vrste zabluda, kao što su: zabluda o prirodi ugovora, zabluda o ličnosti, zabluda o motivu, zabluda o predmetu ugovora, zabluda zbog pogrešnog prenošenja volje, pravna zabluda, stvarna zabluda i zabluda o cilju ugovora. Na osnovu navedenog zaključuje se da uticaj zablude na punovažnost ugovora nije od istog značaja. Stoga svaka zabluda nije razlog rušljivosti ugovora nego samo ona koja bitno utiče na punovažnost ugovora. Koja se zabluda smatra bitnom, različito se rešava u zakonodavstvu i teoriji.

²⁴³ Blagojević T. B., Krulj V.: Redaktori. (1983). Komentar Zakona o obligacionim odnosima : prva knjiga : drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 221. – 228.

²⁴⁴ Više o zabludi u različitim zakonodavstvima u poglavlju pet.

²⁴⁵ Član 61. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 23.

prevarena. Odnosno zbog toga se i opredeljuje za prevaru druga ugovorna strana. Strana koja je zaključila ugovor ima pravo da zahteva naknadu pretrpljene štete. Ako je prevaru učinilo treće lice, tada prevara utiče na ugovor, ako je druga ugovorna strana u vreme zaključenja ugovora znala ili morala znati za prevaru.²⁴⁶ S obzirom na to da prevara izaziva teže pravne posledice od zablude za nju se kaže da predstavlja „kvalifikovanu zabludu”. Zbog toga prevara, ili „izazvana zabluda”, u strogom smislu reči i ne predstavlja neki poseban, potpuno nezavistan nedostatak volje. Prevara je, jedna vrsta zablude, može se reći da je „kvalifikovana zabluda”, koja izaziva teže pravne posledice u odnosu na običnu zabludu. Za razliku od zablude koja je razlog rušljivosti pravnog posla samo ukoliko je bitna, prevara je uvek razlog za rušljivost zbog namernog, nesavesnog, i nepoštenog ponašanja druge strane.²⁴⁷

2.5.5.2.5. Nesporazum

Kako smo već napred naveli, da bi došlo do zaključenja ugovora, ugovorne strane moraju postići saglasnost volja, u suprotnom nema ugovora. Dakle, nesporazum je nedostatak saglasnosti volja. Prema Zakonu o obligacionim odnosima, kad strane veruju da su saglasne, a u stvari među njima postoji nesporazum o prirodi ugovora ili o osnovu ili o predmetu obaveze. U tom slučaju ugovor ne nastaje.²⁴⁸

2.5.6. Forma ugovora o delu

Kao što smo već pomenuli ugovor o delu ne zahteva nikakvu određenu formu, budući da je to konsensualan ugovor. Svaki ugovor o delu je pravno perfektan, samo ako su strane postigle sporazum o bitnim elementima ugovora o delu. U tom pogledu saglasnost u odnosu na delo, koje treba izvršiti i cenu dela, koju treba isplatiti, nisu jedini bitni elementi međusobnih obaveza stranaka. Ova dva principijelna bitna elementa, delo i cena, odnosno naknada kao plaćena cena, ne rešavaju evoluciju ovog obligacionog odnosa. Delo je nužno izvršiti, ali kada? Elementi roka su takođe bitni elementi. Dejstvo ugovora o delu, konkretizacija ugovornih prava i obaveza naručioca i poslenika pokazuje da je nastanak ugovora o delu u

²⁴⁶ Član 65. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 24.

²⁴⁷ Vizner, B. (1978). Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima: knj. 1, Zagreb: [s. n.], str. 286.

²⁴⁸ Član 63. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 23.

zavisnosti od niza elemenata, a svaki od njih sadrži određenu pravnu formu, nezavisno što sam ugovor o delu ne zahteva određenu formu.²⁴⁹

Prema načinu nastanka forme mogu biti zakonske i ugovorne. Zakonsku formu naš Zakon o obligacionim odnosima poznaje u više slučajeva, ali isto tako forma može biti ugovorna. Raznovrsni građansko – pravni odnosi uslovljeni su složenim društveno – ekonomskim kretanjima, što je nametnulo potrebu forme u cilju zaštite prvenstveno javnih interesa. Kada postoji forma, lakše se može prepoznati prava volja stranaka. Stranke se uzdržavaju od preneglog zaključenja ugovora i sl. i lakše se štiti javni interes. Osim zaštitne, forma ima i dokaznu funkciju koja se sastoji u tome što forma u dobroj meri pruža pouzdan osnov o postojanju ugovora kao i njegovoj sadržini, što omogućava sudovima da lakše razrešavaju građansko – pravne odnose u procesu konkretnog odlučivanja u pojedinim sporovima.

Pored zakonske kao uslov se može predvideti, kako u slučaju kada su u pitanju ugovori koji su po zakonu neformalni, tj. zaključuju se prostom saglasnošću (voljom stranaka), tako i za ugovore koji su po zakonu formalni, dodajući zakonskoj formi i ispunjenje neke druge forme.²⁵⁰

U ugovoru o delu ugovarači grade raznovrsne ugovorne forme. Ugovorna forma ne sme vredati javni interes. Ona se može kretati samo u okviru javnog poretka. Kada se stranke saglase o formi ugovora, onda se postavlja pitanje da li ta forma predstavlja bitan element ugovora ili je samo dokaz o postojanju ugovora. Za nastanak ugovora o delu nije predviđena zakonska forma. Međutim, stranke vrlo često koriste pismenu formu, što je posebno izraženo kada su u pitanju radovi veće vrednosti.²⁵¹

Zbog svega toga potrebno je razlikovati kada ugovorna forma predstavlja bitan element ugovora o delu, a u kojim slučajevima pismena forma ima samo dokaznu snagu. Ugovorne strane mogu se sporazumeti da posebna forma bude uslov punovažnosti njihovog ugovora. Ugovor za čije je zaključenje ugovorena posebna forma može biti raskinut, dopunjen ili na drugi način izmenjen i neformalnim sporazumom. Ako su ugovorne strane predvidele posebnu formu samo da osiguraju dokaz svog ugovora, ili da postignu što drugo, ugovor je zaključen kad je postignuta saglasnost o njegovoj sadržini, a za ugovarače je u isto vreme

²⁴⁹ Blagojević T. B., Krulj V. :Redaktori. (1983). Komentar zakona o obligacionim odnosima : druga knjiga : drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 1497. – 1500.

²⁵⁰ Radišić J. (2004). Obligaciono pravo : Opšti deo : sedmo izdanje. Beograd : Nomos, str. 111. – 119.

²⁵¹ Milošević LJ. (1982). Obligaciono pravo : šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 73. – 75. i 351 – 358.

nastala obaveza da ugovoru daju predviđenu formu.²⁵² Bitno je razgraničiti ugovornu formu koja predstavlja bitan element ugovora, od forme koje stranke preduzimaju po zaključenju ugovora. Pošto je ugovor o delu principijelno neformalan, forma može služiti samo kao dokaz da je ugovor zaključen kao i druga dokazna sredstva koja se u sporu mogu upotrebiti.

2.5.7. Sredstva obezbeđenja izvršenja ugovora

Kako bi se poverilac obezbedio od neblagovremenog ispunjenja ili od neispunjenja ugovorene obaveze, mogu se ugovoriti sredstva obezbeđenja ugovora. Sredstva obezbeđenja su svakako veća garancija da će dužnik ispuniti svoju obavezu, bez obzira što poverilac ima na raspolaganju tužbu. Sudski postupak se često oduži i na par godina. Dakle, celishodnije je ugovoriti sredstva obezbeđenja ugovora, s obzirom da je sudski postupak spor i neekonomičan. Stvarna sredstva obezbeđenja ugovora kao što su: kapara, kaucija, zaloga, hipoteka, založni dužnik predaje poveriocu stvar iz koje poverilac može da se naplati, ako dužnik ne izvrši svoju obavezu. Kod ličnih sredstava kao što su: ugovorna kazna, odustanica, jemstvo, stvar se ne predaje kao sredstvo obezbeđenja u državinu poverioca, već se založni dužnik obavezuje da će u slučaju neispunjenja ugovorne obaveze isplatiti poveriocu određenu sumu novca.²⁵³

2.5.7.1. Kapara

Kapara²⁵⁴ je akcesorni ugovor kojim se dužnik obavezuje poveriocu da mu, s ciljem obezbeđenja ispunjenja obaveze iz ugovora, preda novac ili neku drugu količinu zamenljivih stvari koje moraju biti određene po rodu. Prema Zakonu o obligacionim odnosima ugovor se smatra zaključenim kada je data kapara, ako što drugo nije ugovoreno, odnosno ako je u trenutku zaključenja ugovora jedna strana dala drugoj izvestan iznos novca ili izvesnu količinu drugih zamenljivih stvari. Ugovor o kapari je uvek vezan za glavni ugovor i deli njegovu sudbinu. U slučaju ispunjenja ugovora kapara se vraća ili se uračunava u ispunjenje obaveze, što i jeste najčešći slučaj. Ugovorna strana, koja je dala kaparu, ne može odustati od

²⁵² Član 68. i Član 69. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 24. -25.

²⁵³ Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : Opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 173. – 174.

²⁵⁴ Italijanska reč *caparra*, latinska reč *arrha*. U klasičnom rimskom pravu *arrhaje* mogla služiti kao dokaz o zaključenju kupoprodajnog ugovora, pa je zato i nazvana *arrhaconfirmatoria*. Justinijan je predvideo da se *arrha* može ugovoriti i kao odustanica – *arrhapoenitentialis*. Ukoliko je ugovor o kupoprodaji ispunjen, *arrhase* vraća, ili uračunava u cenu kada je isplaćena prodavcu. Vraćanje kapare moglo se tražiti kondikcijom (*condictio ob causamfinitam*). Navedeno prema: Babić I. (2001). Leksikon obligacionog prava : drugo, dopunjeno i prošireno izdanje. Beograd : Službeni list SRJ, str. 140.

ugovora ostavljajući kaparu drugoj strani, niti to može učiniti druga strana vraćanjem udvojene kapare, ako šta drugo nije ugovoreno. Ukoliko je za neizvršenje ugovora odgovorna strana koja je dala kaparu, drugoj strani je ostavljena mogućnost da odluči da li će tražiti izvršenje ugovora, naravno ako je to još uvek moguće. Dalje, druga strana ima pravo da traži naknadu štete, a kaparu da uračuna u naknadu ili da je vrati ili da se zadovolji primljenim novcem. Zakon ostavlja više mogućnosti i kada je za neispunjenje ugovora odgovorna strana koja je primila kaparu. U tom slučaju druga strana može da bira da li će tražiti izvršenje ugovora, kao i u prvom slučaju, ako je to još moguće, ili će tražiti naknadu štete i vraćanje kapara ili pak vraćanje udvojene kapare. U oba slučaja, kada druga strana traži izvršenje ugovora, ona ima pravo i na naknadu štete koju trpi zbog zadocnjenja. Sud može smanjiti preterano veliku kaparu na zahtev zainteresovane strane. Ako je obaveza ispunjena samo delimično, poverilac ne može zadržati kaparu. On u tom slučaju može tražiti ispunjenje ostatka obaveze i naknadu štete zbog zadocnjenja, a može tražiti i naknadu štete zbog nepotpunog ispunjenja. U oba slučaja kapara se uračunava u naknadu. Ukoliko poverilac raskine ugovor i vrati ono što je primio kao delimično ispunjenje, on ima sva ista prava kao i kad je ugovor neizvršen krivicom druge strane.²⁵⁵

2.5.7.2. Kapara kao odustanica

Ukoliko strane ugovore uz kaparu da se odustane od ugovora, u tom slučaju kapara se smatra kao odustanica i svaka strana može odustati od ugovora. Ako odustane strana koja je dala kaparu, gubi kaparu, odnosno kapara ostaje drugoj strani. Ako odustane strana koja je kaparu primila, ima obavezu da udvojeno vrati kaparu.²⁵⁶

2.5.7.3. Kaucija

Kaucija²⁵⁷ je iznos novca koju jedna strana daje drugoj prilikom zaključenja ugovora. Da bi ugovor bio zaključen, nije dovoljno samo obećanje kaucije, potrebno je predati novac,

²⁵⁵ Član 79., 80. i 81. (2008). Zakon o obligacionim odnosima registrom pojmova :prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 27.

²⁵⁶ Član 83. . (2008). Zakon o obligacionim odnosima registrom pojmova :prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 28.

²⁵⁷ Latinska reč *cautio, onis*, prevodi se kao sigurnost, jemstvo, usmeno osiguranje. U rimskom pravu je *cautio* predstavljala pružimanje jemstva za ispunjenje obaveze koja nije bila zakonom zaštićena, to je bio slučaj uglavnom kod prouzrokovanja štete ili opasnosti štete. Najčešće je nastajala zaključenjem obične stipulacije. Zainteresovana strana je pomoću stipulacije kao apstraktne obaveze posredno mogla prinuditi dužnika da ispuni samostalnu obavezu. Ovaj oblik obezbeđenja poverioca mogao je nastati davanjem zaloge od trećeg lica, polaganjem zakletve (*cautioiuratoria*). Navedeno prema: Babić I. (2001). Leksikon obligacionog prava : drugo, dopunjeno i prošireno izdanje. Beograd : Službeni list SRJ, str. 142.

odnosno kauciju. Kaucija predstavlja obezbeđenje da strana koja je daje neće odustati od nekog pravnog posla. U slučaju kada davaoca kaucije odustane od zaključenja ugovora, nezavisno od toga da li je primalac kaucije pretrpeo štetu, kaucija u svakom slučaju pripada primaocu. Kada je ugovor zaključen, kaucija se vraća davaocu ili se uračunava u njegovo ispunjenje ugovorene obaveze. Vrlo jasan primer imamo kada je kaucija sredstvo obezbeđenja, a to je slučaj kada u prodavnici kupujemo neko flaširano piće, a ambalaža je povratna. Što znači da bi smo kupili (npr. pivo), moramo doneti prazne flaše u zamenu za nove (napunjene), a ako nemamo prazne flaše, plaćamo kauciju koja će nam biti vraćena ukoliko ispunimo svoju obavezu i donesemo prazne flaše. U suprotnom, primalac kaucije ima pravo da zadrži kauciju. Iz svega izloženog uočavamo razliku između kapare i kaucije, a ona se ogleda u tome što kaucija u svakom slučaju neispunjenja obaveze davaoca kaucije, ostaje primaocu, bez obzira da li je pretrpeo štetu, što nije slučaj kod kapare. Kapara se može smanjiti, a ta mogućnost kod kaucije ne postoji.²⁵⁸

2.5.7.4. Zaloga

Zaloga je stvarano pravo²⁵⁹ čiji se titular može naplatiti prodajom založene stvari, ukoliko mu u određenom roku ne bude namireno potraživanje koje je obezbeđeno zalogom. Zaloga predstavlja stvarno sredstvo obezbeđenja izvršenja ugovora. U pravnoj praksi često susrećemo zalogu kao sredstvo obezbeđenja. Ručna zaloga, odnosno založno pravo na pokretnoj stvari, regulisana je Zakonom o obligacionim odnosima.²⁶⁰ Ugovorom o zalozi se dužnik ili neko treće lice (zalogodavac) obavezuje da mu preda pokretnu stvar, na kojoj postoji pravo svojine, da bi se poverilac mogao naplatiti iz njene vrednosti, ukoliko mu potraživanje ne bude isplaćeno u dogovorenom roku. Poverilac ima obavezu da čuva primljenu stvar i da je vrati neoštećenu zalogodavcu, kada zalogodavac ispunji svoju obavezu iz ugovora, odnosno kada izmiri svoja dugovanja prema poveriocu. Zalogoprimac stiče založno pravo kada mu stvar, koja je predmet zaloge, bude predata. Zaloga se može dati za buduću, kao i za uslovnu obavezu. U slučaju kada je u zalogu data stvar čija je cena propisana, ugovarači se mogu sporazumeti da će poverilac moći prodati založenu stvar po ceni koja je propisana ili je

²⁵⁸Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 177.-178.

²⁵⁹ Stvarna prava su apsolutna prava, koja za svoj neposredni predmet imaju stvari. Stvarno pravo ne regulišu odnosi između lica i stvari, već odnos između lica povodom neke određene stvari. Dakle, stvarnopravni odnos je odnos između titulara stvarnog prava (npr. sopstvenika, plodouživaoca, založnog poverioca, itd.) i svih ostalih lica koja eventualno mogu doći u dodir sa stvari. Navedeno prema: Pravna enciklopedija: knj. 2 O-Ž (1985). Borislav T. Blagojević (glavni redaktor), Beograd: Savremena administracija, str. 1612.

²⁶⁰ Član 966. do Člana 988. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 216. – 220.

zadržati za sebe.²⁶¹ Založno pravo prestaje kada je potraživanja prestalo, kada poverilac izgubi državinu na založenoj stvari. Ako poverilac povraća državinu na založenoj stvari, ponovo stiče založno pravo na toj stvari.

Hipoteka je takođe sredstvo obezbeđenja potraživanja. Profesor Vizner definiše ugovor o hipoteci kao ugovor koji nastaje kada dužnik ili neko treći za njega dozvoljava, u korist poverioca, upis založnog prava na određenim nepokretnostima, tako da založni poverilac može iz tih nepokretnosti naplatiti svoja potraživanja, u slučaju da dužnik ne izmiri tu obavezu.²⁶² Sticanje založnog prava na nepokretnosti dužnika ili trećeg lica kojim se obezbeđuje potraživanje poverioca koje ima prema dužniku, naziva se hipoteka.²⁶³

2.5.7.5. Ugovorna kazna

Ugovorna kazna²⁶⁴ je sporazum ugovornih strana kojim se dužnik obavezuje da će poveriocu platiti određeni iznos novca ili pribaviti neku drugu materijalnu korist u slučaju neispunjenja svoje ugovorne obaveze ili pak u slučaju zadocnjenja ispunjenja obaveze. Ugovorna kazna spada u lična sredstva obezbeđenja ispunjenja ugovorenih obaveza. Ugovorna kazna je regulisana Zakonom o obligacionim odnosima.²⁶⁵ Kod ugovorne kazne uočavamo i karakteristike naknade štete. U tom smislu Zakon o obligacionim odnosima propisuje da ako je šteta koju je poverilac pretrpeo veća od iznosa ugovorne kazne, poverilac ima pravo zahtevati razliku do potpune naknade štete. Sporazum o ugovornoj kazni može biti izražen u osnovnom ugovoru, a može se ugovoriti i posebnim ugovorom koji sadrži samo odredbe o ugovornoj kazni. S obzirom da se ugovorna kazna mora ugovoriti u formi u kojoj je zaključen i ugovor za čije se obezbeđenje ona i ugovora. Tako se kod ugovora o delu ugovorna kazna može i usmeno ugovoriti, pošto zakon ne propisuje obaveznu pismenu formu ugovora o delu. Kod ugovora za koje je propisana obavezna pismena forma i ugovorna kazna mora biti u pismenoj formi. Ugovorna kazna se može ugovoriti za slučaj neispunjenja ili zadocnjenja u ispunjenju obaveze. Prava poverioca zavise od toga da li je ugovorna kazna ugovorena za slučaj neispunjenja ili zadocnjenja u ispunjenju obaveze. U tom smislu zakon propisuje, kada je kazna ugovorena za slučaj neispunjenja obaveze, poverilac može da bira da li će zahtevati

²⁶¹ Pravna enciklopedija: knj. 2 O-Ž (1985). Borislav T. Blagojević (glavni redaktor), Beograd: Savremena administracija, str. 1924.-1926.

²⁶² Vizner B. (1962). Građansko pravo : u teoriji i praksi. Zagreb: Vjesnik, str. 657.

²⁶³ Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerijski, str. 179.-181.

²⁶⁴ Lat. *Stipulatio poenae*. *Stipulatio*, označava verbalni kontrakt, a *poenae*, se prevodi kao kazna.

²⁶⁵ Član 270. do Član 276. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 68. – 69.

ispunjenje obaveze ili ugovornu kaznu. Ukoliko je zatražio isplatu ugovorne kazne, gubi pravo da zahteva ispunjenje obaveze. Kada je kazna ugovorena za slučaj neispunjenja, dužnik nema pravo da isplati ugovornu kaznu i odustane od ugovora, izuzev ako je to bila namera ugovarača kad su kaznu ugovorili. Ako je kazna ugovorena za slučaj da dužnik zadocni sa ispunjenjem, poverilac ima pravo zahtevati i ispunjenje obaveze i ugovornu kaznu. Ukoliko je poverilac primio ispunjenje obaveze, ali sa zadocnjenjem dužnika, nema pravo zahtevati ugovornu kaznu, ako nije bez odlaganja dužniku saopštio da zadržava svoje pravo na ugovornu kaznu. Sud može, na zahtev dužnika, smanjiti previsoku ugovornu kaznu. Kada je za neispunjenje obaveze ili za slučaj zadocnjenja sa ispunjenjem zakonom određena visina naknade, pod nazivom penala, ugovorne kazne, naknade ili pod kojim drugim nazivom, a ugovorne strane su pored toga ugovorile kaznu. U tom slučaju poverilac nema pravo da zahteva ujedno ugovorenu kaznu i naknadu određenu zakonom, izuzev kada je to samim zakonom dozvoljeno.

2.5.7.6. Odustanica

Odustanica je takođe jedno sredstvo obezbeđenja ispunjenja ugovornih obaveza. Zakon o obligacionim odnosima reguliše odustanicu.²⁶⁶ Ugovarač, u čiju je korist ona predviđena, može koristiti pravo jednostranog raskidanja ugovora, isplaćujući drugom ugovaraču ugovoreni iznos novca. Odluku o jednostranom raskidu ugovora svaki ugovarač može doneti po slobodnom nahođenju. Ukoliko nije određen rok za jednostrani raskid ugovora plaćanjem odustanice, smatra se da se ugovor može raskinuti plaćanjem odustanice sve do roka određenog za dospelost obaveze iz ugovora. Ugovarač u čiju korist je predviđena odustanica može da bira da li će da izvrši ugovor ili da ga raskine plaćanjem odustanice. Onog momenta kad se odluči za jedno od ova dva prava, dalje pravo izbora prestaje. Naime, kada poverilac primi ispunjenje jednog dela obaveze ili sam počne sa ispunjenjem protivobaveze, ne može koristiti pravo na jednostrani raskid ugovora, ako je ono u njegovu korist bilo ugovoreno. Ukoliko je taj ugovarač stekao pravo da ugovor jednostrano raskine po osnovu neizvršenja ugovora krivicom saugovarača ili zbog docnje, nije u obavezi da plati odustanicu. U slučaju kada dođe do sporazumnog raskida ugovora, odustanica se takođe ne plaća. Kod jednostranog raskida ugovora pored plaćanja odustanice, naknađuje se i šteta koju suprotna strana trpi.²⁶⁷

²⁶⁶ Član 82. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 28.

²⁶⁷ Blagojević T. B., Krulj V.: Redaktori. (1983). Komentar Zakona o obligacionim odnosima : prva knjiga: drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 278. - 279.

2.5.7.7. Jemstvo

Jemstvo je lično sredstvo obezbeđenja ugovora. Zakonom o obligacionim odnosima²⁶⁸ propisano je da, ugovorom o jemstvu, jemac se obavezuje prema poveriocu da će ispuniti punovažnu i dospelu obavezu dužnika, ako to dužnik ne učini. Za zaključenje ugovora o jemstvu nije potrebna saglasnost glavnog dužnika, niti je on ugovorna strana. Ugovor o jemstvu je jednostrano obavezni, dobroćini ugovor jer se obavezuje samo jedna strana, odnosno jemac, a za to ne dobija nikakvu protivčinidbu od poverioca. Jemstvo može nastati na osnovu zakona i na osnovu ugovora- koje se i češće sreće u praksi. Kako bi ugovor o jemstvu bio punovažan, zakon propisuje da je potrebno da bude zaključen u pismenoj formi. Pošto je ugovor o jemstvu akcesorne prirode, njegova punovažnost zavisi od punovažnosti glavnog ugovora, u vezi sa kojim je zaključen ugovor o jemstvu. Upravo iz akcesornosti jemstva proizilazi da, ako prestane obaveza glavnog dužnika, bez obzira iz kog razloga, prestaje i obaveza jemca. Obaveza jemca po obimu ne može biti veća, ali može biti manja od obaveze glavnog dužnika. Jemac može dati jemstvo i za sporedne obaveze dužnika iz glavnog ugovora. Samo jemstvo ne može da se odvoji od glavne obaveze i da se prenese samostalno na drugo lica, ali u slučaju cesije jemstvo se prenosi, što znači ustupanje potraživanja iz glavnog ugovora prati i jemstvo. Jemac ima pravo da uloži prigovor zastarelosti, kompenzacije, da stvar ima pravne i fizičke nedostatke tj. ima pravo na sve prigovore, baš kao i glavni dužnik.²⁶⁹ Ukoliko glavni dužnik ne ispuni obavezu u roku određenom u pismenom pozivu, tek onda se od jemca može zahtevati ispunjenje obaveze, a to bi bilo supsidijarno jemstvo. Međutim, poverilac može tražiti ispunjenje od jemca, a da predhodno nije pozvao glavnog dužnika na ispunjenje obaveze, ako je očigledno da se iz sredstava glavnog dužnika ne može ostvariti njeno ispunjenje ili ako je glavni dužnik pao pod stečaj. Solidarno jemstvo imamo ako se jemac obavezao kao jemac platac, on tada odgovara poveriocu kao glavni dužnik za celu obavezu. Poverilac u tom slučaju može zahtevati ispunjenje obaveze kako od glavnog dužnika, tako i od jemca, a može i od obojice u isto vreme. Za obavezu nastalu iz ugovora u privredi, jemac odgovara kao jemac platac, ako nije što drugo ugovoreno. Kada ima više jemaca nekog duga, oni odgovaraju solidarno, bez obzira da li su jemčili zajedno ili se svaki od njih obavezao prema poveriocu odvojeno, izuzev kada je ugovorom njihova odgovornost uređena drugačije. Ako je dužnik izgubio pravo na rok određen za ispunjenje njegove obaveze, poverilac, ipak, ne može zahtevati ispunjenje obaveze od jemca pre isteka

²⁶⁸ Član 997. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 222.

²⁶⁹ Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 186.-181.

tog roka (ukoliko nije drugačije ugovoreno). U slučaju stečaja glavnog dužnika poverilac je dužan prijaviti svoje potraživanje u stečaj i o tome obavestiti jemca, u suprotnom odgovara jemcu za štetu koju bi ovaj imao zbog toga. Smanjenje obaveze glavnog dužnika u stečajnom postupku ili u postupku prinudnog poravnjanja, ne povlači sa sobom i odgovarajuće smanjenje jemčeve obaveze, te jemac odgovara poveriocu za ceo iznos svoje obaveze. Jemac odgovara za ceo iznos obaveze za koji je jemčio i u slučaju kad bi se od dužnikovog naslednika mogla zahtevati isplata samo onog njenog dela koji odgovara vrednosti nasledene imovine. Jemac koji je isplatio poveriocu njegovo potraživanje može zahtevati od dužnika da mu naknadi sve što je isplatio za njegov račun, a ima pravo i na kamatu od dana isplate. On ima pravo na naknadu troškova nastalih u sporu sa poveriocem od časa kad je obavestio dužnika o tom sporu, kao i na naknadu štete ako bi je bilo. Jemac jednog od više solidarnih dužnika može zahtevati od bilo kog od njih da mu naknadi ono što je isplatio poveriocu, kao i troškove. U slučaju ako dužnik nije ispunio svoju obavezu o njenoj dospelosti, ako je poverilac zatražio sudskim putem naplatu od jemca ili ako se dužnikovo imovinsko stanje znatno pogoršalo posle zaključenja ugovora o jemstvu, i pre nego što izvrši obavezu prema poveriocu, jemac ima pravo zahtevati od dužnika da mu pruži potrebno obezbeđenje za njegove eventualne zahteve. Ukoliko jemac bez dužnikovog znanja izvrši isplatu poveriočevog potraživanja, dužnik može upotrebiti protiv jemca sva pravna sredstva kojima je u času te isplate mogao odbiti poveriočev zahtev. Jemac koji je isplatio poveriočevo potraživanje, a o tome nije obavestio dužnika, te je i ovaj u neznanju ponovo isplatio isto potraživanje, ne može zahtevati naknadu od dužnika, ali ima pravo zahtevati od poverioca da mu vrati ono što mu je isplatio. Jemac koji je bez dužnikovog znanja isplatio poveriočevo potraživanje koje je kasnije na dužnikov zahtev poništeno ili ugašeno prebijanjem, može samo zahtevati od poverioca vraćanje isplaćenog. Kada ima više jemaca, pa jedan od njih isplati dospelo potraživanje, on ima pravo zahtevati od ostalih jemaca da mu svaki naknadi deo koji pada na njega.²⁷⁰

2.5.8. Zaključenje ugovora adhezijom (po pristupu)

Za razliku od ugovora sa sporazumno određenom sadržinom, ugovori po pristupu²⁷¹ su takvi ugovori kod kojih jedna strana određuje elemente i uslove ugovora preko jedne opšte i stalne

²⁷⁰ Član 1004. do Član 1018. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 223. – 226.

²⁷¹ Izvesne karakteristike ugovora po pristupu mogu se naći u ugovorima o kupoprodaji, koje su krajem XIX. veka sastavljala velika trgovačka udruženja, koja su uživala monopol nad uvozom i izvozom određene vrste robe, naročito sirovina. Navedeno prema: Pravna enciklopedija: knj. 2 O-Ž (1985). Borislav T. Blagojević (glavni redaktor), Beograd: Savremena administracija, str. 1748.

ponude. Kod ugovora o pristupu, sadržaj ugovora određuje unapred jedna strana, a druga strana ima samo izbor da prihvati takav ugovor ili ne.²⁷² Pojavu ovakvih ugovora uslovlili su razvoj društva i potrebe koje zahtevaju brzinu pravnog prometa i isključuju mogućnost dugotrajnog pregovaranja i pogađanja. Ugovori po pristupu javljaju se u oblasti javnih službi, kod pružanja komunalnih usluga, različitih vrsta prevoza, takve ugovore danas imamo i u privatnom sektoru, kao što su ugovori o korišćenja kablovskih antena, kao i interneta, telefona, ugovori o osiguranju i dr. Karakteristika ovih ugovora je jenoobraznost određenih ugovornih odnosa, gde se ugovor zaključuje kao formularan ugovor i sa fiksnom cenom. Isporučivanje usluga (voda, struja, televizija, internet, telefon i dr.) faktički su ugovori o delu zaključeni po pristupu, adhezioni ugovori. Pošto se ovim ugovorom jedna strana obavezuje da izvrši neko delo, npr. odnošenje smeća, a druga strana se obavezuje da za to plati naknadu, uočavamo elemente ugovora o delu. Ugovori po pristupu se zaključuju uz postojanje pismena, jer su u njemu obično sadržani uslovi ugovora koje jedna strana određuje i na koje druga strana stavlja samo svoj potpis. Postojanje tog pismena ne čini još da ugovor postaje formalan. Teorijski posmatrano, on se može zaključiti bez ispunjenja ikakve forme. Dakle, ugovor po pristupu postaće formalan tek kada se zakonom zahteva kao nužan uslov za zaključenje ugovora, postojanje pismena ili ispunjenje neke forme.²⁷³ S obzirom na ugovorni položaj strana, zaključujemo da bi strana koja pruža usluge mogla imati monopol. Monopolski položaj se može pretpostaviti u slučaju komunalnih usluga (odnošenje smeća, gradskog saobraćajnog prevoza, električne energije, vode, gas i drugih usluga koje pružaju javna preduzeća) jer korisnici su prinuđeni da koriste te usluge i da zakluče ugovor isključivo sa određenim javnim preduzećima. Korisnici komunalnih usluga nemaju gotovo nikakv uticaj u vezi sa odlučivanjem o povećanju cena tih usluga, iako Zakon o obligacionim odnosima propisuje da u zasnivanju obligacionih odnosa strane ne mogu ustanovljavati prava i obaveze kojima se za bilo koga stvara ili iskorišćava monopolski položaj na tržištu.²⁷⁴ Ipak, smo svedoci neravnopravnog položaja korisnika komunalnih usluga u odnosu na davaoce usluga. Međutim, nikako se ne može osporiti da su ugovori po pristupu nužni u savremenom društvu, dok je u slučaju pružanja usluga (telefon, internet, i drugih usluga koje pružaju privredna društva iz privatnog sektora) monopolski položaj manji, s obzirom na konkurenciju na tržištu. U tom slučaju korisnik ima mogućnost da se opredeli za najpovoljnijeg davaoca usluga. Tematika ugovora po pristupu u ovom radu je obrađena iz vrlo prostog razloga, a to je

²⁷² Salma J. (2005). Obligaciono pravo. Novi Sad : Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 340.

²⁷³ Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 710. – 712.

²⁷⁴ Član 14. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 14.

skretanje pažnje na neravnopravan položaj korisnika komunalnih i drugih usluga u odnosu na davaoce usluga.

2.5.9. Zaključenje ugovora nadmetanjem

Nadmetanje je zaključenje ugovora sa onim licem koje nudi najpovoljnije uslove. Cilj nadmetanja je utakmica kod zaključenja ugovora, kako bi određeno lice zaključilo konkretan ugovor pod najpovoljnijim uslovima. U slučaju kada se radi o zaključenju neformalnog ugovora, ugovor se smatra zaključenim u momentu konstatacije da je nadmetanje završeno i to sa onim učesnikom koji je poslednji dao prihvrat ponude. Kada se za punovažnost ugovora traži pismena forma, u tom slučaju postoje dva rešenja po pitanju zaključenja ugovora. Prvo, ako se vodi zapisnik nadmetanja, ugovor je zaključen kada ga potpišu ponudilac i prihvatilac ponude, tako da sastavljanje posebne isprave o ugovoru ne bi bilo nužno. Drugo, u slučaju da se ne vodi zapisnik, potrebno je sačinjavanje i potpisivanje pismene isprave, tada će se smatrati da je ugovor zaključen.²⁷⁵

Ugovor o delu je karakterističan po tome što do njegovog zasnivanja može doći putem nadmetanja. Ova osobenost ugovora o delu propisana je Zakonom o obligacionim odnosima.

Ugovor o delu je zaključen kada su strane postigle saglasnost o njegovim bitnim elementima. Kada su radovi većeg obima ili složeniji, odnosno poslovi većeg značaja, voljom naručioca se nekada predviđa ili određuje propisima da se ugovor o delu mora zaključiti putem javnog nadmetanja.²⁷⁶ Ovo važi naročito u građevinarstvu. U pitanju je javni poziv koji se upućuje određenom broju lica ili neodređenom broju lica, da učestvuju u nadmetanju za izvršenje određenih radova. Naručilac, odnosno lice koje raspisuje nadmetanje, obavezno je odredi uslove pod kojima se ponude mogu podnositi. To se odnosi na tačan opis radova, način formiranja cena, dokumentaciju, podobnost za izvođenje raspisanih radova, rok i način podnošenja ponude, način ispitivanja ponuda. Lice koje poziva na nadmetanje dužno je da se pridržava napred navedenih postavljenih uslova.²⁷⁷

²⁷⁵ Morait B. (2007). Obligaciono pravo : knjiga prva: drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Banja Luka : Pravni fakultet Univerziteta, str. 218.- 220.

²⁷⁶ Babić I. (2008). Ugovori građanskog prava : posebni deo obligacionog prava. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu, Službeni glasnik, str. 180.

²⁷⁷ Blagojević T. B., Krulj V. :Redaktori. (1983). Komentar zakona o obligacionim odnosima : druga knjiga : drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 1502.

2.5.9.1. Poziv na nadmetanje o ceni radova

Zakon o obligacionim odnosima propisuje da poziv upućen određenom ili neodređenom broju lica na nadmetanje za izvršenje određenih radova, pod određenim uslovima i uz određene garancije, obavezuje pozivaoca da zaključi ugovor o tim radovima sa onim koji ponudi najnižu cenu, izuzev ako je tu obavezu isključio u pozivu na nadmetanje. U slučaju isključenja obaveze da se zaključi ugovor, poziv na nadmetanje smatra se kao poziv zainteresovanim da oni naprave ponude ugovora pod objavljenim uslovima.²⁷⁸ U praksi se često isključuje obaveza da se zaključi ugovor sa onim ko nudi najnižu cenu, na taj način što se u pozivu navodi da će se posao ustupiti najpovoljnijem ponuđaču, odnosno licu čija je ponuda najpovoljnija. Sve iz razloga što ponuda sa najnižom cenom, ne mora biti i najpovoljnija. Koju će ponudu izabrati naručilac pored cene, uzima se u obzir i radno iskustvo, kvalitet ranije obavljenih poslova, tehnička opremljenost ponuđača itd. Kao što je već pomenuto, pozivalac je dužan da se pridržava postavljenih uslova, pa prema tome treba i da donese odluku o ustupanju radova. Potrebno je i da svoju odluku obrazloži. Ukoliko pozivalac nepravilno sprovede postupak ispitivanja ponuda i ustupanja radova, moraće da naknadi štetu ponudiocu koji je oštećen tim nepravilnim radom. Kada je pozivalac na nadmetanje isključio svoju obavezu da zaključi ugovor, njegov poziv ima značaj poziva ponuđačima da oni, sa svoje strane, predaju svoju ponudu pod objavljenim uslovima. U tom slučaju je odabir ponuđača radi zaključenja ugovora stvar ocene pozivaoca na nadmetanje.²⁷⁹

2.5.9.2. Poziv na nadmetanje ili tehničko rešenje nameravanih radova

S obzirom da se ugovor o delu zaključuje ne samo zbog fizičkog, već i zbog nekog intelektualnog rada poslenika, moguće je da naručilac uputi poziv određenom ili neodređenom broju lica na nadmetanje za neko umetničko ili tehničko rešenje nameravanih radova, pod uslovima objavljenim u pozivu. Komisija, čiji je sastav unapred objavljen, ceni kvalitet umetničkog ili tehničkog rešenja. Ugovor na nadmetanje mora biti zaključen ako su u pozivu na nadmetanje navedeni svi uslovi koji su od značaja za zaključenje ugovora, odnosno ako je navedeno delo za koje treba da se izvedu nameravani radovi, ako je za to delo dato dovoljno podataka o tome kako treba da se uradi, odnosno kako treba da izgleda, ako su date

²⁷⁸ Član 604. (2008). Zakon o obligacionim odnosimasa registrom pojmova :prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 136.

²⁷⁹ Blagojević T. B., Krulj V. :Redaktori. (1983). Komentar zakona o obligacionim odnosima : druga knjiga : drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 1502.- 1503.

njegove dimenzije, ako je određena cena za to delo, ako je dat rok u kome se delo ima završiti. Takođe, u pozivu će se naglasiti da je formirana komisija i da će ugovor o delu biti zaključen sa onim poslenikom čije rešenje prihvati ta komisija. Ovu obavezu naručilac može isključiti u pozivu na nadmetanje i tada nije vezan rešenjem koje je komisija prihvatila. Naručilac ne može odbiti isplatu naknade troškova onom licu čije je rešenje komisija prihvatila i preporučila da se sa njim zaključi ugovor o delu. Komisija mora biti sastavljena od poznatih stručnjaka kojima je predmet delatnosti iz struke koja se odnosi na umetničko ili tehničko rešenje nameravanih radova. Ako bi se poziv odnosio na nadmetanje za izradu nekog spomenika, komisija bi bila sastavljena, pre svega, od članova koji se bave likovnom umetnošću, arhitekturom, vajarstvom, u zavisnosti od obima nameravanih radova, a i nekom drugom strukom koja može dati svoj doprinos da se takvo delo stvori. Po završenom pozivu koji mora imati rok do koga dana se moraju dati rešenja za izradu nameravanog dela, komisija ocenjuje prispele radove i donosi odluku o delu koje treba prihvatiti. Naručilac dela je dužan da zaključi ugovor o delu sa licem autora ili više lica koja su radila na izradi jednog, odnosno prihvaćenog rešenja.²⁸⁰

2.5. Dejstvo ugovora o delu

Ugovor je akt saglasnosti volja koji uzrokuje određene pravne posledice. Njime se stvaraju prava i obaveze za određena lica. U tome se sastoji njegovo dejstvo u najopštijem smislu. Izvesni pravници tvrde da je ugovor „zakon“, to je češći slučaju u stranom zakonodavstvu. Radišić u tom smislu navodi, iako ugovor ima snagu zakona, on nije zakon u uobičajenom značenju, ustvari ugovor je to u posebnom smislu. Obzirom da njega nisu doneli državni zakonodavni organi u naročitom postupku, već fizička i pravna lica saglasnošću svojih volja, prema tome, on ne važi za sve pravne subjekte, kao što važe državni zakoni, već samo za neke od njih. Ugovor kao zakon važi samo za njegove tvorce, odnosno za lica koja u njemu učestvuju. Za treća lica, ugovor ne proizvodi ni prava, a ni obaveze. Bitno je napomenuti da se trećim licima smatraju ona lica koja ni na koji način nisu učestvovala u zaključenu ugovora. Kod uzajamnih ugovora obaveza jedne strane čini osnov obaveze druge strane. Svaka strana se obavezuje na činidbu drugoj strani, samo zato što od druge strane očekuje protivčinidbu. Obzirom da se ugovorne strane međusobno obavezuju, one su zainteresovane

²⁸⁰ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str 811. ; Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 720.

za dobitak koji proizilazi iz zaključenog ugovora u njihovu korist. Ugovorne strane interesuje kada će steći dobitak iz ugovora, kakav će on biti i svakako ih interesuje koliki će biti taj dobitak. Iz svega navedenog, proističu određena dejstva uzajamnih ugovora, koja se ogledaju u tome što su obe strane dužne da istovremeno ispune svoje obaveze; zatim, strana koja prenosi na drugu neko pravo na stvar dužna je da garantuje za pravna i fizička svojstva stvari; u slučaju kada je ugovor komutativan, a to je slučaj kod ugovora o delu, uzajamne činidbe treba da budu približno jednake vrednosti; ako jedna strana ne želi da ispuni svoju obavezu, druga može odustati od ugovora; ako se na štetu jedne strane bitno promene okolnosti pod kojima je ugovor zaključen, ona može tražiti da se ugovor raskine ili revidira; ako ispunjenje obaveze jedne strane postane nemoguće, tada ni druga strana nije dužna da ispuni svoju obavezu.²⁸¹

Pod dejstvom ugovora o delu podrazumeva se realizacija prava i obaveza naručioca i poslenika kao strane ugovarača, od nastanka ovog ugovora, pa do pozitivnog ili negativnog ishoda njihovih ugovornih odnosa. U stvari to su prava i obaveze strana koja proizilaze iz ovog ugovora. Obaveze poslenika su: izvršenje dela u smislu obavljanja određenog fizičkog ili intelektualnog rada, odnosno postizanje određenog rezultata, izvršenje posla u ugovorenom roku, bino je i da posao obavi on lično, garancija za svojstva i predaja izrađene stvari naručiocu. Pored ovih obaveza, poslenik je dužan i da skrene pažnju naručiocu o nedostacima materijala. Dok je naručilac posla dužan da isplati određenu naknadu za izvršeno delo, i da primi rad koji je izvršen prema odredbama ugovora i pravilima posla. Pored navedenih obaveza, naručilac, može imati i obavezu da preda materijal za izradu stvari, da daje uputstva za obavljanje posla, da saraduje sa poslenikom pri izvršenju posla, kao i da pregleda izvršeno delo i da o nađenim nedostacima obavesti poslenika bez odlaganja. U suprotnom, može doći do neurednog i neblagovremenog izvršenja posla, a može čak biti i razlog posleniku da traži naknadu štete ili da ugovor raskine.²⁸² Iz svega napred navedenog proizilazi, da se dejstvo ugovora o delu smatra kao : prava i obaveze poslenika, prava i obaveze naručioca i kao uzajamna prava i obaveze poslenika i naručioca.

²⁸¹Radišić J. (2004). Obligaciono pravo: opšti deo : sedmo izdanje. Beograd: Nomos, str. 140. – 163.

²⁸² Milošević LJ. (1982). Obligaciono pravo : šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 353. – 355. ; Mijačić M.(1990).Obligacioni ugovori : drugo dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 136.

2.6. Obaveze poslenika

Ugovorom o delu poslenik se obavezuje naručiocu da će obaviti određeni posao. Postavlja se pitanje kakav je to posao koji treba da obavi poslenik? Taj posao može da znači stvaranje nove fizičke stvari, kao što je izrada drvenog stola, izrada odeće, cipela, nove haljine, slike, skulpture i td. Može da znači i promenu već postojeće fizičke stvari, kao što je farbanje ograde, popravka frižidera, popravka automobila i td. Međutim, posao poslenika može da bude i izvršenje neke usluge. U ovim slučajevima zakon govori o obavezi izvršenja nekog fizičkog ili intelektualnog rada. Okvir ovih poslova je veoma širok jer on obuhvata ne samo poslove zasnovane na nekoj telesnoj stvari, kao što je proizvodnja nove stvari, opravka već postojeće stvari, već i poslove umetničke, naučne ili literarne vokacije. Drugim rečima, fizička i intelektualna snaga poslenika, bez obzira na upotrebu pomoćnih sredstava angažovana u smislu izvršenja određenog rada, predstavlja imanentno svojstvo ugovora o delu.²⁸³ Posao koji poslenik obavi mora biti izvršen blagovremeno i uredno. Što se tiče blagovremenosti poslenik treba posao da obavi u ugovoreno vreme. Ugovor je primarni izvor poslenikove obaveze, osim imperativnih zakonskih odredbi, kojih za ugovor o delu, po pravilu, nema. U slučaju kada strane nisu ugovorile predviđeno vreme izvršenja posla, onda se ono određuje prema vrsti i prirodi konkretnog posla, vodeći računa o odgovarajućem standardu, odnosno uzima se ono vreme koje je razumno potrebno za odgovarajući posao. Poslenik nije dužan samo da obavi posao već to mora da učini stručno, prema pravilima svoje struke i naravno, savesno.²⁸⁴ Obzirom, da ugovor o delu pripada grupi ugovora sa naknadom, na njega se primenjuje član 121. Zakona o obligacionim odnosima, koji propisuje da svaki ugovarač odgovara za materijalne nedostatke svog ispunjenja. Kao i da, ugovarač odgovara i za pravne nedostatke ispunjenja i dužan je da štiti drugu stranu od prava i zahteva trećih lica kojima bi njeno pravo bilo isključeno ili suženo.²⁸⁵ Poslenik je dužan, nakon izvršenog posla da stvar preda naručiocu, a ovaj je u obavezi da stvar pregleda i u slučaju nedostatak, odmah obavesti poslenika. Prema tome, tri su osnovne obaveze poslenika, a to su: obaveza izvršenja dela; obaveza saradnje tokom izvršenja dela; obaveza predaje izrađene stvari.

²⁸³ Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 710. – 711.

²⁸⁴ Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 302. – 303.

²⁸⁵ Član 121. stav 1. i 2.(2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 35.

2.7.1. Kvalitet poslenikovog materijala

Kod ugovora o delu, izrada dela zavisi kako od kvaliteta poslenikovog rada, tako i od kvaliteta materijala. U slučaju kada je ugovoreno da poslenik izradi stvar od svog materijala, dužan je stvar izraditi od materijala koji je kvaliteta određenog ugovorom. Međutim, ako u ugovoru nije naveden kvalitet materijala, poslenik je dužan dati materijal srednjeg kvaliteta. Šta se smatra srednjim kvalitetom materijala? Pojam srednjeg kvaliteta određuje se prema odgovarajućem standardu, a ceniće se od slučaja do slučaja. Srednji kvalitet materijala, predstavlja prosečno dobar materijal, odnosno, neku sredinu između najboljeg i najlošijeg kvaliteta. Poslenik je u obavezi dati materijal srednjeg kvaliteta, međutim u zavisnosti od posla, dužan je proceniti koji materijal je odgovarajući, pa na osnovu toga je dužan dati materijal odgovarajućeg kvaliteta.²⁸⁶ Zakon propisuje da je poslenik odgovoran naručiocu za kvalitet upotrebljenog materijala, isto kao prodavac.²⁸⁷ U tom smislu poslenik odgovara za nedostatke materijala. Nedostatak materijala postoji : ako stvar nema svojstva za njenu redovnu upotrebu ili za promet ; ako stvar nema potrebna svojstva za naročitu upotrebu, za koju je kupac nabavlja, a koja je bila poznata prodavcu ili mu je morala biti poznata ; ako stvar nema svojstva i odlike koje su izričito ili prećutno ugovorene, odnosno propisane ; kada je prodavac predao stvar koja nije saobrazna uzorku ili modelu, osim ako su uzorak ili model pokazani samo radi obaveštenja.²⁸⁸ Dakle, poslenik je dužan da upozori naručioca posla o svim bitnim nedostacima materijala. Poslenikova obaveza upozoravanja naručioca proizilazi iz pretpostavke da je on stručan za obavljanje ugovorenog posla, te je dužan proceniti koji kvalitet materijala je potreban za valjanu izradu ugovorene stvari.

2.7.2. Nedostaci materijala

Osnovna obaveza poslenika je da ugovoreni posao izvrši sa pažnjom dobrog stručnjaka, što je saglasno sa članom 18. stav 2. ZOO,²⁸⁹ a to znači, načelno, da ni nepravilno postupanje naručioca ne može da ublaži odgovornost poslenika. U slučaju, kada naručilac daje materijal za izvršenje ugovora o delu, čak ni tada se poslenik ne oslobađa odgovornosti za nedostatke

²⁸⁶ Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 299.

²⁸⁷ Član 602. stav 2. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 135.

²⁸⁸ Član 479. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 111.

²⁸⁹ Strana u obligacionom odnosu dužna je da u izvršavanju obaveza iz svoje profesionalne delatnosti postupi sa povećanom pažnjom, prema pravilima struke i običajima (pažnja dobrog stručnjaka).

dela koji su posledica svojstva toga materijala. Poslenik je dužan materijal ispitati savesno kao da se radi o materijalu koji je sam dao i dužan je da upozori naručioca na nedostatke materijala. Obzirom, da je obavezan da postupa kao dobar stručnjak, za povredu ove svoje obaveze ne odgovara samo onda kada je nedostatke stvarno uočio, već i onda kada ih je prema svojoj pretpostavljenoj profesionalnoj stručnosti morao zapaziti, a naručiocu nije na njih skrenuo pažnju. Međutim, kada ipak, naručilac insistira na upotrebi materijala sa nedostatkom, poslenik se oslobađa odgovornosti za eventualne nedostatke dela, koji bi bili posledica svojstva primljenog materijala. U tom slučaju posao će obaviti prema uputstvima naručioca. Poslenik može odbiti izvršenje dela zbog nedostataka materijala, ako je očigledno da taj materijal nije podoban za naručeno delo, ako bi izrada od zahtevanog materijala mogla narušiti ugled poslenika, kada bi izrada stvari iz nepodobnog materijala mogla prouzrokovati opasnost po zdravlje ili telesni integritet naručioca ili ljudi uopšte, ako bi upotreba tog materijala bila protivna propisima, standardima i sl. Poslenik bi u ovim slučajevima bio oslobođen izvršenja obaveze, ukoliko bi, ipak delo izradio, bio bi odgovorna za njegove nedostatke. Pravo na raskidanje ugovora u ovim slučajevima ima poslenik, ako naručilac ne bi umesto nepodobnog materijala obezbedio kvalitetni materijal. Dakle, poslenik se ne bi mogao osloboditi odgovornosti za nedostatke izrađenog dela, čak ni onda kada bi naručeno delo izradio po nepravilnom nalogu naručioca. Budući da je poslenik odgovoran kao stručan privrednik za kvalitet obavljenog posla, dužan je da proveri pravilnost naloga naručioca sa profesionalnom pažnjom i da ga upozori na nedostatke u primljenom nalogu. U suprotnom, smatraće se da je povredio svoju ugovornu obavezu, pa postoji mogućnost da odgovara za naknadu štete.²⁹⁰ U tom smislu, Cigoj zauzima stav, da prirodi posla ne odgovaraju uputstva koja predstavljaju izmenu prvobitnih planova, prvobitnih uputstava, sem u slučaju ugovora o građenju, što je posebno regulisano zakonom. Uputstva koja naručilac daje prema opštem regulisanju ugovora o delu su samo takva uputstva koja dopunjuju prvobitne planove i uputstva, a da se ne traži njihova izmena.²⁹¹ U prilog svemu napred navedenom govori I primer presude naveden u ovom radu.²⁹²

²⁹⁰ Blagojević T. B., Krulj V. :Redaktori. (1983). Komentar zakona o obligacionim odnosima : druga knjiga : drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 1504. – 1505.

²⁹¹ Cigoj S.(1985). Komentar obligacijskih razmerij : veliki komentar Zakona o obligacijskih razmerij dr. Knj. 3. Ljubljana : Uradni list SR Slovenije, str. 1763. – 1764.

²⁹² Iz presude Vrhovnog kasacionog suda, Prev 255/2014 od 23. aprila 2015. god.

2.7.3. Nadzor i saradnja ugovornih strana

Sistematskim izučavanjem ugovara o delu, uočavamo jednu njegovu karakteristiku, a to je da naručilac čeka rezultat izvršenja dela, jer rezultata nema odmah kada je porudžbina data. U radu je već bilo reči o trajnosti ugovora o delu, gde smo zaključili da je ugovor o delu trajan ugovor. Dakle, od sklapanja ugovora, pa do njegove realizacije može da protekne duže vreme i da se rad odvija u više faza. Takođe, iz napred navedenog, uočavamo obavezu saradnje ugovornih strana. Naručilac je u nekim slučajevima u obavezi prethodno obaviti određeni posao, kako bi olakšao izvršenje posla, a dešava se da poslenik i ne može početi sa radom bez prethodne radnje poslenika. Saradnja poslenika i naručioca je veoma bitna, kako bi posao bio realizovan blagovremeno i uredno. Kada kažemo saradnja ugovornih strana, mislimo na obezbeđenje materijala, davanje uputstva i naloga, međusobno upozoravanje na nedostatke materijala ili izrađene stvari uopšte i td. Odsustvo saradnje ugovornih strana, u nekim slučajevima može dovesti do raskida ugovora, naknade štete i sl.²⁹³

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, naručilac ima pravo da vrši nadzor nad obavljanjem posla i daje uputstva kad to odgovara prirodi posla, a poslenik je dužan da mu to omogući.²⁹⁴

Uočavamo, da zakon predviđa nadzor, kao pravo naručioca. Cilj nadzora je, kao što smo već pomenuli, proveravanje i obezbeđenje urednog izvođenja radova. Naručilac vrši nadzor proveravanjem i kontrolisanjem radova koje izvodi poslenik, kao i materijala koji se koristi. Nadzor naručioca podrazumeva praćenje poslenika u smislu urednog i blagovremenog izvršenja ugovorenih poslova, odnosno proveravanja da li se kvalitetno izvode radovi, da li je upotrebljen materijal koji je predviđen ugovorom o delu i da li poslenik poštuje rokove koji su ugovoreni. Naručilac može odrediti i drugo lice za vršenje nadzora, a koje je stručno za ugovoreni posao. To lice može određivati drugi način rada ili odlučivati o izboru materijala, samo ako za to dobije posebno ovlašćenje naručioca. Naručilac ili stručno lice koje je on odredio, imaju pravo da nadzor vrše u mestu gde poslenik obavlja ugovorene radove. Poslenik je dužan da ima to omogući. Pravo nadzora naručilac ima samo u toku rada poslenika, odnosno od dana kada je poslenik započeo sa izvođenjem radova, pa sve do okončanja tih radova. U tom periodu, naručilac je dužan obavestiti poslenika o svim uočenim nedostacima, a poslenik je dužan postupiti po datim primedbama. Poslenik, nije dužan postupiti po datim

²⁹³ Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 726.

²⁹⁴ Član 603. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 136.

primedbama, samo u slučaju kada naručilac posla nije stručan za naručeni posao. Tada poslenik može odbiti dalje izvođenje radova, raskinuti ugovor i tražiti naknadu štete. Nadzor nad radom poslenika, od velike je koristi za obe ugovorne strane. Ukoliko se u toku nadzora uoče potrebe za izmenu ugovora, dopunske radove, to će koristiti cilju koji je imao naručilac prilikom zaključenja ugovora, a prilikom zaključenja ugovora nije ih uočio niti mu je na to ukazao poslenik.²⁹⁵

2.7.4. Obaveza izvršenja dela

Zakon o obligacionim odnosima propisuje, da je poslenik dužan da izvrši delo onako kako je ugovoreno i da to delo izvrši po pravilima struke.

Osnovno pravilo kod ugovora odelu je, da naručilac naručuje delo onako kako njemu odgovara i daje tačna uputstva za izradu tog dela posleniku, a poslenik je dužan da to delo izvrši po pravilima svoje struke. Poslenik je takođe dužan da delo izvrši u ugovoreno vreme, a ukoliko vreme nije određeno, onda za vreme koje je razumno potrebno za takve poslove. Obzirom da je poslenik, po pravilu specijalizovan za poslove koje treba da izradi po zamisli naručioca, dužan je da naručioca obavesti, odnosno upozori na posledice ako kvalitet materijala ne odgovara. Poslenik može i da odbije zahtev naručioca, ako smatra da izrada dela od predatog materijala nije podobna za naručeno delo, posebno ako bi takva izrada mogla naneti štetu ugledu poslenika. Poslenik može da odbije zahtev naručioca, čak i kada se naručeno delo radi sa materijalom poslenika, u tom slučaju poslenik je dužan da upozori naručioca o nedostacima u njegovom nalogu, kao i na druge okolnosti koje je znao ili morao znati, a koje mogu biti od značaja za naručeno delo. U praksi se često sreće, da poslenik da svoju ponudu, pre zaključenja ugovora, a u vezi dela koje treba da izradi po nalogu naručioca. U ponudi poslenik specificira radove i ponudi cenu, a može, po potrebi i da predloži i izvođenje naknadnih radova, ukoliko to bude potrebno, a nemoguće ih je predvideti pre zaključenja ugovora. O naknadnim radovima se mogu dogovoriti u toku izrade, kao i o naknadnim troškovima. U teoriji se smatra, ako je zaključen ugovor o delu, da je u samom ugovoru navedeno o kojoj je stvari reč, kako treba da se izradi, od čijeg materijala i kakvog kvaliteta, kao i rok izrade, cena i sve ostalo što karakteriše takav ugovor. Međutim, kao što vidimo, to može biti samo pretpostavka. U svakom slučaju, karakteristika ugovora o delu je da poslenik naručiocu izradi stvar onakvu kakvu je on želeo. To mogu biti prosta, a i složena

²⁹⁵ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 810.

dela. Ukoliko se radi o složenim delima, po pravilu, sačinjava se pismeni ugovor. Poslenik koji je specijalizovan za izradu ili opravku pojedinih uređaja, dužan je da izvede sve radove da se izrađeno delo može upotrebljavati prema svojoj nameni. Izuzev, ako naručilac nije zahtevao što drugo. Kada kažemo da je poslenik dužan da izvrši delo po pravilima struke, smatra se da je dužan da postupa po pravilima svoje struke. Što znači, da poslenik koji je kvalifikovan za izradu određenog dela, ima obavezu da postupa sa povećanom pažnjom, sa stručnošću, kako mu nalažu pravila struke. Takav poslenik se ne može osloboditi odgovornosti za neke svoje propuste u izradi naručenog dela, ni u slučaju kada je materijal dao naručilac. Obzirom da poslenik najbolje zna koji materijal najbolje odgovara i kako se ima izraditi naručeno delo.²⁹⁶

Prilikom istraživanja i obrade ove teme, a u vezi sa napred navedenim tvrdnjama, nameće se pitanje, zašto naglašavati da je poslenik obavezan da obavi posao sa posebnom pažnjom „ ako je poslenik kvalifikovan“; „ako je posao vezan za poslenikovu struku“? Poslenik je u obavezi u svakom slučaju stručno, savesno, kvalitetno i sa pažnjom dobrog privrednika, izvršiti ugovoreni posao. Budući da, ukoliko neko lice nije stručno za određeni, naručeni posao, u obavezi je o tome obavestiti naručioca. U suprotnom, dovodi se u sumnju, da poslenik naručioca dovodi u zabludu. Što je naravno, mana volje, te takav ugovor, ne proizvodi pravna dejstva.

Bitno je naglasiti da je poslenik u obavezi da lično izvrši delo. Posebno, ako je naručilac u momentu zaključenja ugovora imao u vidu njegove lične osobine. Odnosno ako je predviđeni posao bio strogo vezan za lična svojstva poslenika, njegov talent ili stručnost, onda samo on mora izvršiti posao.

Poslenik je dužan izvršiti delo za određeno vreme. Ukoliko vreme nije ugovorom određeno, onda je poslenik u obavezi da posao izvrši za vreme koje je razumno potrebno za takve poslove.²⁹⁷ Ukoliko se ispunjenje ne izvrši blagovremeno, uzrok zakašnjenja ne mora biti uvek na strani poslenika. Ugovor o delu i pored obaveze poslenika da izvrši predviđeni posao javlja se kao akt koji u izvesnom smislu sjedinjuje napore oba ugovornika da postignu i ostvare nameravani posao, za to su i predviđene obaveze poslenika s jedne i obaveze naručioca s druge strane i svaka od njih ima svoje posebno „pravno ruho“ koje je u slučaju

²⁹⁶ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 812.-813.

²⁹⁷ Član 607. stav 2. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 137.

povrede praćeno različitim pravnim posledicama.²⁹⁸ Dakle, u toku ispunjenja obaveze poslenika mogu nastupiti prepreke koje proizilaze iz oblasti narućioca, s tim što se za narućioca ne traži krivica što je nastala prepreka. Kada takve prepreke nastanu za ugovor o delu važi teorija o interesnim sferama, po kojoj svaka strana treba da snosi rizik za one okolnosti koje proizilaze iz njene pravne sfere, odnosno iz sfere koju svaka strana u ugovoru ima pod svojim nadzorom.²⁹⁹ Naš zakon propisuje, da poslenik ne odgovara za zadocnjenje nastalo zbog toga što mu narućilac nije predao materijal na vreme, kao ni zbog toga što je tražio izmene, a ni u slučaju kada mu narućilac nije isplatio dužan predujam. Uopšte ne odgovara za zadocnjenje nastalo ponašanjem narućioca.³⁰⁰ Ako strane u ugovoru nisu odredile rok ispunjenja, okolnosti koje prate ugovor o delu, mogu da ukažu kada posao treba da bude izvršen. U tom smislu, ako je potrebno postavljanje veštačke trave na fudbalski teren zbog bitne utakmice, poslenik mora izvršiti posao do tog dana. Ako dođe do zakašnjenja krivicom poslenika, on pada u docnju i snosi posledice neispunjenja ugovorene obaveze.³⁰¹

2.7.5. Poveravanje posla trećem

Ugovor o delu je karakterističan po tome što se najčešće zaključuje s obzirom na svojstva ugovornika, odnosno radi se o ugovoru *intuitu personae*. Prema tome, poslenik je, najčešće, dužan da sam lićno izvrši obavezu iz ugovora o delu. Međutim, postoje slučajevi, kada on tu obavezu može poveriti trećem licu. Ako poslenik potpuno ili delimićno poveri izvršenje posla trećem licu, njegova odgovornost prema narućiocu ne prestaje. Poslenik je i u tom slučaju odgovoran narućiocu za blagovremeno, uredno i kvalitetno izvršenje posla.³⁰² U slučaju kada je poslenik poverio izvršenje posla trećem licu, u ugovornom odnosu i dalje ostaju poslenik i narućilac posla koji su zaključili ugovor o delu. Na mesto poslenika prema narućiocu ne stupa treće lice, iako je to lice izradilo delo po želji narućioca. Odnos između poslenika i trećeg lica je, poseban odnos, obzirom da je to lice radilo po nalogu poslenika i što poslenik odgovara narućiocu za izvršeni rad.³⁰³

²⁹⁸ Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 720.- 727.

²⁹⁹ Cigoj S.(1985). Komentar obligacijskihrazmerij : veliki komentar Zakona o obligacijskihrazmerijh dr. Knj. 3 Ljubljana : Uradni list SR Slovenije, str. 1779.

³⁰⁰ Član 607. stav 3. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 137.

³⁰¹ Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 721.

³⁰² Simonović D.(2007). Ugovorna ćitanka : knjiga prva. Beograd : Službeni glasnik, str.589.

³⁰³ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje.Beograd: Poslovni biro, str. 816.

2.7.6. Odgovornost za saradnike

Kada poslenik ne može sam da izvrši ugovoreni posao, za izvršenje tog posla može da angažuje saradnike, odnosno pomoćnike koji nisu u radnom odnosu kod njega. Poslenik u ovom slučaju ne poverava pomoćniku da sam izvrši delo, već samo da mu pomogne pri izvršavanju naručenog dela. Ukoliko, prilikom obavljanja posla pomoćnik prouzrokuje štetu trećem licu, pored njega je odgovorno za štetu i lice koje ga je angažovalo. Profesor Radovanov navodi razliku između ugovorne odgovornosti i vanugovorne, odnosno deliktne odgovornosti. Kod ugovorne odgovornosti, između lica koje je angažovalo pomoćnika i oštećenog, već postoji obligaciono- pravni odnos, odnosno ugovorni odnos. U tom slučaju, lice koje je angažovalo pomoćnika, je poslenik, a oštećeni je naručilac posla iz ugovora o delu, npr. naručilac posla je angažovao poslenika da mu popravi automobil. Poslenik, angažuje pomoćnika da mu pomogne u popravci automobila. Ukoliko prilikom popravke pomoćnik svojom radnjom pričinio štetu na automobilu, za štetu je pored pomoćnika odgovoran i poslenik. Poslenik odgovara za štetu, jer je on angažovao pomoćnika, a ovaj je izvršavajući posao po nalogu poslenika pričinio štetu. Poslenik, dakle, snosi rizik nepropisnog ponašanja svog pomoćnika. Da bi se poslenik oslobodio odgovornosti, potrebno je dokazati, da postupanje pomoćnika u obavljanju posla, nije direktno krivica poslenika. U slučaju deliktne odgovornosti, pored poslenika, za štetu odgovara i pomoćnik. Ako poslenik naknadi štetu, on ima pravo regresa prema pomoćniku, ako se dokaže da je pomoćnik isključivo kriv za nastalu štetu. Obaveza naknade štete se deli između poslenika i pomoćnika, ukoliko se dokaže njihova podeljena odgovornost. Kod deliktne odgovornosti, poslenik odgovara za nastalu štetu, ukoliko nije pokazao potrebnu pažnju pri izboru pomoćnika. Pažnja zavisi od vrste posla, obrazovanja i iskustva pomoćnika. U ovom slučaju poslenike se može osloboditi odgovornosti, ako se dokaže da bi šteta svakako nastupila, bez obzira na pažnju poslenika. Takođe, kod deliktne odgovornosti postoji solidarna odgovornost poslenika i pomoćnika, ukoliko se dokaže da je i pomoćnik kriv za nastalu štetu.³⁰⁴

2.7.7. Neposredan zahtev saradnika poslenika od naručioca

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, za naplatu svojih potraživanja od poslenika, njegovi saradnici mogu se obratiti neposredno naručiocu i zahtevati od njega da ima isplati ta potraživanja na teret svote koju u tom času duguje posleniku, ako su ta potraživanja

³⁰⁴Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 250.-252.

priznata.³⁰⁵ Ovde je zakonodavac napravio izuzetak, obzirom da pomoćnici nisu u ugovornom odnosu sa naručiocem posla. Prema tome, kod ugovora o delu, saradnici poslenika za naplatu svojih potraživanja mogu direktno da se obrate naručiocu posla, iako nisu u ugovornom odnosu sa njim, već sa poslenikom, koji im je obavezan platiti naknadu za obavljeni rad. Uslov za ovakvo neposredno obraćanje naručiocu je da su potraživanja saradnika priznata. Kada naručilac isplati potraživanje neposredno poslenikovim saradnicima, on to vrši na teret sredstava koja duguje posleniku i u granicama duga prema njemu. Isplatom potraživanja saradnicima, naručilac posla se u visini isplaćene svote oslobađa obaveze prema posleniku.³⁰⁶ To pravo saradnici poslenika ne bi imali, ako je u ugovoru o delu predviđeno da će naručilac isplatiti naknadu posleniku za izvršeno delo tek po isporuci tog dela, u određenom roku. Ukoliko bi došlo do spora, naručilac bi mogao isticati prigovor nedostatka pasivne legitimacije prema tužbenom zahtevu saradnika, pozivajući se na ugovor o delu, po kome njegova obaveza isplate dospeva tek kada mu bude predato ugovoreno delo. U tom slučaju, saradnik može da ostvari svoje pravo naplate od naručioca tek ako mu poslenik i posle predaje dela naručiocu ne isplati odgovarajući dug.³⁰⁷

Ukoliko bi došlo do spora između ugovornih strana, odnosno između naručioca i poslenika, a zbog ne isplaćene naknade od strane naručioca. Saradnik bi imao pravo da učestvuje u sporu na strani poslenika u svojstvu umešača. Umešač je treće lice koje se, da bi ostvarilo neki svoj pravni interes, pridružuje jednoj od stranaka, kako bi pomoglo da stranka kojoj se pridružio uspe u sporu. Da bi se neko treće lice pojavilo kao umešač u parnici, mora za to da ima pravni interes. Takav interes postoji kada presuda u parnici utiče neposredno ili posredno na njegove pravne odnose.³⁰⁸ Saradnik bi imao interes da se pojavi kao umešač u parnici, ako mu poslenik nije isplatio naknadu za izvršeni rad, a tu obavezu poslenik nije izvršio zbog neisplaćenog dugovanja naručioca posla prema njemu. Dakle, ukoliko poslenik pokrene spor pred nadležnim sudom, radi namirenja svojih potraživanja od strane naručioca, saradnik, kako bi pomogao posleniku da ostvari svoja prava, a svakako i zbog svog interesa, uključuje se u parnični postupak u svojstvu umešača, odnosno na to ima pravo.

³⁰⁵ Član 612. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 138.

³⁰⁶ Simonović D.(2007). Ugovorna čitanka : knjiga prva. Beograd : Službeni glasnik, str. 589. – 590.

³⁰⁷ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 819.

³⁰⁸ Radovanov A. (2011). Građansko procesno pravo: parnični, vanparnični i izvršni postupak: drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje. Novi Sad : Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, str. 118.

2.7.8. Predaja izrađene stvari naručiocu

Poslenik je dužan predati naručiocu izrađenu ili opravljenu stvar. Poslenik se oslobađa ove obaveze ako stvar koju je izradio ili opravio propadne iz uzroka za koji on ne odgovara.³⁰⁹

Iz zakonske odredbe, proizilazi obaveza poslenika da preda naručiocu izrađenu ili opravljenu stvar. Dužan je postupati kao dobar privrednik, odnosno sa potrebnom pažnjom prilikom izrade stvari koja mu je poverena po ugovoru o delu. Obaveza poslenika je da stvar preda naručiocu u ugovorenom roku, (ako rok nije ugovoren, određuje se prema vrsti posla), sa svim svojstvima kvaliteta i kvantiteta, kako je to ugovorom određeno. Upravo iz tog razloga poslenik je dužan da vrši nadzor nad radom svojih saradnika ili trećih lica. Obzirom da je on odgovoran za njihov rad, ako bi došlo do neke štete, poslenik bi odgovarao za ispravnost i kvalitet izrađene stvari. Vreme predaje stvari kod ugovora o delu je izuzetno značajno. Ako poslenik ne preda stvar u roku koji je ugovorom predviđen ili u roku koji se po prirodi posla pretpostavlja, pada u docnju i snosi sve posledice dužničke docnje. Akt predaje stvari je važan zbog slučajne propasti stvari. Ukoliko je delo izrađeno od materijala poslenika, on snosi rizik slučajne propasti stvari, a ako je materijal dao naručilac, onda on snosi rizik. Da bi poslenik mogao biti oslobođen od odgovornosti, potrebno je da postoje sledeće okolnosti: da poslenik nije mogao da spreči, otkloni ili izbegne okolnosti koje su dovele do toga da nije bio u mogućnosti da izvrši svoju obavezu; da je poslenik u obavezi da dokaže da nije mogao izvršiti svoju obavezu, odnosno da je zakasnio sa ispunjenjem svoje obaveze. U ovom slučaju se radi o ne izvršenju obaveze nastale iz okolnosti koje su dovele do toga da poslenik nije bio u mogućnosti da izvrši svoju obavezu posle zaključenja ugovora. Jedan od slučajeva koji bi doveli do nemogućnosti ispunjenja obaveze od strane poslenika je viša sila. Viša sila predstavlja osnov za oslobođenje od odgovornosti za neizvršenje obaveze.³¹⁰ Ugovor o delu smatra se realizovanim momentum stavljanja stvari naručiocu na raspolaganje i njegovim blagovremenim obaveštavanjem, a u prilog tome govori primer iz sudske prakse.³¹¹

³⁰⁹ Član 613. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 138.

³¹⁰ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 819. – 820.

³¹¹ Iz presude Privrednog apelacionog suda, Pž. 486/2011 od 9. novembra 2011. god

2.8. Odgovornost za nedostatke

Saglasno sa Zakonom o obligacionim odnosima, naručilac je dužan pregledati izvršeno delo čim je to po redovnom toku stvari moguće i o nađenim nedostacima bez odlaganja obavestiti poslenika. Ako naručilac na poziv poslenika da pregleda i primi izvršeni rad to ne uradi bez opravdanog razloga, smatra se da je rad primljen. Posle pregleda i primanja izvršenog rada poslenik više ne odgovara za nedostatke koji su se mogli opaziti običnim pregledom, izuzev ako je znao za njih, a nije ih pokazao naručiocu.³¹² Ugovor o delu je dvostran ugovor, što znači da obe strane imaju svoja prava i obaveze. Naručilac je dužan prilikom preuzimanja dela, pregledati to delo, odnosno ako vreme nije određeno ugovorom, onda kada je to prema redovnom toku moguće. Dužan je utvrditi kvalitet i eventualne nedostatke izvršenog dela, odnosno to je njegovo pravo. Poslenik je dužan omogućiti naručiocu pregledanje dela. Po nalogu naručioca pregled može da izvrši i neko drugo lice ili, u određenim slučajevima i komisija. U slučaju kada naručilac na poziv poslenika da pregleda i primi delo, to ne uradi bez opravdanog razloga, smatra se da je rad primio. Propuštanjem radnje pregledanja i preuzimanja dela, naručila sebe dovodi u nepovoljan položaj, jer gubi pravo da traži od poslenika naknadu štete. U tom slučaju svu nastalu štetu snosi naručilac, jer je propustio da izvrši određene radnje, koje bi, da su izvršene, sprečile nastupanje štete. Kada je naručilac primio delo, bez prigovora, smatra se da je posao bio bez nedostataka. Prigovori zbog nedostataka koji su se mogli uočiti običnim pregledom, ne mogu se naknadno podnositi. Ne blagovremeni prigovori ne proizvode pravno dejstvo. Ipak, poslenik odgovara za nedostatke koji su se mogli uočiti običnim pregledom, čak i ako, naručilac nije uložio blagovremene prigovore, kada je poslenik za te nedostatke znao, a nije o njima prilikom predaje obavestio naručioca.³¹³

Pored vidljivih nedostataka na izvršenom delu mogu postojati i skriveni nedostaci. Kada su u pitanju skriveni nedostaci, naručilac je dužan, nakon uočavanja tih nedostataka o tome obavestiti poslenika. Naručilac je dužan obavestiti poslenika o nedostacima u roku koji ne može biti duži od mesec dana, računajući od dana otkrivanja nedostataka. Kako bi se poslenik smatrao odgovornim za nedostatke na delu, a koji su se uočili nakon predaje dela naručiocu, potrebno je da su ti nedostaci postojali pre predaje dela naručiocu, a da ih ni naručilac ni poslenik nisu primetili u momentu predaje dela naručiocu. U tom smislu smatraju se neki

³¹² Član 614. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 138.

³¹³ Blagojević T. B., Krulj V. :Redaktori. (1983). Komentar zakona o obligacionim odnosima : druga knjiga : drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 1509.

unutrašnji nedostaci na delu, a nastali su usled nepažnje poslenika prilikom izrade dela. Za nedostatke na delu koji su se kasnije pojavili, a za koje je naručilac znao ili morao znati, poslenik ne odgovara. Međutim, ukoliko je naručilac znao za nedostatke prilikom prijema dela, ali je smatrao da oni neće otežavati upotrebu dela, ali su ti nedostaci u toku korišćenja povećani, tako da delo nije za dalju upotrebu, naručilac, pak, ima pravo da traži od poslenika da ukloni nedostatke i da mu naknadi štetu, utoliko pre što postoji mogućnost da naručilac posla uopšte nije stručan i ne razume se u izradu ugovorenog dela. Rokovi u kojima naručilac može preduzimati određene radnje protiv poslenika su mesec dana, subjektivni rok, odnosno prekluzivni rok i apsolutni rok od dve godine. Ako je naručilac u roku od mesec dana uočio nedostatke, a o tome nije obavestio poslenika, gubi pravo da od poslenika traži otklanjanje nedostataka ili bilo kakvu naknadu štete. Odnosno, protekom vremena od dve godine, naručilac ne može da ostvari bilo kakva prava prema posleniku.³¹⁴

2.8.1. Prestanak prava

Iz prethodnog izlaganja uočavamo da je naručilac dužan u slučaju vidljivih nedostataka o tome obavestiti poslenika bez odlaganja, dok kod skrivenih nedostataka, naručiocu je ostavljen subjektivni rok od mesec dana i objektivni rok od dve godine, u kojem je dužan obavestiti poslenika o nedostacima. Od dana učinjenog obaveštenja počinje teći rok od godinu dana u kome naručilac može svoje pravo ostvariti sudskim putem. Istekom navedenog roka, to pravo se gasi. Međutim, naručilac može protiv poslenika istaći svoje pravo na sniženje naknade i na naknadu štete i posle isteka roka od godinu dana, kao prigovor na poslenikov zahtev da mu se isplati naknada za izvršeno delo. Kako bi naručilac ostvario ovo svoje pravo, potrebno je da je blagovremeno obavestio poslenika o nedostacima. Obaveštavanje poslenika o postojanju određenih nedostataka uvek se javlja kao prethodni uslov za ostvarenje prava naručioca. To pravo naručilac ne bi mogao koristiti, ukoliko nije blagovremeno, odnosno u roku od mesec dana obavestio poslenika o uočenim nedostacima.³¹⁵ U prilog napred navedenoj tvrdnji govori primer presude navedene u radu.³¹⁶

³¹⁴ Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 310 ; Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 821. – 822.

³¹⁵ Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 311.

³¹⁶ Iz Presude Višeg trgovinskog suda, Pž. 9475/2008 od 9.12.2009. godine

2.8.2. Posledice poslenikovog neodgovornog ponašanja

Poslenik je dužan naručioca, prilikom predaje dela, obavestiti o svim nedostacima koji su njemu poznati. Propuštanjem te radnje, odnosno obaveze, dovodi se u sumnju da je poslenik imao nameru prevariti naručioca. U tom slučaju poslenik gubi pravo isticanja prigovora na neodgovorno i neblagovremeno ponašanja naručioca, tj. na sve radnje u vezi sa prijemom dela, kao i na propuste naručioca u pogledu rokova kada je bio dužan da obavesti poslenika, te da ostvari prava kod suda. Sve navedeno poslenik nema pravo da osporava kasnijim ponašanjem naručioca, koji je ta prava izgubio protekom određenog vremena. Pošto poslenik nije obavestio naručioca o nedostacima, a znao je za njih ili je morao znati, smatra se da se ponašao suprotno načelu poštenja i savesnosti. U tom slučaju poslenik snosi posledice takvog ponašanja, te naručilac ima pravo tražiti da se ugovor poništi.

2.8.3. Prava naručioca kada delo ima nedostatak

Naručilac stiže pravo da zahteva uklanjanje nedostataka na delu na kojem su se posle prijema pokazali neki nedostaci, ako je uredno obavestio poslenika o nedostacima. Uredno obaveštavanje poslenika smatra se u roku, koji smo već pominjali, od mesec dana, odnosno u objektivnom roku od dve godine. U tom slučaju poslenik ima pravo zahtevati od poslenika da otkloni nedostatke, ostavljajući mu primeren rok. Naručilac ima pravo na naknadu štete koju pretrpi zbog otklanjanja nedostataka. Zahtevom za otklanjanje nedostataka i njihovim otklanjanjem ugovor o delu ostaje na snazi i omogućava se njegovo izvršenje, bez obzira na činjenicu postojanja nedostataka. To je svakako odluka naručioca, da li želi da održi ugovor na snazi. Međutim, ukoliko su troškovi otklanjanja nedostataka preterano veliki, poslenik može odbiti da otkloni nedostatke. U tom slučaju, naručilac ima pravo tražiti sniženje naknade srazmerno obimu nedostataka, a može tražiti i raskidanje ugovora uz pravo na naknadu štete.³¹⁷

Kada delo ima nedostataka, ali nije neupotrebljivo, naručilac dela koji je poslenika blagovremeno obavestio, dužan je posleniku omogućiti da uočeni nedostatak otkloni. Naručilac će posleniku ostaviti primeren rok da otkloni nedostatak. U slučaju da poslenik ne otkloni nedostatak u ostavljenom roku, naručiocu ostaje mogućnost da : izvrši otklanjanje nedostataka na račun poslenika ; traži sniženje naknade ; ili raskine ugovor. Ako se naručilac odluči da sam otkloni nedostatak, on može angažovati nekog drugog izvođača radova. Svi

³¹⁷ Simonović D.(2007). Ugovorna čitanka : knjiga prva. Beograd : Službeni glasnik, str. 591.

troškovi koji nastanu tom prilikom, padaju na teret poslenika koji nije otklonio nedostatke, a bio je dužan da to uradi. Naravno, naručilac je o svojim namerama, odnosno da će angažovati drugog izvršioca, dužan obavestiti poslenika. Kada se naručilac opredeli za sniženje naknade, o tome mora obavestiti poslenika i predložiti sniženje naknade prema realnim procenama. Dakle, umesto popravke dela, poslenik može sniziti naknadu naručiocu. Ako se, pak, naručilac odluči za raskidanje ugovora, on u tom slučaju ima pravo na naknadu štete. Kada se radi o neznatnom nedostatku dela, naručilac, nema pravo raskinuti ugovor, ali ima pravo da angažuje treće lice radi otklanjanja nedostataka, kao i da traži sniženu naknadu. U svakom slučaju, kada delo ima neki nedostatak, naručilac ima pravo na naknadu štete.³¹⁸ ZOO ne propisuje formu isticanja prigovora na uočene nedostatke od strane naručioca posleniku. Ipak, se smatra da je radi zaštite interesa naručioca, celishodnije prigovor isticati pismenim putem, kako bi imao dokaz da je prigovor istaknut u zakonom predviđenom roku.³¹⁹

2.9. Obaveze naručioca

Iz svega što je do sad obrađeno u radu proizilazi da su osnovne obaveze naručioca da sarađuje sa poslenikom prilikom izrade dela (o čemu je već bilo reči), da primi izvršeni posao, kao i da isplati naknadu za izvršeno delo. Saradnja poslenika i naručioca je od velikog značaja da bi se postigao cilj ugovora o delu. Naručilac je dužan da delo primi u vreme i na način kako je to ugovorom određeno, za koristi koje naručilac ugovorom dobija, tj. za ugovoreno delo je dužan da isplati posleniku naknadu. Naknada se određuje u novcu i mora biti ekvivalentna vrednosti izvršenog dela, odnosno ne sme biti povređeno načelo jednake vrednosti davanja.

2.9.1. Obaveza prijema posla

Naručilac ima pravo zahtevati izvršenje dela, blagovremeno i savesno od strane poslenika, ali u obavezi je, isto tako, da primi ugovoreni rad. Prijem posla naručilac je obavezan izvršiti u

³¹⁸ Član 620. i 621. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 139. ; Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 825. – 826.

³¹⁹ Iz presude Privrednog apelacionog suda, Pž. 11220/10 od 26. jula 2011. god. i Iz presude Privrednog apelacionog suda, Pž. 4659/2010 od 25. novembra 2010. god.

skladu sa ugovorom, svrhom posla, prirodom obaveze i ostalim okolnostima.³²⁰ Naručilac prijem posla može izvršiti izričito ili prećutno, u vreme i na način propisan ugovorom. Kako bi naručilac izvršio prijem posla, potrebno je prethodno da poslenik izvrši delo i da o tome obavesti naručioca. Posao mora biti obavljen u skladu sa odredbama ugovora o delu i prema pravilima posla, odnosno struke. Naručilac je dužan pregledati delo i utvrditi kvalitet dela koje mu se predaje. Takođe je dužan primiti delo bez odlaganja, ako delo nema nedostataka. Radnja pregledanja, utvrđivanja kvaliteta i prijem dela bez odlaganja je naručiočeva kako obaveza, tako i njegovo pravo. To pravo mu poslenik ne može uskratiti. Ukoliko, naručilac propusti da utvrdi kvalitet dela, dovodi sebe u nepovoljan položaj da kasnije uspešno traži od poslenika otklanjanje nedostataka, sniženje cene i naknadu štete. Odnosno, naručilac tada pada u poverilačku docnju. Kada se naručilac nađe u poverilačkoj docnji, on snosi rizik slučajne propasti ili oštećenja naručene stvari, a duguje i naknadu štete koju poslenik trpi usled docnje. U slučaju docnje naručioca sa prijemom posla, poslenik ima mogućnost da se oslobodi obaveze predaje izrađene stvari, tako što će tu stvar predati na čuvanje trećem licu i to na trošak i rizik naručioca. Izbor trećeg lica poslenik je dužan da izvrši sa pažnjom dobrog stručnjaka i pažnjom dobrog privrednika.

Naručilac koji nije postupao savesno, odnosno nije izvršio radnju pregledanja dela i utvrđivanja kvaliteta, ne gubi pravo utvrđivanja nedostataka, nakon preuzimanja dela. Zakonom je ostavljen rok naručiocu od mesec dana (nakon preuzimanja dela) da obavesti naručioca o nedostacima koje je u tom roku uočio, kao i da zahteva od poslenika da te nedostatke otkloni. Od momenta kada naručilac preuzme delo, sav rizik za propast ili oštećenje dela prelazi na naručioca. Ako naručilac prilikom prijema dela ostavi delo na čuvanje posleniku još neko vreme, poslenik je dužan čuvati delo sa najvećom pažnjom. Ukoliko i pored poslenikove pažnje, ipak, nastane kakva šteta ili propadne delo, tada se isključuje poslenikova odgovornost. Poslenik i naručilac mogu sačiniti zapisnik o utvrđenom kvalitetu dela, interes sačinjavanja zapisnika, posebno stoji na poslenikovoj strani. Sačinjavanjem zapisnika bi se tačno utvrdilo da je poslenik predao stvar naručiocu, a to je od izuzetnog značaja za poslenika, jer o tog momenta se oslobađa od svih odgovornosti iz ugovora o delu.³²¹

³²⁰ Babić I.(2001). Leksikon obligacionog prava : drugo, dopunjeno i prošireno izdanje. Beograd : Službeni list SRJ, str. 410. – 411.

³²¹Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 727. ; Blagojević T. B., Krulj V. :Redaktori. (1983). Komentar zakona o obligacionim odnosima : druga knjiga : drugo izdanje. Beograd :

2.9.2. Obaveza isplate naknade

Kada je reč o naknadi kod ugovora o delu, ona se određuje prema dogovoru ugovornih strana, odnosno, ukoliko poslenik naplaćuje svoj rad prema već određenoj tarifi (cenovniku), onda prema tarifi poslenika. Kada je cenovnik istaknut u prostorijama poslenika, on predstavlja opštu ponudu. Narudžbina naručioca obuhvata tu ponudu, prema tome naknada označena u cenovniku važi kao sastavni deo ugovora. Ugovor o delu je dvostran ugovor, jedna ugovorna strana nije dužna da ispuni svoju obavezu, pre nego što druga strana obavi svoju obavezu. Kako bi na strani naručioca postojala obaveza plaćanja naknade, prethodno se mora utvrditi da li je poslenik izvršio delo onako kako je ugovorom bio obavezan. Pre isplate naknade, naručilac ima pravo da pregleda izrađeno delo. Ako se rad odvija u etapama, naručilac ima pravo pregledati svaki izrađeni deo. Isplata u tom slučaju može da se vrši u delovima, za svaki izrađeni deo posebno ili po kompletno obavljenom poslu, jednokratnom isplatom. Kako će biti vršeno plaćanje, zavisi isključivo od volje strana u ugovoru. Kada poslenik i naručilac nisu predvideli visinu naknade, odnosno ako se visina naknade nije mogla odrediti u momentu zaključenja ugovora, visina naknade će se naknadno odrediti. Naknada će se naknadno odrediti, ako u momentu zaključenja ugovora poslenik nema određene delove za izradu dela koje će nabaviti. Kada poslenik nabavi te delove, naknada će se odrediti prema pribavljenim cenama za nabavljene delove ili prema tržišnoj ceni na dan nabavke, odnosno isporuke. Ukoliko naknada nije određena, a poslenik i naručilac nisu postigli saglasnost, naknadu određuje sud prema vrednosti rada, prema uobičajeno potrebnom vremenu za takav posao, kao i prema uobičajenoj naknadi za tu vrstu posla. U tom slučaju sud će odrediti naknadu uz pomoć stručnjaka, odnosno sudskog veštaka iz struke koja je potrebna za izradu naručenog dela. Kada se naknada određuje izrazom „od“ i „do“, tada naknada ne može biti niža od navedene najniže granice, ni veća od najviše granice. U ovom slučaju se ne može smatrati da je naknada pravično određena, jer mogu se pojaviti okolnosti koje imaju uticaja da naknada iznosi više ili manje od onog što je utvrđeno izrazom „od“ – „do“. Poslenik i naručilac se o ceni radova dogovaraju do zaključenja ugovora. Cena koja bude ustanovljena ugovorom ne može se docnije menjati, sem ukoliko je prilikom obračuna cene došlo do neke greške. Ugovorom su utvrđeni način i uslovi plaćanja naknade, a naručilac je dužan da ih se pridržava. Nakon predaje izvršenog dela naručiocu, poslenik je dužan dostaviti naručiocu

Savremena administracija, str. 1514. ; Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 827.

račun, odnosno fakturu. Naručilac je dužan platiti naknadu u roku od osam dana, računajući od dana prijema računa od strane poslenika. Zakon predviđa da naručilac nije dužan isplatiti naknadu pre pregleda i prijema dela, kao ni dok mu poslenik ne dostavi račun (po kojem bi naručilac isplatio naknadu).S obzirom da se ugovor stvara voljom stranaka, tako se i ovo pitanje može rešiti na drugi način njihovom voljom.³²²

Poslenik je uvek dužan da izvrši delo na način, vreme i mesto kako je ugovoreno i po pravilima posla, ali moguće je da u toku izvršenja posla dođe do većih troškova od predviđenih. Tada je veoma bitno da li se poslenik obavezao sa izričitim jemstvom za tačnost posla ili takve obaveze nije bilo. Kada je visina naknade određena na bazi proračuna sa izričitim jemstvom poslenika za tačnost posla, onda se on ne može pozvati na povećanje troškova, odnosno na više uloženi rad u obavljanju posla. Klauzula o izričitom jemstvu poslenika za njegovu tačnost posla može uticati na utvrđenje nešto veće naknade od one koja bi se dugovala u odsustvu takve klauzule. Prema tome, poslenik ne može zahtevati povećanje naknade u slučaju većih troškova, nego što su oni bili predviđeni. Poslenik bi imao pravo na reviziju ugovorene naknade, ukoliko bi se stekli uslovi o raskidanju i izmeni ugovora zbog promenjenih okolnosti. (*rebus sic stantibus*)³²³ U Pravu Republike Srbije klauzula *rebus sic stantibus* je najpre prihvaćena u Opštim uzansama za promet robe iz 1954. godine. Primenjivala se naročito kod ugovora o doživotnom izdržavanju, ugovora o delu, kao i kod zakonskog izdržavanja.³²⁴ U Zakonu o obligacionim odnosima je predviđeno: „Ako posle zaključenja nastupe okolnosti koje otežavaju ispunjenje obaveze jedne strane, ili ako se zbog njih ne može ostvariti svrha ugovora, ali i u jednom i u drugom slučaju u toj meri da je očigledno da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovornih strana i da bi po opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi takav kakav je, strana kojoj je otežano ispunjenje obaveze, odnosno, strana koja zbog promenjenih okolnosti ne može ostvariti svrhu ugovora može zahtevati da se ugovor raskine.”³²⁵ Poslenik i naručilac se mogu odreći

³²²Blagojević T. B., Krulj V. :Redaktori. (1983). Komentar zakona o obligacionim odnosima : druga knjiga : drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 1514. – 1515. ; Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 724. ; Veljković D. (2008).Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje.Beograd: Poslovni biro, str. 828.

³²³ Tendencije zakonskog uređivanja raskida ili izmene ugovora zbog promenjenih okolnosti postaje uočljiva tek posle Prvog svetskog rata i Velike ekonomske krize, u trećoj i četvrtoj deceniji XX veka. (Dudaš, A. I. (2015). Nastanak i razvoj ideje o raskidanju ili izmeni ugovora zbog promenjenih okolnosti. *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, Novi Sad, vol. 49, br. 1, str. 210).

³²⁴ Lazić, M. (2006). Razvoj klauzule *rebus sic stantibus*: sa posebnim osvrtom na francusku doktrinu. U: glavni i odgovorni urednik Gordana Stanković, Dvestotine godina od donošenja Francuskog građanskog zakonika: uticaj Francuskog građansko zakonika na srpsko pravo, Niš : Pravni fakultet, str. 114

³²⁵ Član 133. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 38.

pozivanja na promenjene okolnosti. U tom slučaju bi proračun, sa izričitim jemstvom poslenika, imao još šire dejstvo, ali to samo pod uslovom da prethodno odricanje od pozivanja na promenjene okolnosti nije u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja.³²⁶

Mesto isplate naknade obično se određuje ugovorom. Ukoliko poslenik i naručilac nisu ugovorili mesto isplate, niti se ono može odrediti svrsi i prirodi posla, smatra se da se ispunjenje ove obaveze ima preduzeti u mestu u kome je naručilac u momentu nastanka obaveze imao svoje prebivalište. Kada se nagrada sastoji u sumi novca, onda se isplata vrši u mestu u kome poslenik ima prebivalište.³²⁷

2.10. Rizik za slučaj propasti ili oštećenja stvari

Rizik se definiše kao opasnost koja ima za posledicu oštećenje ili uništenje određene stvari, odnosno onemogućavanje izvršenja obaveze dužnika iz određenog obligacionog odnosa. Nastupanje rizika može biti izazvano dejstvom slučaja ili više sile, tj. nezavisno od volje subjekata, a može biti izazvano i postupanjem samih subjekata, njihovom krivicom. Šta je dovelo do nastupanja rizika i njegovih posledica od velike je važnosti. Od toga zavisi ko će snositi nastale posledice. Ako je rizik nastupio od uzroka koji se može staviti na teret jednom od subjekata, taj subjekt snosi sve posledice. U pogledu rizika za slučajno oštećenje i uništenje stvari bitno je ko je vlasnik stvari u trenutku oštećenja ili propasti, odnosno kod koga se ta stvar nalazi u tom trenutku.³²⁸

Kao što smo već pominjali u radu, kada se radi o izradi ili popravci neke stvari, onda je moguće da poslenik obavi naručeno delo od svog materijala, a moguće je i da naručilac da svoj materijal. U oba slučaja, u toku izvršenja dela, može doći do oštećenja ili propasti stvari. Prema tome, rizik kod ugovora o delu ima značaja jer od momenta prijema dela zavisi i prelazak svojine na naručioca, a samim tim i rizik. Ukoliko je poslenik dao materijal, onda on snosi rizik oštećenja ili propasti stvari, ako je do toga došlo pre predaje stvari naručiocu. On u slučaju oštećenja, odnosno propasti stvari nema pravo na naknadu za upotrebljeni materijal i na naknadu za uloženi rad. U slučaju kada je naručilac stvar pregledao i nije imao prigovor na kvalitet dela, a nije delo preuzeo, već ga je ostavio kod poslenika, smatra se da naručiocu

³²⁶ Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 319. -320.

³²⁷ Perović S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd: Privredna štampa, str. 725.

³²⁸ Pravna enciklopedija (1979). Borislav T. Blagojević (glavni redaktor), Beograd: Savremena administracija, str. 1226.

stvar predata, pa rizik za propasti ili oštećenja stvari snosi naručilac. U tom slučaju poslenik se smatra kao čuvar stvari. Kada je naručilac pregledao stvar i kao ispravnu je odobrio, on je postao vlasnik te stvari i za dalju sudbinu te stvari, odnosno za njenu propasti ili oštećenje, snosi rizik. Uloga poslenika se u tom slučaju svodi na čuvanje stvari, što znači da poslenik odgovara samo ako je svojom nepažnjom ili krivicom oštetio ili uništio stvar. Za slučajnu propast ili oštećenje stvari čuvar stvari ne snosi rizik. Naručilac je u docnji kada neosnovano odbije prijem dela od naručioca.³²⁹ Kada je naručilac dao materijal za izradu ili opravku neke stvari, onda on snosi rizik njene slučajne propasti ili oštećenja. U tom slučaju poslenik odgovara za nastalu štetu, samo ako je on pričinio štetu na materijalu koji je dobio od naručioca, bilo svojom nepažnjom ili krivicom. Naručilac pada u docnju, ne samo kada nije izvršio svoju obavezu preuzimanja dela, a bio je dužan da to učini. Naručilac takođe, pada u docnju i ako ne ispuni neku svoju obavezu u toku izrade dela, ako nije dao sav materijal potreban za izradu stvari, odnosno ako nije izvršio bilo koju obavezu iz zaključenog ugovora o delu. Tada rizik za nastalu štetu snosi naručilac. Ukoliko se naručilac nije odazvao pozivu poslenika da pregleda stvar ili ako je došao u docnju iz nekog drugog razloga, poslenik ima pravo na naknadu za izvršenje svoje obaveze iz ugovora.³³⁰ Kada je ugovorom određeno da će se vršiti sukcesivno, u delovima, izrada i predaja dela, rizik za slučaj propasti ili oštećenja stvari snose poslenik i naručilac isto kao kada je u pitanju izrada i predaja dela u jednoj celini. Dakle, bitan je momenat poziva od strane poslenika naručiocu da pregleda delo, odnosno pregled i prijem dela od strane naručioca. Naručilac u slučaju izrade naručene stvari u delovima ima pravo, svaki deo po njegovoj izradi pregledati i preuzeti. Poslenik tada ima pravo na naknadu za svaki izrađeni deo, a rizik za propast ili oštećenje tog dela prelazi na naručioca.³³¹

2.11. Zaloga kao sredstvo obezbeđenja isplate naknade

Zaloga kao sredstvo obezbeđenja je već pominjano u ovom radu. Sada će se posvetiti pažnja pravu zaloge poslenika radi obezbeđenja isplate naknade od strane naručioca posla iz ugovora o delu. Prethodno će biti izneta jedna opšta definicija založnog prava. Založno pravo je

³²⁹ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 830. ; Simonović D. (2007). Ugovorna čitanka : knjiga prva. Beograd : Službeni glasnik, str. 594.

³³⁰ Član 626. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 140.

³³¹ Član 627. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 141.

stvarno pravo na tuđoj stvari, čiji je titular (založni poverilac, zalogoprimac) ovlašćen da prodajom naplati iz složene stvari svoje potraživanje, koje je založnim pravom obezbeđeno.³³²

Isplata predviđene naknade uvek je prisutna kod ugovora o delu i to je osnovna obaveza naručioca. U slučaju da tu obavezu naručilac, i pored toga što je delo završeno, ne ispuni, zakon daje pravo posleniku da stvari zadrži dok mu ne bude isplaćena naknada za uloženi rad. U našem pravu je predviđeno opšte pravilo o izvršavanju prava zadržavanja po kome poverilac ima pravo. kada je njegovo potraživanje dospelo, a on ima kod sebe neku dužnikovu stvar, da tu stvar zadrži dok ne namiri svoje potraživanje.³³³ Pored ovog opšteg pravila naš zakon je uveo u korist poslenika pravo zaloge. Pravo zaloge kod ugovora o delu ima svoj smisao u tome što neposredno štiti poslenika i naručioca tera ka što bržem izvršenju svoje obaveze plaćanja naknade posleniku za ugovoreni posao. Poslenik ima pravo zaloge, ne samo na stvari koje je napravio ili popravio, već i na ostalim predmetima koje mu je naručilac predao u vezi sa njegovim radom, sve dok ih drži i ne prestane da ih dobrovoljno drži.³³⁴ Ukoliko naručilac ne isplati naručenu stvar, poslenik i posle neuspele naplate i putem davanja stvari u sudski depozit, ima pravo da stvar proda na javnoj prodaji ili po tekućoj ceni, s tim što bi o toj svojoj nameri prethodno obavestio i naručioca.³³⁵

2.12. Prestanak ugovora o delu

Ugovorni odnos može prestati na različite načine. Kada ugovorne strane izvrše prava i obaveze iz ugovora, ugovor prestaje ispunjenjem. Ugovor takođe, može prestati i raskidom, poništajem, zbog smrti jedne ugovorne strane, zbog propasti predmeta ugovora, zbog proteka vremena, zbog otkaza.

2.12.1. Sporazumni raskid

Sporazumni raskid ugovora o delu je jedan od načina prestanka ugovora. Za razliku od jednostranog raskida ugovora, za sporazumni raskid je potrebna saglasnost obe ugovorne strane. Do sporazumnog raskida ugovora dolazi kada ugovorne strane ne žele ostvarenje onog

³³² Pravna enciklopedija (1979). Borislav T. Blagojević (glavni redaktor), Beograd : Savremena administracija, str. 1661.

³³³ Član 286. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 71.

³³⁴ Član 628. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 141.

³³⁵ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 831.

pravnog dejstva zbog koga su ugovor i zaključile. Svoj odustanak od zaključenog ugovora one izražavaju saglasnošću volja, što je ustvari novi ugovor, kojim se raskida već postojeći. Prema tome, isto onako kako su radi regulisanja nekog svog imovinskog odnosa zaključile ugovor, ugovorne strane se mogu sporazumeti da njihov ugovor prestane. Ova mogućnost počiva na načelu autonomije volje. Sporazumni raskid ugovora, kao opšti prestanak ugovora, moguć je samo u slučaju neispunjenog ili delimično ispunjenog ugovora, a ne i kada je ugovor potpuno ispunjen. Kada se radi o ugovorima sa trajnim prestacijama, tada, u principu, nema retroaktivnog dejstva. Kada je ugovor delimično izvršen, dužnik se oslobađa obaveze za ubuduće, a ono što je izvršeno uzima se da je punovažno izvršeno, tako da ne dolazi do povraćaja. Pošto sporazumni raskid ugovora predstavlja novi ugovor, za njegovu punovažnost potrebno je da su ispunjeni isti uslovi kao i za njegovu punovažnost i za njegov nastanak, a to su : sposobnost ugovaranja, saglasnost volja, predmet i kauza. Ispunjenje opštih uslova za sporazumni raskid ugovora potrebno je zbog toga što između nastanka ugovora i sporazumnog raskida uslede proteka vremena mogu nastupiti okolnosti kao što su : da su jedna ili obe strane ugovornice nesposobne za ugovaranje u momentu sporazumnog raskida ; da je nastupio nedostatak u volji jedne od njih, a u tom slučaju dolazi do poništenja jednog ili drugog ugovora. Ugovor o delu je konsensualan ugovor, tj. nastaje prostom saglasnošću volja. Na sve ugovore, pa i na ugovor o delu, primenjuju se opšti principi ugovornog prava, a to znači i kada je u pitanju forma. Prema tome, ugovor o delu se može raskinuti prostom saglasnošću volja stranaka. Zakon o obligacionim odnosima predviđa da za raskid nije potrebna forma, čak i formalni ugovori mogu biti raskinuti neformalnim sporazumom. Ovo pravilo važi u načelu za sve ugovore, osim ako zakonom za određeni slučaj nije nešto drugo propisano ili ako cilj zbog koga je propisana forma za zaključenje ugovora zahteva tu istu formu i za raskid ugovora. U slučaju kada strane nisu uopšte izvršile svoje ugovorne obaveze, pa dođe do sporazumnog raskida ugovora, strane iz ugovora se vraćaju u stanje u kome su bile pre zaključenja ugovora. Tako npr. moler je ugovorio krečenje stana u roku od mesec dana, pa svoju ugovornu obavezu uopšte nije izvršio, onda u tom slučaju strane iz ugovora se vraćaju u stanje kao i pre zaključenja ugovora. Kada je ugovor delimično ispunjen, pa dođe do sporazumnog raskida ugovora, dužnik se oslobađa obaveze za ubuduće. Ono što je do tada izvršeno, uzima se u principu da je punovažno izvršeno, tako da ne dolazi do povraćaja. Međutim, postoje slučajevi kada to nije moguće zbog prirode ugovora, gde se strane uvek mogu dogovoriti da sporazum o raskidu ugovora deluje *ex tunc*, odnosno da ima povratno dejstvo. Ako stranke pitanje reše na taj način, to će imati za posledicu da se ukidaju sva prava i obaveze koje je ugovor među njima proizveo od momenta zaključenja. Zbog toga će u ovom

slučaju, ukoliko su ugovorene obaveze bile izvršene, svaka strana morati da vrati drugoj sve što je na osnovu ugovora do tada primila. Ugovor se sporazumno raskida *ex tunc*, uglavnom kada je u pitanju ugovor sa trenutnim prestacijama.³³⁶

2.12.2. Raskid ugovora zbog neispunjenja

Pored sporazumnog raskida, ugovor može prestati i putem jednostranog raskida. Tu treba naglasiti da je jednostrani raskid dozvoljen samo iz uzroka koji su zakonom ili voljom stranaka predviđeni. Najvažniji slučajevi jednostranog raskida su raskid ugovora zbog neispunjenja i raskid ugovora zbog promjenjenih okolnosti. Iz navedenog proizilazi da jednostrani raskid ugovora može biti kako zakonom predviđen, tako i voljom samih stranaka. Raskid zbog neispunjenja u principu je moguć kod dvostranih, teretnih ugovora. Kod tih ugovora postoji uzajamnost obaveza, tako da neispunjenje jedne obaveze povlači za sobom i mogućnost prestanka ugovora putem raskida.³³⁷ Razlikujemo opšte i posebne slučajeve zakonskog ovlašćenja na jednostrano raskidanje ugovora. Kao opštu mogućnost raskidanja ugovora Zakon o obligacionim odnosima predviđa raskidanje ugovora zbog neispunjenja. U posebne slučajeve se uvrštava : dejstvo kapare i odustanice, ugovorne kazne, nastupanje promjenjenih okolnosti, delimična objektivna nemogućnost ispunjenja i postojanje fizičkih mana ili pravnih nedostataka ispunjenja dvostranog ugovora. Jednostrano raskidanje ugovora, zbog neispunjenja je izjava jedne ugovorne strane drugoj da smatra da među njima punovažni zaključeni ugovor, nije ni zaključen. Razlozi na koje se strana koja raskida ugovor poziva, mogu biti samo oni razlozi koji se po Zakonu smatraju neispunjenjem ugovorne obaveze druge strane. Ugovor se zbog neispunjenja raskida vansudski, davanjem izjave volje o raskidanju neposredno dužniku. U slučaju spora oko izjave volje poverioca o raskidanju ugovora sudska odluka bi imala samo deklarativno dejstvo, jer izjava o raskidanju ugovora, uz postojanje zakonskih pretpostavki raskidanja, prethodi sudskoj odluci. Naime, sudskom odlukom se ugovor ne raskida, već samo potvrđuje da je ugovor raskinut. Ukoliko je izjava volje pravno relevantna, ugovor je već raskinut. Zakonske pretpostavke za jednostrani raskid ugovora su : da je ugovor koji se raskida dvostrano obavezan ; da dužnik iz dvostrano obaveznog ugovora nije ispunio svoju obavezu ; da je poverilac, koji zbog neispunjenja

³³⁶ Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 486. – 493. ; Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet S ingerija, str. 192. - 193.; Loza B.(1981). Obligaciono pravo: opšti dio: drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo : Dom štampe- Zenica, str. 142. – 143. ; Morait B. (2007). Obligaciono pravo : knjiga prva: drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Banja Luka : Pravni fakultet Univerziteta, str.280.

³³⁷ Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 493. – 501.

dužnikove obaveze želi raskinuti ugovor, svoju nameru saopštio dužniku bez odlaganja i da se raskid ne izjavljuje zbog neispunjenja neznatnog dela obaveze. Kada ispunjenje u roku nije bitan element ugovora, uslovi za raskid ugovora zbog neispunjenja su : da se radi o dvostrano obaveznom i teretnom ugovoru ; da dužnik nije izvršio svoju ugovornu obavezu i da je poverilac ispunio svoju obavezu iz zaključenog ugovora. Poverilac, ima mogućnost da zahteva ispunjenje obaveze ili da dužniku ostavi naknadni primeren rok za ispunjenje. Protekom naknadno ostavljenog roka za ispunjenje obaveze, ugovor se raskida po samom Zakonu. Poverilac je u tom slučaju dužan da, bez odlaganja, obavesti dužnika da ugovor raskida. Raskidanje ugovora, bez ostavljanja naknadnog primerenog roka za ispunjenje, moguće je, kada iz ponašanja dužnika proizilazi jasno da on nema nameru da ispuni svoju obavezu, kao i u slučaju, kada iz datih okolnosti proizilazi da dužnik ne može ispuniti svoju ugovornu obavezu ni u naknadno ostavljenom roku. Raskidanje ugovora moguće je i pre isteka roka za ispunjenje, ako je očigledno da dužnik neće ispuniti svoju obavezu iz ugovora. Kada je rok bitan element ugovora, pa dužnik ne ispuni obavezu u tom roku, ugovor se raskida po samom Zakonu. U ovom slučaju poverilac može održati ugovor na snazi, ako dužniku da naknadni primeren rok za ispunjenje. Ako dužnik ne izvrši svoju obavezu u ostavljenom roku, mora izjaviti da raskida ugovor, ako to odgovara njegovim interesima. Raskodom ugovora se gasi obligacioni odnos i ugovorne strane se oslobađaju svojih ugovornih obaveza. Pravne posledice raskida se razlikuju u zavisnosti da li je ugovor delimično ili potpuno izvršen od strane poverioca. U slučaju raskida ugovora vrši se restitucija. Prema pravilima sticanja bez osnova,³³⁸ ugovorna strana koja je izvršila svoju obavezu, ima pravo na povraćaj onoga što je dala. Ukoliko se obe strane nalaze u ulozi poverioca i dužnika, restitucija se vrši istovremeno. Takođe, obe strane su dužne da naknade jedna drugoj korist koju su imale od onoga što su dužne vratiti. Dužnik koji je kriv za raskid ugovora dužan je da naknadi štetu zbog neispunjenja svoje obaveze. Raskidanje ugovora zbog promenjenih okolnosti je zakonski slučaj kada pojava promenjenih okolnosti deluje kao raskidni uslov, na koju se strana, kojoj je otežano ispunjenje, može pozvati i raskinuti ugovor. U slučaju delimične nemogućnosti ispunjenja obaveze, strana koju pogađa neispunjenje, može raskinuti ugovor, ukoliko delimično ispunjenje ne odgovara njenim potrebama. U slučaju pojave fizičkih nedostataka na delu, poverilac može tražiti otklanjanje tih nedostataka ili

³³⁸ Sticanje bez osnova možemo definisati kao sticanje neke koristi jednog lica na račun drugog lica, a bez pravnog osnova. Do donošenja Zakona o obligacionim odnosima, ovaj institut je bio poznat po nazivu neosnovano obogaćenje, koji termin se i danas koristi u praksi, dok je zakonski termin sticanje bez osnova. Navedeno prema : Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 211.

raskinuti ugovor. Dejstvo raskida ugovora prema trećim licima zavisi od njihove savesnosti. Savesno lice koje je steklo nešto na osnovu raskinutog ugovora, neće snositi posledice. Ukoliko je treće lice bilo nesavesno prilikom zaključenja ugovora, tada je ono dužno da vrati stvar koju je stelo iz raskinutog ugovora, jer se na njega odnosi pravno dejstvo raskida ugovora između poverioca i dužnika. Savesnost je faktičko pitanje koje sud utvrđuje u svakom konkretnom slučaju.³³⁹

2.12.3. Zakonske odredbe o nemogućnosti ispunjenja obaveze

Odredbe o nemogućnosti ispunjenja ugovorne obaveze u Zakonu o obligacionim odnosima su raspoređene na više mesta. Tako odredbe o nemogućnosti ispunjenja, koja je postojala još u času zaključenja ugovora, nalaze se u odeljku o predmetu ugovorne obaveze (čl. 46. - 48.). Odredbe o prestanku obaveze zbog nemogućnosti ispunjenja individualno određene činidbe nalaze se u članu 354. Slučaj kada je treće lice odgovorno za nemogućnost ispunjenja činidbe regulisan je u čl. 356. Kada su predmet obaveze stvari određene po rodu, obaveza dužnika na predaju takvih stvari ne prestaje, čak ako mu sve takve stvari propadnu (čl. 355.). Nemogućnost ispunjenja kod dvostrano obavezujućih ugovora regulisana je članovima 137. i 138. Zakona o obligacionim odnosima, tako što se pravi razlika kad je nastupila nemogućnost ispunjenja zbog događaja za koje nije kriva ni jedna ni druga ugovorna strana, i situacija kad je nemogućnost ispunjenja nastupila zbog događaja za koji je kriva druga ugovorna strana. Iz napred navedenog primećujemo da Zakon o obligacionim odnosima reguliše u tri osnovne grupe pitanje u vezi sa nemogućnošću ugovorne obaveze : odredbe o predmetu ugovorne obaveze, odredbe o prestanku ugovorne obaveze i odredbe o dvostrano obavezujućim ugovorima. Međutim, uz pomenute odredbe, kada je reč o ovoj materiji, od značaja su i brojne druge zakonske odredbe, kao što su : o uslovu (čl. 75., st. 2.), o kapari (čl. 80.), o nemogućnosti ispunjenja koja je nastupila za vreme dužničke docnje (čl. 262., st. 4. i 5.), o ugovornoj kazni (čl. 272.), o nemogućnosti ispunjenja kod alternativnih obaveza (čl. 407.), o nemogućnosti ispunjenja kod fakultativnih obaveza (čl. 410., st. 2.), o propasti stvari kod ugovora o delu (čl. 613., st. 2.), o osiguranom slučaju (čl. 898., st. 2. i 3.), o propasti osigurane stvari usled događaja koji nije predviđen u polisi (čl. 928.), o zalozi (čl. 987.), koji

³³⁹Morait B. (2007). Obligaciono pravo : knjiga prva: drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Banja Luka : Pravni fakultet Univerziteta, str. 280. – 285. ; Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 194.- 198.

je usko povezan sa zakonskim založnim pravom predviđen u čl. 628. Zakona o obligacionim odnosima u vezi sa ugovorom o delu.³⁴⁰

2.12.4. Nemogućnost ispunjenja ugovornih obaveza

Nemogućnost ispunjenja ugovorne obaveze proizvodi određene posledice po ugovorni odnos koje se mogu odraziti na sam nastanak ugovora, na dejstvo ugovora i prestanak ugovorne obaveze, kod svakog ugovora, pa i kod ugovora o delu. Da bi se govorilo o prestanku ugovora usled nemogućnosti ispunjenja, potrebno je da jedan ugovor punovažno nastane, pa da docnije dođe do nemogućnosti njegovog ispunjenja. Do nemogućnosti ispunjenja može doći u slučaju više sile, kao i u slučaju određenih radnji ili okolnosti koje se ugovorniku mogu upisati u krivicu. U slučaju više sile dolazi do prestanka ugovora, dok u slučaju krivice jedne ugovorne strane, ugovor ne prestaje, već je ta strana dužna drugoj strani naknaditi nastalu štetu. Kada je ispunjenje obaveze jedne strane u dvostranom ugovoru postalo nemoguće zbog događaja za koji nije odgovorna ni jedna ni druga strana, gasi se i obaveza druge strane, a ako je ova nešto ispunila od svoje obaveze, može zahtevati povraćaj po pravilima o vraćanju stečenog bez osnova. Okolnosti usled kojih dolazi do nemogućnosti ispunjenja, bitno je da nisu u vezi sa odgovornošću ugovornika. To može biti faktička ili pravna nemogućnost. Naime, ona mora biti objektivne prirode i mora nastupiti posle zaključenja ugovora. Nemogućnost mora biti potpuna, jer ukoliko je delimična nemogućnost u pitanju, ugovor se samim tim ne gasi, već druga strana stiče pravo da takav ugovor raskine pod uslovom da delimično ispunjenje ne odgovara njenim potrebama. Dakle, ako je u pitanju nedeljiva obaveza, ona se mora u potpunosti ispuniti, a ako je reč o deljivoj obavezi, onda se procenjuje činjenica da li delimično ispunjenje predstavlja očekivanu korist. Nemogućnost ispunjenja nastupa posle zaključenja ugovora, ali i pre dospelosti obaveza. Dužnik odgovara za delimičnu ili potpunu nemogućnost ispunjenja i ako tu nemogućnost nije skrivio, ako je nastupila posle njegovog dolaska u docnju, za koju odgovara. Međutim, dužnik se oslobađa odgovornosti za štetu ako dokaže da bi stvar, koja je predmet obaveze, slučajno propala i da je on svoju obavezu na vreme ispunio. U slučaju kada je nemogućnost ispunjenja posledica radnje trećeg lica, dužnik određene stvari koji je oslobođen svoje obaveze usled takve nemogućnosti, dužan je ustupiti

³⁴⁰Blagojević T. B., Krulj V.: Redaktori. (1983). Komentar Zakona o obligacionim odnosima : prva knjiga: drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 407. – 410. ; Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje (2008). Priredio: Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO

poveriocu pravo koje bi imao prema trećem licu zbog nastale nemogućnosti.³⁴¹ Ukoliko nastupi nemogućnost ispunjenja za koju ne odgovara ni jedna strana, dvostrani ugovor prestaje da postoji, u tom slučaju eventualna sudska odluka bi imala samo utvrđujuće dejstvo.³⁴²

2.12.5. Raskidanje ugovora o delu zbog odstupanja od ugovornih okolnosti

Prema opštem pojmu ugovora o delu, poslenik je obavezan da izvrši delo na ugovoren način, odnosno prema pravilima samog posla. Dužan je da uredno i blagovremeno obavi određeni posao. Ukoliko se poslenik ne pridržava u toku izvršenja dela ugovorenih uslova, naručilac ga može opomenuti i dati mu primeren rok da izvršenje posla usaglasi sa svojim obavezama. Da bi naručilac uopšte imao pravo da posleniku uloži primedbe na delo koje izrađuje, prethodno je potrebno da je poslenik odstupio od ugovora i od pravila svoje struke, te da će delo zbog toga imati nedostatke. Ukoliko poslenik radi onako kako je ugovorom propisano, odnosno po zahtevima naručioca, dužan je da završi delo i da ga preda naručiocu u dogovorenom roku. Izuzetak postoji samo ako naručilac traži od poslenika da se delo izmeni, u tom slučaju se produžava rok izrade, ali se za taj posao ugovara i posebna cena. Rukovodeći se pravilima svoje struke, poslenik se može protiviti primedbama naručioca, ako smatra da će način izrade dela koji zahteva naručilac izazvati negativne posledice. Međutim, ako naručilac i posle upozorenja poslenika ne odustane od svojih zahteva, poslenik se oslobađa odgovornosti. Kao što smo već pomenuli, ukoliko naručilac uoči nedostatak na delu, dužan je posleniku dati primeren rok, kako bi ovaj otklonio te nedostatke. Šta znači primeren rok? Odgovor zavisi od konkretnih okolnosti. Sud je taj koji procenjuje da li je poverilac u konkretnom slučaju ostavio dužniku primeren rok. U slučaju kada naručilac ispuni svoju obavezu u primerenom roku, ugovor se ne može raskinuti. Kada je ugovor sa fiksnim rokom u pitanju, pa je tada rok bitan element ugovora, ukoliko poslenik zadocni sa ispunjenjem svoje obaveze, ugovor se raskida po sili samog zakona. Ovde razlikujemo fiksne ugovore u apsolutnom i relativnom smislu. U oba slučaja je rok bitan element. Međutim, kod apsolutno fiksnih ugovora, ukoliko poslenik, odnosno dužnik propusti rok, naknadno ispunjenje nije moguće. Razlog naknadne nemogućnosti ispunjenja je, što je naručiocu određeno delo bilo potrebno, baš određenog datuma, npr. venčana haljina za svadbu, kostimi za priredbu za dan škole itd. Kod relativno fiksnih ugovora, rok je određen kao bitan element ugovora, ali je dužnik u mogućnosti da

³⁴¹ Član 356. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 85.

³⁴² Perović S.(1980). Obligaciono pravo. Beograd : Privredna štampa, str. 519. – 522.

kasnije ispuni obavezu, tako da ugovor ima svoju svrhu. U ovom slučaju naručilac može održati ugovor na snazi tako što će posleniku dati naknadni primeren rok za izvršenje obaveze. Tada se ne radi više o fiksnom ugovoru, te je dužnik u obavezi da izvrši svoju obavezu u razumnom roku, u protivnom poverilac može jednostranom izjavom raskinuti ugovor. Iz svega navedenog zaključujemo da primeren rok, koji naručilac daje posleniku da ukloni nedostatke, mora biti razuman, tako da poslenik može otkloniti uočene nedostatke, a poslenik je svakako dužan poštovati taj rok, te izvršiti svoju obavezu u naknadno ostavljenom roku. U suprotnom, odnosno ako poslenik ne izvrši svoju obavezu u naknadno ostavljenom roku, naručilac ima pravo raskinuti ugovor i tražiti naknadu štete.³⁴³

2.12.6. Raskidanje ugovora o delu pre isteka roka

Ugovorom o delu poslenik i naručilac posla, mogu ugovoriti da je rok ispunjenja bitan element ugovora. U ovom radu o ugovorima sa fiksnim rokom, već je bilo reči. Naime, ukoliko je rok bitan element, a dužnik ne ispuni svoju obavezu u tom roku, ugovor se raskida po sili zakona, tu nije potrebna intervencija poslenika, a eventualna sudska odluka ima samo deklarativno dejstvo. Ukoliko je ugovor o delu bio zaključen kao fiksni ugovor, on se može raskinuti i pre isteka roka. Slučaj raskidanja ugovora imamo, kada je poslenik u tolikom zakašnjenju sa započinjanjem ili završavanjem posla, da je očigledno da ga neće završiti u predviđenom roku. Tada naručilac ima pravo na jednostrani raskid ugovora, kao i na naknadu štete. Isto tako naručilac ima pravo na raskid ugovora i naknadu štete, čak i kad rok nije bitan element ugovora, ukoliko je poslenik u takvom zadocnjenju sa ispunjenjem svoje obaveze, da naručilac očigledno ne bi imao interesa za ispunjenje ugovora.³⁴⁴ Ipak, naručilac posleniku može dati naknadni rok, ukoliko se radi o relativno fiksnom roku, o čemu je već bilo reči.

2.12.7. Raskidanje ugovora zbog nedostataka koji ga čine neupotrebljivim

Naručilac ima pravo da raskine ugovor, a da prethodno ne ostavi posleniku primeren rok za otklanjanje nedostataka, ako s obzirom na okolnosti slučaja, to nije moguće. Naime, ako naručeno delo ima takve nedostatke da je neupotrebljivo ili da je u suprotnosti sa izričitim zahtevima ugovora, naručilac nema obavezu da pozove poslenika da otkloni nedostatak, već

³⁴³ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 814. ; . Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 196. – 197.

³⁴⁴ Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 305.

može odmah da raskine ugovor i da zahteva naknadu štete. Neupotrebljivim delom se smatra delo koje posle njegovog preuzimanja od poslenika pokaže takve nedostatke da nije korisno za svrhu za koju je naručeno, odnosno, ono više ne predstavlja delo koje se može koristiti za svrhe zbog kojih je ugovor o delu zaključen. Dakle, ukoliko je nedostatak na delu takve prirode da je delo neupotrebljivo ili da je delo urađeno suprotno izričitim uslovima ugovora, naručilac može odmah, bez obaveštenja poslenika, da raskine ugovor i da traži naknadu štete. U slučaju da poslenik ne prihvati prigovore naručioca, naručilac ima pravo da putem suda traži da se utvrdi da je ugovor o delu raskinut i da je poslenik dužan da naručiocu vrati naplaćeni iznos, a da mu ovaj vrati delo za koje je utvrđeno da je neupotrebljivo.³⁴⁵

2.12.8. Raskid ugovora voljom naručioca

Saglasno sa Zakonom o obligacionim odnosima, naručilac ima pravo raskinuti ugovor kad god hoće, s tim što poslenik u tom slučaju ne može biti oštećen. Bez obzira koji su razlozi naručioca naveli na raskid ugovora, on je dužan posleniku isplatiti ugovorenu naknadu, umanjenu za iznos troškova koje ovaj nije učinio, a koje je bio dužan učiniti da ugovor nije raskinut, kao i za iznos zarade koju bi ostvario na drugoj strani ili koju je namerno propustio da ostvari. Raskid ugovora je moguć samo dok izrada dela još traje. Odnosno dok stvar nije izrađena i predata naručiocu, te naručilac nije u docnji sa izvršenjem svojih obaveza po ugovoru o delu, odnosno kada se nisu stekli razlozi za stavljanje prigovora zbog nedostatka na stvari u vreme ili posle prijema stvari. U slučaju da je nastala neka od navedenih situacija, naručilac ne može raskinuti ugovor, već može tražiti ispunjenje obaveze poslenika, u skladu sa odredbama o odgovornosti za nedostatke. Dakle, naručilac dela može tražiti raskid ugovora, pre početka radova, a i u toku radova.³⁴⁶

2.12.9. Prestanak ugovora usled smrti ugovornika

Pri sklapanju ugovora o delu, kao što je već pomenuto u radu, stranke pregovaraju o uslovima za njegovo zaključenje, a zatim dolazi do ponude za zaključenje ugovora. Nameće se pitanje, šta se dešava u slučaju kada je ponuda data i prihvaćena, a nastupi smrt jedne od ugovornih strana, odnosno naručioca ili poslenika? Zakon o obligacionim odnosima propisuje da, ponuda ne gubi pravno dejstvo, ako je smrt ili nesposobnost jedne strane nastupila pre njenog

³⁴⁵ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 825.

³⁴⁶ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 832.

prihvatanja, izuzev ako suprotno proizilazi iz namere strana, običaja ili prirode posla.³⁴⁷ Primećujemo iz zakonske odredbe, ponuda ne gubi dejstvo, sem u slučaju kada je u pitanju ugovor *intuitu personae*, što je najčešće slučaj kod ugovora o delu. Zakon dalje propisuje da, smrću dužnika ili poverioca prestaje obaveza, samo ako je nastala s obzirom na lične osobine,neko od ugovornih strana ili lične sposobnosti dužnika.³⁴⁸ Ovde zapažamo da jedna odredba potvrđuje drugu odredbu. Takođe imamo odredbu u Zakonu, koja je u saglasnosti sa prethodne dve, a tiče se ugovora o nalogu, pa tako, nalog prestaje smrću nalogoprimca. Prestaje i smrću nalogodavca, samo ako je tako ugovoreno ili ako je nalogoprimac primio naloga s obzirom na svoje lične odnose sa nalogodavcem.³⁴⁹

Prestanak ugovora usled smrti ugovornika nije opšti način prestanka ugovora. Međutim, kada je ugovor zaključen *intuitu personae*, odnosno s obzirom na lična svojstva ugovarača tako da je izvršenje obaveze ili sticanje prava strogo u vezi sa onim ugovornikom zbog čijih ličnih svojstava je ugovor i zaključen, smrću jedne ugovorne strane, ugovor prestaje. Posebno ako je ugovor o delu zaključen s obzirom na lična svojstva poslenika (slikar, vajar, kompozitor i sl.), te njegovi naslednici ne mogu preuzeti obavezu izvršenja dela iz zaključenog ugovora, jer ne poseduju potrebne sposobnosti i znanja, ugovor prestaje. Međutim, ukoliko je poslenik delo izvršio pre smrti, ali ga nije predao naručiocu, naručilac ima pravo da zahteva od njegovih naslednika da delo predaju. U tom slučaju, naslednici imaju pravo zahtevati naknadu za izrađeno delo. Odnosno, ukoliko naručilac primi delo od naslednika, obavezan je da isplati ugovorenu naknadu.

2.13. Naknada štete

Naknada štete se sastoji u povraćaju u pređašnje stanje, prouzrokovanog smanjenja imovine ili povrede psihičkog ili fizičkog integriteta. Pod odgovornošću za naknadu štete podrazumevamo ponašanje potrebno za povraćaj u pređašnje stanje. Odgovornost za naknadu štete ima dva svoja izvora, jedan proizilazi iz već ranije nastalog pravnog odnosa zbog nepravilnog ispunjenja, a to je slučaj kod ugovorne odgovornosti. Drugi izvor je faktičke prirode i nastaje nezavisno od postojanja nekog ranijeg pravnog odnosa i svodi se na ljudsko

³⁴⁷ Član 44. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 20.

³⁴⁸ Član 359. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 86.

³⁴⁹ Član 767. stav 1. i 3. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 170.

ponašanje, kojim se umanjuje imovina, a to je slučaj kod deliktne odgovornosti. Razlika između ova dva izvora ispoljava se u tome što kod ugovorne odgovornosti, odgovornost proizilazi iz povrede ugovorne norme, a kod deliktne iz povrede zakonske zabrane.³⁵⁰

Pravo na naknadu štete zbog potpunog ili delimičnog neispunjenja ugovorne obaveze je sekundarno pravo oštećene strane. Ono je sankcija za neispunjenje ili neuredno ispunjenje ugovorne obaveze. Ovo pravo se kumulira sa jednim od prava koja pripadaju savesnoj strani, a to su : pravo na izvršenje ugovora i naknadu zbog zadocnjenja i pravo na raskid ugovora sa pravom na naknadu štete zbog neispunjenja. Dužnik nije jedini koji vređa ugovor. Ugovor u nekim slučajevima vređa i poverilac, bez obzira što do povrede ugovora u većini slučajeva dolazi od strane dužnika. Jedan od najčešćih slučajeva povrede ugovorne obaveze, koje daje pravo oštećenoj strani na naknadu štete, je docnja. Zakon o obligacionim odnosima, predviđa da je poverilac u docnji dužan naknaditi dužniku štetu nastalu usled docnje za koju odgovara, kao i troškove oko daljeg čuvanja stvari.³⁵¹ Pravo na naknadu štete može se ostvariti samo ako je jedna ugovorna strana kriva za neispunjenje ili neuredno ispunjenje svoje ugovorne obaveze. Zakon o obligacionim odnosima³⁵² sadrži opšta pravila o pravu poverioca na naknadu štete i odgovornosti dužnika za štetu koja nastane povredom ugovorne obaveze. Za razliku od štete koja nastaje deliktom i koja se zbog toga zove deliktnom odgovornošću, ovde je u pitanju šteta koja je nastala povredom ugovorne obaveze, pa je po tome i dobila naziv ugovorna odgovornost. Prvi uslov da bi oštećena strana mogla da ostvari pravo na naknadu štete zbog povrede ugovorne obaveze je taj da mora postojati šteta, jer iako je došlo do povrede ugovorne obaveze, ako nema štete, onda nema ni naknade. Drugi uslov je da postoji krivica druge ugovorne strane zbog neispunjenja ugovora delimično ili u potpunosti i zakašnjenja. Treći uslov je što treba da postoji uzročna veza između ne izvršenja prethodne postojeće obaveze i prouzrokovane štete. Osnovna podela štete je podela na materijalnu i nematerijalnu štetu. Materijalna šteta se može podeliti na stvarnu štetu i izgublenu dobit, zatim na konkretnu štetu i apstraktnu štetu. Materijalna i nematerijalna šteta se mogu podeliti na postojeću i buduću štetu, kao i na neposrednu i posrednu štetu. Nematerijalna šteta se može

³⁵⁰Salma J. (2005). Obligaciono pravo. Novi Sad : Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 444. – 445.

³⁵¹ Član 326. stav 3. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 80.

³⁵² Član 262. – 269. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 66. – 67.

podeliti u tri grupe za koje se priznaje naknada i to : za duševne bolove, za fizičke bolove, za strah.³⁵³

Šteta koja može nastati povredom ugovorne obaveze kada je reč o ugovoru o delu, može se ispoljiti u obliku stvarne štete i izgubljene dobiti. Dakle, u slučaju povrede ugovora o delu nastaje materijalna šteta.

2.13.1. Materijalna šteta

Materijalna šteta predstavlja umanjenje imovine fizičkog ili pravnog lica. Šteta je umanjenje vrednosti imovine određenog pravnog subjekta, koje može nastati na različite načine. Tu najpre dolazi šteta pričinjena stvarima nekog lica : oduzimanje, uništenje ili oštećenje stvari. Šteta na stvari može nastati i onemogućavanjem ili otežavanjem njene upotrebe i iskorišćavanja, kao i pojavom nekih smetnji, zbog kojih su nastali dodatni troškovi. U svim ovim slučajevima nastaje neposredno gubitak u materijalnim dobrima oštećene strane. Pored štete na stvarima, imamo materijalnu štetu na licima, kao i materijalnu štetu usled smrti nekog lica.³⁵⁴

2.13.2. Stvarna šteta

Stvarna šteta je materijalna šteta koja u sebi podrazumeva štetu koja se sastoji u oštećenju nekog imovinskog dobra, u oštećenju nekog imovinskog prava ili zbog povrede nekog imovinskog dobra, u oštećenju nekog imovinskog prava ili zbog povrede nekog imovinskog interesa. Stvarna šteta kao posledica povrede dužnosti izvršenja obaveze može nastati zbog toga što dužnik nije uopšte izvršio svoju obavezu ili što je nije izvršio u svemu kako ona glasi ili što nije izvršio na vreme. Neizvršenje obaveze uopšte i neizvršenje obaveze u svemu kako ona glasi u principu proizvode iste pravne posledice. Prema tome, šteta kao povreda dužnosti izvršenja obaveze od strane dužnika može nastati ili zbog neizvršenja ugovorne obaveze uopšte ili neizvršenja u svemu kako ona glasi i zbog toga što obavezu nije izvršio u roku.³⁵⁵

³⁵³Morait B. (2007). Obligaciono pravo : knjiga druga : vanugovorni obligacioni odnosi. Banja Luka : Pravni fakultet Univerziteta, str. 66. – 71. ; Milošević LJ. (1982). Obligaciono pravo : šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 147. – 148. ; Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 266. – 267.

³⁵⁴Radovanov A. (2011). Obligaciono pravo : opšti deo. Bijeljina : Univerzitet Singerija, str. 268.

³⁵⁵Milošević LJ. (1982). Obligaciono pravo : šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 156. – 157. ; Đurović R.,Dragašević M. (1980). Obligaciono pravo sa poslovima prometa. Beograd : Savremena administracija, str. 149. – 150.

2.13.3. Izgubljena dobit

Izgubljena dobit ili izmakla korist predstavlja sprečavanje povećanja nečije imovine. Ova vrsta štete može da se pojavi kako kod povrede stvari, tako i kod povrede lica. U oba slučaja može da dođe do sprečavanja očekivanog povećanja imovine. Da bi mogla da se ostvari naknada zbog izgubljene dobiti potrebno je da se ispune sledeći uslovi : da postoji punovažan ugovorni odnos, da je jedna ugovorna strana kriva za povredu ugovorne obaveze, da izmakla dobit nije ostvarena i da je izmakla dobit dokazana. Dokazivanje izmakle dobiti je faktičko pitanje koje sud u svakom konkretnom slučaju utvrđuje, najčešće putem veštačenja.

2.13.4. Dokazivanje krivice kod ugovorne odgovornosti

Odgovornost za štetu koja nastaje povredom dužnosti ispunjenja ugovorne obaveze počiva na pretpostavljenoj krivici dužnika. To znači da poverilac, koji traži naknadu štete od dužnika, ne treba da dokazuje krivicu dužnika za naknadu štete, jer se krivica pretpostavlja, nego treba da dokaže samo postojanje štete i da šteta potiče iz povrede ugovorne obaveze dužnika. Pretpostavka o krivici dužnika odnosi se samo na njegovu običnu nepažnju, a ne i na nameru i krajnju nepažnju i prevaru. Ako poverilac pravo na naknadu štete zasniva na pretpostavljenoj krivici, onda se pretpostavlja da je dužnik običnom nepažnjom pruzrokovao štetu povredom svoje ugovorne obaveze poveriocu, pa poverilac neće imati pravo na naknadu celokupne štete. Ako poverilac svoje pravo na naknadu štete zasniva na zloj nameri, gruboj nepažnji ili prevari onda teret dokazivanja krivice pada na poverioca.³⁵⁶

2.13.5. Posebno odmeravanje naknade štete u slučaju povrede ugovora o delu

Pravila koja važe za odmeravanje naknade štete kad je u pitanju neizvršenje ili neuredno izvršenje obaveza iz ugovora o delu shodno se primenjuje i u slučaju povrede nekih drugih ugovora koji imaju sličnost sa ugovorom o delu. Ukoliko poslenik ne izvrši ugovoreni posao, a naručilac u tom slučaju raskine ugovor i poveri izvršenje posla trećem licu, obračun naknade štete u tom slučaju svodi se na utvrđivanje razlike između cene koju je naručilac ugovorio sa trećim licem i cene koja je bila ugovorena sa poslenikom. S obzirom da posao nije izvršen, ne postavlja se pitanje obračuna naknade štete prema stvarnoj šteti i izmakloj dobiti. Naknada štete obračunaće se prema stvarnoj šteti ako je sam naručilac izveo radove, koje je trebalo da

³⁵⁶Đurović R., Dragašević M. (1980). Obligaciono pravo sa poslovima prometa. Beograd : Savremena administracija, str. 153. – 156. ; Milošević LJ. (1982). Obligaciono pravo : šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 163. – 165.

izvede poslenik. Naručilac ne može zahtevati od poslenika naknadu za njegove stvarne troškove, ako je prema tržišnim cenama bilo moguće izvesti te radove jeftinije. Prema tome, naknada štete u tom slučaju odmeriće se prema stvarnim troškovima naručioca ili prema tržišnoj ceni za obavljanje tih radova, u zavisnosti od toga koji je od ova dva iznosa manji. Ukoliko poslenik delimično nije izvršio ugovorene poslove, naručilac može zahtevati srazmerno sniženje ugovorene cene. Naručilac može zahtevati kao izmaklu dobit zbog neizvršenja posla naknadu za dobit koju nije ostvario, jer poslenik nije izvršio ugovornu obavezu. Izmakla dobit može se priznati za ono vreme koje se može smatrati kao nužno potrebno da bi naručilac mogao preduzeti mere da se štetne posledice povrede ugovora ne povećavaju. Ukoliko je poslenik izvršio ugovoreni posao, ali sa zakašnjenjem, naknada štete se obično obračunava s obzirom na korist koju naručilac nije mogao ostvariti zbog toga što radovi nisu bili izvedeni na vreme. Prilikom odmeravanja naknade štete, uzeće se u obzir i troškovi koje je naručilac imao za vreme docnje poslenika. Kada se na izvršenom delu uoče nedostaci, a poslenik odbija da ih ukloni, ugovorena cena može biti smanjena ili naručilac može poveriti trećem licu otklanjanje nedostataka. Pošto je sniženjem cene naručilac, po pravilu, obeštećen, ne postavlja se pitanje naknade štete s obzirom na pretrpljenu stvarnu štetu i izmaklu korist. Ako je naručilac poverio trećem licu otklanjanje nedostataka, shodno se primenjuju pravila o kupovini radi pokrića. Ukoliko je poslenik otklonio nedostatke u izvršenom poslu, ali je to učinio sa zakašnjenjem, treba u pogledu odmeravanja naknade štete primeniti pravila koja važe za izvršenje ugovorenog posla sa zakašnjenjem. Međutim, naručilac može svojim činjenjem ili ne činjenjem sprečiti poslenika da izvrši ugovoreni posao. Tada, naknadu štete na koju ima pravo poslenik, treba odmeriti prema dobiti koju je poslenik izgubio, jer nije obavio ugovoreni posao i primi naknadu. Ako je poslenik mogao obaviti neke druge poslove i na taj način ostvariti dobit, ne priznaje mu se naknada štete za izmaklu dobit. Naručilac posla duguje posleniku i naknadu za troškove koje je poslenik imao pripremajući se za izvršenje ugovorenog posla, ako ti poslovi nisu obavljani zbog okolnosti na strani naručioca.³⁵⁷

2.14. Ugovor o delu u budućem Građanskom zakoniku Republike Srbije

Republika Srbija je jedna od retkih država koja nema kodifikovano građansko pravo. Vlada Republike Srbije je 16. novembra 2006. godine donela odluku o obrazovanju Komisije za

³⁵⁷Jankovec I. (1993). Ugovorna odgovornost. Beograd : Poslovna politika, str. 249. – 251.

izradu Građanskog zakonika. Prednacrt je predstavljen javnosti i otvorena je javna rasprava 10 septembra 2010. godine. Zaključeno je da za to postoji neophodan ustavni osnov i da su stvoreni svi potrebni uslovi za kodifikaciju građanskog prava u obliku Građanskog zakonika. Građanski zakonik predstavlja značajan korak ka vladavini pravne sigurnosti. Budući Građanski zakonik trebalo bi da obuhvati klasično područje građanskog prava : institute Opšteg dela građanskog prava, stvarno pravo, obligaciono pravo, nasledno pravo, porodično pravo, kao i druge, nove grane građanskog prava koje su se u našem pravnom sistemu razvile do te mere da postoji mogućnost da i one budu kodifikovane u okviru budućeg kodeksa. Komisija je zauzela stav da treba analitički pristupiti radu, te svestrano analizirati zakone iz domena građanskopravne materije, postojeća zakonska rešenja osavremeniti, dopuniti i dograditi, kao i uskladiti ih ne samo međusobno i sa zakonskim rešenjima iz ratifikovanih međunarodnih konvencija, već i sa savremenim tekovinama civilizacije prava, pravne prakse i domaće i strane pravne teorije. Rad na kodifikaciji, pored homogenizacije i harmonizacije domaćeg građanskog prava, treba da obuhvati i usklađivanje sa opšteprihvaćenim međunarodnim standardima i sa pravom Evropske unije, posebno, sa njenim budućim Građanskim kodeksom na kome se već duže vreme radi.³⁵⁸

U ovom radu nas interesuju izmene i dopune koje će se dogoditi u budućem Građanskom zakoniku Republike Srbije u odnosu na važeći Zakon o obligacionim odnosima, a tiču se ugovora o delu. Izmene, bolje rečeno dopune ugovora o delu, predviđene su u budućem Građanskom zakoniku. Naime, ugovor o delu je naslov glave XXVII prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije, regulisan je članovima od 718. do 749.

Član 615. Zakona o obligacionim odnosima, koji se odnosi na skrivene nedostatke u Građansko zakoniku, član je 733. i dopunjen je, tako što je dodat stav 3. On glasi: Rok iz prethodnog stava (stav 2. Istekom dve godine od prijema obavljenog posla, naručilac se više ne može pozvati na nedostatke.)ne primenjuje se, ako je zakonom ili odredbom ugovora o garanciji utvrđen duži rok.³⁵⁹ Zakonom o obligacionim odnosima je određen prekluzivni rok od dve godine, međutim budući Građanski zakonik uzima u obzir da poslenik može dati garanciju naručiocu za izrađeno delu npr. pet godina, što znači da se naručilac može pozvati na uočene nedostatke sve do važenja garancije.

³⁵⁸ Stanković G.(2009). Kodifikacija građanskog prava i procesne norme. Pravni život, br. 13, str. 495. – 511.

³⁵⁹ Građanski zakonik Republike Srbije: prednacrt, knj. 2, obligacioni odnosi (2014). Vlada Republike Srbije, Komisija za izradu Građanskog zakonika, Beograd : Generalni sekretarijat, str. 232.

Član 625. stav 3. Zakona o obligacionim odnosima u budućem Građanskom zakoniku je to član. 743., koji se odnosi na rizik za propast stvari, kada je materijal dao poslenik, dopunjen je, te glasi: Ako je naručilac pao u docnju zbog ne primanja ponuđene stvari, rizik slučajne propasti ili oštećenja stvari prelazi na njega, a posle toga poslenik odgovara samo za svoju krivicu.³⁶⁰ Ovde zakonodavac, naglašava da poslenik odgovara za svoju krivicu u slučaju propasti ili oštećenja stvari, dok prema ZOO odgovornost za nedostatke predajom dela, prelazi na naručioca.

Član 629. Zakona o obligacionim odnosima, koji se odnosi na raskid ugovora voljom naručioca, regulisan je i dopunjen u članu 747. Građanskog zakonika. Dodat je stav 2., koji glasi : Poslenik čiji bi ugled bio povređen raskidom bez osnova ima pravo na naknadu moralne štete.³⁶¹ Uočavamo da se ovom odredbom uvodi novina, odnosno predviđa se naknada nematerijalne štete, koja Zakonom o obligacionim odnosima nije predviđena kao moguća u slučaju povrede ugovora o delu.

Budući Građanski zakonik Republike Srbije, kod ugovora o delu, dodaje dva člana koja ne postoje u Zakonu o obligacionim odnosima, to su član 748. i član 749.

Član 748. Smrt poslenika i njegova sposobnost za rad

Stav 1. Ugovor o delu prestaje smrću poslenika, kao i kad poslenik postane nesposoban za rad, ako su ličnost poslenika i njegove sposobnosti bili odgovarajući pri zaključenju ugovora.

Stav 2. U tim slučajevima naručilac ima pravo da zahteva da mu se vrati materijal, koji je predao posleniku, kao i ostale stvari koje mu je predao u vezi sa njegovim radom.

Stav 3. Ako je poslenik bio započeo rad na materijalu naručioca, ovaj je dužan da isplati odgovarajući deo ugovorene naknade, ako izvršeni rad ima neku vrednost za njega.

Stav 4. U slučaju kada je poslenik bio dužan dati materijal, poslenik odnosno njegovi naslednici mogu zadržati nezavršeno delo, a ako pristanu da ga predaju naručiocu, ovaj je dužan da im isplati vrednost materijala, kao i vrednost rada prema prethodnom stavu.³⁶²

³⁶⁰ Građanski zakonik Republike Srbije: prednacr, knj. 2, obligacioni odnosi (2014). Vlada Republike Srbije, Komisija za izradu Građanskog zakonika, Beograd : Generalni sekretarijat, str. 235.

³⁶¹ Građanski zakonik Republike Srbije: prednacr, knj. 2, obligacioni odnosi (2014). Vlada Republike Srbije, Komisija za izradu Građanskog zakonika, Beograd : Generalni sekretarijat, str. 236.

³⁶² Građanski zakonik Republike Srbije: prednacr, knj. 2, obligacioni odnosi (2014). Vlada Republike Srbije, Komisija za izradu Građanskog zakonika, Beograd : Generalni sekretarijat, str. 237.

Napred navedena odredba je novina jer nije Zakonom o obligacionim odnosima propisana u delu koji reguliše ugovor o delu. Međutim, slična odredba ZOO se primenjuje na ugovor o delu, odnosno na sve ugovore koji su zaključeni s obzirom na lična svojstva ugovarača. O tome je u radu već bilo reči.

Član 749. Posledice nepreuzimanja pokretne stvari

Stav 1. Poslenik kome je predata pokretna stvar u rad, a naručilac od kada je posao obavljen nije ništa preduzeo da stvar preuzme, ima pravo da, držeći se načela savesnosti i poštenja, istu stvar preda sa pažnjom brižljivog i urednog čoveka.

Stav 2. Od iznosa dobijenog prodajom i odbitkom troškova prodaje, poslenik ima pravo da zadrži deo po osnovu ugovorene naknade, a ostatak da preda naručiocu, odnosno da ga deponuje kod suda u korist naručioca.³⁶³

U zakonskim odredbama kod ugovora o delu i u ZOO i u Građanskom zakoniku postoji pravo zaloge koje posleniku daje pravo na zadržavanje stvari sve dok mu izvršeni posao ne bude isplaćen od strane naručioca. Ako naručilac tu svoju obavezu ne izvrši ni posle predaje stvari u sudski depozit, prema založnom pravu, poslenik ima pravo da stvar proda i da se na taj način naplati, ali obavezan je o tome obavestiti naručioca. Međutim, napred navedena odredba člana 749. Građanskog zakonika, može se tumačiti tako, s obzirom da nije naveden rok do kojeg je poslenik dužan da čeka na isplatu, da bez zadržavanja, odnosno, ako u primerenom roku naručilac ne preuzme delo i isplati ugovorenu naknadu, proda delo i na taj način naplati svoje potraživanje.

Tendencija Republike Srbije ka pridruživanju Evropskoj uniji, kao i važnost kodifikacije građanskog prava, autora je navelo da napravi kratak osvrt na budući Građanski zakonik Republike Srbije.

³⁶³Građanski zakonik Republike Srbije: prednacrt, knj. 2, obligacioni odnosi (2014). Vlada Republike Srbije, Komisija za izradu Građanskog zakonika, Beograd : Generalni sekretarijat, str. 237.

2.15. Primeri sudske prakse

VREME OBAVLJANJA POSLA KOD UGOVORA O DELU (ČL. 607 ZOO)

Navodi da stranke nisu zaključile ugovor o delu zato što nisu odredile vreme u kome je tužilac obavezan da obavi posao nisu osnovani, zato što vreme za koje je izvođač posla dužan da obavi posao nije bitan uslov punovažnosti ugovora o delu.

Iz obrazloženja:

Polazeći od tako utvrđenog činjeničnog stanja pravilno je usvojen tužbeni zahtev tužioca. Prihvatanjem ponude tužioca od strane Izvršnog saveta tužene za izradu fotografija za izbegličke legitimacije 3.3.1992. godine stranke su zaključile ugovor o delu predviđen članom 600. Zakona o obligacionim odnosima. Zaključkom, koji je tada doneo Izvršni savet tužene, regulisani su bitni elementi koje treba da sadrži ugovor o delu - obaveza tužioca da izradi fotografije i obaveza tužene da mu za to plati naknadu od 100 tadašnjih dinara po kompletu. Tužilac, kao izvođač radova, je izvršio svoju obavezu, pa je tužena, kao naručilac, obavezna da mu za to isplati naknadu.

Revizijski navodi da stranke nisu zaključile ugovor o delu zato što nisu odredile vreme u kome je tužilac obavezan da obavi posao nisu osnovani zato što na osnovu člana 607. stav 2. Zakona o obligacionim odnosima vreme za koje je izvođač posla dužan da obavi posao nije bitan uslov punovažnosti ugovora o delu. Prema toj odredbi ako vreme nije određeno, izvođač radova je dužan da obavi posao za vreme koje je razumno potrebno za takve poslove.

Naknada koju tužena treba prema navedenom zaključku Izvršnog saveta tužene od 3.3.1992. godine da isplati tužiocu od 100 tadašnjih dinara je zbog hiperinflacije i uvođenja novog dinara u opticaj obezvređena. Tužena, kao ni Komesarijat za izbeglice, nisu raspolagali podacima o broju izrađenih kompleta fotografija za izbeglice. Kako je tužilac dostavio račun koji je ispostavio Komesarijatu za izbeglice, koji je prethodno overio tadašnji poverenik za izbeglice tužene, naknada koju je tužena obavezna da mu isplati pravilno je utvrđena na osnovu tog računa. Rok za isplatu je istekao 21.11.1996. godine, pa je tužiocu zbog docnje tužene pravilno od tada, a na osnovu člana 277. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima, dosuđena zakonska zatezna kamata.³⁶⁴

³⁶⁴ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. 3139/05, od 16.03.2006

PREGOVORI ZA ZAKLJUČENJE UGOVORA

Pregovarač koji vodi pregovore bez namere da sklopi ugovor, kao i onaj koji vodi pregovore tako da jasno ispoljava nameru da zaključi ugovor, pa od te namere odustane bez opravdanog razloga, dužan je da naknadi štetu drugom pregovaraču koji je postupajući korektno u tim pregovorima pretrpeo štetu.- Presuda Saveznog suda Gž. 51/77 od 11.VII 1977.

Strana koja je vodila pregovore u nameri da sklopi ugovor o izradi projekta za izgradnju poslovnog prostora odgovara drugoj strani za štetu koju je ova pretrpela zbog neopravdanog odustanka od sklapanja ugovora. – Rešenje Vrhovnog suda BiH Rev. 82/80 od 20. III 1980.

Pregovori što predhode sklapanju ugovora ne obavezuju stranke. – Pž-282/78 od 11.VII 1978.

PISMENA FORMA KOD UGOVARANJA OPREDELJENOG PROCENTUALNOG IZNOSA NAGRADE ZA RAD ADVOKATA (ČL. 23. ZAKONA O ADVOKATURI I ČL. 600. ZOO)

Sporazum zaključen između stranke i advokata kao njenog punomoćnika o visini procentualnog iznosa ugovorene nagrade za rad advokata, koji se može ugovoriti pored nagrade utvrđene advokatskom tarifom, proizvodi pravno dejstvo samo ukoliko je sačinjen u pismenoj formi.

Iz obrazloženja:

... po oceni ovoga suda, nesumnjivo proizilazi, da sporazum koji postignu advokat kao punomoćnik stranke, a vezano za pravo punomoćnika da pored nagrade čija je visina utvrđena tarifom o nagradama i naknadama troškova za rad advokata, istim može ugovoriti i nagradu u procentualnom iznosu, ali u pismenoj formi i da je pismena forma nužna i potrebna o čemu govori i odredba st. 2 čl. 3 i decidno navodi šta ta pismena forma ugovora mora da sadrži, odnosno da se u takvom sporazumu u pismenoj formi mora opredeliti predmet i vrednost spora, kao i procenat ugovorene nagrade i uslovi primene sporazuma, s tim da visina ove nagrade može iznositi najviše do 30% od ove unapred određene vrednosti. Znači tada se opredeljuje vrednost spora, njegov predmet i procenat ugovorene nagrade, što

sve ukazuje da je ovakav sporazum lex specialis za odnose između advokata kao punomoćnika stranke, iako se po svojoj suštini radi o ugovoru o delu, odredbe člana 600 ZOO.

Kako potraživanje tužioca nije osnovano jer nije utemeljeno u zakonu, to zaključeni sporazum usmenim putem ne proizvodi pravno dejstvo, pa se tužbeni zahtev pojavljuje kao neosnovan.³⁶⁵

ŠTETA KAO POSLEDICA NEKVALITETNO IZVEDENIH RADOVA NEODGOVARAJUĆIM MATERIJALOM (ČL. 602, 606. I 618. ZOO)

Izvođač radova odgovoran je za štetu nastalu zbog nekvalitetno izvedenih radova ugradnjom neodgovarajućeg i nekvalitetnog materijala, te odgovara i za kvalitet upotrebljenog materijala isto kao i prodavac, pri čemu je bez značaja činjenica da nabavku materijala nije vršio izvođač radova već investitor, jer je obaveza izvođača da upozori investitora na neodgovarajući kvalitet materijala.

Iz obrazloženja:

Prema utvrđenom činjeničnom stanju između pravnog prethodnika tužioca prvog reda i tuženog je zaključen ugovor broj ... dana ... godine kojim je ugovoreno izvođenje radova na nastavku izgradnje regionalnog kolektora sistema za evakuaciju i prečišćavanje otpadnih voda na deonici od ... Navedenim ugovorom, tužilac prvog reda kao investitor i tuženi kao izvođač su ugovorili obavezu izvođača da svojom opremom, materijalom i stručnim osobljem izvede radove na izgradnji regionalnog kolektora na deonici ... prema revidiranoj ponudi izvođača broj ... od ... godine a izvođač se obavezao da će radove iz ugovora izvršiti u roku od 230 radnih dana od dana uvođenja u posao, sve u skladu sa postojećom dokumentacijom, kao i da će priložiti standarde za cevni materijal. Tuženi je kao naručilac sa privrednim društvom P. a.d. iz P. kao isporučiocem, zaključio ugovor broj ... od ... kojim se isporučilac obavezao da će naručiocu isporučiti poliesterske cevi i spojnice i to na lokaciji u ... po standardu ASTM specifikacija D-3262- standardna specifikacija za kanalizacione cevi od fiberglasa. Isporučka cevi je izvršena. Kolektor je izgrađen od poliesterske cevi prečnika 900 mm i dana ... godine, izvršena je primopredaja investicije kojoj je predhodilo donošenje rešenja kojim se investitorima a ovde tužiocu drugog reda, odobrava upotreba uređaja za prečišćavanje i evakuaciju upotrebljenih voda ... Dana 04.04.2008. godine došlo je do havarije cevovoda i to pucanja cevi na delu trase cevovoda ... Tužiocima su protiv tuženog kao izvođača radova podneli tužbu radi naknade štete koja je nastala zbog nekvalitetno izvedenih radova i to postavljanja neodgovarajućih cevi, što je dovelo do havarije na cevovodu i štete u vidu plaćanja troškova sanacije oštećenog kolektora, sve na teret tužilaca. Prvostepeni i drugostepeni sud su zaključili da je delimično osnovan tužbeni zahtev tužilaca. Pobijanom presudom obavezan je tuženi da isplati tužiocima naknadu štete na ime izvršenih radova na sanaciji oštećene deonice regionalnog kanalizacionog kolektora ... i to po osnovu naknade štete na ime troškova kompletne sanacije kolektora regionalne kanalizacije deonice ..., nalazeći da je tuženi odgovoran za predmetnu štetu i da se odgovornost tuženog zasniva na odredbi člana 618. stav 2. u vezi sa članom 641. ZOO. Nižestepeni sudovi su utvrdili da je tuženi kao izvođač radova, izveo radove od svog materijala – cevi, koje nisu bile odgovarajuće, jer krutost cevi je bila nedovoljna za usvojeni prečnik, visinu nadsloja i uslove

³⁶⁵ Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, GŽ. 1237/2012, od 16.03. 2012.

fundiranja, zbog čega je i došlo do pucanja cevi i nastanka predmetne štete, pa u smislu odredbe iz člana 602. ZOO tuženi odgovara i za kvalitet upotrebljenog materijala isto kao i prodavac.

Prema oceni Vrhovnog kasacionog suda, pravilno je na utvrđeno činjenično stanje, primenjeno materijalno pravo i to navedene odredbe ZOO, tako da su navodi revizije da je pogrešno primenjeno materijalno pravo, neosnovani.

U reviziji se uglavnom ponavljaju razlozi koji su isticani u žalbi protiv prvostepene presude, koje razloge je cenio i pravilno ocenio drugostepeni sud. Revident i dalje smatra da ne postoji uzročno poslednična veza između radnje tuženog i štete koja je nastupila zbog havarije na cevovodu, zato što je investitor vršio izbor cevnog materijala i sve vreme kontrolisao ugradnju cevi, bez ijedne primedbe, što znači po shvatanju revidenta, da šteta koja je nastala, nije posledica nekvalitetno izvedenih radova od strane tuženog kao izvođača radova, već pogrešno izabranog materijala od strane investitora Ovi navodi se ne mogu prihvatiti kao osnovani. U postupku je utvrđeno da je uzrok štete, pucanje cevi kolektora, zatim, da je do pucanja cevi došlo zbog toga što cevi nisu bile adekvatne, jer je krutost cevi bila nedovoljna za usvojeni prečnik cevi, visinu nadsloja i uslove fundiranja, što je sve utvrđeno na osnovu nalaza i mišljenja veštaka Građevinskog fakulteta u B.. U postupku je utvrđeno da je i zbog odnosno nabavku cevi vršio tuženi kao izvođač radova i zato je on odgovoran za štetu koja je prouzrokovana ugradnjom nekvalitetnog materijala.

Pored navedenog, Vrhovni kasacioni sud je ocenio da je pravilan i zaključak drugostepenog suda da u situaciji, čak i da je investitor nabavio materijal, konkretno cevi, tuženi kao izvođač radova je bio dužan da upozori investitora na neodgovarajući kvalitet materijala, jer je tuženi izvođač predmetnih radova i kao takav stručan da oceni da li cevi, imaju odgovarajući kvalitet- odgovarajuću krutost u odnosu na prečnik, za predmetnu investiciju. Ta obaveza izvođača radova je propisana u odredbi člana 606. ZOO. Tuženi nije dostavio dokaze tokom postupka da je upozorio investitora na neodgovarajući kvalitet materijala – konkretno cevi, pa je zato i odgovoran za štetu, čak i da nije on vršio nabavku cevi.

Pravilan je i zaključak nižestepenih sudova da u konkretnom slučaju nema podeljene odgovornosti, jer prema utvrđenom činjeničnom stanju za nastalu štetu, isključivo je odgovoran tuženi kao izvođač radova.

Drugostepeni sud je u svojoj odluci dao jasne razloge zbog čega smatra da su svi tužioci aktivno legitimisani i da su prema tuženom solidarni poverioci za predmetno potraživanje naknade štete, da se njihova solidarnost zasniva na članu 642 ZOO, tako da te razloge prihvata i Vrhovni kasacioni sud pa ih nije potrebno ponavljati.³⁶⁶

IZVRŠENJE OBAVEZE OD STRANE POSLENIKA (ČL. 600. ZOO)

Nije neophodno da poslenik preda naručiocu izrađenu ili popravljenu stvar, već je dovoljno da ga obavesti o završetku i stavi stvar naručiocu na raspolaganje.

Iz obrazloženja:

³⁶⁶ Iz presude Vrhovnog kasacionog suda, Prevl 255/2014 od 23. aprila 2015. god.

"U konkretnom slučaju, tužilac i tuženi su bili u poslovnom odnosu po osnovu ugovora br. ... od 27.7.2007. godine. Utvrđeno je da je tužilac svoju obavezu, preuzetu ugovorom, izvršio u potpunosti izradom poluprikolice marke "S." sa termo-izolovanom kofer nadgranjom, bez ugrađenog rashladnog uređaja, br. šasije ..., i obaveštavanjem tuženog kao kupca o tome, i stavljanjem iste na raspolaganje kupcu, i to dana 17.9.2007. godine, a poslednji poziv u vezi sa preuzimanjem prikolice je tuženom, kao kupcu, uputio dana 5.2.2009. godine. Tuženi je dana 25.2.2009. godine obavestio tužioca, kao prodavca, da odustaje od ugovora, zbog nezadovoljstva ranije kupljenom prikolicom.

Ugovor koji su stranke zaključile sadrži sve bitne elemente ugovora o delu, iako je naslovljen kao ugovor o kupoprodaji. Odredbom člana 600. Zakona o obligacionim odnosima propisano je da se ugovorom o delu obavezuje poslenik da obavi određeni posao, kao što je izrada ili opravka neke stvari ili izvršenje nekog fizičkog ili intelektualnog rada i sl., a naručilac se obavezuje da mu za to plati naknadu.

Stvarna volja ovde ugovornih strana bila je da tužilac u prikolicu ugradi opremu, uređaje i materijale, a da će pored svega navedenog tuženom, kao naručiocu, fakturisati i troškove transporta, carine i PDV-a, a da je tuženi dužan da tužiocu, kao posleniku, plati iznos od 35.959,57 evra. Ugovorenu cenu naručilac je bio dužan da plati na tekući račun poslenika, i to avans 100% po potpisivanju ugovora u dinarskoj protivrednosti po prodajnom kursu evra kod poslovne banke poslenika, ovde tužioca. Ovde parnične stranke su ugovorile i vreme isporuke (kraj septembra 2007. godine) i mesto isporuke, odnosno preuzimanja, a to je fabrika poslenika, ovde tužioca, u K., te su neosnovani žalbeni navodi tuženog da se smatra da je ugovor o kupoprodaji realizovan kada prodavac stvar preda kupcu.

U konkretnom slučaju, s obzirom na pravnu prirodu zaključenog ugovora o delu, a tužilac je kao poslenik stavio završenu prikolicu na raspolaganje tuženom kao naručiocu, u mestu kako je ugovoreno, te ga je o tome blagovremeno obavestio, na taj način je u celosti izvršio svoju ugovornu obavezu."³⁶⁷

ISTICANJE PRIGOVORA, ODNOSNO REKLAMACIJE KOD UGOVORA O DELU (ČL. 614. I 615. ZAKONA O OBLIGACIONIM ODNOSIMA)

Iako način isticanja prigovora kod ugovora o delu nije striktno propisan zakonom, korisnik usluge bi radi zaštite sopstvenih interesa i lakšeg dokazivanja u eventualnom sporu, prigovor, odnosno reklamaciju na obavljenju uslugu poslenika, trebao da istakne pismenim putem, tako da ima dokaz da je to učinio u predviđenom roku.

Iz obrazloženja:

"O spornoj činjenici, da li je tuženi u obavezi da plati utuženi iznos, prvostepeni sud je pravilno zaključio primenom pravila o teretu dokazivanja, na osnovu čl. 220. i 223. Zakona o parničnom postupku, s obzirom da tuženi, do zaključenja glavne rasprave, nije dostavio dokaz

³⁶⁷ Iz presude Privrednog apelacionog suda, Pž. 486/2011 od 9. novembra 2011. god

da je blagovremeno reklamirao uslugu, kao ni da je reklamirao ispostavljene fakture, kao ni da li je, za naknadno otklanjanje kvara, angažovao u spornom periodu treće lica, kako navodi tokom postupka. Iz sadržaja dopisa tuženog tužiocu (koji je upućen dana 1.4.2009. godine, kao odgovor na opomenu pred tužbu tužioca) proizlazi da je tuženi vozilo preuzeo dana 27.11.2008. godine, ali ne postoje pouzdani dokazi iz kojih bi se moglo utvrditi da li je tuženi nakon toga obavestio tužioca o nedostacima, kao i da li je to učinio u zakonom propisanom roku od mesec dana.

Kod ugovora o delu, na izvršenom delu mogu postojati ne samo vidljivi, nego i skriveni nedostaci, a to su oni koji se nisu mogli otkriti uobičajenim pregledom prilikom preuzimanja stvari. Kada je reč o vidljivim nedostacima, naručilac je dužan da o tim nedostacima obavesti poslenika bez odlaganja. Ako je reč o skrivenim nedostacima, naručilac se na njih može pozvati samo pod uslovom da je o tim nedostacima obavestio poslenika što pre, a najduže u roku od mesec dana od njihovog otkrivanja (subjektivni rok). Posle isteka dve godine od prijema obavljenog posla naručilac se ne može pozvati na nedostatke (objektivni rok). Kada naručilac obavesti poslenika o nađenim nedostacima, bez obzira da li su u pitanju vidljivi ili skriveni nedostaci, on stiče određena prava, ali koja može koristiti samo u zakonom propisanom roku, istekom koga nastupa prekluzija.

Iz tog razloga, a s obzirom da je teret dokazivanja da je izvršenu uslugu blagovremeno reklamirao na naručiocu, pravilan je zaključak prvostepenog suda da, kod ugovora u privredi, korisnik usluge prigovor, odnosno reklamaciju na obavljenju uslugu poslenika, treba da istakne pismenim putem, preporučenim pismom, telegramom ili na neki drugi pouzdan način, a radi zaštite sopstvenih interesa i lakšeg dokazivanja da je to učinio u zakonom propisanim rokovima.

Prvostepeni sud je pravilno odlučio kada je usvojio tužbeni zahtev, uz pravilnu primenu materijalnog prava, i to čl. 600., 614. i 615., člana 262. stav 1., člana 277. stav 1., člana 324. stav 1. i člana 454. stav 1. ... Zakona o obligacionim odnosima (dalje: ZOO). S obzirom da je tuženi dužnik novčane obaveze, to tužilac osnovano potražuje isplatu zatezne kamate, na osnovu člana 277. stav 1. ZOO.³⁶⁸

FORMA REKLAMACIJE KVALITETA KOD UGOVRA O DELU (ČL. 614. ZOO)

Forma reklamacije kvaliteta primljenog dela ili izvršne usluga nije propisana zakonom, što znači da se pored pismene dozvoljava i usmena reklamacija.

Iz obrazloženja:

"Zakon o obligacionim odnosima ne predviđa obaveze pismene reklamacije, ... i prema ukazivanju iz odluke Višeg trgovinskog suda, Pž. 2639/2008, reklamaciju je moguće izvršiti i usmeno, odnosno i takva reklamacija je moguća i dozvoljena. Teret dokazivanja, da je na navedeni način reklamacija izvršena, je na naručiocu, pa je, postupajući u smislu naloga iz navedene drugostepene odluke, prvostepeni sud cenio iskaze saslušanih svedoka i, na osnovu istih, utvrdio da je, s obzirom na iskaz zakonskog zastupnika tuženog, propuste u izvršenju posla uočio odmah po prijemu publikacija od tužioca, te da mu se odmah i obratio sa predlogom da pokuša nešto da ispravi, ali, kako do toga nije moglo doći, jer je sam tuženi bio

³⁶⁸ Iz presude Privrednog apelacionog suda, Pž. 11220/10 od 26. jula 2011. god.

u ugovorenim rokovima za isporuku, to je morao da prihvati isporuku tako odštampane publikacije, te da je bilo usmenih razgovora oko uočenih nedostataka, ali da je tuženi primio svu robu prema dostavnici, tuženi za vidljive nedostatke na robu znao već pri prijemu iste, te da je sa tužiocem pregovarao o načinu otklanjanja navedenih nedostataka, ali da je zbog ugovorenih rokova istu robu, sa nedostacima, prihvatio, nedostavljajući, po prijemu iste, prigovor na kvalitet izvršenih radova tužioca, čime i nije obezbedio uslove za umanjeње cene, odnosno za naknadu štete prouzrokovanu istim nedostacima. Pri tom je sud imao u vidu i činjenicu da se nije moglo utvrditi, odnosno da tuženi nije pouzdano dokazao da su sudu na uvid dostavljeni primerci publikacije druge isporuke, štampani kod tužioca, jer je i prema iskazima stranaka časopis štampan kod više pravnih lica, a sam tužilac je tvrdio da navedeni primerci, dostavljeni sudu, nisu štampani i povezivani kod njega.

Imajući u vidu navedene utvrđene činjenice, prema stanovištu ovoga suda, pravilno je prvostepeni sud primenio materijalno pravo kada je utvrdio da tuženi nije, blagovremenom reklamacijom kvaliteta izvršene usluge, obezbedio pravo na umanjeње cene i naknadu štete prouzrokovane nekvalitetnim izvršenjem, jer je, već pri prijemu robe od tužioca, sam uočio vidljive nedostatke na robu, a nije ih reklamirao, i to ne samo tada, već ni pošto je roba isporučena krajnjim kupcima u inostranstvu - oktobar i novembar 2005. godine, nego tek isticanjem kompenzacionog prigovora u ovom sporu, odnosno 19.6.2006. godine.³⁶⁹

ROK OSTVARIVANJA PRAVA NARUČIOCA (ČL. 616 ZOO)

Po isteku roka iz čl. 616. St. 1. Zakona o obligacionim odnosima prava naručioca prema posleniku po osnovu otkrivenih nedostataka se gase.

Iz obrazloženja:

"Odredbom čl. 616. st. 1. istog Zakona propisano je da naručilac koji je poslenika na vreme obavestio o nedostacima izvršenog posla ne može svoje pravo ostvarivati sudskim putem po isteku godine dana od učinjenog obaveštenja. Po isteku roka iz čl. 616. st. 1. Zakona o obligacionim odnosima gase se prava naručioca prema posleniku po osnovu otkrivenih nedostataka. U pogledu odštetnog zahteva tužbe odlučno je to da je tuženi izveo radove koje je tužilac primio, da je 27.1.2004. godine obavestio tuženog o nedostacima, te da se po otkrivanju nedostataka nije u zakonom predviđenom jednogodišnjem roku obratio sudu za zaštitu svojih prava. Tužba je podneta dana 16.5.2007. godine, zbog čega je tužiočevo pravo prestalo istekom roka iz čl. 616. st. 1. Zakona o obligacionim odnosima. Tužilac nije tražio otklanjanje nedostataka, već naknadu štete, a za štetu je saznao kada su se pojavili nedostaci, a to je najdocnije do 27.1.2004. godine, kada je obavestio tužioca o nedostacima.³⁷⁰

³⁶⁹ Iz presude Privrednog apelacionog suda, Pž. 4659/2010 od 25. novembra 2010. god.

³⁷⁰ Iz Presude Višeg trgovinskog suda, Pž. 9475/2008 od 9.12.2009. godine

3. UGOVOR O DELU I DRUGI UGOVORI

Istraživanjem ugovora o delu zapaža se da ugovor o delu ima dugu tradiciju, te da je evoluirao od rimskog prava i održao se do danas, kao i da ima zasluženno mesto među imenovanim ugovorima. Tokom evolucije ugovora o delu, iz njega su se izrodili drugi ugovori koji su vremenom postali imenovani i veoma značajni. U ovom delu rada biće obrađeni ugovori koji su nastali iz ugovora o delu, a vremenom su postali imenovani ugovori, koji se razlikuju od ugovora o delu, ali su, ipak, zadržali određene karakteristike svog genusa – kao i ugovori koji nisu nastali iz ugovora o delu, ali imaju određene sličnosti, pa u praksi, u određenim slučajevima, dolazi do polemike oko klasifikacije ugovora.

3.1. Ugovor o građenju

Termin ugovor o građenju, prisutan je u novije vreme, dok u svim kodifikacijama sa kraja XIX i početka XX veka ovaj ugovor ne postoji kao poseban ugovor, već ima tretman ugovora o delu.³⁷¹

Ugovor o građenju je regulisan Zakonom o obligacionim odnosima. Pored Zakon o obligacionim odnosima u izvore prava, kod ugovora o građenju, ubrajaju se još: Zakon o obezbeđivanju plaćanja između korisnika društvenih sredstava ; Zakon o izgradnji objekta ; Posebne uzanse o građenju, to su izvori u domaćem prometu. U međunarodnom prometu, izvori prava kod ugovora o građenju su: Opšti uslovi za nabavku investicione opreme ; Projekat opštih uslova za montažu investicione opreme u inostranstvu.³⁷² Opšta pravila i opšti principi o ugovoru o delu se primenjuju na ugovore o građenju, ukoliko ta pitanja nisu regulisana zakonima i posebnim propisima za ugovor o građenju. Može se zaključiti da su pravila i opšti principi o ugovoru o delu, u ovom slučaju *lex generalis*, a odredbe u zakonima i drugim propisima za ugovor o građenju *lex specialis*.

Ugovor o građenju je ugovor o delu kojim se izvođač radova obavezuje da, prema određenom projektu, sagradi u ugovorenom roku određenu građevinu na određenom zemljištu, odnosno na već postojećem objektu izvrši kakve druge građevinske radove, a naručilac se obavezuje da

³⁷¹ Vasiljević M., Rajčević M., Popović V. (2002). Ugovori u privredi : teorija i praksa-obraci. Banja Luka : Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 247.

³⁷² Kostadinović S., Račić M. (2011). Poslovno pravo : šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Novi Sad : Futura: Petrovaradin, str. 353. – 354.

mu za to isplati određenu naknadu.³⁷³ Najčešće sredstva za izgradnju građevinskog objekta i investicioni program obezbeđuje naručilac radova, ali postoje i takvi građevinski ugovori koji predviđaju da je to obaveza izvođača radova. U našem pravu se ugovor o građenju zaključuje između pravnih lica. Izvođač građevinskih radova je po pravilu specijalizovana organizacija kojoj je obavljanje građevinskih poslova registrovana privredna delatnost. Naručilac radova je pravno lice, ako se radi o izgradnji investicionih objekata. Iz napred navedenog primećuje se sličnost, a istovremeno i razliku ugovora o građenju u odnosu na ugovor o delu. Naime, regulisanje ugovornih odnosa između fizičkih lica, kao naručioca radova i organizacije, po svojoj prirodi je ugovor o delu, a ne ugovor o građenju.³⁷⁴

3.1.1. Bitni elementi

Iz zakonske definicije ugovora o građenju proizilazi da postoje tri bitna elementa ovog ugovora, a to su predmet ugovora, cena građenja i rok izgradnje. U pravnoj teoriji, podeljeno je mišljenje o roku građenja kao bitnom elementu ugovora o građenju. Sa najviše osnova se može prihvatiti stav da rok građenja, po pravilu, nije bitan element ovog ugovora po prirodi posla, izuzev kad je ugovorom određen kao bitan element.³⁷⁵

Predmet ugovora o građenju može biti različit. Izvođač se ugovorom o građenju obavezuje da će izgraditi potpuno novi građevinski objekt ili da će na već postojećem građevinskom objektu izvršiti građevinske radove ili rekonstrukcije. Takođe se može obavezati da će izvesti određene radove na zemljištu na kojem takvi radovi ranije nisu bili izvođeni. Pod građevinom se smatraju razne vrste zgrada, brane, mostovi, tuneli, vodovod, kanalizacija, putevi, železničke pruge, bunari i ostali građevinski objekti čija izrada zahteva veće i složenije radove. Pod radovima na građevinskim objektima podrazumeva se izvođenje građevinskih, montažnih, instalaterskih i završnih radova, kao i ugrađivanje uređaja, postrojenja i opreme na novim i postojećim objektima ili njihovim delovima. Pod pojmom rekonstrukcija, podrazumeva se izvođenje radova kojima se menja namena ili funkcionalnost prostorija odnosno objekta, spoljni izgled objekta, izvođenje radova na objektu koji mogu biti od uticaja

³⁷³ Šogorov S., Arsić Z. (2011). Ugovori trgovinskog prava. Novi Sad : Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost, str. 186.

³⁷⁴ Kapor V., Carić S. (2000). Ugovori robnog prometa : X izdanje. Novi Sad : Centar za privredni consulting, str. 507. – 511.

³⁷⁵ Vasiljević M. (2006). Trgovinsko pravo : deveto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 169.

na stabilnost objekta i sl.³⁷⁶ Cena je, nakon predmeta, drugi bitan element ugovora o građenju. Naručilac posla se obavezuje da izvođaču isplati ugovorenu cenu. Cena se određuje ili po jedinici mere ili u ukupnom iznosu. Zakon ne predviđa ugovaranje cene na taj način da se ona ugovorom ne određuje, nego da će se odrediti prema određenim elementima, na određeni način. To je takozvana određiva cena. Potrebno je ugovorom odrediti objektivne kriterijume za određivanje cene, ne može se izvođaču prepustiti da odredi cenu po subjektivnom nahodjenju. Naime, ako nema elemenata prema kojima je cena određena ili se može odrediti, onda nedostaje jedan bitan element, pa nema ni ugovora. Prema Zakonu, kod ugovora o delu, sud može utvrditi naknadu izvršiocu dela, ako naknada nije određena. Kada je u pitanju ugovor o građenju, to nije moguće.³⁷⁷ Rok za izgradnju građevine je bitan element ugovora o građenju, ako je to izričito navedeno u ugovoru ili iz ugovora proizilazi da strane imaju poseban interes da se građevina završi u ugovorenom roku. Ako je rok bitan element ugovora o građenju, pa izvođač radova ne ispuni obavezu u tom roku, ugovor se raskida po samom zakonu. Naručilac može održati ugovor na snazi, ako po isteku roka, bez odlaganja, obavesti dužnika da zahteva ispunjenje ugovora. Ukoliko izgradnja građevine u određenom roku nije bitan element ugovora, izvođač zadržava pravo da i posle isteka roka ispuni svoju obavezu, a naručilac da zahteva njeno ispunjenje. Naručilac koji želi raskinuti ugovor, mora ostaviti izvođaču primeren naknadni rok za ispunjenje. Ako ni u naknadnom roku izvođač ne ispuni svoju obavezu, ugovor se raskida po samom zakonu.³⁷⁸

3.1.2. Pravna priroda

Ugovor o građenju je formalan, dvostrano obavezan, teretan, komutativan, trajan i imenovan ugovor. Na odnose o odgovornosti za nedostatke građevine, koji nisu regulisani ugovorom o građenju, odnosno ZOO (čl. 630. – 647.), supsidijarno se primenjuju odredbe o ugovoru o delu (čl. 600.-629.)³⁷⁹ U praksi se sreće ugovor o inženjeringu, ugovor o ispitivanju zemljišta, ugovor o građenju po sistemu „ključ u ruke“ i sl. Obaveza izvođača radova, pored građenja, može biti i izrada projekta. Ugovor o građenju se od ovih ugovora razlikuje po svom predmetu. Naime, predmet obaveze izvođača je da sagradi građevinu, odnosno izvede druge

³⁷⁶Jankovec I.(1996). Privredno pravo : treće izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Službeni pregled, str. 350.

³⁷⁷Bukljaš I., Vizner B.(1979). Komentar Zakona o obaveznim (obligacionim) odnosima: 3. knj. Zagreb : Riječka tiskara, str. 1965. – 1966.

³⁷⁸ Babić I. (2005). Privredno pravo. Beograd : Univerzitet Singidunum fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, str. 265.

³⁷⁹ Babić I. (2002). Ugovor o građenju: Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva, Zbornik radova sa Savetovanja pravnika u Budvi. Beograd: Udruženje pravnika Jugoslavije, str. 123.

građevinske radove po određenom projektu. Sve što se ne može uvesti u građenje nije ni predmet ugovora o građenju i ne utiče na njegov oblik.³⁸⁰

3.1.3. Zaključenje ugovora

Pre zaključenja ugovora o izvođenju radova, često se sprovodi postupak javnog nadmetanja pre izbora i radi što boljeg izbora izvođača radova. O javnom nadmetanju je već bilo reči u drugom delu rada, u vezi sa zaključenjem ugovora o delu, tako da nema potrebe u ovom delu obrađivati javno nadmetanje, jer je postupak javnog nadmetanja potpuno isti kod ugovora o građenju kao i kod ugovora o delu. Ugovor o građenju zaključuje se po opštim pravilima za zaključenje ugovora. Kada naručilac i izvođač radova postignu saglasnost o bitnim elementima u pismenoj formi, ugovor je zaključen. Na zaključenje ugovora o građenju primenjuju se i posebna pravila određena imperativnim propisima. Investitor je u obavezi obezbediti potpunu tehničku dokumentaciju za izgradnju objekta. Kako bi se mogli vršiti bilo kakvi građevinski radovi, potrebno je prethodno da naručilac donese odluku o izgradnji objekta, da obezbedi finansijska sredstva i pribavi odobrenje za izgradnju. Uz zahtev za izdavanje odobrenja za izgradnju investitor je u obavezi podneti i idejni projekat, dokaz o pravu svojine, odnosno ugovor o zakupu na građevinskom zemljištu, dokaz da su za izgradnju obezbeđena finansijska sredstva, kao i da su ispunjeni propisani vodoprivredni, saobraćajni, sanitarni i drugi uslovi. Zavisno od važnosti objekta, odnosno građevinskih radova, odobrenje za izgradnju izdaje organ nadležan za građevinarstvo u opštini, gradu, odnosno gradu Beogradu ili ministarstvo nadležno za poslove građevinarstva. Ugovor o građenju mora biti zaključen u pismenoj formi. Svaki aneks ovog ugovora, odnosno izmena kojom se odstupa od projekta građenja, ugovorenih radova, mora se, takođe, ugovoriti u pismenoj formi.³⁸¹

3.1.4. Obaveze izvođača radova

Izvođač radova tokom izvođenja radova ima određene obaveze. Ima obavezu proučavanja tehničke dokumentacije, izvođenja ugovorenih građevinskih radova, pridržavanja ugovorenih rokova, obavezu plaćanja ugovorene kazne ako je ugovorena, obavezu omogućavanja naručiocu radova da vrši nadzor, obavezu osiguranja radova, obavezu zaštite obustavljenih

³⁸⁰ Babić I. (2006). Privredno pravo : drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Univerzitet Singidunum fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, str. 292. – 293.

³⁸¹ Babić I. (2006). Privredno pravo : drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Univerzitet Singidunum fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, str. 293. ; Vasiljević M., Rajčević M., Popović V. (2002). Ugovori u privredi : teorija i praksa-obrasci. Banja Luka : Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 248. – 249.

radova i obavezu obaveštavanja naručioca o važnim okolnostima u vezi gradnje.³⁸² Po pravilu zemljište, odnosno objekat na kome se izvode radovi pripada naručiocu. Naručilac predaje to zemljište ili objekat izvođaču radova posle zaključenja ugovora o građenju. Izvođač je dužan da stupi u posed zemljišta, odnosno objekta. Momenat predaje je veoma značajan, jer se od tog momenta smatra da je formirano gradilište. Izvođač radova je dužan da izvede ugovorene građevinske radove prema projektu, odnosno tehničkoj dokumentaciji, kao i da tehničku dokumentaciju prouči i o svim uočenim nedostacima obavesti naručioca. Prilikom odstupanja tokom izgradnje, od projekta zbog nepredviđenih ali opravdanih razloga, izvođač je dužan obavestiti naručioca i pribaviti od njega saglasnost u pismenoj formi. Nekada je neophodno pribaviti i saglasnost nadležnog državnog organa, odnosno tražiti izmenu građevinske dozvole. Samo ako je reč o hitnim, odnosno radovima koji se moraju izvesti da bi se sprečilo nastupanje štete, izvođač ne mora da ima pisanu saglasnost naručioca. Pored nepredviđenih radova, izvođač je dužan da izvede i višak radova. Ukoliko je višak radova veći od 10% od ugovorenih radova, izvođač ima pravo da zahteva produženje ugovorenog roka građenja. Izvođač je dužan da ugovorene radove izvede u roku. Razlog za produženje roka za izgradnju građevine mogu se smatrati viša sila, neispunjenje obaveza od strane naručioca, izmena projektne dokumentacije i sl. Naručilac ima pravo da vrši nadzor u toku izvođenja radova, a izvođač ima obavezu da mu to omogući. Od momenta kada preuzme zemljište, odnosno oformi gradilište, izvođač je dužan brinuti o gradilištu. Dužan je preduzeti nužne mere zaštite, da organizuje gradilište na način kojim će se obezbediti pristup lokaciji, obezbeđenje nesmetanog saobraćaja i zaštita okoline za sve vreme trajanja građenja. Bitna dužnost koju ima izvođač je vođenje građevinskog dnevnika i građevinske knjige. Na gradilištu izvođač mora imati ugovor o građenju, rešenje o određivanju odgovornog izvođača radova na gradilištu, odnosno šefa gradilišta, zatim tehničku dokumentaciju na osnovu koje se izvode radovi. Dužnost izvođača je i obaveštavanje nadležnog organa uprave o početku izvođenja radova. Po završetku radova, izvođač je dužan izrađeni objekat predati naručiocu, a može imati i obavezu prethodnog pribavljanja upotrebne dozvole.³⁸³

³⁸² Veselinović P. J. (2011). Privredno pravo. Novi Sad : Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, str. 195.

³⁸³ Stefanović Z. (2008). Privredno ugovorno pravo : treće izdanje. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik, str. 209. – 212.

3.1.5. Obaveze naručioca

Naručilac je u obavezi nabaviti projektno- tehničku dokumentaciju, kao i dozvolu za izgradnju. Obaveza naručioca da uvede izvođača u posao predstavlja ispunjenje onih obaveza naručioca, bez čijeg prethodnog ispunjenja započinjanje radova nije faktički moguće ili nije pravno dopušteno. Uvođenje izvođača u posao obuhvata naročito predaju gradilišta, predaju izvođaču tehničke dokumentacije i odobrenja za izgradnju, kao i obezbeđenje sredstava za izgradnju objekta i sredstava za plaćanje obaveza po zaključenom ugovoru. O uvođenju izvođača u posao sačinjava se zapisnik i to se konstatuje u građevinskom dnevniku. Narčilac mora izvođača radova uvesti u posao u ugovorenom roku, ukoliko to ne učini, izvođač će mu ostaviti naknadni rok. Neispunjenje obaveze od strane naručioca ni u naknadnom roku, povlači pravo izvođača radova da raskine ugovor. Uvođenje izvođača u posao je značajno s obzirom na računanje rokova za početak radova i za izvođenje radova. Narčilac ima obavezu plaćanja cene. Vreme i način plaćanja utvrđuje se ugovorom. Ukoliko se cena plaća sukcesivno, plaćanje se vrši na osnovu situacija. Posebnim uzansama o građenju predviđeno je da situacije mogu biti privremene i okončane situacije i one ispoljavaju na osnovu izvedenih količina ugovorenih radova i ugovorenih cena. Privremena situacija se ispoljava za period od mesec dana, a okončana situacija se ispoljava po izvršenoj primopredaji objekta. Narčilac može osporiti privremenu situaciju, ali je nesporni deo dužan da plati u roku od sedam dana od dana prijema privremene situacije, odnosno petnaest dana od dana prijema okončane situacije. Narčilac radova ima pravo da zadrži srazmerni deo cene za otklanjanje nedostataka utvrđenih prilikom primopredaje radova. Zadržani iznos, odnosno njegov neutrošeni deo naručilac isplaćuje izvođaču u roku od osam dana od dana primopredaje , odnosno odmah po otklanjanju nedostataka. Obaveza naručioca može biti i plaćanje avansa. U slučaju da je avans ugovoren, a nije predviđen rok isplate, naručilac avans plaća pre početka izvođenja ugovorenih radova.³⁸⁴

3.1.6. Predaja izgrađenog objekta naručiocu

Po završetku građevinskih radova, a pre primopredaje između ugovornih strana, vrši se prvo tehnički pregled od strane organa uprave, odnosno građevinske inspekcije. Tehničkim pregledom objekta utvrđuje se njihova podobnost za upotrebu prema predviđenoj nameni. U

³⁸⁴ Šogorov S., Arsić Z. (2011). Ugovori trgovinskog prava. Novi Sad : Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost, str. 190. – 193.

slučaju konstantovanih manjih nedostataka, izvođaču može biti naloženo da ih otkloni u ostavljenom primerenom roku, a u slučaju većih nedostataka koji utiču na bezbednost, može biti naloženo i rušenje izgrađenog objekta i njegovo uklanjanje. Nakon otklanjanja nedostataka ili u slučaju da nedostaci nisu utvrđeni, izdaje se odobrenje za upotrebu objekta. Tek nakon dobijanja upotrebne dozvole, može se pristupiti primopredaji objekta. Primopredaja izgrađenog objekta odvija se između ugovornih strana iz ugovora o građenju i to sastavljanjem zapisnika o primopredaji, koji potpisuju obe ugovorne strane. Zapisnikom o primopredaji utvrđuje se posebno : da li su radovi izvedeni po ugovoru, propisima i pravilima struke ; da li kvalitet izvedenih radova odgovara ugovorenom kvalitetu. Nakon izvršene primopredaje sprovodi se konačni obračun cene radova, s tim što se on mora završiti u roku od 60 dana od primopredaje. Konačni obračun vrši se zapisnički od strane obeju ugovornih strana. Konačnim obračunom obuhvataju se svi radovi izvedeni na osnovu ugovora, uključujući i nepredviđene i naknadne radove koje je izvođač bio dužan ili ovlašćen da izvede, bez obzira da li su radovi bili obuhvaćeni privremenim situacijama.³⁸⁵

3.1.7. Odgovornost izvođača radova za štetu

Izvođač na osnovu ugovora naručiocu odgovara za vidljive i skrivene nedostatke radova. Izvođač radova garantuje da su izvedeni radovi u vreme primopredaje u skladu s ugovorom, propisima i pravilima struke i da nemaju mana koje onemogućavaju ili smanjuju njihovu upotrebnu vrednost ili njihovu prikladnost za redovnu upotrebu, odnosno upotrebu određenu ugovorom. Naručilac je dužan pregledati izvedene radove čim je to po redovnom toku stvari moguće i o uočenim nedostacima, bez odlaganja obavestiti izvođača. Kao i kod ugovora o delu, ukoliko naručilac na poziv izvođača da pregleda i primi delo, tu svoju obavezu ne izvrši, ipak se smatra da su radovi primljeni. Posle pregleda i primanja izvedenih radova izvođač više ne odgovara za vidljive nedostatke, odnosno one nedostatke koji su se mogli opaziti običnim pregledom, izuzev ako je znao za njih, a nije ih pokazao naručiocu. Izvođač radova odgovara za skrivene nedostatke, bez obzira da li mu je to bilo poznato. Naručilac se može pozvati na skrivene nedostatke pod uslovom da o njima obavesti izvođača što pre, a najduže u roku od mesec dana od njihovog otkrivanja. Istekom dve godine od primopredaje radova, naručilac se više ne može pozvati na skrivene nedostatke. Napred navedene odredbe u potpunosti iste kao i kada je u pitanju ugovor o delu. Naručilac koji je uredno obavestio

³⁸⁵ Vasiljević M., Rajčević M., Popović V. (2002). Ugovori u privredi : teorija i praksa-obrasci. Banja Luka : Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 262. -263.

izvođača da izvedeni radovi imaju nedostataka, može da od njega zahteva da nedostatke ukloni i za to mu odredi primeren rok. On ima pravo na naknadu štete koju zbog toga trpi. Ukoliko izvršeni objekat ima takve nedostatke, da ga čine neupotrebljivim ili kada su radovi obavljeni suprotno izričitim uslovima ugovora, naručilac može, ne tražeći prethodno otklanjanje nedostataka, da raskine ugovor i zahteva naknadu štete. Prava naručioca prema izvođaču zbog nedostatka građevine prelaze i na sve docnije sticaoce građevine ili njenog dela. Docnijim sticaocima, međutim, ne teče novi rok za obaveštavanje i tužbu, već im se uračunava rok prethodnika. Izvođač odgovara za nedostatke u izgradi građevine koji se tiču njene solidnosti, ako bi se ti nedostaci pokazali za vreme od deset godina od primopredaje radova. Nesolidnost označava takav nedostatak u konstrukciji ili izgradnji objekta, zbog koga objekat nema svojstva sigurnosti, izdržljivosti i trajnosti. Izvođač radova odgovara za nedostatke zemljišta (na kome je podignuta građevina) koji bi se pokazali za vreme od deset godina od primopredaje objekta. On ne odgovara za nedostatke zemljišta, ako je specijalizovana organizacija dala stručno mišljenje da je zemljište podobno za građenje, a u toku građenja se nisu pojavile okolnosti koje dovode u sumnju osnovanost stručnog mišljenja. Za solidnost građevine odgovara i projektant, ako je nesolidnost građevine posledica nedostatka u projektu. Naručilac ili drugi sticalac dužan je o nedostacima objekta obavestiti izvođača i projektanta u roku od šest meseci od dana kad je nedostatak ustanovio, inače gubi pravo da se pozove na njega. Obaveštenje se može učiniti samo u okviru objektivnog roka od deset godina. Naručilac, odnosno sticalac objekta koji je uredno obavestio izvođača radova da objekat ima nedostatke koji utiču na solidnost građevine, može zahtevati od izvođača da nedostatke objekta ukloni i za to mu odrediti primeren rok. Ukoliko izvođač ne ukloni nedostatke u roku koji mu je naručilac odredio, naručilac može otkloniti nedostatke na račun izvođača, ali je pri tome dužan postupati kao dobar privrednik. Naručilac, odnosno sticalac može raskinuti ugovor i zahtevati naknadu štete, ne tražeći prethodno otklanjanje nedostataka kad objekat ima takav nedostatak koji ga čini neupotrebljivim ili je obavljen suprotno građevinskoj dozvoli. Naručilac i izvođač radova na nepokretnosti solidarno odgovaraju trećem licu za štetu koja mu nastane u vezi sa izvođenjem tih radova. Treće lice nije strana u ugovoru, te je ova vrsta odgovornosti vanugovorna. Naručilac i izvođač odgovaraju solidarno za navedenu štetu do primopredaje radova. Izvođač koji je prekinuo radove i ostavio nedovršene objekte odgovara, zajedno sa naručiocem, za štetu koja je zbog toga nastala trećim licima.³⁸⁶

³⁸⁶ Babić I. (2006). Privredno pravo : drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Univerzitet Singidunum

3.1.8. Razlikovanje ugovora o delu i ugovora o građenju

Zakon o obligacionim odnosima tretira ugovor o građenju kao posebni, imenovani ugovor, međutim, ipak ga on pravno određuje kao ugovor o delu. Kao što se primećuje u prethodnom izlaganju o ugovoru o građenju, Zakon o obligacionim odnosima proteže i primenu pravila ugovora o delu o odgovornosti za nedostatke građevine na ugovor o građenju. Dakle, kao razlika između ova dva ugovora u suštini, navodi se samo kvantitet radova. Građevinski radovi većeg obima su predmet ugovora o građenju, dok zanatski poslovi, manjeg obima, mogu biti predmet ugovora o delu.

3.2. Ugovor o prodaji

Ugovor o prodaji se zaključuje saglasnošću volja kupca i prodavca. Ugovorom o prodaji prodavac se obavezuje da stvar preda kupcu, kao i pravo svojine na toj stvari, dok se kupac obavezuje da plati cenu u novcu i preuzme stvar. To mogu biti pokretne i nepokretne stvari. Takođe ovim ugovorom prodavac, nekog drugog prava, obavezuje se da kupcu pribavi prodato pravo, a kad vršenje tog prava zahteva državinu stvari, da mu i preda stvar.³⁸⁷ Definicija pojma ugovora o prodaji je u skladu sa odredbama Zakonom o obligacionim odnosima koji predstavlja zajednički izvor prava za ovaj ugovor, bez obzira na to da li su subjekti ugovora pravna ili fizička lica. Kada je u pitanju ugovor o prodaji u privredi, tu se pojavljuju kao subjekti organizacije koje obavljaju privrednu delatnost, kao imaooci radnji i drugi pojedinci koji u vidu registrovanog zanimanja obavljaju neku delatnost. Ugovor o prodaji je neformalan, konsensualan- kada su u pitanju pokretne stvari može se zaključiti usmeno. Ugovor o prodaji nepokretnih stvari mora biti zaključen u pismenoj formi.³⁸⁸ Posebne vrste ugovora o prodaji, koje reguliše Zakon o obligacionim odnosima su : prodaja sa pravom preče kupovine; kupovina na probu; prodaja po uzorku ili modelu; prodaja sa specifikacijom; prodaja sa zadržavanjem prava svojine; prodaja sa obročnim otplatama cene.

Kuriozitet ugovora o prodaji nekretnina je taj, što je Zakonom određeno da prodavac plaća porez pri kupoprodaji nekretnine, a u praksi je drugačiji slučaj. U praksi porez plaća kupac, pa je tako država donela pravilnik po kojem se oslobađa kupac prvog stana, odnosno

fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, str. 298. – 300.

³⁸⁷ Član 454. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 106.

³⁸⁸ Član 455. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 106.

nepokretnosti, plaćanja poreza. Prilikom podnošenja zahteva poreskoj upravi radi određivanja visine poreza na nepokretnosti, zahtev se popunjava na prodavca.

3.2.1. Bitni elementi ugovora o prodaji

Ugovor o građanskoj prodaji, kao i ugovor o prodaji u privredi, mora da sadrži određenje stvari koju prodavac prodaje kupcu. To je bitan element ugovora o prodaji po prirodi posla. Ugovor o prodaji sadrži i određenje cene koju je kupac dužan da plati prodavcu. U slučaju kada cena nije određena ili se na osnovu elemenata ugovora ne može odrediti, ugovor o prodaji u privredi, za razliku od građanske prodaje, ipak je punovažan. Pored bitnih elemenata po prirodi posla, ugovor u privredi redovno sadrži i označenje nekih drugih elemenata koji mogu da budu bitni elementi na osnovu volje stranaka. Ipak, izostajanje ovih elemenata u ugovoru može biti dopunjeno dispozitivnim zakonskim normama, uzansama ili običajima. Kao redovni sporedni elementi ugovora o prodaji u privredi, od kojih neki može biti i bitan ako to bar jedna od ugovornih strana zahteva, pojavljuje se : rok, mesto i način predaje ; rok, mesto i način plaćanja ; prevoz robe, rok otpreme, sredstvo prevoza, obaveštenje o otpremi; troškovi ; osiguranje u prevozu ; prelaz rizika ; utvrđivanje kvaliteta i kvantiteta ; ambalaža ; porezi, takse i drugi troškovi ; pribavljanje dokumenata ; garancija prodavca ; posledice neizvršenja ugovora i specijalne sankcije ; mogućnost raskida ugovora i njegove posledice ; viša sila i drugi osnovi oslobođenja od odgovornosti ; mogućnosti eventualne revizije ugovora; nadležnost suda ili arbitraže.³⁸⁹

3.2.2. Dejstvo ugovora o prodaji

Ugovorom o prodaji se zasniva obligacioni odnos između prodavca i kupca, u kome obe ugovorne strane imaju međusobna prava i obaveze. Glavne obaveze prodavca jesu : da preda stvar i da garantuje za njena materijalna i pravna svojstva. Kupac je dužan da isplati cenu i da preuzme stvar. Naspram obaveza jedne strane, postoje odgovarajuća prava druge strane ugovornice. Međutim, prodavac i kupac imaju i neke druge obaveze, kao što su : obaveza čuvanja stvari za račun druge ugovorne strane i obaveza naknade štete u slučaju raskida ugovora.³⁹⁰

³⁸⁹ Vasiljević M.(2008). Trgovinsko pravo : deseto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 71. – 72.

³⁹⁰ Mijačić M.(1990). Obligacioni ugovori : drugo dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija, str. 14. – 15.

3.2.3. Obaveze prodavca

Osnovna obaveza prodavca je da preda stvar u cilju prenosa svojine. U smislu opštih uzansi kao isporuku u slučaju ugovora o prodaji u privredi, treba smatrati sve one radnje koje je prodavac dužan obaviti prema ugovoru i prirodi posla, da bi kupac mogao da primi robu koja se isporučuje. Pod pojmom isporuke podrazumeva se u prvom redu uručenje robe kupcu ili stavljanje robe kupcu na raspolaganje na određenom mestu. Isporuka predstavlja materijalnu radnju, odnosno skup radnji prodavca, koju je on dužan da izvrši i kojima on stvarno omogućava kupcu da dođe u posed, odnosno državinu robe. Kod isporuke se najčešće postavljaju tri osnovna pitanja, pitanje mesta, pitanje načina i pitanje roka isporuke. Pod mestom isporuke podrazumeva se ono mesto gde roba, koja je predmet ugovora, treba da se preda kupcu. Kada je u pitanju ugovor o prodaji u privredi mesto, postavlja se pitanje isporuke. Odnosno, da li se smatra da je isporuke izvršena predajom robe vozaču ili špediteru? Ukoliko nije ugovorom određeno mesto isporuke, smatra se da je mesto isporuke sedište kupca. U praksi je redak slučaj da mesto isporuke nije određeno ugovorom. Bitno je naglasiti da troškove isporuke snosi prodavac sve do momenta predaje robe, posle predaje robe troškovi prelaze na kupca. Način isporuke robe obuhvata one radnje prodavca koje su neposredno u vezi sa stavljanjem na raspolaganje, odnosno uručenje robe kupcu, prodavčeve radnje koje su potrebne i koje omogućavaju da kupac dođe u posed, tj. državinu robe. Za slučaj da nema odredaba u ugovoru ili eventualno posebnih uzansi ili specijalnih propisa, ukoliko nešto ne bi nužno proizilazilo iz prirode i okolnosti određenog slučaja, dolaze u obzir rešenja koja postavljaju opšte uzanse, koje rešavaju najvažnija pitanja u pogledu načina isporuke. Pri određivanju roka isporuke moguće su dve situacije: prva- da stranke same odrede rok isporuke, druga- da stranke uopšte ne odrede rok isporuke u kom slučaju trgovinske uzanse ili eventualno zakonski propisi predviđaju kada se isporuka ima izvršiti. Kada stranke same određuju rok isporuke, one to mogu učiniti ili fiksiranjem isporuke za jedan određeni datum ili da se ostavi izvesno vreme, period od više dana, da se unutar njega izvrši isporuka. Ukoliko rok nije određen ugovorom, prema opštim uzansama, smatra se da su stranke ugovorile promptnu isporuku, što znači da se isporuka ima izvršiti u roku od osam dana od dana zaključenja ugovora. Zakon o obligacionim odnosima predviđa da, u slučaju kada datum predaje stvari kupcu nije određen, prodavac je dužan izvršiti predaju u razumnom roku posle zaključenja ugovora, s obzirom na prirodu stvari i ostale okolnosti.³⁹¹ Ugovor o prodaji je dvostrano obavezan i sa naknadom, odnosno teretan. Stoga prodavac odgovara za

³⁹¹ Grujić A. (2007). Poslovno pravo. Novi Sad : Cekombooks, str. 160. -162.

materijalne nedostatke i pravne nedostatke robe. Prodavac odgovara za materijalne nedostatke robe koje je ona imala u času predaje kupcu. Prodavac odgovara za one materijalne nedostatke koji se pojave posle prelaza rizika na kupca, ako su posledica uzroka koji je postojao pre toga, bez obzira da li mu je nedostatak bio poznat. Materijalni nedostatak postoji : ako roba nema potrebna svojstva za njenu redovnu upotrebu ili za promet ; ako roba nema potrebna svojstva za naročitu upotrebu za koju je kupac nabavlja, a koja je bila poznata prodavcu ili mu je morala biti poznata ; ako roba nema svojstva i odlike koje su izričito ili prećutno ugovorene, odnosno propisane; kada je prodavac predao robu koja nije saobrazna uzorku ili modelu, osim ako su uzorak ili model pokazani samo radi obaveštavanja. Ukoliko roba nema potrebna svojstva za njenu redovnu upotrebu ili za promet ili ako roba nema svojstva i odlike koje su izričito ili prećutno ugovorene, odnosno propisane, prodavac ne odgovara za nedostatke robe ako su , u času zaključenja ugovora , oni bili poznati kupcu ili mu nisu mogli ostati nepoznati. Tada se pretpostavlja da je kupac pristao da kupi robu sa tim nedostacima. Međutim, ako je prodavac izjavio da roba nema nikakve nedostatke ili da roba ima određena svojstva ili odlike, prodavac odgovara i za nedostatke koje je kupac mogao lako opaziti. Odgovornost prodavca za materijalne nedostatke robe je isključena i kada je ona prodana na javnoj prodaji. Kupac je dužan da primljenu stvar na uobičajen način pregleda ili je da na pregled, čim je to prema redovnom toku stvari moguće. O vidljivim nedostacima kupac je dužan obavestiti prodavca bez odlaganja. Ako kupac ne obavesti prodavca o vidljivim nedostacima bez odlaganja, gubi pravo koje mu po tom osnovu pripada. Prodavac odgovara i za skrivene nedostatke na stvari do isteka šest meseci od predaje robe, izuzev kada je ugovorom određen duži rok, ako je kupac o tom nedostatku obavestio prodavca bez odlaganja. Ako je kupac neblagovremeno podneo prigovor zbog skrivenih nedostataka robe, gubi pravo prema prodavcu. Garancija za ispravno funkcionisanje stvari je vrsta odgovornosti prodavca za materijalne nedostatke određene vrste stvari, na osnovu garantnog lista predatog kupcu. Kupac može, ako roba ne funkcioniše ispravno u predviđenom vremenu, zahtevati od prodavca ili od proizvođača ili od uvoznika, odnosno zastupnika strane firme, da robu opravi u razumnom roku ili ako to ne učini da mu, umesto nje, preda robu koja ispravno funkcioniše. Prodavac je dužan kupcu preneti pravo svojine ili prodato pravo tako da mu obezbedi mirno uživanje stvari, odnosno prava. Stoga on odgovara ako na prodatoj stvari, odnosno pravu postoji neko pravo trećeg koje isključuje, umanjuje ili ograničava kupčevo pravo, a u čijem postojanju kupac nije obavešten, niti je pristao da uzme robu opterećenu tim pravom. Ako je prodavac prodao kupcu neko pravo, dužan je garantovati do ono postoji i da nema pravnih smetnji za njegovo ostvarenje. Ukoliko treće lice polaže neko pravo na robu, kupac je dužan o

tome obavestiti prodavca i pozvati ga da u razumnom roku oslobodi robu od prava ili pretenzije trećeg. Takva dužnost kupca ne postoji kada je prodavcu već poznato da treće lice polaže pravo na robu.³⁹²

3.2.4. Obaveze kupca

Osnovne obaveze kupca su isplata cene i preuzimanje stvari. Obaveza kupca da isplati cenu odgovara pravu prodavca na traži naplatu cene. Ove obaveze treba obavljati istovremeno. Istovremenošću ispunjenja, kada god je to moguće, postiže se najveća pravna i ekonomska efikasnost ugovora. Kupac nema pravo prodavcu nuditi umesto cene nešto drugo, neku stvar ili neku radnju. Međutim, prema opštim pravilima, s pristankom prodavca moguće je za izmirenje cene dati nešto drugo. Isplata cene spada u obavezu ispunjenja. Kupac je dužan da plati cenu na vreme. Vreme isplate cene određuje se ugovorom. Ukoliko vreme isplate nije ugovoreno, plaćanje se vrši u času predaje stvari. U slučaju sukcesivnih isporuka predmeta, kupac je dužan plaćati cenu za svaku isporuku u času njenog preuzimanja. Mesto plaćanja cene određuje se ugovorom, saglasnošću volja ugovarača. Način plaćanja svodi se na princip monetarnog nominalizma i dinara kao zakonskog sredstva plaćanja. Svaka monetarna klauzula protivna javnom poretku biće bez pravnog dejstva. Neisplaćivanje cene na vreme, dovodi do dužničke docnje, kao i do posledica vezanih za povredu ugovora i posledice neispunjenja ugovora. Preuzimanje stvari obuhvata sve potrebne faktičke i pravne radnje koje rezultiraju prelazak državine stvari na kupca. Preuzimanje stvari obuhvata sve prethodne aktivnosti i pregled stvari i ambalaže, brojanje, klasiranje, prijem robe i transportnih dokumenata, kao i odnošenje stvari. Ukoliko kupac, bez opravdanih razloga, odbije preuzimanje stvari čija mu je predaja ponuđena na ugovoren ili uobičajen način, kupac pada u poverilačku docnju.³⁹³

3.2.5. Obaveza čuvanja stvari za račun sa ugovaračem

Jedna od važnih akcesornih obaveza prodavca i kupca je obaveza čuvanja stvari za račun druge strane. Ova obaveza postoji na strani prodavca u slučaju docnje kupca sa preuzimanjem stvari, odnosno prijem isporuke, a na strani kupca u slučaju odbijanja prijema robe zbog nedostataka u kvalitetu ili kvantitetu ili u slučaju da mu je poslata stvar koju nije naručio,

³⁹² Babić I. (2006). Privredno pravo : drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Univerzitet Singidunum fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, str. 262. – 264.

³⁹³ Morait B. (2007). Obligaciono pravo : knjiga prva: drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Banja Luka : Pravni fakultet Univerziteta, str. 309. – 311.

odnosno roba. Ova obaveza, koja ima za cilj očuvanje interesa druge strane, kada ona sama nije u stanju da preduzima potrebne radnje, proizilazi iz načela savesnosti i poštenja. Navedenu obavezu čuvanja treba razlikovati od obaveze prodavca da čuva stvar pre njene predaje kupcu, koju poznaje naš Zakon o obligacionim odnosima. Ovde se radi o obavezi čuvanja posle vremena određenog za predaju stvari, odnosno za isporuku robe, gde se može desiti da roba, koju je poslao prodavac, ne odgovara kvalitetu ili kvantitetu ili je to roba druge vrste i kupac ne želi da primi takvu robu. S druge strane, kupac može da bez opravdanog razloga zadocni u preuzimanju robe. U svim tim slučajevima druga ugovorna strana biće oslobođena rizika od slučajne propasti i oštećenja stvari, ukoliko je da u skladište na čuvanje, na trošak i rizik druge strane. Zakon o obligacionim odnosima propisuje obavezu prodavca u slučaju kada je zbog docnje kupca rizik prešao na kupca pre predaje stvari, da čuva stvar sa pažnjom dobrog privrednika i da u tom cilju preduzme potrebne mere. Isto važi i za kupca koji isporučenu mu stvar hoće da vrati prodavcu ili što je raskinuo ugovor ili što je zahtevao drugu stvar umesto nje. U oba slučaja saugovarač, koji je preduzeo mere za očuvanje stvari, ima pravo na naknadu troškova potrebnih za očuvanje stvari. Kupac koji neće da primi stvar koja mu je stavljena na raspolaganje u mestu opredeljenja niti ima tamo nekog ko bi za njega preuzeo, a pod uslovom da je to moguće iz isplatne cene i bez većih nezgoda ili prethodnih troškova, Zakon takođe predviđa mogućnost deponovanja i prodaje stvari.³⁹⁴

3.2.6. Naknada štete

Kada dužnik, odnosno kupac ili prodavac ne ispuni svoju obavezu ili je ispuni neuredno, dužan je da naknadi poveriocu štetu koja mu je time naneta, izuzev ako je do neispunjenja ili neurednog ispunjenja došlo iz uzroka za koji nije odgovoran. Cilj naknade štete zbog neispunjenja ili neurednog ispunjenja nije u tome da uspostavi stanje koje bi postojalo da ugovor nije zaključen, nego u tome da stavi poverioca u isti imovinski položaj u kome bi se nalazio da je ugovor ispunjen ili da je uredno ispunjen. Apstraktna šteta zasniva se na razlici između ugovorene i tržišne cene pogođene robe. Reč je o pretpostavljenoj šteti koja se bazira na ideji preprodaje, kao i na ideji kupovine, odnosno preprodaje radi pokrića. Kupac na apstraktnu štetu ima pravo, ako je tekuća cena veća od ugovorene, a prodavac ako je tekuća cena manja od ugovorene. Vremenski momenat utvrđivanja razlike u ceni je momenat raskida ugovora. Kao mesto utvrđivanja takve cene uzima se mesto gde je isporuka trebalo da bude izvršena, odnosno mesto u kome je posao obavljen. Realizacija kupovine ili prodaje radi

³⁹⁴ Grujić A. (2007). Poslovno pravo. Novi Sad : Cekombooks, str. 174.

pokrića zahteva ispunjenje određenih uslova. Poverilac mora da raskine ugovor na način predviđen za raskid ugovora, jer sve dok ne raskine ugovor dužnik zadržava pravo da ispuni ugovor. Potrebno je da su stvari određene po rodu. Potrebno je da prodaja ili kupovina radi pokrića budu izvršene u razumnom roku posle raskida ugovora. Kupovina ili prodaja radi pokrića mora biti izvršena na razuman način. Potrebno je da poverilac o nameravanoj kupovini, odnosno prodaji radi pokrića obavesti dužnika. Međutim, propuštanje izvršenja ove obaveze nema uticaja na pravo naknade konkretne štete, već može samo voditi obavezi naknade štete prouzrokovane takvim propuštanjem obaveštenja. Konkretna šteta obračunava se prema razlici u ceni po kojoj je roba prodana, odnosno kupljena u odnosu na ugovorenu cenu, uključujući i troškove prodaje, odnosno kupovine i druge troškove koje je poverilac razumno učinio. U slučaju neurednog izvršenja, kad ugovor nije raskinut, poverilac može ostvariti samo tzv. ostalu štetu. Izuzetno, pri naknadi štete zbog docnje sa isplatom cene primenjuje se princip paušalnog obračuna putem zateznih kamata. Pored docnje, Opšte uzanse navode i neke posebne slučajeve odgovornosti za štetu : naknada zbog propuštanja potrebnih radnji za očuvanje prava saugovarača, odgovornost zbog propuštanja obaveštenja, naknada zbog neuredne otpreme robe, naknada zbog neispunjenja obaveze osiguranja, naknada zbog neuredne otpreme robe, naknada zbog neispunjenja obaveze osiguranja, naknada zbog nemogućnosti osiguranja usled propuštanja obaveštenja o otpremi robe. Naknada ostale štete obuhvata stvarnu štetu i izmaklu dobit. Poverilac ima pravo na naknadu dokazane stvarne štete i izmakle dobiti, koje je u vreme zaključenja ugovora morao predvideti kao moguću posledicu povrede ugovora, imajući u vidu činjenice koje su mu tada bile poznate ili morale biti poznate. Obaveza naknade štete smatra se dospelom od trenutka nastanka štete, a visina naknade određuje se prema cenama u vreme donošenja sudske odluke, izuzev ako je zakonom određeno nešto drugo. Dužnik iz ugovora o prodaji odgovara za svaku štetu koja nastaje iz uzroka za koji je on odgovoran. Prema tome dužnik odgovara i za štetu koja nastane zbog zadocnjenja i kad mu je poverilac ostavio naknadni rok za ispunjenje. Dužnik odgovara za delimičnu ili potpunu nemogućnost ispunjenja, iako tu nemogućnost nije skrivio, ako je nastupila posle njegovog dolaska u docnju za koju odgovara. Posle pada u docnju, dužnik odgovara za štetu koju je prouzrokovao okolnostima za koje bi, prema opštim pravilima o odgovornosti, da nije u docnji, mogao da se oslobodi od odgovornosti. Dužnik se može osloboditi od odgovornosti za štetu koju je prouzrokovao poveriocu, ako dokaže da bi stvar, koja je predmet njegove obaveze, slučajno propala i da je svoju obavezu na vreme ispunio.³⁹⁵

³⁹⁵Vasiljević M. (2006). Trgovinsko pravo : deveto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Pravni fakultet

3.2.7. Razlikovanje ugovora o delu i ugovora o prodaji

Između ugovora o delu i ugovora o prodaji postoji sličnost, međutim postoji i značajna razlika u pravima i obavezama ugovornih strana. U teoriji se iznose različiti stavovi. Jedan od stavova pravnih teoretičara je da je za ugovor o delu karakteristično to što je predmet ugovora individualno određena stvar koju izvođač izrađuje prema zahtevima naručioca i za njegove potrebe.³⁹⁶ U teoriji se postavlja pitanje oko kvalifikacije ugovora, ako se poslenik obaveže da naručenu pokretnu stvar izradi od svog materijala, mogući su različiti odgovori. Jedna grupa teoretičara smatra da je to ugovor o delu, dok druga grupa smatra da je to mešoviti ugovor, sastavljen od elemenata kupoprodaje i ugovora o delu, a treća grupa teoretičara smatra da je to ugovor o prodaji. Odgovor na postavljeno pitanje zavisi od činjenice da li je materijal za izradu stvari dao naručilac ili poslenik i da li su strane iz ugovora pretežno imale u vidu poslenikov rad ili sam materijal. Ukoliko se poslenik obavezao da naručenu stvar potpuno ili pretežno izradi od svog materijala, a strane iz ugovora su pre svega, imale u vidu taj materijal, onda se dovodi u sumnju da se radi o ugovoru o prodaji, a ne ugovor o delu. Međutim, kada se naručilac obavezao dati materijal, onda je po pravilu reč o ugovoru o delu. Ipak, treba voditi računa o nameri stranaka da li su pretežno imale u vidu poslenikov rad ili materijal od koga treba izraditi naručenu stvar. Kada su ugovornici imali u vidu pretežno ili isključivo poslenikov rad, bez obzira da li je on dao materijal, smatra se da je u pitanju ugovor o delu, a ne ugovor o prodaji. Dakle, za razgraničenje ugovora o delu od ugovora o prodaji, bitna je namera ugovornih strana i činjenica ko je dao materijal. Ukoliko ugovorne strane imaju u vidu poslenikov rad, onda je u pitanju ugovor o delu. U slučaju da se ne može ustanoviti namera ugovornih strana, a poslenik se obavezao da izradi određenu stvar od svog materijala, u sumnju će se uzeti da je u pitanju ugovor o prodaji, odnosno smatraće se da je u pitanju ugovor o delu ako se naručilac obavezao dati ceo ili bitan deo materijala potrebnog za izradu stvari.³⁹⁷ Kada je reč o prodaji investicione opreme i kada je reč o opremi koja predstavlja „kompleks stvari povezanih zajedničkom namenom za vršenje određenog tehnološkog procesa“, a naročito ako je reč o prodaji pojedinih mašina koje svaka nezavisno od ruge može sama da funkcioniše, u tom slučaju je o ugovoru o prodaji, bez obzira što je taj ugovor specifičan i što ima izvesne osobine koje ga odvajaju od ugovora o prodaji generične

Univerziteta u Beogradu, str. 74. – 77.

³⁹⁶Bukljaš I., Vizner B.(1979). Komentar Zakona o obaveznim (obligacionim) odnosima: 3. knj. Zagreb : Riječka tiskara, str. 1895.

³⁹⁷Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 298. – 299.

ili neke druge robe. Određeni autori smatraju da na ovu klasifikaciju ne bi trebalo da utiče ni činjenica da je reč o tehnološki složenoj ili relativno jednostavnoj opremi. Međutim, ovde nemamo baš jasnu situaciju. S obzirom da se oprema, koja je predmet ugovora, ne proizvodi za tržište, već se proizvodi za određenog kupca, prema specifikacijama koje je dao kupac ili neko treće lice, od materijala koji je obezbedio kupac ili su ga zajednički obezbedile ugovorne strane. Ako se ostavi po strani tehnologija, koja je često sastavni deo ovih ugovora, primećuje se da su ovde prisutni elementi ugovora o delu koji su pomešani sa elementima ugovora o prodaji, te daju određene karakteristike kojih nema kod drugih ugovora koji se zaključuju u međunarodnom prometu. Među pravnim teoretičarima ima onih koji smatraju da je ugovor o prodaji investicione opreme ugovor posebne vrste, odnosno specifičan ugovor. Ovaj ugovor ima karakteristike ugovora o prodaji i ugovora o delu, kao i druge karakteristike koje se ne mogu svrstati u ova dva imenovana ugovora, a koje su značajne za izvršenje ugovora o prodaji investicione opreme.³⁹⁸

3.3. Ugovor o radu

Ugovor o radu regulisan je Zakonom o radu.³⁹⁹ Ugovorom o radu se zasniva radni odnos. Smatra se da je ugovor zaključen kada ga potpišu zaposleni i poslodavac. Ovaj ugovor može da se zaključi na neodređeno i na određeno vreme. Ugovor o radu je dvostran pravni akt kojim se uređuju prava i obaveze zaposlenog i poslodavca. Ugovor o radu je formalan ugovor, zaključuje u pismenom obliku. Ugovorom o radu se ne mogu propisati manja prava i nepovoljniji uslovi rada od prava i uslova utvrđenih zakonom, kolektivnim ugovorom ili pravilnikom o radu.⁴⁰⁰ Pošto se radni odnos može zasnovati na neodređeno i određeno vreme, bitno je da je ugovorom o radu vreme na koje se zasniva radni odnos. Ukoliko nije određeno vreme, odnosno da li je radni odnos zasnovan na određeno ili neodređeno vreme, smatra se da je zaposleni stupanjem na rad zasnovao radni odnos na neodređeno vreme.⁴⁰¹

³⁹⁸ Carić S., Šogorov S., Vilus J., Đurđev D. (2000). Međunarodno privredno pravo: VI izdanje. Novi Sad : Centar za privredni consulting, str. 200.

³⁹⁹ Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

⁴⁰⁰ Kulić Ž. (2008). Radno pravo. Novi Sad : Privredna akademija, str. 134. – 135.

⁴⁰¹ Član 31. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

3.3.1. Sadržina ugovora o radu

Sadržina kao i prava i obaveze iz radnog odnosa, koje svaki ugovor o radu mora da sadrži, određena je Zakonom o radu. Međutim, poslodavac i zaposleni mogu da ugovore i neka druga dodatna prava i obaveze koja, razume se, ne smeju biti u suprotnosti sa Zakonom. Ugovor o radu mora da sadrži naziv i sedište poslodavca ; lično ime zaposlenog, mesto prebivališta, odnosno boravišta zaposlenog ; vrstu i stepen stručne spreme, odnosno obrazovanja zaposlenog, koji su uslov za obavljanje poslova za koje zaključuje ugovor o radu ; vrstu poslova koje zaposleni treba da obavlja ; mesto rada. Sve napred navedeno je od izuzetnog značaja za zasnivanje radnog odnosa. Ove odredbe se apsolutno ne mogu menjati, odnosno o ovim odredbama se ne pregovara. Ovde takođe vidimo sličnost sa ugovorom o delu, u smislu da je bitna stručna sprema zaposlenog, kao i poslovi koje će obavljati zaposleni. Međutim, to je samo sličnost. Ugovor o delu dalje mora da sadrži, vrstu radnog odnosa, odnosno da li je ugovor zasnovan na određeno ili neodređeno vreme ; trajanje ugovora o radu na određeno vreme i osnov za zasnivanje radnog odnosa na određeno vreme (već smo pomenuli da je bitno navesti u ugovoru o radu vreme trajanja radnog odnosa). Ugovor mora da sadrži i dan početka rada, to je veoma bitno jer se smatra da je zaposleni stupio u radni odnos danom stupanja na rad, odnosno da nije zasnovao radni odnos, ukoliko ne stupi na rad, bez opravdanih razloga, danom određenim ugovorom o radu.⁴⁰² Radno vreme na koje se zasniva radni odnos, puno, nepuno ili skraćeno je takođe određeno ugovorom o radu. Ugovor o radu sadrži i novčani iznos osnovne zarade na dan zaključenja ugovora o radu, elemente za utvrđivanje osnovne zarade, radnog učinka, naknade zarade, uvećane zarade i druga primanja zaposlenog ; rokove za isplatu zarade i drugih primanja na koja zaposleni ima pravo ; trajanje dnevnog i nedeljnog radnog vremena. Zakon propisuje da, ipak, odredbe koje se odnose na elemente za utvrđivanje osnovne zarade radnog učinka, naknade zarade i druga primanja zaposlenog, kao i odredba koja se odnosi na rokove za isplatu zarade i druga primanja na koja zaposleni ima pravo, kao i trajanje dnevnog i nedeljnog radnog vremena, ne mora da sadrži ugovor o radu, ukoliko su one utvrđene zakonom, kolektivnim ugovorom, pravilnikom o radu ili drugim aktom poslodavca u skladu sa zakonom. U tom slučaju u ugovoru o radu

⁴⁰² Član 34. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

mora da se naznači akt kojim su ta prava utvrđena u momentu zaključenja ugovora o radu⁴⁰³. O napred navedenim odredbama poslodavac i zaposleni mogu da pregovaraju.

3.3.2. Stupanje na rad

Nakon zaključenja ugovora o radu zaposleni stupa na rad. Dužan je stupiti na rad na dan utvrđen ugovorom o radu. Ako ne stupa na rad danom određenim ugovorom, smatra se da nije zasnovao radni odnos osim : ako je iz opravdanih razloga sprečen da određenog dana stupa na rad ; ako se s poslodavcem dogovori da sa radom otpočne nekog drugog dana. Dan stupanja zaposlenog na rad veoma je bitan jer od trenutka stupanja na rad počinju da teku sva prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa. Stupanjem na rad okončava se i postupak zasnivanja radnog odnosa. S obzirom da Zakonom o radu nije određeno u kojoj formi treba da bude dogovor između zaposlenog i poslodavca, kada se radi o pomeranju datuma određenog ugovorom za stupanje na rad, postoji pretpostavka da dogovor može izraziti i pismeno i usmeno.⁴⁰⁴

3.3.3. Prava i obaveze zaposlenog i poslodavca

Zaposleni ima pravo na odgovarajuću zaradu, bezbednost i zdravlje na radu; zdravstvenu zaštitu; zaštitu ličnog integriteta; dostojanstvo ličnosti i druga prava u slučaju bolesti, smanjenja ili gubitka radne sposobnosti i starosti ; materijalno obezbeđenje za vreme privremene nezaposlenosti, kao i pravo na druge oblike zaštite, u skladu sa zakonom i opštim aktom, odnosno ugovorom o radu. Zaposlena žena ima pravo na posebnu zaštitu za vreme trudnoće i porođaja. Prethodni stav naglašava da pravo na posebnu zaštitu radi nege deteta ima kako majka deteta, tako i otac ili staralac deteta kojem je potrebna posebna nega. Zaposleni mlađi od 18 godina života i zaposlena osoba sa invaliditetom, imaju pravo na posebnu zaštitu. Zakonom je zaposlenima dato pravo da se neposredno ili preko svojih predstavnika udružuju, da učestvuju u pregovorima za zaključivanje kolektivnih ugovora, da mirnim putem rešavaju kolektivne i individualne radne sporove, da se konsultuju, informišu, ka i pravo na izražavanje svojih stavova o bitnim pitanjima u oblasti rada. Zaposleni, odnosno predstavnik zaposlenih ne može biti pozvan na odgovornost, niti može biti stavljen u nepovoljniji položaj u pogledu uslova rada, zbog aktivnosti u nekom sindikatu, ako postupa u

⁴⁰³ Član 33. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

⁴⁰⁴ Kulić Ž. (2008). Radno pravo. Novi Sad : Privredna akademija, str. 138.

skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom. Ugovorom o radu ili odlikom poslodavca može se utvrditi učešće zaposlenog u dobiti ostvarenoj u poslovnoj godini. Zaposleni je dužan : da savesno i odgovorno obavlja poslove na kojima radi ; da poštuje organizaciju rada i poslovanja kod poslodavca, kao i uslove i pravila poslodavca u vezi sa ispunjavanjem ugovornih i drugih obaveza iz radnog odnosa; da obavesti poslodavca o bitnim okolnostima koje utiču ili bi mogle da utiču na obavljanje poslova utvrđenih ugovorom o radu; da obavesti poslodavca o svakoj vrsti potencijalne opasnosti za život i zdravlje i nastanak materijalne štete.⁴⁰⁵

Poslodavac je dužan: da zaposlenom za obavljeni rad isplati zaradu, u skladu sa zakonom, opštim aktom i ugovorom o radu ; da zaposlenom obezbedi uslove rada i organizuje rad radi bezbednosti i zaštite života i zdravlja na radu ; da zaposlenom pruži obaveštenje o uslovima rada, organizaciji rada, o pravilima organizacije i poslovanja kod poslodavca, koje je zaposleni dužan da poštuje, kao i o pravima i obavezama koje proizilaze iz propisa o radu i propisa o bezbednosti i zaštiti života i zdravlja na radu ; da zaposlenom obezbedi obavljanje poslova utvrđenih ugovorom o radu ; zatraži mišljenje sindikata u slučajevima utvrđenih zakonom, a ukoliko kod poslodavca nije obrazovan sindikat, onda od predstavnika koga odrede zaposleni. Poslodavac i zaposleni dužni su da se pridržavaju prava i obaveza utvrđenih zakonom, opštim aktom i ugovorom o radu.⁴⁰⁶

3.3.4. Zabrana diskriminacije

U okviru prava i obaveza spada i zabrana diskriminacije. Zabranjena je neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pola, rođenje, jezik, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnu pripadnost, veroispovest, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredeljenje, političko ili drugo uverenje, socijalno poreklo, imovinsko stanje, članstvo u političkim organizacijama, sindikatima ili neko drugo lično svojstvo. Neposredna diskriminacija jeste svako postupanje kojim se lice, koje traži zaposlenje, kao i zaposleni, stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji. Posredna diskriminacija postoji kada određena naizgled

⁴⁰⁵ Član 12. – 15. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

⁴⁰⁶ Član 16. i 17. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

neutralna odredba, kriterijum ili praksa, stavlja ili bi stavljala u nepovoljan položaj lice koje traži zaposlenje u odnosu na druga lica, zbog određenog svojstva, statusa, opredeljenja ili uverenja. Diskriminacija je zabranjena u odnosu na: uslove za zapošljavanje i izbor kandidata za obavljanje određenog posla; uslove rada i sva prava iz radnog odnosa; obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje; napredovanje na poslu; otkaz ugovora o radu. Zabranjeno je uznemiravanje i seksualno uznemiravanje. Uznemiravanje jeste svako neželjeno ponašanje, koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog, ako izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Ne smatra se diskriminacijom pravljenje razlike, isključenje ili davanje prvenstva u odnosu na određeni posao kada je priroda posla takva ili se posao obavlja u takvim uslovima da karakteristike povezane sa nekim od osnova (pol, rađenje, rasu i td.), predstavljaju stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla i da je svrha koja se želi postići, opravdana. Poslodavac je dužan da zaposlenog pre stupanja na rad pismenim putem obavesti o zabrani vršenja zlostavljanja i pravima, obavezama i odgovornostima zaposlenog i poslodavca u vezi sa zabranom zlostavljanja u skladu sa Zakonom o sprečavanju zlostavljanja na radu.⁴⁰⁷

Poslodavac je dužan da u cilju prepoznavanja, prevencije i sprečavanja zlostavljanja sprovodi mere obaveštavanja i osposobljavanja zaposlenih i njihovih predstavnika da prepoznaju uzroke, oblike i posledice vršenja zlostavljanja. Poslodavac je dužan da zaposlenog zaštiti od zlostavljanja. Poslodavac odgovara za štetu koju odgovorno lice ili zaposleni vršeći zlostavljanje prouzrokuje drugom zaposlenom kod istog poslodavca. Poslodavac koji je naknadio štetu koju je prouzrokovalo odgovorno lice ili zaposleni, ima pravo da od tog lica ili zaposlenog zahteva naknadu iznosa isplaćene štete.⁴⁰⁸

3.3.5. Raskid ugovora o radu

Radni odnos prestaje: istekom roka za koji je zasnovan; kada zaposleni navrši 65 godina života i najmanje 15 godina staža osiguranja, ako se poslodavac i zaposleni drugačije ne sporazumeju; sporazumom između zaposlenog i poslodavca; otkazom ugovora o radu od strane poslodavca i zaposlenog; na zahtev roditelja ili staratelja zaposlenog mlađeg od 18 godina života; smrću zaposlenog. Zaposlenom prestaje radni odnos nezavisno od njegove volje i volje poslodavca : ako je na način propisan zakonom utvrđeno da je kod zaposlenog

⁴⁰⁷ Član 18. – 23. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

⁴⁰⁸ Kulić Ž. (2008). Radno pravo. Novi Sad : Privredna akademija, str. 122.

došlo do gubitka radne sposobnosti; ako mu je po odredbama zakona, odnosno pravosnažnoj odluci suda ili drugog organa zabranjeno da obavlja određene poslove, a ne može da mu se obezbedi obavljanje drugih poslova; ako zbog izdržavanja kazne zatvora mora da bude odsutan sa rada u trajanju dužem od šest meseci; ako mu je izrečena mera bezbednosti, vaspitna ili zaštitna mera u trajanju dužem od šest meseci i zbog toga mora da bude odsutan sa rada; u slučaju prestanka rada poslodavca.⁴⁰⁹

Otkaz ugovora o radu poslodavac može dati zaposlenom u roku od tri meseca od dana saznanja za činjenice koje su osnov za davanje otkaza, odnosno u roku od šest meseci od dana nastupanja činjenica koje su osnov za davanje otkaza. Ugovor o radu otkazuje se rešenjem u pismenom obliku koje obavezno sadrži obrazloženje i pouku o pravnom leku. Rešenje mora da se dostavi zaposlenom lično, u prostorijama poslodavca, odnosno na adresu prebivališta ili boravišta zaposlenog. Ako poslodavac nije mogao da dostavi rešenje, dužan je da o tome sačini pismenu belešku, zatim se rešenje objavljuje na oglasnoj tabli poslodavca i po isteku osam dana (od dana objavljivanja) smatra se dostavljenim. Zaposlenom prestaje radni odnos danom dostavljanja rešenja. Zaposleni je dužan da narednog dana od dana prijema rešenja u pismenom obliku obavesti poslodavca ako želi da spor rešava pred arbitražom. Poslodavac je dužan da zaposlenom, u slučaju prestanka radnog odnosa, isplati sve neisplaćene zarade, naknade zarade i druga primanja koja je zaposleni ostvario do dana prestanka radnog odnosa. Isplatu obaveza poslodavac je dužan da izvrši najkasnije u roku od trideset dana od dana prestanka radnog odnosa. Za vreme trudnoće, porodijskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta ili posebne nege deteta, poslodavac ne može zaposlenom da otkáže ugovor o radu. Zaposlenom koji je zasnovao radni odnos na određeno vreme može da prestane radni odnos po isteku roka za koji je zasnovan. Poslodavac ne može da otkáže ugovor o radu, niti na drugi način stavi u nepovoljniji položaj predstavnik zaposlenih za vreme obavljanja funkcije i godinu dana po prestanku funkcije, ako predstavnik zaposlenih postupa u skladu sa zakonom, opštim aktom i ugovorom o radu. Ukoliko predstavnik zaposlenih ne postupa u skladu sa zakonom, opštim aktom i ugovorom o radu, poslodavac može da mu otkáže ugovor o radu. Otkazni rok počinje da teče narednog dana od dana dostavljanja rešenja o otkazu ugovora o radu. Zaposleni može u sporazumu sa nadležnim organom da prestane sa radom i pre isteka

⁴⁰⁹ Član 175. – 176. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

otkaznog roka, s tim što mu se za to vreme obezbeđuje naknada zarade u visini utvrđenoj opštim aktom i ugovorom o radu.

U slučaju kada sud donese pravosnažnu odluku kojom je utvrđeno da je zaposlenom nezakonito pretao radni odnos, sud će odlučiti da se zaposleni vrati na rad, ako zaposleni to zahteva. Pored vraćanja na rad, poslodavac je dužan da zaposlenom isplati naknadu štete u visini izgubljene zarade i drugih primanja koja mu pripadaju po zakonu, opštem aktu i ugovoru o radu i uplati doprinose za obavezno socijalno osiguranje. Naknada štete umanjuje se za iznos prihoda koje je zaposleni ostvario po osnovu rada, po prestanku radnog odnosa. Ako sud utvrdi da je zaposlenom nezakonito pretao radni odnos, a zaposleni ne zahteva da se vrati na rad, sud će na njegov zahtev obavezati poslodavca da zaposlenom isplati naknadu štete u iznosu od najviše osamnaest zarada koje bi zaposleni ostvario da radi i to zavisno od vremena provedenog u radnom odnosu zaposlenog, kao i broja izdržavanih članova porodice. Odluku da se zaposleni ne vrati na posao i da mu se isplati naknada, sud može doneti i na zahtev poslodavca, ako postoje okolnosti koje opravdano ukazuju da nastavak radnog odnosa, uz utvrđivanje svih okolnosti i interesa obe ugovorne strane, nije moguć, s tim da se naknada štete zaposlenom dosuđuje u dvostrukom iznosu. Poslodavac i zaposleni mogu podneti zahtev do okončanja glavne rasprave pred sudom.⁴¹⁰

3.3.6. Ugovor o delu prema Zakonu o radu

Ugovor o delu je u Zakonu o radu regulisan u delu koji se odnosi na rad van radnog odnosa, u čl. 199. Prema zakonu o radu ugovor o delu je posao koji izvršilac posla zaključuje sa određenim licem, u pisanoj formi, radi obavljanja poslova koji su van delatnosti poslodavca, uz naknadu koja nema karakter zarade. Poslovi koji je poslenik u obavezi da obavi, imaju za predmet samostalnu izradu ili opravku određene stvari, samostalno izvršenje određenog fizičkog ili intelektualnog posla. Znači da poslodavac koji se bavi trgovinom ne može da angažuje prodavca na osnovu ugovora o delu (sa njim mora da zasnuje radni odnos), ali ugovor o delu može da zaključi sa dizajnerom radi uređenja izloga. Ugovor o delu u svojstvu poslodavca može da zaključi i pojedinac, odnosno fizičko lice. Iako je sličan ugovoru o delu koji reguliše Zakon o obligacionim odnosima, na regulisanje ugovora o delu kao vrestu ugovora kojim se ne zasniva radni odnos, primenjuju se kogentne norme Zakona o radu.

⁴¹⁰ Član 177. – 191. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.

Ugovor o delu može da zaključi i nezaposlena i zaposlena osoba, čak i ako je već u radnom odnosu kod istog poslodavca, kao i penzioner i umetnik. Ugovor o delu mora da sadrži podatke o poslodavcu i angažovanom izvršiocu posla, kao i datum zaključenja ugovora. Ovakvi ugovori često sadrže i klauzulu da se izvršilac posla obavezuje da u određenom roku obavi konkretan posao za potrebe naručioca, a naručilac se obavezuje da za izvršeni posao isplati naknadu u tačno određenom iznosu i tačno utvrđenom roku, najčešće posle završetka posla radi kojeg je ugovor zaključen. Ovde se radi o ugovoru sa fiksnim rokom. Ugovor može da sadrži i način na koji će izvršilac obaviti posao, u kom prostoru i u koje vreme, obavezu naručioca da obezbedi potreban materijal ili ukoliko je ugovoreno da izvršilac nabavi materijal i to se unosi u ugovor. Na ugovor o delu koji se zaključuje u smislu Zakona o radu, u situacijama koje nisu uređene ovim zakonom, primenjuju se odredbe Zakona o obligacionim odnosima. Za razliku od ugovora o radu, kod ugovora o delu, kojim se reguliše rad van radnog odnosa, poslodavac je obavezan izvršiocu isplatiti naknadu, koja nema karakter zarade (što je slučaj kada je zasnovan radni odnos), pripadajuće poreze i doprinose za obavezno socijalno osiguranje, kao i da mu obezbedi druga prava u skladu sa zakonom, opštim aktom i ugovorom. Zaposleni angažovan ugovorom o delu stiče status osiguranika i poslodavac je dužan da podnese prijavu na osiguranje. Pored naknade za obavljeni rad, moraju biti plaćeni doprinosi za zdravstveno, penzijsko i invalidsko osiguranje, kao i porez na dohodak građana. Ukoliko je naručilac posla fizičko lice, koje nije registrovano kao preduzetnik, ona je izvršilac posla u obavezi plaćanja poreza.⁴¹¹

3.3.7. Razlikovanje ugovora o delu i ugovora o radu

Već je rečeno da su koreni ugovora o delu (kao i ugovora o radu) u rimskom pravu. Ugovor o delu (*locatio conduction operis*) razlikuje se od ugovora o radu (*location conduction operarum*), posebno u tome što je kod ugovora o radu predmet ugovora obavljanje rada, a ne rezultat rada (*opus*). Kada je u pitanju ugovor o radu poslodavac rukovodi radom zaposlenog, što nije karakteristično za ugovor o delu i poslenika i naručioca posla. Odnosno kod ugovora o delu naručilac ima pravo da vrši nadzor na obavljanjem posla i daje uputstva kada to odgovara prirodi posla, ali nikako da rukovodi izradom dela. Sledeća razlika se zapaža u sistemu plaćanja naknade. Po ugovoru o radu zaposleni ima pravo na zaradu koju ostvari na osnovu rada, koja se isplaćuje u zavisnosti od toga kako je navedeno ugovorom, a to može biti

⁴¹¹ Anđelić S. (2015) Ugovori kojima se reguliše rad van radnog odnosa, Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva, glavni i odgovorni urednik Slobodan Perović, Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske, str. 313. – 327.

jednom mesečno u celosti ili u delovima. Dok se kod ugovora o delu naknada plaća jednokratno, odnosno nakon izvršenog dela i nema karakter zarade. U naknadu se uračunava pored vrednosti poslenikovog rada i materijal, ukoliko je poslenik bio u obavezi da nabavi materijal. Ugovorom o radu se ima u vidu angažovanje radnih sposobnosti na opšti i trajan način, dok kod se ugovora o delu ima u vidu obaveza poslenika da izvrši određeni posao radi izrade ugovorenog dela. Ugovorom o radu se zasniva radni odnos na određeno ili neodređeno vreme, dok se ugovorom o delu ne zasniva radni odnos, odnosno kao što smo već rekli on spada u grupu ugovora kojima se reguliše rad van radnog odnosa.

3.4. Ugovor o prevozu stvari i lica

Ugovor o prevozu je takav ugovor po kome se prevozilac obavezuje da preveze na određeno mesto neko lice ili neku stvar, a putnik, odnosno pošiljalac se obavezuje da mu za to isplati određenu naknadu. Ugovor o prevozu sadrži elemente većeg broja drugih ugovora, kao na primer : ugovora o delu, ugovora o zastupanju, ugovora o komisionu, ugovora o uskladištenju, ugovora o špediciji, ugovora o kontroli robe i usluga itd. Ipak i pored elemenata ovih drugih ugovora, ugovor o prevozu predstavlja samostalnu privrednu i ekonomsku celinu sa posebnim pravnim obeležjima.⁴¹² Na uopšten način Zakon o obligacionim odnosima je regulisao i dva ugovora o prevozu : ugovor o prevozu stvari i ugovor o prevozu lica. Regulisanje ostalih ugovora o prevozu prepušteno je posebnim zakonima (*lexspecialis*). Prevoz putnika i robe može biti kopnenim, morskim i vazdušnim putem. U cilju realizacije prevoza na kopnu služe sledeći ugovori : ugovor o prevozu robe železnicom i ugovor o prevozu robe drumom. U cilju realizacije prevoza vodenim putem služe sledeći ugovori: ugovor o prevozu robe morem, ugovor o prevozu robe unutrašnjim vodama i ugovor o tegljenju. Vazdušni saobraćaj uređuje se ugovorom o prevozu robe vazdušnim putem. Posebnu grupu ugovora čine: ugovor o prevozu putnika, ugovor o prevozu prtljaga i ugovor o kombinovanom prevozu.⁴¹³ Prema opštim odredbama Zakona o obligacionim odnosima, prevozilac koji obavlja prevoz na određenoj liniji (linijski prevoz) dužan je da redovno i uredno održava objavljenu liniju. Takođe je dužan da primi na prevoz svako lice i svaku stvar koji ispunjavaju uslove određene u objavljenim opštim uslovima. Ako redovna prevozna sredstva prevozioca nisu dovoljna za izvršenje svih zahteva prevoza, prvenstvo imaju lica ili stvari za koje je to posebnim

⁴¹² Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac, str. 367.

⁴¹³ Milenković-Kerković T., Spirović-Jovanović L.(2013). Obligacije i ugovori trgovinskog prava. Niš : Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, str. 200.

propisima predviđeno, a dalje prvenstveno se određuje prema redu zahteva, s tim da se između istovremenih zahteva prvenstveno određuje prema većoj dužini prevoza. Pošiljalac, odnosno putnik, može odustati od ugovora pre nego što počne njegovo izvršenje, ali je dužan naknaditi štetu koju bi prevoznik pretrpeo usled toka. Kada prevoznik sa započinjanjem prevoza kasni toliko da druga strana više nema interesa za ugovoreni prevoz ili kad prevoznik neće ili ne može da izvrši ugovoreni prevoz, druga strana može odustati od ugovora i tražiti da se vrati plaćena naknada za prevoz. Ukoliko je visina naknade za prevoz određena tarifom ili kojim drugim objavljenim obaveznim aktom, ne može se ugovoriti veća naknada. Ako pak, iznos naknade za prevoz nije određen tarifom ili kojim drugim objavljenim obaveznim aktom, a ni ugovorom prevoznik ima pravo na uobičajenu naknadu za tu vrstu prevoza. Takođe, Zakon propisuje da se shodno primenjuju odredbe o naknadi koje su propisane za ugovor o delu. Opšte odredbe Zakona o obligacionim odnosima se primenjuju na sve ugovore o prevozu, ukoliko nije drugačije određeno zakonima *lexspecialis* za određene ugovore.⁴¹⁴

3.4.1. Ugovor o prevozu stvari

Prilikom realizacije prevoza stvari postoji niz obaveza, ne samo za prevoznika, nego i za pošiljaoca. Pošiljalac ima obavezu da preda robu prevozniku na prevoz. Ukoliko robu ne preda ovlašćenom prevozniku, smatra se da ugovor o prevozu nije ni zaključen. Pošiljalac ima obavezu da prevoznika obavesti o vrsti pošiljke, o njenoj sadržini i količini, kako bi prevoznik mogao ispuniti svoje obaveze bez odlaganja i smetnji. Ova obaveza pošiljaoca se sastoji u tome da prevoznika tačno obavesti o vrsti pošiljke, o njenoj sadržini i količini, kao i o tome kada pošiljka treba da bude prevezena, kao i ko će tu pošiljku primiti. U suprotnom, pošiljalac zbog davanja pogrešnih podataka o robi koju je predao na prevoz, odgovara za štetu, odnosno on sam snosi tu štetu. Ugovarači se mogu sporazumeti da se o pošiljci predatoj na prevoz sačini tovarni list. Tovarni list treba da sadrži sve podatke relevantne za sadržinu ugovora o prevozu. Tovarni list mora biti potpisan od strane oba ugovarača, a može da sadrži odredbe „po naredbi“ ili glasiti na donosioca. Postojanje i punovažnost ugovora o prevozu nezavisni su od postojanja tovarnog lista i njegove tačnosti. U slučaju kada nije izdat tovarni list, pošiljalac može zahtevati od prevoznika da mu izda potvrdu o prijemu pošiljke za prevoz sa podacima koje treba da sadrži tovarni list. Dužnost pošiljaoca je i pakovanje stvari na propisan ili uobičajen način, kako ne bi došlo do štete. Kada prevoznik zapazi neke nedostatke pakovanja, dužan je na to skrenuti pažnju pošiljaocu, u suprotno će odgovarati za

⁴¹⁴ Član 648. – 652. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 146. – 147.

štetu koja nastane zbog tih nedostataka. Prevoznik je dužan odbiti pošiljku, ako su nedostaci u njenom pakovanju takvi da može biti ugrožena sigurnost lica ili dobara ili bi mogla nastati kakva šteta. Za štetu koju zbog nedostataka u pakovanju pretrpe treća lica za vreme dok se stvar nalazi kod prevoznika, za takvu štetu odgovara prevoznik, a on ima pravo zahtevati naknadu od pošiljaoca. Naknadu za prevoz i troškove u vezi sa prevozom prevozniku, dužan je da plati pošiljalac. Kada u tovarnom listu nije navedeno da je pošiljalac u obavezi plaćanja naknade, pretpostavlja se da obavezu plaćanja naknada ima primalac robe. Pošiljalac ima pravo raspolagati pošiljkom i menjati naloge, sve do prispeća pošiljke na mesto opredeljenja. Prevoznik u tom slučaju ima pravo na naknadu troškova koje je imao prilikom izvršavanja novih naloga, a ima pravo i na naknadu štete koja je nastala zbog toga.⁴¹⁵

3.4.1.1. Odgovornost prevoznika

Prevoznik je dužan da u prevozu postupa sa pažnjom dobrog privrednika, što predstavlja njegovu stručnu i profesionalnu pažnju u oblasti prevoza, a odstupanje od tog načela znači odgovornost za štetu koju pričini pošiljaocu, odnosno primaocu i trećim licima. Obaveza prijema robe na prevoz je osnovni uslov iz poslovanja prevoznika. On ne može odbiti prijem robe na prevoz ako je registrovan za tu vrstu delatnosti i ako raspolaže prevoznim sredstvima za prevoz ponuđene robe za prevoz, uz uslov da je roba upakovana na propisani i uobičajeni način. Već smo pomenuli da je prevoznik u obavezi da skrene pažnju pošiljaocu na nedostatke pakovanja robe. Prevoznik je u obavezi da prevoz vrši ugovorenim putem, a ako to nije ugovoreno, onda onim putem koji najviše odgovara interesima pošiljaoca. O okolnostima koje se odnose na smetanje u prevozu, kao i na isporuku robe u ugovoreno vreme i na ugovoren način, prevoznik je dužan obavestiti pošiljaoca. Pomenuli smo u prethodnom izlaganju da pošiljalac raspolaže pošiljkom sve do njene isporuke, tako da je prevoznik dužan postupati po uputstvima pošiljaoca. Prevoznik je dužan primaoca robe obavestiti bez odlaganja o prispeću robe na odredište. Robu je dužan predati na mestu koje je navedeno u tovarnom listu, odnosno u ugovoru o prevozu. Prevoznik odgovara za gubitak i oštećenje pošiljke, osim ako su prouzrokovani radnjom ovlašćenog lica, svojstvima pošiljke ili stranim

⁴¹⁵ Član 653. – 660. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 147. – 149.

uzrocima koji se nisu mogli predvideti ni izbeći, a ni otkloniti.⁴¹⁶ Zakon propisuje i pravo zaloge na strani prevoznika radi obezbeđenja naplate naknade i nužnih troškova.⁴¹⁷

3.4.2. Ugovor o prevozu lica i prtljaga

Dužnost prevozioca je da izvrši bezbedno prevoz lica, prevoznim sredstvom koje je određeno ugovorom o prevozu. Pored toga, prevozilac je dužan da putniku obezbedi određeno mesto u određenom prevoznom sredstvu, ako je to posebno ugovoreno. Prevozilac je dužan da red vožnje objavi na odgovarajući način i da izvod iz reda vožnje istakne na vidnom mestu u svakoj stanici otvorenoj za prevoz putnika. Putnik je dužan da pribavi kartu za prevoz određenim prevoznim sredstvom, jer je karta dokaz da je zaključen ugovor o prevozu putnika. Putnik ima pravo da odustane od ugovora o prevozu pre nego što počne njegovo izvršenje. U tom slučaju mu prevozilac može zadržati najviše 10% od iznosa prevoznine, ali ako prevoz ne otpočne na vreme, a putnik zbog toga odustane od ugovora, prevozilac je dužan da putniku vrati prevozninu u punom iznosu. Prevozilac odgovara za štetu zbog smrti, telesne povrede i oštećenja zdravlja putnika prouzrokovanih udesom ili nezgodom u toku prevoza, odnosno dok se putnik nalazio u prevoznom sredstvu ili dok je ulazio u prevozno sredstvo, kao i za štetu nastalu zbog zakašnjenja ili prekida putovanja. Prevozilac je dužan da na zahtev putnika primi na prevoz prtljag i da ga, uz naknadu, preveze prevoznim sredstvom kojim putnik putuje ili uz saglasnost putnika, dugim prevoznim sredstvom. Putnik ima pravo da u odeljak određen za prevoz putnika unese ručni prtljag, koji se može smestiti na mesto predviđeno za prtljag. Taj prtljag putnik sam čuva i za prevoz tog prtljaga se ne naplaćuje posebna naknada.⁴¹⁸

3.4.2.1. Pravo putnika

Ugovor o prevozu putnika može zaključiti i naručilac prevoza, bilo kod pojedinačnog ili grupnog putovanja i tim ugovorom putniku obezbediti određeno mesto u prevoznom sredstvu kojim putnik putuje. Prevozilac je dužan da putnika preveze do uputne stanice pod uslovima u pogledu udobnosti i higijene, koji se prema vrsti prevoznog sredstva i dužini putovanja, smatraju potrebnim. Prevozilac je dužan prevesti putnika do određenog mesta za određeno

⁴¹⁶ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 860. – 861.

⁴¹⁷ Član 679. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 153.

⁴¹⁸ Veljković D. (2008). Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje. Beograd: Poslovni biro, str. 902.

vreme, u suprotnom odgovara za štetu koju bi putnik pretrpeo zbog zadocnjenja, sem ako je do zadocnjenja došlo bez njegove krivice.

3.4.2.2. Odgovornost prevozioca

Prevozilac je dužan prevesti putnika do određenog mesta za određeno vreme, u suprotnom odgovara za štetu koju bi putnik pretrpeo zbog zadocnjenja, sem ako je do zadocnjenja došlo bez njegove krivice. Već smo pomenuli da prevozilac odgovara za sigurnost putnika od početka do završetka prevoza, kako u slučaju prevoza uz naknadu, tako i u slučaju besplatnog prevoza. Nije moguće ugovorom isključiti odgovornost prevozioca za bezbednost putnika.⁴¹⁹

3.4.2.3. Odgovornost za prtljag predat na prevoz

Prtljag koji je putnik predao na prevoz, prevozilac je dužan prevesti u isto vreme kad i putnika i predati mu ga po završetku prevoza. Za predati prtljag prevozilac putniku izdaje prtljažnu kartu. Smatra se da je prevozilac ispravno izvršio predaju prtljaga, ako je izdao podnosiocu prtljažne karte. Ako putnik po završenom putovanju ne preuzme prtljag, prevozilac je dužan da čuva prtljag na sigurnom mestu, na trošak i rizik putnika ili da ga poveri na čuvanje trećem licu. Prevozilac odgovara za štetu nastalu zbog potpunog ili delimičnog oštećenja prtljaga, od momenta prijema na prevoz do momenta izdavanja, kao i zbog kašnjenja u isporuci. Prevozilac odgovara za štetu i ako je prtljag izgubljen, a smatra se da je izgubljen ako putniku nije predat u roku od sedam dana od dana kada je ovaj zahtevao da mu se preda. Ako prevozilac pronađe prtljag u roku od godinu dana od dana kada je putnik zahtevao da mu se preda, prevozilac će preduzeti sve potrebne radnje da o tome obavesti putnika, a na putniku je da odluči da li će prtljag primiti ili ne. Ako ga primi, dužan je da prevoziocu vrati primljenu naknadu štete.

3.4.3. Razlikovanje ugovora o delu i ugovora o prevozu

Zapaža se da ugovor o prevozu ima elemente ugovora o delu, kao i drugih ugovora, a opet navedeni ugovori imaju određene elemente ugovora o delu. Takođe, Zakon propisuje da se odredbe o naknadi propisane za ugovor o delu primenjuju kod ugovora o prevozu, ukoliko to ugovorom o prevozu, tarifom ili nekim drugim aktom nije određeno. Kod ugovora o prevozu prevozilac se obavezuje da preveze određene stvari ili lica sa jednog mesta na drugo, dok se

⁴¹⁹ Član 683. – 684. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO, str. 154.

pošiljalac, odnosno naručilac posla, obavezuje da za to isplati ugovorenu naknadu. Sam predmet ugovora o prevozu se ne razlikuje od predmeta ugovora o delu, odnosno prevoznik je dužan da izvrši određeni posao po zahtevu naručioca prevoza, baš kao što je poslenik dužan izvršiti određeni posao na zahtev naručioca posla. U oba slučaja postoji obaveza naručioca da za izvršeni posao plati ugovorenu naknadu. Prevoznik ima pravo zaloge, baš kao i poslenik kod ugovora o delu. Prevoznik takođe ima pravo, posle izvršenog prevoza prtljaga, a ukoliko ga putnik ne preuzme, prtljag poveriti na čuvanje trećem licu. Isti slučaj imamo i kod ugovora o delu, kada naručilac ne preuzme stvar nakon poziva poslenika da preuzme stvar. Uočava se da ugovor o delu i ugovor o prevozu imaju dosta sličnosti, te obrada ugovora o prevozu u ovom radu, svakako nije bezpredmetna.

3.5. Ugovor o autorskom delu

U smislu Zakona o autorskom i srodnim pravima, autorsko delo je originalna duhovna tvorevina autora, izražena u određenoj formi, bez obzira na njegovu umetničku, naučnu ili drugu vrednost, njegovu namenu, veličinu, sadržinu i način ispoljavanja, kao i dopuštenost javnog saopštavanja njegove sadržine. Autorskim delom smatraju se naročito: pisana dela; govorna dela; dramska, dramsko-muzička, koreografska i pantomimska dela, kao i dela koja potiču iz folklora; Muzička dela, sa rečima i bez reči; filmska dela; dela likovne umetnosti; dela arhitekture, primenjene umetnosti i industrijskog oblikovanja; kartografska dela; planovi, skice, makete i fotografije; pozorišna režija. Nezavršeno autorsko delo, delovi autorskog dela, kao i naslov autorskog dela, smatraju se autorskim delom. Takođe, prerade autorskih dela smatraju se autorskim delom. Delo prerade je delo u kome su prepoznatljivi karakteristični elementi prerađenog dela. Autorskim delom smatra se i zbirka (enciklopedija, zbornik, antologija, izabrana dela, muzička zbirka, zbirka fotografija, grafička mapa, izložba i sl.). Autorskim delom smatra se i zbirka narodnih književnih i umetničkih tvorevina, kao i zbirka dokumenata, sudskih odluka i slične građe. Zbirkom se smatra i baza podataka, bez obzira da li je u mašinski čitljivoj ili drugoj formi. Ne smatraju se autorskim delom: zakoni, podzakonski akti i drugi propisi; službeni materijali državnih organa i organa koji obavljaju javnu funkciju; službeni prevodi propisa i službenih materijala državnih organa i organa koji obavljaju javnu funkciju; podnesci i drugi akti u upravnom ili sudskom postupku.⁴²⁰

⁴²⁰ Član 2. – 6. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

Autorski ugovor je pravni instrument putem kojeg autor ostvaruje ekonomsku korist od svog dela.⁴²¹ Autorskim ugovorom se autorska prava ustupaju ili u celini prenose. Na autorski ugovor primenjuju se odredbe zakona kojim se uređuju obligacioni odnosi, ako odredbama Zakona o autorskom i srodnim pravima nije drugačije određeno. Autorski ugovor zaključuje se u pismenoj formi, ako zakonom nije što drugo određeno.⁴²² Pravni instrument putem kojeg korisnik autorskog dela stiče od autora pravo da koristi određeno autorsko delo na određen način, jeste autorski ugovor. Zaključujući autorski ugovor, autor vrši konstitutivni promet pojedinih autorskih imovinsko-pravnih ovlašćena, istovremeno potražujući od korisnika dela određenu naknadu kao protivvrednost konkretnim ovlašćenjima koja je ustupio. Autor ne ostvaruje prihod od neposrednog privrednog korišćenja svog dela, već ga ostvaruje od naknade koju dobija od korisnika dela na osnovu autorskog ugovora.⁴²³ Autorski ugovor sadrži: imena ugovornih strana, naslov, odnosno identifikaciju autorskog dela, prava koja su predmet ustupanja, odnosno prenosa, visinu, način i rokove plaćanja autorske naknade, ako je ugovorena, kao i sadržinska, prostorna i vremenska ograničenja- ako postoje.⁴²⁴ Postoji nekoliko vrsta autorskih ugovora, a to su: izdavački ugovor⁴²⁵; ugovor o predstavljanju i ugovor o izvođenju⁴²⁶; ugovor o preradi autorskog dela⁴²⁷; ugovor o filmskom delu⁴²⁸; ugovor o narudžbini autorskog dela⁴²⁹.

3.5.1. Naknada

Zakon propisuje u članu 69 sadržinu autorskog ugovora, između ostalog navodi se da mora da sadrži način i rokove plaćanja autorske naknade, ukoliko je ugovorena. Dakle, na osnovu ove odredbe zaključujemo da naknada nije obavezna. Zakon dalje propisuje, ako se korišćenjem

⁴²¹ Marković M. S. (2007). Autorsko ugovorno pravo- Kreativnost na tržištu. Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti br. 11/12, Beograd, str. 359.

⁴²² Član 67. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

⁴²³ Marković M. S. (2007). Autorsko ugovorno pravo- Kreativnost na tržištu. Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti br. 11/12, Beograd, str. 360.

⁴²⁴ Član 69. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

⁴²⁵ Član 73. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

⁴²⁶ Član 82. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

⁴²⁷ Član 86. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

⁴²⁸ Član 88. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

⁴²⁹ Član 95. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

autorskog dela ostvari dobit koja je u očiglednoj nesrazmeri sa ugovorenom autorskom naknadom, autor, odnosno njegov naslednik, ima pravo da traži izmenu autorskog ugovora, radi otklanjanja te nesrazmere. Ukoliko autorska naknada nije ugovorena, a prihod ostvaren korišćenjem autorskog dela premašuje troškove njegovog korišćenja u meri koja omogućuje plaćanje autorske naknade, autor, odnosno njegov naslednik, ima pravo da traži izmenu autorskog ugovora radi ugovaranja naknade. Pravo autora, odnosno njegovih naslednika da traže izmenu ugovora radi nesrazmerne naknade, zastareva u roku od dve godine od dana saznanja za postojanje nesrazmere, odnosno za prihod ostvaren korišćenjem autorskog dela, a najduže u roku od šest godina od kraja godine u kojoj je nesrazmera nastupila, odnosno u kojoj je prihod ostvaren. Autor, odnosno njegov naslednik, ne može se unapred odreći prava na izmenu ugovora u slučaju nesrazmerne naknade. Radi ostvarivanja prava na pravičnu, odnosno srazmernu naknadu, korisnik autorskog dela je dužan da autoru, odnosno njegovom nasledniku pruži verodostojne podatke o ekonomskim efektima korišćenja autorskog dela u roku od mesec dana od dana upućivanja zahteva.⁴³⁰

3.5.2. Prava autora na raskid ugovora

Autor, odnosno njegov naslednik, ima pravo raskinuti ugovor u slučaju nekorisćenja ili nedovoljnog korišćenja dela. Ovo pravo autor ne može ostvariti, pre isteka roka od dve godine od zaključenja autorskog ugovora ili predaje primerka dela sticaocu prava, ako je ta predaja usledila pre zaključenja ugovora. Ukoliko se radi o prilogu, odnosno članku ili ilustraciji, koji je namenjen za objavljivanje, odnosno izdavanje u novinama ili časopisu rok iznosi šest meseci. O svojoj odluci za raskid ugovora, autor je dužan obavestiti sticaoca dozvole, odnosno prava. Takođe je dužan ostaviti mu primeren rok da otpočne sa ostvarivanjem prava koje je pribavio, odnosno da vrši pravo u obimu koji je pribavio. Od prava na raskid ugovora autor, odnosno njegov naslednik, ne može se unapred odreći.⁴³¹ Autor može tražiti raskid ugovora ako smatra da bi iskorišćavanje njegovog dela moglo da nanese štetu njegovom stvaralačkom ili ličnom ugledu i to iz razloga koji su nastali posle zaključenja autorskog ugovora, a za koje ne odgovara sticalac prava. U tom slučaju, autor ima obavezu da sticaocu prava naknadi nastalu stvarnu štetu. Izjava o usraćenju dozvole, odnosno raskidu ugovora, proizvodi dejstvo od dana kad autor položi obezbeđenje za naknadu štete. Sticalac prava

⁴³⁰Član 70. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

⁴³¹Član 71. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

dužan je da na zahtev autora, u roku od devedeset dana od prijema izjave o raskidu ugovora, saopšti autoru iznos troškova koje je imao u vezi sa pripremom za iskorišćavanje autorskog dela do dana prijema obaveštenja o raskidu ugovora. Ako sticalac ne obavesti autora o troškovima koje je imao, izjava o raskidu ugovora, proizvodi dejstvo istekom roka od devedeset dana.⁴³²

3.5.3. Razlikovanje ugovora o delu i ugovora o autorstvu

Kada je u pitanju ugovor o delu, predmet ugovora predstavlja izvršenje nekog fizičkog, intelektualnog ili umetničkog dela. Kod autorskog dela predmet je isključivo intelektualne i umetničke prirode. Naknada, kod ugovora o delu je bitan element ugovora, dok kod ugovora o autorskom delu, to nije slučaj. Ipak, određene karakteristike nam govore da se ugovor o autorskom delu izrodio iz ugovora o delu. Autor dela je , ustvari, poslenik iz ugovora o delu, dok je korisnik autorskih prava naručilac posla iz ugovora o delu. Kao i kod ostalih ugovora, zapaža se da su ova dva ugovora slična, ali ipak u isto vreme i različita.

3.6. Inovacije i primena u ugovoru o delu

U toku istraživanja i izrade ovog rada, te proučavanja kako ugovora o delu, tako i ugovora o autorskom delu, ugovora o prodaji i prodaji investicione opreme, ugovora o licenci i drugih, sličnih ugovora, autoru su se nametnula određena pitanja za koja, za sada ne nalazimo odgovor u pravnoj teoriji. Zapaža se, da delo, odnosno ugovoreni posao kod ugovora o delu može biti i neka stvar koja naručiocu donosi prihode u budućnosti. Postavlja se pitanje naknade poslenika u tom slučaju. Ukoliko bi naručilac na osnovu izrađene stvari pribavio za sebe veliku dobit, dovodi se u sumnju načelo ekvivalencije, odnosno jednakosti davanja. U određenim slučajevima poslenik bi mogao tražiti udeo u dobiti naručioca. Udeo poslenika u dobiti mogao bi biti određen procentualno. Naravno, to nije moguće u svim slučajevima izrade dela. Međutim, ukoliko je posao poslenika da izradi određeni električni uređaj za upravljanje napajanjem na daljinu, po narudžbini naručioca, a koji će naručilac dalje staviti u proizvodnju i distribuirati na tržištu, te na taj način pribaviti dobit, poslenik bi mogao imati udeo u toj dobiti. Primer: elektroinženjer, po zahtevu naručioca, u ovom slučaju privrednog

⁴³²Član 72. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012

društva koje se bavi proizvodnjom elektroinstalacione opreme, napravio je, odnosno izumeo električni uređaj za upravljanje napajanjem na daljinu. Takav ugovor je zaključen 2010. godine i naručilac je na osnovu projekta i izrađenog uređaja, dalje nastavio proizvodnju uređaja. Za izrađeno delo je platio naknadu posleniku. Uređaj funkcioniše tako da se putem daljinskog upravljača, kao i putem kompjutera, može regulisati grejanje na daljinu. Međutim, nakon pet godina javila se potreba za unapređenjem uređaja, s obzirom na razvoj tehnologije i pojavu „pametnih“ mobilnih telefona. Naručilac se našao u situaciji, zbog konkurentnosti na tržištu, da zatraži ponovo zaključenje ugovora o delu sa istim poslenikom, s obzirom da je on stvaralac prvobitnog dela. Ovde imamo situaciju koja zahteva ugovor *intuit personae* radi poboljšanja karakteristika uređaja. Udeo u dobiti poslenika, u ovom slučaju, korist je za obe ugovorne strane. Poslenik ima ekonomsku, odnosno finansijsku korist, dok naručilac, pored konkurentnosti na tržištu i finansijske dobiti, ima i korist da sačuva poslenika, odnosno da poslenik ne izradi isti uređaj za neku konkurentnu firmu. U današnje vreme svedoci smo stalne borbe za opstanak na tržištu, kao i brzine življenja i potrebe društva za stalnim unapređivanjem tehnologije. Dakle, znanje je izvor ekonomskog bogatstva.

Ekonomičnost, efikasnost i efektivnost je operativno rešavanje problema prema kome vlasnik kapitala ostvaruje dobit iz primene rešenja.⁴³³ Novi proizvodi i usluge zahtevaju stalnu inovaciju, a stalna inovacija zahteva odgovarajući stepen znanja i kontinuirano učenje. Kompanije mogu ostati konkurentne samo ukoliko kontinuirano razvijaju nove usluge i proizvode, koji su funkcionalniji, lepši, dugotrajniji i prepoznatljivijeg brenda. Inovacija obuhvata širok spektar, od stvaranja kreativne ideje do njene komercijalizacije. Uspešnost inovacije zavisi od uspešnosti transformacije znanja u nove robe ili usluge.⁴³⁴

Iz napred navedenog proizilazi, kako bi obe ugovorne strane bile zadovoljne, odnosno kako bi cilj zaključenja ugovora bio postignut, u određenim situacijama, potrebno je da poslenik ima određeni udeo u dobiti naručioca iz izrađenog i plasiranog na tržište dela. Zakon ne propisuje mogućnost učešća poslenika u dobiti od izrađenog dela, ali prema načelu autonomije volje poslenik i naručilac mogu ugovoriti ovaj vid naknade za izrađeno delo. Međutim, sve dok takva ili slična odredba ne postoji u zakonu, primena će biti teško ostvarljiva.

⁴³³Bajčetić M. M. (2010). Sistem vrednosti vodoprivrede. Novi Sad: Prometej, str. 143.

⁴³⁴Čabrilo R. S. (2012). Upravljanje znanjem. Sremska Kamenica : Univerzitet Educons, str. 18. – 21.

4. UGOVOR O DELU U STRANOM ZAKONODAVSTVU

Tradicionalno, svaki zakon o obligacijama, odnosno odgovarajući delovi opšteg građanskog zakonika sadrže pored opšteg dela obligacija i deo koji je posvećen pojedinim ugovorima. Pre svega, reč je o klasičnim imenovanim ugovorima koji su zastupljeni od rimskog prava do danas, a zatim i o velikom broju ugovora koji su karakteristični za savremeni promet robe i usluga u oblasti preduzetništva i trgovinskih odnosa. Postavlja se pitanje na osnovu kojeg kriterijuma jedan ugovorni odnos stiče kvalifikaciju da bude posebno regulisan i da na taj način nađe svoje mesto u posebnom delu zakonika. Odgovor je da ovu kvalifikaciju daje zakonodavac na osnovu utemeljenih znanja i iskustava o imenovanim i neimenovanim ugovorima. Imenovani ugovori su oni ugovori koji su zbog svoje važnosti i učestalosti u pravnom prometu zakonom posebno predviđeni i regulisani i čiji je naziv u samim zakonima određen. To su uglavnom klasični ugovori, ugovori koji nose nazive: zakup, kupoprodaja, poklon, delo itd. Imenovani ugovori su i ugovor o doživotnom izdržavanju, ugovor o prevozu, ugovor o osiguranju itd. U pravnom prometu oni se često javljaju, a zakon ih reguliše dispozitivnim ili imperativnim normama.⁴³⁵ Pored imenovanih, u pravu su zastupljeni i neimenovani ugovori koji nisu posebno zakonom regulisani niti nazvani posebnim imenom, pošto se u pravnom prometu ređe javljaju ili su mešovitog karaktera, ali koji po svojim svojstvima i sadržini odgovaraju opštim pravilima ugovornog prava.⁴³⁶

Kako je već naglašeno da je ugovor o delu u našem zakonodavstvu imenovan, a navedene su i ostale relevantne osobine ugovora o delu, u okviru ovog poglavlja biće analiziran ugovor o delu u savremenim kodifikacijama i to u odabranim nacionalnim zakonodavstvima Austrije, Francuske, Nemačke, Švajcarske, Italije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Kao što je navedeno, ugovor o delu u Zakonu o obligacijama Republike Srbije je imenovan, jednostavan, konsenzualan, dvostrano obavezujući, teretan, komutativan, samostalan, kauzalan ugovor i ugovor sa trajnim prestacijama. Navedene osobine će takođe poslužiti prilikom analize ugovora o delu u stranim zakonodavstvima, tako što će u svakom stranom zakonodavstvu autor sagledati ugovor o delu

⁴³⁵ Perović, S. (2008). Kodifikacije ugovornog prava u savremenim uslovima. *Pravni život*, vol. 57, br. 11, str. 6.

⁴³⁶ Više o imenovanim ugovorima u: Perović, S. (2003). Kodifikacije ugovornog prava u savremenim uslovima. U: S. Perović (ur.) *Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva* (str. 108–110). Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Udruženje pravnika Crne Gore.

u sličnim, ali i u različitim perspektivama. Pored analize ugovora o delu u navedenim zakonodavstvima, poseban akcenat će biti stavljen i na elemente koji na neki način dopunjavaju odrebe kojima se definiše ugovor o delu, kao na primer neka od načela, zabluda, promenljive okolnosti itd.

Raspad SFRJ okončao se formiranjem šest posebnih država i svaka od njih morala je pored ostalih problema sa kojima se suočavala kreirati i nov pravni sistem. Nakon jednog prelaznog perioda u kojem se primenjivalo pravo bivše republike, ove države otpočele su sa sopstvenom zakonodavnom aktivnošću u skladu sa aktuelnim procesom razvoja tržišnih uslova privređivanja, privatne svojine i kreditnih odnosa. Kada je u pitanju građanskopravna oblast, zanimljivo je da nijedna od novonastalih država nije celovito regulisala ovu materiju građanskim zakonikom, osim Republike Srbije koja radi na izradi jedinstvenog građanskog zakonika, nego su se sve opredelile za parcijalnu regulativu pojedinih grana građanskog prava – verovatno zato što treba sačekati da se novi kapitalistički odnosi uspostave i stabilizuju. Iskustva bivših jugoslovenskih republika⁴³⁷ veoma su slična. Republika Slovenija, Hrvatska, Crna Gora, Srbija, Makedonija i entiteti Bosne i Hercegovine zadržali su veći broj rešenja, kao i koncepciju Saveznog zakona o obligacionim odnosima,⁴³⁸ uneli su određene izmene i usvojili ovaj zakon kao njihov novi republički zakon. Izmene koje su bivše jugoslovenske republike unele u svoje zakonike odnosile su se na broj i vrste pojedinih ugovora. U tom smislu, pored analize ugovora o delu biće navedeni ugovori koji se nalaze u okviru obligacionih zakonika bivših jugoslovenskih republika, a ne sadrži ih Zakon o obligacionim odnosima iz 1978. godine.

Na osnovu komparativne analize ugovora o delu, a i Zakona o obligacionim odnosima kojim je regulisan ovaj ugovor, može se zaključiti da je reforma navedenog zakona značila njegovo terminološko doterivanje i nadogradnju koja je uslovljena stalnim razvojem društveno-ekonomskih odnosa i promena u prometu roba i usluga, koji su u krajnjoj liniji uslovljeni i razvojem novih tehnologija.

Donošenje zakona kojim se uređuju obligacioni ili građanskopravni odnosi predstavlja jednu od najznačajnijih zakonodavnih poduhvata svake države. Takvi zakoni se dugo pripremaju i donose se za duže vremensko razdoblje jer se obligacioni odnosi veoma sporo menjaju. Stoga

⁴³⁷ Lazić, M., Planojević, N. (2011). Novine u regulativi stvarnog prava Crne Gore: subjekti, objekat, državina i hipoteka. U: S. Perović (ur.). *Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva* (str. 39–55). Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske.

⁴³⁸ Jedini izuzetak su neke koncepcijske izmene u hrvatskom Zakonu o obveznim odnosima, *Narodne novine*, br. 35/05 i 41/08.

se može razumeti zašto u nekim značajnim evropskim državama, kao na primer u Francuskoj, Austriji, Nemačkoj i Švajcarskoj važe građanski ili obligacioni zakonici stari preko sto godina. Navedeno svakako treba uzeti u obzir prilikom rada na jedinstvenom evropskom zakoniku, o kojem će biti više reči na kraju ovog poglavlja.

4.1. Ugovor o delu u Austrijskom građanskom zakoniku

Činjenica je da iako je Austrijski građanski zakonik u poslednjih sto godina mnogo puta menjan i dopunjavan – Austrija neće pristupiti izradi novog građanskog zakonika. Premda se u austrijskim pravničkim krugovima govori o velikoj reviziji Austrijskog građanskog zakonika, mišljenja uglednih profesora univerziteta i sudija najviših sudova su nepodeljena. Preciznije rečeno, oni su stava da Austrija neće pristupiti izradi novog građanskog zakonika. Austrijski (opšti) građanski zakonik (nem. *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch – ABGB*) će u još većoj meri biti prilagođen potrebama savremenog društva.⁴³⁹ Na taj način, formalno, tradicija će biti očuvana, a Austrijanci će dobiti savremenu pravnu regulativu.⁴⁴⁰

Ugovor o delu u Austrijskom građanskom zakoniku definisan je odredbama paragrafa 1165 koji glasi: preduzimač je obavezan da delo izvrši lično ili da ga dâ da se izvrši pod njegovom ličnom odgovornošću. Na osnovu sadržine navedenog paragrafa može se zaključiti da isti ne sadrži definiciju ugovora o delu, nego obaveze preduzimača da lično izvrši posao ili preko drugog, ali pod ličnom odgovornošću. Takođe, ni sledeći paragraf nije posvećen definisanju ugovora o delu, nego diferencijaciji ugovora o delu i ugovora o kupoprodaji. Paragraf 1166 glasi: ukoliko onaj koji je preuzeo da izradi neku stvar mora da isporuči materijal, to je kupoprodajni ugovor, ali ukoliko naručilac daje materijal smatra se da je reč o ugovoru o delu. Na osnovu navedenog zaključuje se da iako je u Austrijskom građanskom zakoniku ugovor o delu izričito imenovan, nedostaje njegova definicija. Međutim, ukoliko se analizira paragraf 1151 koji glasi: ukoliko se neko obaveže na službu za drugoga na izvesno vreme nastaje ugovor o službi,⁴⁴¹ a ugovor o delu ako preuzme izradu nekog dela uz naplatu. Može se reći da je navedeni paragraf, iako neprecizan jer ne sadrži podatke o posleniku i naručiocu, ipak bliži definiciji ugovora o delu nego paragrafu 1165.

⁴³⁹ Navedeni link sadrži aktuelno zakonodavstvo Austrije: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>

⁴⁴⁰ Nikolić, D. (2011). Dva veka Austrijskog građanskog zakonika (1811–2011). *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, vol. 62, br. 135, str. 318.

⁴⁴¹ Ugovor o službi je u stvari ugovor o radu.

Ukoliko delo sadrži bitne nedostatke koje čine delo neupotrebljivim ili je izrađeno delo u suprotnosti sa zahtevima naručioca, naručilac može odustati od ugovora. Međutim, ukoliko nedostaci nisu bitni ili nisu u velikoj suprotnosti sa izričitim uslovima, naručilac može zahtevati popravak ukoliko to ne bi podrazumevalo velike troškove ili značajno smanjenje naplate. Radi popravke dela naručilac preduzimaču mora ostaviti primeren rok i to uz izjavu da se posle isteka roka popravljeno delo ne prima.⁴⁴² Ukoliko delo pre preuzimanja nekim slučajem propadne,⁴⁴³ preduzimač (poslenik) ne može zahtevati nadoknadu. Gubitak materijala pogađa onu stranu koja ga je dala, ali ako izrada dela ne uspe usled nekvalitetnog materijala koji je dat od strane naručioca ili usled očigledno netačnih uputstava naručioca, za štetu je odgovoran preduzimač ukoliko nije opomenuo naručioca (§ 1168a). Po pravilu, nadoknada za izvršeno delo plaća se kada je delo završeno, a ukoliko se izrada dela sastoji od određenih delova, preduzimač je ovlašćen da unapred traži nadoknadu u srazmeri sa učinjenim izdacima.⁴⁴⁴

Ugovor o delu može prestati smrću preduzimača, a njegovi naslednici mogu tražiti nadoknadu za pripremljen i upotrebljiv materijal, kao i deo nadoknade koji je primeren učinjenom radu. S druge strane, ukoliko umre naručilac, naslednici ostaju vezani ugovorom (§ 1171).

Navedene odredbe ugovora o delu nadopunjuju i sledeći paragraf. U tom smislu paragraf 934 Austrijskog građanskog zakonika propisuje da u slučaju da pri dvostrano obaveznom poslu jedna strana nije primila ni polovinu redovne vrednosti onoga što je drugoj strani dala, ta ugovorna strana ima pravo da zahteva raskid ugovora i povraćaj u pređašnje stanje. Druga ugovorna strana ima pravo da „održi posao u važnosti“ ukoliko pristane da nadoknadi razliku do redovne vrednosti prestacije oštećene strane, a nesrazmera vrednosti se određuje prema momentu zaključenja ugovora. Momenat zaključenja ugovora jeste momenat prihvatanja punomoćstva, ukoliko ne postoji izričito odbijanje.

Prema Austrijskom građanskom zakoniku, odnosno paragrafu 871 koji glasi: ako je jedna strana od druge strane lažnim navodima zavedena, a zabluda se tiče glavne stvari, ili kakve njene bitne osobine, na šta je namera posebno bila upravljena i izjavljena – onda za

⁴⁴² Paragraf 1167 Austrijskog građanskog zakonika.

⁴⁴³ Ne precizira se koji su to slučajevi.

⁴⁴⁴ Paragraf 1170 Austrijskog građanskog zakonika.

zavedenog ne postoji nikakva obaveza.⁴⁴⁵ Takođe, odgovornost dužnika za štetu zbog povrede ugovora nije ograničena na predvidivu štetu.⁴⁴⁶

U paragrafu 918 stav 2, Austrijski građanski zakonik je u pogledu deljivih obligacija jasan zato što predviđa da ako je obaveza za obe strane deljiva, može se odustati zbog docnje jednog dela ili svih delova te radnje.

Austrijski građanski zakonik ne sadrži opšte odredbe o autonomiji volje, ali se ona u ograničenom smislu izvodi iz pravila da se ugovori mogu zaključiti o svemu što se u prometu nalazi. Takođe je naglašeno da predmet punovažnog ugovora ne može biti ono što se ne može učiniti, što je sasvim nemoguće ili što je nedopušteno (§ 878) i da je ugovor koji je protivan (ili koji se ogrešuje) nekoj zakonskoj zabrani ili dobrim običajima ništav (§ 879). Način zaključenja ugovora u Austrijskom građanskom zakoniku je obavezan samo ako su određeni vreme zaključenja i bitni delovi ugovora (§ 936).

Kodifikacije građanskog prava u XIX i XX veku u potpunosti prihvataju princip konsenzualizma (*solus consensus obligat*). Princip konsenzualizma Austrijski građanski zakonik je usvojio na jedan opšti način – da ugovor može biti načinjen usmeno ili pismeno pred sudom ili van suda, sa svedocima ili bez njih. Ovakva različitost u formi ne čini u pogledu obaveznosti nikakve razlike, osim slučajeva određenih u zakonu (§ 883). Francuski zakonodavac na primer nije uopšte definisao ovaj princip ni na opšti način jer su smatrali da se on podrazumeva.

4.2. Ugovor o delu u Francuskom građanskom zakoniku

Činjenica je da Francuski građanski zakonik traje više od dva veka. Ukoliko se izuzmu reforme delova Zakonika⁴⁴⁷ – izvršene u vremenu kroz koje je prolazio i koje su mu dale izvesnu mladost i šarm – za *Code civil* se može sa pravom reći da važi i danas.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ S druge strane, Građanski zakonik za Kneževinu Srbiju iz 1844. godine za razliku od Austrijskog građanskog zakonika nije tako precizan i jasan zato što u članu 537 definiše i prevaru i pretnju: „Pri ugovoru, strašenje, laž, prevara i obmana upotrebljena nikome ne pomaže, no šta više odmaže. Takav ugovor ne samo da ne stoji, nego i naknada oštećenom na taj način pripada.”

⁴⁴⁶ Jankovec, I. (1993). *Ugovorna odgovornost*. Beograd: Poslovna politika, str. 347.

⁴⁴⁷ Nedostatak regulative u pojedinim oblastima postajao je sve veći i sve je teže bilo ostati na postojećim pravnim normama. Tako na primer Francuska nije bila primarno poljoprivredna zemlja, nego zemlja u kojoj jača industrija i radnička klasa koja je sve više zahtevala regulisanje svojih prava i obaveza poslodavaca u pogledu nadnica, odmora, prava na štrajk itd. Do promena dolazi i u drugim oblastima koje zahtevaju novu regulativu. Između ostalog, uvedene su zaštitne klauzule za ugovorne strane u slučaju neispunjenja ili rđavog ispunjenja ugovora.

Francuski građanski zakonik u načelu usvaja teoriju volje, ali ne prihvata u potpunosti sve posledice ove teorije. Tako na primer, simulovana izjava volje proizvodi pravna dejstva prema trećim licima, ali ukoliko je vrednost ugovora veća od 50 franaka ugovor se može dokazivati samo pismenim ispravama, a ne i izjavama svedoka.⁴⁴⁹

U Francuskom građanskom zakoniku ugovor o delu je definisan u članu 1710 i glasi: ugovor o delu je ugovor kojim se jedna strana angažuje da izradi nešto za drugu po ceni ugovorenoj između njih. Analiza navedene definicije, naročito u francuskoj literaturi, interpretira se sa dva aspekta. Sa prvog aspekta, ugovor o delu se posmatra kao najam dela (fr. *louage d'ouvrage*), najam radinosti (fr. *louage industrie*) i u najsavremenijoj interpretaciji kao preduzimački ugovor (fr. *contract d'entreprise*). Drugi aspekt podrazumeva savremeno stanovište ali i savremenu terminologiju i kao takav se pojavljuje u vidu dva termina: *devis* – lista precizno navedenih i neophodnih materijala za izradu dela kao i visinu cene, i kao *marche* – vrsta obavezujućeg dogovora između naručioca i poslenika kojim se regulišu uslovi ugovora o delu. U sledećem članu (1711) francuski zakonodavac stavlja naglasak na obaveze ugovornih strana.

Code civil poštujući ugovorno načelo *pacta sunt servanda*,⁴⁵⁰ nije prihvatio uticaj promenjenih okolnosti na sudbinu ugovora. Tako u članu 1134 ovaj zakonik predviđa da ugovori zaključeni po zakonu važe kao zakon za one koji su ih zaključili. Oni ne mogu biti opozvani osim njihovom međusobnom saglasnošću ili iz razloga koji su zakonom predviđeni. Važno je naglasiti da i sudska praksa poštuje princip *pacta sunt servanda*. Kao primer se navodi čuveni spor „Kraponski kanal“⁴⁵¹ kada je Kasacioni sud zaključio da ni u jednom slučaju ne pripada sudovima da – pozivajući se na pravičnost – modifikuju ugovor. Međutim, vremenom, francuska sudska praksa na osnovu odredbi Građanskog zakonika izuzetno dopušta promenu ugovora kod ugovora o zakupu poljoprivrednog zemljišta, ugovora o deobi nasledstva, dobroćinih raspolaganja itd. Naime, u francuskom pravu su nastale brojne teorije u

⁴⁴⁸ Kovačević Kuštrimović, R. (2006). Dvestota godišnjica Francuskog građanskog zakonika. U: G. Stanković (ur.) *Dvestotine godina od donošenja Francuskog građanskog zakonika – uticaj Francuskog građanskog zakonika na srpsko pravo* (str. 11–27). Niš: Pravni fakultet, str. 19.

⁴⁴⁹ Perović, S. (1980). *Obligaciono pravo*. Beograd: Privredna štampa, str. 255

⁴⁵⁰ Po ovom načelu zaključeni ugovor predstavlja zakon za ugovorne strane koje su dužne da ispune svoje obaveze na način koji je određen ugovorom i odgovorne su za ispunjenje tih obaveza.

⁴⁵¹ Radilo se o ugovoru o korišćenju kanala za navodnjavanje koji je sklopljen još u XVI veku, a prema kojem su korisnici plaćali vlasniku kanala određenu naknadu za korišćenje kanala. Usled promena prilika, odnosno pada vrednosti novca, ova naknada je postala simbolična i zato je vlasnik kanala zatražio od suda da izmeni iznos naknade.

cilju stvaranja pravnog osnova za odstupanje od principa *pacta sunt servanda*.⁴⁵² Proizilazi da Francuski građanski zakonik nije na opšti način uredio raskidanje ili izmenu ugovora zbog promenjenih okolnosti. Francuski zakonodavac je bio gotovo jednoglasan u stavu protiv uvođenja klauzule *rebus sic stantibus*.⁴⁵³ Francuska sudska praksa nije prihvatila stavove pravne doktrine o razlozima primene klauzule *rebus sic stantibus*,⁴⁵⁴ a ni zakonodavstvo za sada nije reagovalo. Još uvek preovlađuju stavovi po kojima uvođenje opšteg pravila o primeni klauzule *rebus sic stantibus* nije prihvatljivo zato što bi „revizija privlačila reviziju“ i pogodovala inflatornim kretanjima. Ipak, brojni su i slučajevi u kojima se štiti ravnoteža ugovora, a naročito kroz priznavanje prava na naknadu štete nastale zbog promenjenih okolnosti. Na taj način se posredno primenjuje klauzula *rebus sic stantibus*.⁴⁵⁵ Kao što je već naglašeno, neki od principa *pacta sunt servanda* u kojima se može prepoznati izvesna pravna relevantnost promenjenih okolnosti poznaje i sam Zakonik i posebni zakoni koji su usvojeni nakon njega, ali se o opštem zakonskom institutu promenjenih okolnosti ne može govoriti u francuskom pravu.⁴⁵⁶

U francuskom pravu se smatra da je ponuda u načelu opoziva. Ponuđač stvara ponudu svojom jednostranom voljom, pa je iz tog razloga i slobodan da je poništi. S druge strane, potrebe prometa su diktirale drugačija rešenja koja su došla do izražaja i u sudskoj praksi. Stoga je francusko pravo došlo do srednjeg rešenja po kojem je neograničena ponuda uvek opoziva, ali ponuđač može dati ponudi obavezno dejstvo određivanjem roka za prihvatanje. Smatra se da je određujući rok ponuđač izrazio čvrstu volju da ne opozove svoju odluku do tog roka, te se

⁴⁵² Više o francuskim teorijama u: Đurđević, M. (1995). Teorije o pravnom osnovu raskidanja ili izmene ugovora zbog promenjenih okolnosti: francuska sudska praksa i doktrina. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 51, br. 2, str. 217–235.

⁴⁵³ Dudaš, A. I. (2015). Nastanak i razvoj ideje o raskidanju ili izmeni ugovora zbog promenjenih okolnosti. *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, vol. 49, br. 1, str. 210.

⁴⁵⁴ Značenje ove klauzule jeste da je ugovor zaključen pod određenim uslovima i okolnostima, a ako se one izmene, ugovor prestaje da važi. Više o klauzuli *rebus sic stantibus* u: Kovačević Kuštrimović, R. (1979). Klauzula *rebus sic stantibus* prema Zakonu o obligacionim odnosima. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, vol. 19, br. 1, str. 289–302; Marić, D. (2015). Klauzula *rebus sic stantibus* u ugovornom pravu. *Pravni život*, vol. 64, br. 10, str. 621–639.

⁴⁵⁵ Može se reći da se u suštini raskidanja ugovora zbog promenjenih okolnosti i zbog poremećene ravnoteže jednakih vrednosti uzajamnih davanja – nalazi ideja pravičnosti i moralizacije prava. Međutim, u sudskoj praksi se ističe da „pravičnost suda ne može zameniti pravičnost stranaka.“ Tako je Kasacioni sud u jednoj odluci iz 1947. godine zauzeo stanovište da Sud ne bi mogao po osnovu pravičnosti ili običaja da oslobodi ugovornu stranu obaveze koju je slobodno preuzela. Navedeno prema: Lazić, M. (2006). Razvoj klauzule *rebus sic stantibus*: sa posebnim osvrtom na francusku doktrinu. U: G. Stanković (ur.) *Dvestotine godina od donošenja Francuskog građanskog zakonika – uticaj Francuskog građanskog zakonika na srpsko pravo* (str. 109–120). Niš: Pravni fakultet, str. 114.

⁴⁵⁶ Prvi zakonik koji je u prošlom veku u vidu opšteg instituta uredio promenjene okolnosti bio je Poljski građanski zakonik o obligacijama iz 1934. godine.

zaključuje da je u okviru tog roka ponuda neopoziva. Takođe, ponuda je neopoziva i u slučaju kada se ponuđač odrekao prava na opoziv ponude.⁴⁵⁷

Francuski građanski zakonik u članu 1134 predviđa da se ugovor može opozvati samo uzajamnim pristankom ili iz razloga koje zakon dopušta. Ugovor se može raskinuti i zbog neispunjenja, a Francuski građanski zakonik članom 1184 predviđa da se raskidni ugovor uvek podrazumeva kod dvostrano obaveznih ugovora za slučaj da jedna od stranaka ne ispuni svoju obavezu. U tom slučaju, ugovor se ne raskida po samom pravu. Stranka prema kojoj obaveza nije izvršena ima izbor ili da drugu stranu prinudi na izvršenje ugovora kada je izvršenje moguće ili da traži raskid ugovora sa naknadom štete. Raskid treba da se traži sudskim putem, a tuženom se može ostaviti rok prema okolnostima.

Razlikovanje ugovorne i deliktne odgovornosti sa gledišta naknade neimovinske štete naročito je došlo do izražaja u francuskom pravu. Na doktrinu, naročito stariju, odlučujući uticaj su izvršili Žan Domat i Robert Žozef Potijer zastupajući stav da poverilac može tražiti samo naknadu imovinske štete i da njegov interes na izvršenju obligacije mora biti procenjiv u novcu.⁴⁵⁸ U prilog navedenom istican je član 1149 Zakonika, po kojem se naknada koja se duguje poveriocu redovno sastoji od pretrpljenog gubitka ili iz dobitka kojeg je lišen.⁴⁵⁹ Takođe, *Code civil* predviđa naknadu štete kada je dužnik u docnji sa ispunjenjem svoje obligacije (član 1146). Prema članu 1150, dužnik odgovara samo za štetu koja je bila predvidiva ili koja se mogla predvideti u vreme zaključenja ugovora, osim u slučajevima kada namerno nije ispunio obavezu.

U francuskom pravu se neizvršenje ugovora označava izrazom *l'inexécution contractuelle* i *Code civil* ga na opšti način uređuje svojim članovima 1147 i 1184. Francuski sudovi se često pozivaju na opšte odredbe o odgovornosti dužnika uređene članom 1147, po kojem je dužnik obavezan da nadoknadi štetu uvek kada ne uspe da dokaže da je do neizvršenja došlo usled spoljnih okolnosti koje mu se ne mogu pripisati u krivicu, ako se specijalne odredbe Zakonika

⁴⁵⁷ Italijansko pravo takođe smatra ponudu u načelu opozivom.

⁴⁵⁸ Stanković, O. (1988). *Naknada štete*. Beograd: Nomos, str. 77.

⁴⁵⁹ Relevantno je naglasiti da se u pravnoj doktrini različito tumačio član 1149. Smatra se da po jedinicama leksičke interpretacije upućuje na zaključak da poverilac može tražiti naknadu neimovinske štete, jer zašto bi se reč *gubitak* prevela sa *novčani gubitak*. Može se zamisliti gubitak *lato sensu*, u umanjenju moralne imovine. Drugi izvode zaključak na osnovu reči *redovno*, koja po njima pokazuje da je namera zakonodavca bila da dopusti naknadu i kada šteta nije bila imovinska. Ipak, naknadu neimovinske štete zakonodavac niti dozvoljava niti zabranjuje – jednostavno se ne izjašnjava. Prisutna je pravna praznina i pitanje treba rešiti onako kako to najbolje odgovara društvenim interesima i osnovnim pravnim principima. Navedeno prema: Stanković, O. (1988). *Naknada štete*. Beograd: Nomos, str. 78.

u datom slučaju smatraju neadekvatnim i treba ih zaobići. Ipak, neizvršenje ugovora ni ovde ne obuhvata slučajeve kada je neispunjenje posledica delovanja više sile.

Prema Francuskom građanskom zakoniku, bitnom zabludom se smatra zabluda o supstanci stvari i zabluda o licu, ako je ugovor zaključen s obzirom na ličnosti koje se smatraju uzrokom za poništenje ugovora (član 1110). Francuska pravna teorija je sve vrste ugovora grupisala u tri kategorije:

1. zablude koje sprečavaju nastanak pravnog posla i povlače apsolutnu ništavost, kao na primer zabluda o prirodi, predmetu i kauzi pravnog posla;
2. zablude koje dovode do rušljivosti pravnog posla, kao na primer zablude o supstanci stvari, zabluda o licu ukoliko je zaključen ugovor *intuitu personae*;
3. zablude koje nemaju uticaja na punovažnost ugovora, tzv. nebitne zablude, kao na primer zabluda o nebitnim svojstvima stvari, zabluda o ličnosti ukoliko ugovor nije *intuitu personae*, zabluda o motivu itd.

Prema razlikovanju bitne zablude od one koja nije bitna, u pravnoj teoriji se postavlja pitanje koji je kriterijum za razgraničenje odlučujući. U literaturi je zastupljeno shvatanje da je kriterijum razlikovanja čisto subjektivan. Bitna zabluda je ona bez koje posao uopšte ne bi bio zaključen. Naime, da je strana znala za zabludu, ugovor ne bi uopšte zaključila. Nebitna zabluda bila bi ona koja uopšte nije uticala na voljnu odluku onoga ko je bio u zabludi ili je na volju imala neznatan uticaj.

Prema Francuskom građanskom zakoniku iz 1804. godine, prevara (fr. *dol*) je razlog za poništenje ugovora ako su prevarne radnje jedne ugovorne strane takve da je očigledno da druga strana, da njih nije bilo, ne bi zaključila ugovor (član 1116). Tumačenjem ovog člana u pravnoj teoriji je izveden zaključak da se prevarna radnja sastoji od afirmativnog lažnog predstavljanja stvari, uz prevarne radnje ili bez njih, ili od prikrivanja stvarnosti kojoj se na taj način daje lažni izgled, od sprečavanja ugovorne strane da stekne precizan uvid u ono što čini, time što se prouzrokuje nestanak ili uklanjanje dokaza (dokumenata) ili lica koja mogu dati savet ili obaveštenje, pa i ćutanje u takvom slučaju može biti prevara i ono se tada naziva zatajivanje, prećutkivanje.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Planiol, M., Ripert, G. (1926). *Traité élémentaire de droit civil: tome I*. Paris, str. 200.

4.3. Ugovor o delu u Nemačkom građanskom zakoniku

Još krajem sedamdesetih godina prošlog veka u Nemačkoj je prevladalo mišljenje da je neophodna modernizacija Građanskog zakonika koji je stupio na snagu početkom XX veka.⁴⁶¹ Naročito je upadljivo to što su Zakonom o modernizaciji obligacionog prava ponovo uređene takve oblasti koje su do tada gotovo sve potpadale pod regulativu Građanskog zakonika koji je još 1.1.1900. godine stupio na snagu, te su praktično čitav vek ostale neizmenjene. Opširne sadržinske izmene sprovedene su kod prava o zastarevanju, koje sada potpuno prati ovu sistematiku, i u oblasti posledica usled prepreka pri ostvarivanju kupoprodajnih ugovora i ugovora o delu.⁴⁶²

Pod naslovom Pojam ugovora o delu, u Nemačkom građanskom zakoniku, u paragrafu 631, definisan je ugovor o delu. Navedeno je da se ugovorom o delu obavezuje preduzetnik (poslenik) da izradi ugovoreno delo, a naručilac da plati ugovorenu naknadu. Na osnovu navedenog zaključuje se da su relevantna dva elementa i to izrada dela od strane preduzetnika i isplata naknade koja je ugovorena od strane naručioca. Radi što preciznije definicije ugovora o delu nemački zakonodavac u istom članu određuje predmet ugovora o delu, što istovremeno predstavlja i obaveze poslenika. Navodi se da predmet ugovora o delu može biti izrada ili promena neke stvari, ali i drugi uspeh koji se postiže radom ili vršenjem usluge.⁴⁶³ Nemački zakonodavac smatra da je naknada prećutno ugovorena ako se prema okolnostima izrada dela može očekivati samo uz naknadu. Ako visina naknade nije ugovorena, smatra se da je naknada ugovorena po tarifi ako takva postoji, a u nedostatku tarife podrazumeva se uobičajena naknada. Obaveza poslenika je da delo izradi tako da isto sadrži ugovorena svojstva i da nema mana koje bi smanjile ili ukinule prikladnost dela za uobičajenu ili ugovorom pretpostavljenu upotrebu. Ukoliko delo nema navedena, tj. ugovorena svojstva, naručilac može zahtevati uklanjanje mana. Poslenik je ovlašćen da odbije uklanjanje ako ono iziskuje nesrazmerne troškove. Ako je poslenik u docnji sa uklanjanjem mane, naručilac istu može sam ukloniti, pa i zahtevati naknadu potrebnih troškova (član 633).

Zakonodavac u Nemačkoj je u toku postupka donošenja zakona predvideo posebnu regulativu o zastarevanju za kupoprodajne ugovore i ugovore o delu. Naime, još u opštem delu Zakonika

⁴⁶¹ Zakon o modernizaciji obligacionog prava objavljen je 11. novembra 2001. godine (Službeni list BGLB str. 3138–3218), a osim nekih njegovih delova stupio je na snagu 1. januara 2002. godine. Pored obligacionog zakona, 1. septembra 2001. godine temeljno je uređeno pravo o zakupu, a do 1. avgusta 2002. godine izvršena je reforma propisa vezanih za odštetno pravo.

⁴⁶² Mayer, T. (2002). Reforma obligacionog prava u Nemačkoj. *Pravni život*, vol. 51, br. 10, str. 50.

⁴⁶³ *Nemački građanski zakonik*. (1970). Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 106.

je za prava ispunjena ugovorom od strane privrednih subjekata važio rok zastarevanja od dve, odnosno četiri godine, a za sva ponovljena potraživanja rok od četiri godine. Po ugledu na do sada važeću regulativu u odštetnom pravu, sada je uveden kraći rok od tri godine, koji prema članu 199 Građanskog zakonika počinje da teče tek nakon sticanja saznanja o potraživanju i protivniku u postupku potraživanja.

Manjeg intenziteta su bile intervencije prilikom izmene propisa o ugovorima o delu. Tako na primer, prema staroj regulativi je važio stepenovani sistem prema kojem je naručilac pre ostvarivanja prava na osnovu manjkavosti izvršiocu ugovora o delu morao da odredi naknadni rok za izvršenje obaveza. Propisi koji se odnose na pravne posledice manjkavosti kod izvršenja ugovora su spolja usaglašeni, međutim, uprkos tome sadržinski se ostalo uglavnom na staroj regulativi. I odredbe o ugovorima o delu u članu 634a Građanskog zakonika i dalje predviđaju poseban propis o zastarevanju koji je uglavnom sačinjen po ugledu na odredbe trgovinskopravne regulative. Pošto je ovo bilo problematično pitanje, rokovi zastarevanja za usluge planiranja ili projektovanja prilagođene su propisima ugovora o delu.⁴⁶⁴

Nemački građanski zakonik prilikom tumačenja izjave volje sadrži odredbu (član 133) prema kojoj je potrebno istraživati stvarnu volju. Pored toga, u određenoj meri se uzimaju u obzir i mane volje, naročito zablude (član 119).⁴⁶⁵ Pošto za nastanak ugovora po pravilu nije merodavna unutrašnja volja nego objektivno činjenično stanje, izjave volje i svojstva sadržana u pojmu neke stvari moraju se utvrđivati na osnovu opšte jezičke upotrebe tog pojma i običaja u prometu.⁴⁶⁶

Zakonom o modernizovanju obligacionog prava, koji je stupio na snagu 1. januara 2001. godine, Nemački građanski zakonik je prihvatio postojanje opšteg pojma „povreda obaveza“ i jedinstvene posledice u svim slučajevima smetnji u ispunjenju ugovorne činidbe. Povreda obaveza postoji kada dužnik činidbu uopšte ne ispuni, suviše kasno je ispuni ili je rđavo (neodgovarajućeg kvaliteta ili uz povredu sporednih obaveza) ispuni. Povreda obaveza vodi ka tome da poverilac može načelno zahtevati, shodno paragrafu 280 stav 1 „naknadu štete zbog povrede obaveze“, pod pretpostavkom da je dužnik odgovoran za povredu obaveza. Dok je ranije poverilac mogao zahtevati „naknadu štete zbog neispunjenja“ i u slučaju „rđavog

⁴⁶⁴ Mayer, T. (2002). Reforma obligacionog prava u Nemačkoj. *Pravni život*, vol. 51, br. 10, str. 53–56.

⁴⁶⁵ Nemački građanski zakonik u članu 119 sadrži opštu formulaciju prema kojoj lice koje je prilikom izjave volje bilo u zabludi o njenoj sadržini ili uopšte nije htelo da da izjavu ove sadržine, može takvu izjavu osporavati ako se pretpostavi da je ono pri stvarnom poznavanju stvari i razumnoj oceni slučaja ne bi dalo.

⁴⁶⁶ Herberger, K. (1974). *Rechtsnatur, Aufgabe und Funktion der Sachmängelhaftung nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch*. Berlin: Duncker & Humblot, str. 61.

ispunjenja“, sada ima pravo na naknadu štete umesto činidbe. Odgovornost za pravne i fizičke nedostatke stvari je izjednačena – načelno u pogledu posledica. Relevantne novine su i prihvatanje subjektivnog pojma fizičkog (materijalnog) nedostatka stvari, obrtanje tereta, dokazivanja kod prodaje potrošnih dobara i novi rokovi zastarelosti.⁴⁶⁷ Nemački građanski zakonik je u članu 249 utvrdio pravilo o potpunoj naknadi štete: onaj ko duguje naknadu štete mora uspostaviti stanje koje bi postojalo da okolnost koja ima za posledicu naknadu nije nastupila.

Nemački građanski zakonik nije prihvatio klauzulu *rebus sic stantibus*, ali to čine sudska praksa i pravna teorija koje primenu ove klauzule opravdavaju otpadanjem „osnova pravnog posla“. Ovo načelo je sebi zaobilazno krčilo put kroz načelo *Treu und Glauben*.⁴⁶⁸

Poslednjom rečenicom u paragrafu 325 Nemački građanski zakonik predviđa da kod delimične nemogućnosti ispunjenja za koju je odgovorna jedna strana, druga strana može odustati od ugovora, dok u paragrafu 326, stav 1 i 2 predviđa da ako je jedna strana u docnji, druga strana pored drugih prava može tražiti naknadu štete zbog neispunjenja ili može odustati od ugovora, a u paragrafu 286, stav 1 i 2 predviđa da poverilac može tražiti naknadu štete zbog zadocnjenja.

Po nemačkom pravu (§ 241), za pravnu valjanost obaveze ne traži se da poverilac na ispunjenju činidbe ima imovinski interes. Otuda su punovažne odredbe kojima se u ovakvim slučajevima predviđa ugovorna kazna. Ugovorna kazna međutim predstavlja jedinu sankciju ovakvih obligacija. U njenom odsustvu poverilac ne može zahtevati naknadu neimovinske štete koja mu je prouzrokovana, čak ni u slučajevima u kojima je na području deliktne odgovornosti moguće tražiti naknadu.

U nemačkom pravu sudska praksa predstavlja temelj primene načela savesnosti i poštenja (nem. *Treu und Glauben*) i ona je ta koja je stvorila zaokružen koncept priznavanja uticaja promenjenih okolnosti na ugovor. Koristeći se teorijama ekonomske nemogućnosti i nepoštenog tereta, a kasnije naročito teorijom otpadanja ili poremećaja osnove posla, definisala je uslove pod kojima se može zahtevati izmena, odnosno raskid ugovora. Pošto je reč o institutu koji u sudskoj praksi ima dugu tradiciju, prilikom velike reforme Nemačkog

⁴⁶⁷ Đurđević, N. (2003). Reforma pravila o neispunjenju, odnosno rđavom ispunjenju ugovornih obaveza u savremenom obligacionom pravu. U: R. Kovačević Kuštrimović (ur.) *Građanska kodifikacija. Sv. 2* (str. 267–285). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije, str. 270.

⁴⁶⁸ Lazić, M. (2006). Razvoj klauzule *rebus sic stantibus*: sa posebnim osvrtom na francusku doktrinu. U: G. Stanković (ur.) *Dvestotine godina od donošenja Francuskog građanskog zakonika – uticaj Francuskog građanskog zakonika na srpsko pravo* (str. 109–120). Niš: Pravni fakultet, str. 114.

građanskog zakonika iz 2001. godine u oblasti obligacionog prava, ovaj je institut dobio odgovarajuće mesto u zakonu. U odredbama paragrafa 313 regulisao je pravo na izmenu ili raskid ugovora zbog „poremećaja osnove posla” (nem. *Störung der Geschäftsgrundlage*). Odredbe člana 313 Nemačkog građanskog zakonika odnose se na sve ugovore, a ne samo na dvostrano obavezujuće. Prema ovim pravilima, uslovi za pozivanje na promenjene okolnosti jesu da se mora raditi o izmeni onih okolnosti koje čine materijalnu, odnosno činjeničnu, a ne pravnu osnovu posla. Osim toga, izmena ili raskid ugovora mogući su prema odredbama člana 313 stav 2 Nemačkog građanskog zakonika i u slučaju zablude obe stranke o materijalnim okolnostima koje su prema shvatanju stranaka postale osnova posla. Dakle, ne mora se raditi o naknadnoj izmeni okolnosti, nego o zajedničkoj pogrešnoj predstavi o tim okolnostima u vreme zaključenja ugovora.⁴⁶⁹ S druge strane, u ovom zakoniku se ne definiše prevara nego se navodi da je pravni posao do kojeg je došlo lažnim predstavljanjem u cilju obmane rušljiv, ako postupak za njegovo poništenje pokrene strana koja je obmanuta.⁴⁷⁰ Takođe, ovaj zakonik predviđa da je ništav svaki pravni posao koji se protivi dobrim običajima (član 138).

4.4. Ugovor o delu u Švajcarskom građanskom zakoniku

Švajcarski građanski zakonik na opštiji način proklamuje princip autonomije volje, ali sa utvrđenim ograničenjima. Predviđa da zakon isključuje sporazume stranaka samo kada postoje propisi prinudnog karaktera ili kada bi odstupanje od njihovog teksta bilo protivno dobrim običajima, javnom poretku ili pravilima vezanim za ličnost (član 19).

Ugovor o delu je u ovom zakoniku imenovan ugovor. U glavi XI, preciznije članom 363, definisan je ugovor o delu koji glasi: ugovor o delu je ugovor kojim se jedna strana (poslenik) obavezuje da izvrši jedan posao za nagradu koju je druga ugovorna strana (naručilac) dužna da joj isplati.

Prilikom definisanja ugovora o delu u zakonicima, zakonodavci veoma često koriste nepreciznu terminologiju, kao na primer u Švajcarskom zakoniku, u kojem se koristi termin „posao“. Takođe, u ovom zakoniku ne postoje ni sugestije o rezultatu posla na osnovu kojeg

⁴⁶⁹ Više o uticaju promenjenih okolnosti na ugovor u savremenom nemačkom pravu u: Markesinis, B. S., Lorenz, W., Dannemann, G. (1997). *The German Law of Obligations: The law of torts: a comparative introduction*. Vol. 2. Oxford: Oxford University Press.

⁴⁷⁰ Član 123 stav 1 Nemačkog građanskog zakonika.

bi se moglo zaključiti da li je to možda ugovor o radu.⁴⁷¹ Naime, korišćenje samog termina „posao“ budi sumnju da se radi o poslu, a ne o delu. Ukoliko bi poslodavac koristio termin „delo“, podrazumevalo bi se da je potrebno da ga poslenik izradi.⁴⁷² Može se reći da u prilog navedenom stoje odredbe člana 364, u kojem se odgovornost poslenika stavlja u istu ravan kao i odgovornost radnika koji je u radnom odnosu.⁴⁷³ S druge strane, zakonodavac u definiciji ističe tri relevantna elementa: izvršeni posao, nagradu i obavezu isplate.

Prilikom izvršenja posla odgovornost snosi poslenik lično ili je potrebno da se postara da se rad izvrši pod njegovim ličnim rukovodstvom. Takođe, obaveza poslenika je – ukoliko nije drugačije ugovoreno – da o svom trošku nabavi sredstva, sprave i alat koji su potrebni za izvršenje dela (član 364). Poslenik je taj koji odgovara naručiocu za dobar kvalitet materijala. Njegova odgovornost u pogledu materijala je u istoj ravni kao i odgovornost prodavca. Čak i ukoliko je materijal dao naručilac, a isti ima neke nedostatke, poslenik je dužan da o tome obavesti naručioca ili će snositi posledice neobaveštavanja (član 365). Međutim, ukoliko je predmet posla slučajno propao, poslenik ne može zahtevati niti nagradu za svoj rad niti naknadu troškova koje je imao, osim ukoliko naručilac nije bio u docnji sa prijemom. U tom slučaju naručilac snosi rizik slučajne propasti ili oštećenja stvari.⁴⁷⁴

S druge strane, naručilac posla ima pravo da odustane od ugovora, ne čekajući vreme predviđeno za isporuku ukoliko poslenik ne započne rad na vreme, ako odloži izvršenje protivno odredbama ugovora ili ako bez krivice naručioca kasni sa izvršenjem posla toliko da ga ne može završiti do predviđenog roka.

Iako u Švajcarskom zakoniku (član 3) u principu opoziv ponude nije dozvoljen, kao ni u Nemačkom građanskom zakoniku (paragraf 145) naručilac može u određenim okolnostima poveriti posao trećem licu. Naime, kada se u toku rada sa sigurnošću može predvideti da će krivicom poslenika rad biti izvršen neispravno ili na način suprotan ugovoru o delu, naručilac može posleniku odrediti ili dati da se odredi primeren rok za otklanjanje tih nedostataka, obaveštavajući ga da će ako to ne učini u određenom roku, popravke ili nastavak posla biti povereni trećem licu na trošak i rizik poslenika (član 366).

⁴⁷¹ U Švajcarskoj je ugovor o radu uređen posebnim zakonom. Više u: Swiss Employment Law. Dostupno na: http://www.cms-vep.com/Hubbard.FileSystem/files/Publication/39aacb5d-7a6d-4241-8036-3826bc60b543/Presentation/PublicationAttachment/ebc9a822-c335-45de-8529-389830930601/CMS_Arbeitsrecht_January%202011.pdf

⁴⁷² O ugovorima u Švajcarskom zakoniku više u: Meer, M. A. (2008). *International Contract Manual: Country Handbook Switzerland*. Zürich: Thomson West.

⁴⁷³ Član 364 Švajcarskog građanskog zakonika glasi: odgovornost poslenika reguliše se, u načelu, na osnovu istih pravila kao i odgovornost radnika u radnom odnosu.

⁴⁷⁴ Član 376 Švajcarskog zakonika o obligacionim odnosima, str. 129.

Šta se kod različitih vrsta ugovora smatra sadržinom činidbe, odnosno šta predstavlja neispunjenje činidbe – nije regulisano u opštem delu švajcarskog Zakona o obligacijama, nego u odredbama o pojedinim ugovorima.⁴⁷⁵ Švajcarsko pravo ne poznaje pojam „kršenja ugovora“ (nem. *Vertragsverletzung*). U slučaju tzv. pozitivne povrede ugovora, osnovi zahteva regulisani su zakonski samo kod pojedinih ugovornih odnosa (npr. odgovornost za mane stvari, posebno kod ugovora o delu, zakupu i kod kupoprodaje), a da se pri normiranju uopšte nisu uzele u obzir opšte posledice neispunjenja, zajedničke svim tim zahtevima.⁴⁷⁶

U članu 24 Švajcarski građanski zakonik u principu nabroja pojedine vrste zabluda,⁴⁷⁷ ali ipak ostavlja mesta i drugim vrstama zabluda koje ne pominje, iz čega sledi da se u izvesnom smislu može reći da on uopšte i ne reguliše to pitanje.

Švajcarski građanski zakonik u članu 115 formu o sporazumnom raskidu ugovora reguliše tako što predviđa da: nije nužna naročita forma za sporazumno poništenje ili smanjenje duga, čak ni onda kada je prema zakonu ili volji stranaka obaveza mogla da nastane samo uz ispunjenje određene forme.⁴⁷⁸ Švajcarski zakonik čak i kada je u pitanju zakonska i ugovorena forma ne predviđa formalni raskid ugovora. Ipak, u izuzetnim situacijama sudija može – prema svojoj slobodnoj oceni – raskinuti ugovor ili povećati ugovorenu nagradu. Navedeno se može učiniti ukoliko je izvršenje posla sprečeno ili je postalo preterano teško zbog posebnih okolnosti koje je bilo nemoguće predvideti ili koje su bile isključene predviđanjima obe ugovorne strane (član 373). Nagrada dospeva za isplatu u trenutku isporuke posla. Ukoliko su ugovorene delimične isporuke i isplate, odgovarajuća nagrada za svaki deo posla dospeva za isplatu u trenutku isporuke toga dela.⁴⁷⁹ Kada je iznos nagrade određen, poslenik je dužan da izvrši posao za utvrđeni iznos i ne može da zahteva nikakvo njegovo povećanje, čak i ako je u posao uložio više rada nego što je bilo predviđeno. S druge strane, naručilac je dužan da isplati celu nagradu čak i ako je u posao uloženo manje rada nego što je bilo predviđeno (član 373). U situaciji kada nagrada nije utvrđena unapred ili ako je utvrđena samo približno, član

⁴⁷⁵ Tako na primer, član 184 propisuje prava i obaveze stranaka kod ugovora o kupoprodaji.

⁴⁷⁶ Više u: Bucher, E. (1988). *Schweizerisches Obligationenrecht: allgemeiner Teil ohne Deliktsrecht*. 2. Zürich: Schulthess, Polygraph. Verl., str. 334–335.

⁴⁷⁷ Slučajevi zabluda koji su nabrojani u Švajcarskom zakoniku jesu: kada je strana koja se poziva na zabludu nameravala da zaključi drugi ugovor, a ne onaj za koji je dala svoju saglasnost; kada je imala u vidu drugu stvar, a ne onu koja je predmet ugovora, ili drugo lice, a ako se obavezala baš s obzirom na to lice; kada je činidba koju je obećala strana koja se poziva na zabludu znatno većeg obima ili ako je protivčinidba znatno manjeg obima nego što je to strana stvarno htela i kada se zabluda odnosi na činjenice koje je prema poslovnom moralu strana koja se poziva na zabludu mogla smatrati za bitne elemente ugovora.

⁴⁷⁸ Nasuprot navedenom rešenju, Poljski zakonik na drugi način reguliše formu o sporazumnom raskidu ugovora.

⁴⁷⁹ Član 372 Švajcarskog građanskog zakonika.

374 predviđa da će ona biti određena prema vrednosti rada i troškovima koje je poslenik imao.

Član 107 stav 2 Švajcarskog zakonika predviđa da ukoliko nije došlo do izvršenja ugovora ni po isteku primerenog roka, može se tražiti ispunjenje, naknada štete, a može se i odustati od ugovora. Od ugovora naručilac može odustati i ako se približni predračun sastavljen sa poslenikom prekorači preterano, bez krivice naručioca. U članu 375 naveden je primer građevine. Naime, ako se radi o građevinama podignutim na njegovom zemljištu, naručilac ima pravo da zahteva odgovarajuće smanjenje nagrade ili ako građevina nije završena da zabrani posleniku nastavak posla i da odustane od ugovora uz plaćanje odgovarajuće naknade za izvršene radove.

U nekim pravnim sistemima, kao na primer u švajcarskom, i to u Zakoniku o obligacijama, povezana su pravila ugovorne odgovornosti sa vanugovornom odgovornošću, tako što se na naknadu ugovorne odgovornosti primenjuju pravila o naknadi vanugovorne štete.⁴⁸⁰ Tako član 97⁴⁸¹ sadrži samo određena specifična pravila o naknadi ugovorne štete, upućujući na primenu (kao opštih) pravila o naknadi štete iz nedopuštenih radnji (iz članova 41–61).⁴⁸²

U švajcarskom pravu se Zakonikom o obligacijama utvrđuje šta se smatra bitnom zabludom, ali kriterijum za procenu šta se smatra bitnom a šta nebitnom zabludom sudija utvrđuje u svakom konkretnom slučaju nakon ispitivanja svih okolnosti slučaja. Smatra se da bitna zabluda postoji onda kada bi se na osnovu objektivne procene situacije i uvažavanja pravila i principa koji postoje u prometu moglo zaključiti da je okolnost o kojoj je stranka u zabludi takva da ugovor sa takvom okolnošću ne može da opstane. Međutim, ovo nije dovoljno jer je potrebno da i sama stranka upravo tu okolnost smatra bitnom.⁴⁸³ S druge strane, Zakonik o obligacijama prevaru definiše u članu 28: strana koja prevarom druge ugovorne strane bude navedena da zaključi ugovor, nije njime vezana čak ni ako njena zabluda nije bitna. Na osnovu navedenog sledi da je ugovor koji je zaključen na ovakav način rušljiv.

⁴⁸⁰ Đurović, R., Dragašević, M. (1980). *Obligaciono pravo sa poslovima prometa*. Beograd: Savremena administracija, str. 143.

⁴⁸¹ Član 97 glasi: kada poverilac ne može da postigne izvršenje obaveze ili to može da učini samo delimično, dužnik je obavezan da naknadi štetu koja odatle proiziđe, osim ako ne dokaže da mu se ne može pripisati nikakva krivica za to.

⁴⁸² Tako na primer, odredbe člana 41 glase: ko drugome protivpravno prouzrokuje štetu, bilo namerno ili iz nehata ili nepažnje, dužan je da je naknadi. Isto tako je dužan da naknadi štetu i onaj koji je drugome prouzrokuje namerno, protivno dobrim običajima.

⁴⁸³ Guhl, T. (1972). *Das schweizerische Obligationenrecht: mit einschluss des handels – und wertpapierrechts*. Zürich: Schulthess, str. 135

4.5. Ugovor o delu u Italijanskom građanskom zakoniku

Italijanski građanski zakonik u glavi VII sadrži odredbe koje regulišu ugovor o delu. Članom 1655 definisan je pojam ugovora o delu i on glasi: ugovor o delu je ugovor kojim jedna strana preuzima, organizovanjem potrebnih sredstava, pod svojim rukovođenjem i na svoj rizik, izvršenje nekog posla ili neke usluge uz naknadu u novcu (1657, 1677 i 2222).⁴⁸⁴ Iako nije eksplicitno navedeno, može se reći da se podrazumeva da je ugovor o delu ugovor između dve strane, kao i da je naknada u novcu obaveza druge strane, dok prva strana izvršava neki posao ili uslugu. S druge strane, članom 1656 je naglašeno da poslenik ne može pristupiti izvršenju dela ili usluge ukoliko na to nije bio ovlašćen od strane naručioca. Italijanski zakonodavac je eksplicitno naveo da je poslenikova obaveza da nabavi materijal, ali ipak dozvoljava i druge mogućnosti jer dodaje: ukoliko nije drugačije ugovoreno ili uobičajeno (član 1658).

Poslenik ne može vršiti izmene već ugovorenih modaliteta dela ukoliko ih nije naručilac odobrio, a odobrenje se mora dokazati pismeno. Čak i kada su izmene odobrene, poslenik nema pravo na naknadu za izvršene izmene ili dodatke ukoliko je bila određena globalna cena za celo delo, osim u slučaju drugačijeg dogovora (član 1659). Ukoliko su izmene neophodne da bi se izvršilo delo, a poslenik i naručilac ne mogu da se slože, sudija je dužan da odredi koje izmene treba izvršiti, kako u nacrtu dela, tako i u ceni. Ako iznos izmena prelazi jednu šestinu ukupno ugovorene cene, poslenik može odustati od ugovora, pa čak – u skladu sa okolnostima – dobiti pravičnu naknadu štete. Ukoliko su izmene znatnijeg obima, naručilac može da odustane od ugovora, ali je i dužan da plati pravičnu naknadu štete (član 1660).

Takođe, Italijanski građanski zakonik u članu 1453 predviđa da kod ugovora sa naknadom, kada jedan od ugovornika ne ispuni svoje obaveze drugi može po svom izboru zahtevati ispunjenje ili raskid ugovora i u oba slučaja naknadu štete.⁴⁸⁵ Članom 1464 Italijanski zakonik daje šira prava kada činidba jedne strane postane samo delimično nemoguća – druga strana ima pravo na smanjenje činidbe koju ona duguje, a može i odustati od ugovora ukoliko nema interesa za delimično ispunjenje.

⁴⁸⁴ *Italijanski građanski zakonik. Knj. 4: Obligacije.* (1964). Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 79. Brojevi u zagradama kojima ne prethodi nikakav navod upućuju na odgovarajuće članove Italijanskog građanskog zakonika. U Italijanskom građanskom zakoniku je praksa da se ovi brojevi navode iza svakog člana, ali u ovom radu se isti neće navoditi, kako bi se izbeglo opterećivanje teksta brojevima.

⁴⁸⁵ Odredbe o raskidu ugovora zbog neispunjenja sadrže i Nemački građanski zakonik (član 358), Austrijski (član 920), Švajcarski (član 107).

Ovaj zakonik predviđa da stranke slobodno mogu odrediti sadržinu ugovora i to u granicama određenim zakonom (član 1332). Ipak, član 1370 predviđa da se odredbe umetnute u opšte uslove ugovora ili u obrasce, ili formulare sačinjene od strane jednog ugovornika, u sumnji tumače u korist druge strane.⁴⁸⁶

Pravilo o ograničenju odgovornosti dužnika na predvidivu štetu sadrži i Italijanski građanski zakonik prema kojem naknada štete zbog neispunjenja ili zakašnjenja sa ispunjenjem obaveza mora obuhvatiti kako gubitak koji pretrpi poverilac, tako i izgubljenju dobit, ako su njihova neposredna i direktna posledica (član 1223). Međutim, ako neispunjenje ili docnja ne zavise od zle namere dužnika, naknada se ograničava na štetu koja se mogla predvideti u vreme kada je obaveza nastala (član 1225).

Takođe, u članu 1467 i 1468 usvaja se opšte pravilo o pravu na raskid ugovora zbog promenjenih okolnosti. U italijanskoj sudskoj praksi prihvaćen je stav da se mora raditi o promenama okolnosti u vezi sa ispunjenjem glavne činidbe, a ne sporednih.⁴⁸⁷ Tako italijanska sudska praksa prihvata primenu člana 1467 *Codice civile* ako se radi o privremenoj nemogućnosti ispunjenja obaveze za koju stranka nije kriva. Stoga se zaključuje da je italijanska građanska kodifikacija prva od velikih građanskih zakonika prihvatila klauzulu *rebus sic stantibus* kao opšte pravilo. Ona se prema odredbama članova 1467–1469 *Codice civile* primenjuje na sve ugovore sa trajnim ili sukcesivnim prestacijama, te na ugovore sa odgođenim rokom ispunjenja. Izričito su isključeni samo aleatorni ugovori. Iz ovoga je uočljivo da je italijanski zakonodavac smatrao povredu načela jednake vrednosti prestacija jednom od teorijskih osnova priznavanja klauzule *rebus sic stantibus*. Uslovi za primenu klauzule *rebus sic stantibus* prema odredbama člana 1467 jesu ti da je izvršenje obaveze jedne od stranaka postalo „preterano otežano” (ital. *eccessiva onerosita*), a zbog nastupanja „izvanrednih i nepredvidivih događaja” (ital. *avvenimenti straordinari e imprevedibili*). Pogođena strana može zahtevati raskid ugovora u skladu sa odredbama člana 1458 *Codice civile*. No, pravo na raskid ugovora ne postoji ako preterana otežanost ispunjenja ulazi u tzv. „normalni rizik ugovora” (ital. *la sopravvenuta onerosita rientra nell’alea normale del contratto*). Druga strana može sprečiti raskid time što će ponuditi pravičnu izmenu ugovora.⁴⁸⁸ Ukoliko se konkretno radi o ugovoru o delu, italijanski zakonodavac je propisao

⁴⁸⁶ Antoniolli, L., Veneziano, A. (eds.) (2005). *Principles of European Contract Law and Italian Law*. Hague: Kluwer Law International, str. 361.

⁴⁸⁷ Više u: Cian, G., Trabucchi, A. (1988). *Commentario breve al Codice civile*. Padova: CEDAM.

⁴⁸⁸ Scalfi, G. (2006). Risoluzione del contratto. U: *Enciclopedia giuridica. Tomo XXVII*. Milano: Istituto della Enciclopedia Italiana, str. 12–17.

da naručilac može odustati od ugovora, čak i ako je počelo izvođenje dela ili davanje usluge, pod uslovom da posleniku nadoknadi podnete troškove, izvršene radove i izgubljenju dobit (član 1671) i to bez navođenja konkretnih razloga zašto bi naručilac odustao od ugovora. Međutim, ukoliko se ugovor raskine zbog toga što je izvršenje dela postalo nemoguće iz razloga koji se ne može pripisati nijednoj od ugovorenih strana, naručilac je dužan da plati za izvršeni deo dela, u granicama u kojima je za njega koristan, a opet srazmeran ceni za ugovoreno delo (član 1672). Italijanski zakonodavac predviđa i načine postupanja poslenika prilikom izmena koje naloži naručilac, pregleda u toku izvođenja radova, ali i pregleda i plaćanja dela. Naime, naručilac pre nego što prihvati predaju dela ima pravo da ispita izvršeno delo, a ispitivanje može izvršiti čim ga poslenik stavi u mogućnost da to učini. Ukoliko naručilac bez opravdanih razloga ne pristupi ispitivanju ili ne saopšti ishod ispitivanja u kratkom roku, delo se smatra primljenim a poslenik tada prima nadoknadu za izvršeno delo (član 1666).

Italijanski građanski zakonik navodi koja se zabluda smatra bitnom (član 1429):

- ona koja se odnosi na prirodu ili predmet ugovora;
- ona koja se odnosi na identitet predmeta činidbe ili na neko njegovo svojstvo i koja se shodno opštoj oceni ili u vezi sa okolnostima ima smatrati odlučujućom na saglasnost;
- kada se odnosi na identitet ili svojstvo ličnosti drugog ugovarača, pod uslovom da su jedno ili drugo bili odlučujući za saglasnost;
- kada se radi o zabludi u pravu, bila jedini ili glavni razlog ugovora.

Prema Italijanskom građanskom zakoniku prevara je osnov za poništenje ugovora kada su obmane kojima se poslužio jedan od ugovarača bile takve da bez njih druga strana ne bi zaključila ugovor, a ukoliko se obmanama poslužio neko treći, ugovor je rušljiv ukoliko su ove bile poznate ugovaraču koji se njima koristio.⁴⁸⁹ Italijanski građanski zakonik reguliše i tzv. slučajnu prevaru, i to na sledeći način – ako obmane nisu bile takve da odlučujuće utiču na zaključenje ugovora, ugovor je punovažan iako bi bez njih bio zaključen pod različitim uslovima, ali je nesavestan ugovarač odgovoran za štetu.⁴⁹⁰

⁴⁸⁹ Član 1439 Italijanskog građanskog zakonika.

⁴⁹⁰ Član 1440 Italijanskog građanskog zakonika.

S druge strane, italijanski zakonodavac je propisao da je poslenik dužan da garantuje protiv deformacije i mana dela, a ukoliko dođe do istih, naručilac ih mora prijaviti u roku od šezdeset dana od njihovog otkrivanja (član 1667). U tom slučaju naručilac može tražiti da se nedostaci otklone i to o trošku poslenika, a ukoliko su mane tolike da ga čine sasvim nepodesnim za njegovu namenu, naručilac može tražiti raskid ugovora (član 1668). Ugovor o delu se raskida smrću poslenika, a ukoliko naslednici poslenika nastave sa vršenjem dela, italijanski zakonodavac navodi razloge zbog kojih naručilac može raskinuti ugovor, a to je ako naslednici poslenika ne ulivaju poverenje za dobro izvršenje dela ili usluge (član 1674). Na osnovu navedenog može se reći da su razlozi više subjektivni.

4.6. Ugovor o delu u Poljskom građanskom zakoniku

Građanski zakonik Republike Poljske donesen je 23. aprila 1964 godine, a stupio je na snagu 1. januara 1965. godine. Predstavlja završetak jedne i početak nove etape u razvoju građanskopravnih odnosa u ovoj zemlji.⁴⁹¹ Poljski građanski zakonik sastoji se od 1.088 članova i podeljen je na četiri knjige,⁴⁹² a ugovor o delu je regulisan članovima 627–646.

Poljski građanski zakonik u članu 627 definiše ugovor o delu na sledeći način: ugovorom o delu poslenik (primalac narudžbine) se obavezuje da izvrši određeni posao, a naručilac da mu za to plati nagradu. Analizirajući navedenu definiciju zaključuje se da ona nije dovoljno precizna jer ne sadrži dovoljno elemenata na osnovu kojih se može reći da se zaista radi o ugovoru o delu.⁴⁹³ Visina nagrade i način njenog određivanja regulisani su članovima 628–632. Visina nagrade može se odrediti tako što će se ugovoriti osnovica za njeno utvrđivanje. Ukoliko strane nisu odredile visinu nagrade, a ni osnovicu za njeno određivanje, smatraće se da su ugovorne strane imale u vidu uobičajenu nagradu za posao te vrste. Ako se ni na taj način ne može odrediti nagrada, poslenik ima pravo na nagradu koja odgovara vrednosti izvršenog rada i troškove koje je u vezi sa tim imao (član 628). U slučaju kada ugovorne strane odrede nagradu prema proračunu, odnosno na osnovu planiranih radova i predviđenih troškova, a u toku izvršavanja posla se izmeni visina cene, tj. stavke koje su do tada važile za

⁴⁹¹ Više o istorijskom razvoju kodifikacije građanskog prava u Narodnoj Republici Poljskoj u: *Građanski zakonik Narodne Republike Poljske od 1964. godine*. (1966). Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 3–6.

⁴⁹² Prva knjiga (članovi 1–125) sadrži odredbe koje se odnose na opšti deo građanskog prava, dok se u drugoj knjizi (članovi 126–352) nalaze odredbe o svojini i ostalim stvarnim pravima. Treća knjiga predstavlja najobimniji deo Zakonika (članovi 353–921), a sastoji se od odredaba koje uređuju obligacione odnose. Odredbe iz oblasti naslednog prava sadrži četvrta knjiga (članovi 922–1088).

⁴⁹³ *Građanski zakonik Narodne Republike Poljske od 1964. godine*. (1966). Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 132.

izračunavanje nagrade prema proračunu – svaka ugovorna strana može tražiti da se ugovorena nagrada srazmerno izmeni. Ipak, to ne važi za cenu plaćenu za materijal ili radnu snagu pre izvršene izmene cena, tj. stavki (član 629). U toku izvršavanja posla može nastati potreba da se izvedu radovi koji nisu predviđeni u planu radova koji predstavlja osnovicu za izračunavanje nagrade prema proračunu koji je sastavio naručilac, a poslenik može tražiti da mu se ugovorena nagrada srazmerno poveća. Međutim, u slučaju kada je plan radova sastavio poslenik, on može tražiti da mu se nagrada poveća samo onda kada i pored sve svoje brižljivosti nije mogao da predvidi potrebu za novim radovima. S druge strane, ukoliko je poslenik nove radove izveo bez pristanka naručioca, ne može tražiti povećanje nagrade (član 630).

Kada u slučajevima koji su predviđeni članovima 629 i 630 nastane potreba da se znatno poveća nagrada koja je predviđena proračunom, naručilac može raskinuti ugovor, ali je dužan da to učini odmah, kao i da posleniku za izvršen deo posla plati srazmeran deo ugovorene nagrade (član 631).

Ukoliko ugovorne strane ugovore paušalnu nagradu, poslenik ne može tražiti da mu se ona poveća ni u slučaju kada se u vreme zaključenja ugovora mogao predvideti obim, odnosno troškovi radova (član 632, stav 1). Ipak, u jednom slučaju sud, odnosno državna arbitražna komisija, može povećati paušalnu nagradu (ili raskinuti ugovor) i to ako bi poslenik zbog promenjenih okolnosti koje se nisu mogle predvideti, izvršenjem posla pretrpeo nesrazmerno veliku štetu (član 632, stav 2). Na osnovu navedenog može se zaključiti da je poljski zakonodavac prilikom regulisanja odredbi koje se odnose na ugovor o delu primarni akcenat stavio na nagradu jer su odredbe o istoj sadržane odmah posle definisanja ugovora o delu.

Naručilac nije u obavezi da daje materijal, ali ako ga daje, poslenik je dužan da ga upotrebi na odgovarajući način i da podnese račun o njegovom utrošku, kao i da vrati neiskorišćen deo (član 633), a u slučaju kada materijal koji je dao naručilac nije podesan za pravilno izvršenje posla ili kada nastupe druge okolnosti koje mogu ometati pravilno izvršenje posla, poslenik je dužan da o tome odmah obavesti naručioca (član 634). Ako poslenik ne radi kako je ugovoreno i po pravilima posla, ne drži se uslova ugovora i vrši posao tako da će ono što obavi imati nedostatke, naručilac može da raskine ugovor ili da drugom licu poveri vršenje posla o trošku i na rizik poslenika (član 636, stav 1). Ona ugovorna strana koja je materijal dala snosi i rizik slučajne propasti ili oštećenja materijala (član 641, stav 1). U pogledu

garancije za kvalitet posla, Poljski građanski zakonik predviđa da se primenjuju propisi o garanciji koji važe za ugovor o kupovini i prodaji (član 638).

Poljski građanski zakonik izjavu volje tumači s obzirom na okolnosti u kojima je data, u skladu sa društvenim normama i ustaljenim običajima (član 65), iz čega bi se zaključilo da je Zakonik prihvatio teoriju izjave. Međutim, već u sledećoj odredbi (član 65, stav 2) Zakonik je na poziciji teorije volje jer predviđa da prilikom tumačenja ugovora treba prvenstveno ispitati kakva je bila stvarna namera ugovornih strana i koji je bio cilj ugovora, a ne držati se isključivo doslovnog teksta.⁴⁹⁴

U Poljskom građanskom zakoniku je prihvaćeno shvatanje da naručilac može, sve dok posao nije završen u celini, u svako doba raskinuti ugovor pod uslovom da plati ugovorenu nagradu, od koje može odbiti iznos koji je poslenik uštedeo zbog neizvršenja posla (član 644), kao i ako je poslenik u velikoj doznji sa započinjanjem ili završavanjem posla, te je velika verovatnoća da posao neće završiti u ugovorenom roku (član 635). Takođe, Poljski građanski zakonik raskid ugovora zbog delimičnog neispunjenja reguliše članom 493 stav 2 tako što predviđa da u slučaju nemogućnosti delimičnog ispunjenja potraživanja jedne ugovorne strane, druga strana može odustati od ugovora ako delimično ispunjenje ne bi imalo značaja za nju s obzirom na prirodu obaveze ili s obzirom na cilj ugovora koji je ona postavila, a koji je bio poznat ugovornoj strani čije se potraživanja delimično ne može ispuniti. Naručilac može odustati, odnosno raskinuti ugovor ukoliko su mane bitne, a ukoliko nisu – može zahtevati da se nagrada posleniku srazmerno smanji (član 637, stav 2). U slučaju kada posao ima mane, naručilac može tražiti da se one otklone, a posleniku može za to odrediti određeni rok. Međutim, poslenik može odbiti izvršenje popravke ukoliko bi ona zahtevala nesrazmerno velike troškove (član 637, stav 1). Naručilac je dužan da primi posao koji je izvršio poslenik prema ugovoru (član 643), a poslenik ima pravo na nagradu u trenutku predaje izvršenog dela, ukoliko nije drugačije ugovoreno.⁴⁹⁵

Poljski građanski zakonik u članu 77 navodi da: ako je ugovor zaključen u pismenoj formi, njegova dopuna, izmena ili raskid uz saglasnost obe ugovorne strane, kao i odustajanje od njega moraju biti pismeno potvrđeni. Na osnovu navedenog sledi zaključak da je za sporazumni raskid ugovora u Poljskom građanskom zakoniku potrebna ista forma kao i za njegov nastanak. Međutim, ukoliko je u pitanju ugovor o delu čije je izvršenje vezano za lična

⁴⁹⁴ Perović, S. (1980). *Obligaciono pravo*. Beograd: Privredna štampa, str. 256.

⁴⁹⁵ Član 642 stav 1 Poljskog građanskog zakonika.

svojstva poslenika, raskida se njegovom smrću ili nastupanjem njegove nesposobnosti za rad (član 645). Poljski građanski zakonik u članu 646 propisuje da potraživanja koja proizilaze iz ugovora o delu zastarevaju za dve godine od dana kada je posao predat, a u slučaju kada posao nije predat, od dana kada je prema sadržini ugovora o delu trebalo da se preda.

4.7. Ugovor o delu u zakonodavstvu Republike Hrvatske

Hrvatski Zakon o obveznim odnosima (dalje u tekstu: ZOOHR) preuzeo je i formalno-pravno odredbe Zakona o obligacionim odnosima (dalje u tekstu: ZOO) iz 1978. godine, sa izvesnim izmenama i dopunama. U odnosu na pojedine ugovore predviđene Zakonom o obligacionim odnosima iz 1978. godine, ZOOHR predviđa istu tipologiju ugovora kao i ZOO iz 1978. godine. Što se tiče segmenta o pojedinim ugovorima, hrvatski ZOO dodao je samo jedan ugovor – ugovor o ortakluku – koji nije bio predviđen u ZOO iz 1978. godine. U vezi sa ugovorom o delu, ZOOHR je preuzeo odredbe iz ZOO iz 1978. godine sa sitnim korekcijama koje se uopšteno odnose na ugovore. Stoga će u daljem tekstu akcenat biti upravo na tim korekcijama.

Republika Hrvatska je 26. juna 1991. godine donela Zakon o preuzimanju Zakona o obveznim odnosima.⁴⁹⁶ Ugovor o delu u ZOOHR regulisan je članovima 590–619. Pojam ugovora o delu u ZOOHR definisan je u članu 590 koji glasi: „Ugovorom o djelu izvođač se obvezuje obaviti određeni posao, kao što je izrada ili popravak neke stvari, izvršenje kakva fizičkog ili umnog rada i sl., a naručilatelj se obvezuje platiti mu za to naknadu.“

Iako zakonodavac svojim pravnim normama nastoji da unapred predvidi što veći broj pravnih rešenja, ipak ne može obuhvatiti i predvideti sve životne situacije koje nastaju u praksi. Čak i kada postoji pravna norma u konkretnom slučaju, primenom te i takve norme može se učiniti nepravda. Stoga i postoje osnovna pravna načela kojima se upotpunjuju pravne praznine,

⁴⁹⁶ *Narodne novine*, br. 53/91, 73/91, 3/94, 7/96, 112/99, 88/01 i 35/05. Novi Zakon o obveznim odnosima objavljen je u *Narodnim novinama* br. 35/05, 17. marta 2005. godine, a stupio je na snagu 1. januara 2006. godine, s tim da su se odredbe čl. 26, st. 1–3 i čl. 29, st. 2–6 i st. 8 počele primenjivati nakon isteka dve godine od dana stupanja na snagu ovog zakona. U novi zakon u hrvatski pravni poredak unete su određene, a u nekim aspektima i značajnije izmene pravila koja uređuju odgovornost za materijalne nedostatke stvari. Stoga će autor analizirati navedene izmene koje se odnose na ugovor o delu.

odnosno ispravljaju nepravedna rešenja.⁴⁹⁷ U pravnom životu, od svih načela posebno mesto zauzima vladajuće načelo savesnosti i poštenja na koje se poziva član 4 ZOOHR.⁴⁹⁸

Za pojedine ugovore u ZOOHR zakonom su predviđena određena odstupanja od opštih pravila o prestanku obaveza, kao na primer kod ugovora o delu, u članu 619. Ovaj član propisuje prestanak ugovora voljom naručioca na način da sve dok naručeno delo nije dovršeno naručilac može raskinuti ugovor kad god hoće, ali je u tom slučaju dužan da isplati izvođaču radova ugovorenu naknadu, umanjenju za iznos troškova koje ovaj nije imao, a koje bi inače imao da ugovor nije raskinut, i za iznos zarade što ju je ostvario na drugoj strani ili što je namerno propustio da ostvari.

ZOOHR u nizu odredbi propisuje da je učesnik u obligacionom odnosu dužan u izvršavanju obaveza iz svoje profesionalne delatnosti da postupa sa pažnjom dobrog stručnjaka, prema pravilima struke i običajima. Međutim, ZOOHR a ni posebne uzanse ne objašnjavaju niti navode koja su to pravila struke ili pravila posla.

Pavlović⁴⁹⁹ smatra da pravila struke predstavljaju skup naučnih i stručnih iskustava, koja su se potvrdila u praksi i time postala obavezna opštim dobrom svih onih koji se bave određenom delatnošću. Dobar deo tih pravila nije sadržan u propisima, pa su iz tih razloga to često nepisana pravila po kojima se određena delatnost obavlja, odnosno, to su iskustva koja imaju stručnjaci koji obavljaju određeni stručni posao u određenoj branši. Stoga je primena pravila struke moguća samo ako se stručnjaci u tome profesionalno angažuju. Osnovni kriterijum važećih pravila struke jeste njihovo redovno primenjivanje u praksi jer se kontinuirani razvoj novih tehnologija i dostignuća, i propisane stručne norme (standardi) često uopšte ne prate. Zato valja uzeti u obzir samo objektivni kriterijum postupanja stručnjaka (profesionalaca) iz određenog područja delovanja u određenom trenutku. Tako je odredbom člana 612 ZOOHR propisano da je naručilac dužan da primi delo obavljeno prema odredbama ugovora i pravilima struke.

Opšta pravila o uticaju promenjenih okolnosti na ugovor nalaze se u poglavlju koje je posvećeno posebnim učiniocima dvostrano obavezujućih ugovora, od člana 357 do člana 375. Pored pravila o izmeni ili raskidu ugovora zbog promenjenih okolnosti, ovde se nalaze i

⁴⁹⁷ Pavlović, M. (2014). Dužno ponašanje sudionika u ispunjavanju obveza. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 51, br. 3, str. 578.

⁴⁹⁸ Ovo načelo se izričito spominje i u odredbama članova 29, 174, 296, 297, 344, 371, 811, 817, 838, 839 i 1117 ZOOHR.

⁴⁹⁹ Pavlović, M. (2014). Dužno ponašanje sudionika u ispunjavanju obveza. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 51, br. 3, str. 575–600.

pravila o odgovornosti za materijalne i pravne nedostatke ispunjenja, pravila o prigovoru neispunjenja i prigovoru neizvesnog ispunjenja ugovora, pravila o jednostranom raskidu ugovora zbog neispunjenja, pravila o nemogućnosti ispunjenja, te o prekomernom oštećenju. Radi se i o institutima čija je primena moguća samo kod ugovora u kojima i jedna i druga strana preuzimaju obavezu na izvršenje određene činidbe, a temeljna svrha im je uklanjanje postojećeg ili sprečavanje pretećeg poremećaja ugovorne ravnoteže. Time je određen opseg primene pravila o klauzuli *rebus sic stantibus* u hrvatskom pravu, ali se ujedno otvaraju i neka pitanja.⁵⁰⁰

Na nivou opšteg instituta ZOOHR uređuje materijalnu odgovornost kao odgovornost za nedostatke ispunjenja, što znači da u svakom naplatnom ugovoru dužnik odgovara ako ne ispuni činidbu u svemu kako je ugovoreno, odnosno u nedostatku posebnih ugovornih odredbi – onako kako je zakonom određeno. Znači da se ne radi samo o odgovornosti za nedostatke materijalne stvari koja se javlja kao predmet činidbe davanja, nego to može biti bilo kakav faktički nedostatak koji se manifestovao u konačnom izvršenju i onih činidbi koje su upravljene na činjenje, propuštanje ili trpljenje.⁵⁰¹ Međutim, pošto se u praksi ova odgovornost najčešće pojavljuje upravo u vezi sa nedostatkom na stvari koju je dužnik u naplatnom ugovoru predao poveriocu, te da je institut istorijski nastao upravo kao oblik odgovornosti prodavca za nedostatke prodate stvari, ZOOHR u članu 357 stav 3 određuje da se na odgovornost „prenositelja“ za materijalne i pravne nedostatke ispunjenja činidbe kod svih naplativih ugovora na odgovarajući način primenjuju odredbe o odgovornosti prodavca za materijalne i pravne nedostatke, tj. odredbe čl. 400–422 ZOOHR u pogledu odgovornosti za materijalne nedostatke. Ujedno se ovom odredbom pravila o odgovornosti prodavca za materijalne nedostatke prodate stvari proglašavaju opštim pravilima, odnosno pravilima koja vrede kao *lex generalis* za sve naplatne ugovore, što znači da se primenjuju samo ako za pojedine naplatne ugovore nije nešto drugo propisano, a ukoliko jeste – dopunjuju se ova posebna pravila.⁵⁰²

⁵⁰⁰ Više u: Petrić, S. (2007). Izmjena ili raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti prema novom Zakonu o obveznim odnosima. *Zbornik Pravog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 28, br. 1, str. 23.

⁵⁰¹ Upravo stoga što se radi o odgovornosti za ispunjenje, a ne isključivo o odgovornosti za nedostatke stvari, tj. što se odgovornost ne ograničava na ugovorne obaveze kod kojih je predmet činidbe predaja stvari, u literaturi se iznosi stav da bi bilo bolje umesto termina „materijalni nedostatak“ koristiti termin „faktički nedostatak“, budući da po svom semantičkom značenju termin materijalni nedostatak upućuje da se radi isključivo o nedostacima na stvarima. Navedeno prema: Gorenc, V., Belanić, L., Momčinić, H., Perkušić, A., Pešutić, A., Slakoper, Z., Vukelić, M., Vukmir, B. (2005). *Komentar Zakona o obveznim odnosima*. Zagreb: RRiF, str. 531.

⁵⁰² Posebne odredbe o odgovornosti prenositelja za materijalne nedostatke ZOO predviđa kod ugovora o delu (članovi 604–611).

Druga novost u određivanju slučajeva u kojima se smatra da stvar ima materijalni nedostatak jesu pravila člana 401, stav 1, tačka 6 i 7 ZOOHR. Prema ovim odredbama stvar ima nedostatak ako je nepravilno montirana, pod uslovom da je usluga montaže uključena u ispunjenje ugovora o prodaji, kao i ako je nepravilna montaža posledica nedostataka u uputstvima za montažu. Time su prihvaćena pravila člana 2, stav 5 Smjernice 1999/44 uz određena, manja odstupanja. Radi se o stvarima (prvenstveno o potrošačkoj robi) koje se isporučuju u delovima, te zahtevaju naknadnu montažu. Kako bi se usluga montaže mogla smatrati posebnim ugovorom, odnosno ugovorom o delu, moralo se izričito propisati da se nedostaci koji su posledica nepravilne montaže smatraju materijalnim nedostacima stvari u smislu ove odgovornosti.⁵⁰³

4.8. Ugovor o delu u zakonodavstvu Republike Crne Gore

Zakon o obligacionim odnosima Crne Gore (dalje u tekstu: ZOOCG) kao samostalne države je „mlad“ zakon a donet je 2009. godine. Ipak, ovaj zakon ima svoju tradiciju u ranijem Opštem imovinskom zakoniku za Knjaževinu Crnu Goru iz 1888. godine, a i u drugim propisima iz oblasti obligacionih odnosa koji su važili do donošenja ovog novog zakona.

Opšti imovinski zakonik sadrži odredbe kojima se reguliše najam radnje „odsjekom“⁵⁰⁴ (članovi 348–366).⁵⁰⁵ Naime, ovaj zakon ne sadrži definiciju ugovora o delu, ali u navedenim članovima ima mnogo elemenata koji mogu poslužiti za izgradnju definicije ugovora o delu. Tako na primer član 348 glasi: „Ko se pothvati da će neki posao ili radnju odsjekom izvršiti, tim se samim obavezuje: da će radnja biti dobra, i onako kako je pogođeno ili se samo sobom razumije i da će ju gotovo predati najdalje do roka koji je ugovorom, ili samom vrstom radnje, ili drugim prilikama određen.“ Analiza navedenih članova koji su posvećeni najmu radne snage pokazuje da je ova materija podrobno urađena na stručnom nivou. I pored toga što nije navedena definicija, detaljno i stručno su obrađeni elementi koji obično ulaze u sastav ugovora o delu. Shodno navedenom zaključuje se da je Opšti imovinski zakonik stipulisao niz izvanrednih članova kao što su: opšta prava i obaveze preduzetnika, njihove sposobnosti i kompetencije, nedostaci imanja, odgovornost za „dobrotu stvari“ naknada od strane naručioca

⁵⁰³ Petrić, S. (2006). Odgovornost za materijalne nedostatke stvari prema novom Zakonu o obveznim odnosima. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 27, br. 1, str. 108.

⁵⁰⁴ Radnja izvršena „odsjekom“ predstavlja obavezu da će takva radnja biti dobra, u skladu sa pogodnom, u ugovornom roku, predata po ugovoru ili određenom „samom vrstom radnje ili drugim prilikama.“

⁵⁰⁵ Svakako je neizostavan i član 880 koji glasi: „Ugovor je o radnji odsjekom (ili na ucjen) takođe najam radnje, ali je ovde već pogodnom odsječena ukupna plata za svu određenu radnju ili njezin proizvod, kao za kakvu jedinicu ili cjelinu, ma koliko radnik ili poduzetnik u nju vremena ili troška uložio.“

u slučaju odstupanja od ugovora ili nedovršene radnje usled događaja koji se tiče samo „naručitelja“, propast stvari prouzrokovan bilo od strane preduzetnika, bilo od strane naručitelja, cena radnje, način plaćanja itd.

Stvaranjem nove države Crne Gore, kao samostalne države, dugogodišnja primena ranijih propisa iz materije o obligacionim odnosima stvorila je osnovu za donošenje Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore. Veljković i Vukić smatraju da se može reći da ovaj zakon predstavlja neku vrstu kompilacije ranijih rešenja iz materije obligacionih odnosa, ali da se njegova sadržina – pored ranijih rešenja i obligacionih odnosa koji su postojali i do skoro se primenjivali – sada u novom zakonu pojavljuju kao dogradnja, unošenjem novih ugovora, što ovaj zakon čini celovitim i daleko praktičnijim za primenu, jer se oni nalaze i čine celinu sa drugim obligacionim odnosima, odnosno ugovorima.⁵⁰⁶ ZOOCG je u odnosu na ZOO iz 1978. godine regulisao i sledeće pojedine ugovore: poklon, zakup stana i poslovnog prostora, posuda, ugovor o ortakluku, ustupanje i raspodela imovine za života, doživotno izdržavanje i doživotna renta.⁵⁰⁷ U postupku usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva crnogorski zakonodavac se trudio da uskladi svoje zakonodavstvo sa pravom Evropske unije. Tako na primer, u novododatim zakonima kojima se regulišu obligacioni odnosi izvršeno je usaglašavanje sa odredbama Direktive 85/374/EEZ.⁵⁰⁸

Ugovor o delu je u ZOOCG definisan u glavi XXI, od člana 669 do 698. Pojam ugovora o delu crnogorski zakonodavac potpuno je preuzeo iz ZOO iz 1978. godine i glasi: „Ugovorom o djelu poslenik (preduzimač, izvođač radova) obavezuje se da obavi određeni posao (izrada ili opravka neke stvari ili izvršenje nekog fizičkog ili intelektualnog rada i sl.) a naručilac se obavezuje da mu za to plati naknadu.“

Iako je evidentno da je crnogorski zakonodavac gotovo u potpunosti preuzeo članove kojima se reguliše ugovor o delu iz Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije, odnosno iz ZOO iz 1978. godine, ipak ima neznatnih odstupanja. Tako na primer, u članu 688 crnogorski zakonodavac precizno navodi da se „poslenik ne može pozvati na odredbe člana od 683 do 685 ovog zakona kada se nedostatak odnosi na činjenice koje su mu bile poznate, ili mu nijesu mogle ostati nepoznate, a nije ih saopštio naručiocu.“ S druge strane, u ZOO iz 1978. godine

⁵⁰⁶ Veljković, D., Vukić, R. (2012). *Obligaciono pravo kroz komentar Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore: Knj. 1 – opšti deo*. Podgorica: Grafo Crna Gora, str. 3

⁵⁰⁷ Perović, S. (2008). Kodifikacije ugovornog prava u savremenim uslovima. *Pravni život*, vol. 57, br. 11, str. 15.

⁵⁰⁸ Važno je naglasiti da su zemlje bivše SFRJ (Hrvatska i Makedonija) takođe u svoje pravo unele odredbe Direktive 85/374/EEZ.

zakonodavac nije precizirao na koje odredbe poslenik ne može da se pozove, nego je (u članu 617) naveo „na neku odredbu prethodnih članova.“

Sledeća razlika ogleda se u tekstu člana 692 stav 4 ZOOCG u kojem je navedeno da „određivanje i isplata naknade na način određen stavom 1, 2 i 3 ovog člana primenjuju se ako je ugovoreno izvršenje i predaja rada u djelovima“ dok u ZOO iz 1978. član 623 stav 4 glasi „isto važi ako je ugovoreno izvršenje i predaja rada u delovima“. Takođe, i sledeći član ZOO iz 1978. sadrži jedan stav više (stav 2) kojim se u stvari naglašava da se ne isključuje primena pravila o raskidanju i izmeni ugovora zbog promenjenih okolnosti i ako je naknada ugovorena na osnovu proračuna sa izričitim jemstvom poslenika za njegovu tačnost i on ne može zahtevati povećanje naknade čak i ako je u posao uložio više rada i ako je izvršenje posla zahtevalo veće troškove nego što je bilo predviđeno (stav 1). Isti tekst je naveden i u ZOOCG, i to u članu 693 stav 1.

S obzirom na činjenicu da su članovi kojima je regulisan sam ugovor o delu u srpskom i crnogorskom zakoniku identični, predmet pažnje u daljem tekstu biće značajne izmene u materiji kojom se tumače odredbe ugovora koje su unete u nov ZOOCG. Naime, ZOO iz 1978. godine je problematici tumačenja ugovora posvetio svega četiri člana (članovi 99–102), dok je u novom ZOOCG istoj problematici posvećeno šest članova (članovi 95–100).

ZOOCG predviđa da tumačenje ugovora ima za cilj utvrđivanje zajedničke namere ugovornih strana (član 95, stav 2). Njime je uz navedenu odredbu bilo predviđeno i to da se „prilikom tumačenja spornih odredaba ne treba držati doslovnog značenja upotrebljenih izraza već treba istražiti zajedničku namjeru ugovornih strana i odredbu razumjeti u skladu sa načelima obligacionog prava utvrđenim ovim zakonom“.⁵⁰⁹

Crnogorski zakonodavac je primat dao načelima ZOOCG kao širem okviru unutar kojeg je smeštena složena materija tumačenja ugovora. Među osnovna načela crnogorski zakonodavac je ugledajući se na rešenja Lando komisije, uvrstio i dužnost saradnje. Naime, precizirano je da su „strane u obligacionim odnosima dužne da sarađuju radi potpunog i urednog izvršenja obaveza i ostvarivanja prava u tim odnosima“ (član 5). Naravno, obaveza saradnje odnosi se i na saradnju prilikom tumačenja ugovora, naročito kada se radi o autentičnom tumačenju.

⁵⁰⁹ Navedena odredba je bila i jedina u ZOO koja je stajala na raspolaganju subjektima tumačenja. Međutim, s obzirom na svoj opšti karakter navedena odredba se u praksi pokazala kao malo korisna. Osim ove odredbe, ZOO sadrži posebna pravila koja se primenjuju prilikom tumačenja formularnih, dobroćinih i teretnih ugovora (član 100 i 101). Na ovom mestu je važno napomenuti da se odredbe identične sadržine nalaze i u Prednacrtu Građanskog zakonika Republike Srbije (član 229, stav 2), s tim što su ponuđene dve varijante o kojima se vodi rasprava.

Ipak, ukoliko su odredbe u ugovoru nedvosmislene i jasne, odnosno ukoliko postoji saglasnost stranaka kako o njihovom smislu, tako i o domašaju, ugovorne odredbe se primenjuju onako kako glase. Danas dominira shvatanje koje je usvojio i ZOOCG – da prilikom zakonskog regulisanja tumačenja ugovora treba poći od toga da se „odredbe ugovora primenjuju onako kako glase“ (član 95, stav 1 ZOOCG).⁵¹⁰

Crnogorski zakonodavac je i precizirao šta se podrazumeva pod zajedničkom namerom ugovornih strana članom 96 stav 1, na sledeći način: „zajednička namjera ugovornih strana utvrđuje se prema onome što je jedna strana stvarno izjavila i kako je trebalo da druga strana ovo razumije.“ Crnogorski zakonodavac je u članu 96 stav 2 precizirao i to da „kad nije moguće utvrditi zajedničku namjeru ugovornih strana treba istraživati namjeru koju bi redovno imala razumna lica istog svojstva kad bi bila u istoj situaciji.“ Navedene odredbe su višestruko korisne subjektima tumačenja, ali je crnogorski zakonodavac propustio da odredi šta podrazumeva pod formulacijom „razumna lica“, kao i „razumna lica istog svojstva“. Zastupljeno je mišljenje da je crnogorski zakonodavac trebalo da se opredeli za neki drugi, prikladniji termin ili da je bar postupio na način kako je postupila Lando komisija u tekstu Načela evropskog ugovornog prava, gde je upotrebljen termin „razumno ponašanje“ koje se smatra daleko prikladnijim.⁵¹¹

Važno je napomenuti da u grupu zemalja u kojima je klauzula *rebus sic stantibus* zakonski uređena sa domenom primene na sve vrste ugovora spada i Crna Gora, kao i sve države nekadašnje SFRJ.⁵¹²

4.9. Ugovor o delu u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine

Današnji pravni sistem Bosne i Hercegovine, kao i Republike Srpske proističe iz njene složene strukture uspostavljene Opštim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, poznatijeg kao Dejtonski mirovni sporazum.⁵¹³ Bosna i Hercegovina je složena državna zajednica koja spada u red tzv. država *sui generis*. Naime, danas u BiH postoji 13 ustava i

⁵¹⁰ Unoseći ovu odredbu, crnogorski zakonodavac je dao i novi život odredbi iz Opšteg imovinskog zakonika koja glasi: „Što svak jednako razumije, tome tumača ne treba“ (član 994).

⁵¹¹ Više o načelima u ZOOCG u: Miladinović, S. (2011). Usklađenost legislativnih pravila tumačenja ugovora sadržanih u Zakonu o obligacionim odnosima Crne Gore sa evropskim uzorima. U: S. Perović (ur.) *Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva* (str. 141–154). Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske.

⁵¹² Dudaš, A. I. (2015). Nastanak i razvoj ideje o raskidanju ili izmeni ugovora zbog promenjenih okolnosti. *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, vol. 49, br. 1, str. 211.

⁵¹³ Dejtonski mirovni sporazum stupio je na snagu 14. decembra 1995. godine.

Statut Brčkog distrikta.⁵¹⁴ Stoga u kontekstu složenosti unutrašnje strukture BiH treba posmatrati i njen pravni sistem, kao i razvoj prava u opštem smislu reči.

Pravni sistem Republike Srpske je počev od njenog osnivanja prošao kroz nekoliko faza svog razvoja. Prva je bila u vezi sa donošenjem njenog Ustava, kao i preuzimanjem u pravni sistem zakona i drugih propisa bivše SFRJ i Republike Bosne i Hercegovine koji nisu u suprotnosti sa Ustavom. Druga faza u razvoju njenog pravnog sistema usledila je nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u BiH i to sa ciljem da deo zakonodavnih nadležnosti koje su postojale u vremenu od njenog osnivanja budu prenesene u nadležnost institucija na nivou BiH.

Treća faza je u vezi sa usaglašavanjem postojećeg zakonodavstva sa pravom Evropske unije proisteklog iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju potpisanog između BiH i zemalja članica Evropske unije, 16 juna 2008. godine.⁵¹⁵ Prema ovom sporazumu Republika Srpska predstavlja jedan od dva ravnopravna entiteta u BiH, a njene nadležnosti je potrebno posmatrati kako u odnosu na Ustav BiH, tako i u odnosu na Ustav Republike Srpske. Na osnovu navedenog sporazuma, shodno podeli nadležnosti i unutrašnjoj strukturi BiH vršeno je usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa pravom EU. Harmonizacija postojećeg zakonodavstva se odvijala i odvija se u cilju stvaranja određenih uslova i pretpostavki za omogućavanje potpune slobode kretanja lica, roba i usluga i kapitala na celoj teritoriji BiH, u skladu sa Ustavom BiH s jedne strane, i istovremenim usaglašavanjem ovog zakonodavstva sa pravom Evropske unije u cilju stvaranja uslova za ulazak na ovo tržište. Rukovodeći se navedenim razlozima donesen je veliki broj okvirnih zakona na nivou BiH ili su entitetski zakoni učinjeni maksimalno kompatibilnim. Prilagođavanja i usaglašavanja su vršena kako u sferi procesnog, tako i u sferi materijalnog zakonodavstva.⁵¹⁶

⁵¹⁴ Zakonodavna vlast na nivou Bosne i Hercegovine ostvaruje se putem Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. U Republici Srpskoj zakonodavnu vlast vrši Narodna skupština, u Federaciji Bosne i Hercegovine zakonodavnu vlast vrši Skupština Federacije Bosne i Hercegovine i 10 kantonalnih skupština, a u Brčko distriktu Skupština Brčko distrikta, u zavisnosti od toga kako i na koji način je izvršena podela nadležnosti između zajedničkih institucija u Bosni i Hercegovini sa jedne strane i entiteta, odnosno Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine sa druge strane. Više u: Popović V. (2014). Kodifikacija građanskog prava u Republici Srpskoj. *Pravni život*, vol. 63, br. 10, str. 273–281.

⁵¹⁵ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju stupio je na snagu 1. juna 2015. godine.

⁵¹⁶ Važno je naglasiti da se prilikom harmonizacije materijalnog prava, odnosno zakonodavstva, naročito imalo u vidu postojanje velikog broja međunarodnih konvencija koje su prihvaćene i primenjuju se u EU, kao i direktiva i smernica za pojedine oblasti, dok je procesno zakonodavstvo prvenstveno usaglašavano sa članom 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama.

Može se reći da je u tom kontekstu Republika Srpska i donela Zakon o obligacionim odnosima,⁵¹⁷ Porodični zakon,⁵¹⁸ Zakon o stvarnim pravima⁵¹⁹ itd., s tim da je zakonodavstvo usaglašeno sa nizom direktiva i drugih izvora prava Evropske unije. S obzirom na pomenutu činjenicu može se reći da Republika Srpska ima sve perspektive i pretpostavke da kao i Republika Srbija pristupi izradi jednog opšteg građanskog zakonika.⁵²⁰

Pravni sistem Republike Srpske neraskidivo je vezan sa pravni sistem Republike Srbije, što se može zaključiti iz sledećeg. U pravni sistem Republike Srpske Zakon o obligacionim odnosima implementiran je na osnovu člana 12 Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava Republike Srpske u istovetnom tekstu.⁵²¹ Uz neznatne izmene ovaj zakon je preuzet i u pravni sistem Bosne i Hercegovine,⁵²² ali i u pravne sisteme bivših jugoslovenskih republika.

Što se konkretno tiče ugovora o delu, on je regulisan u glavi 11 Zakona o obligacionim odnosima Republike Srpske i Bosne i Hercegovine, od člana 779 do člana 808. Pojam ugovora o delu definisan je na sledeći način: „Ugovorom o djelu izvođač (poduzetnik, izvođač radova) obavezuje se da obavi određeni posao, kao što je izrada ili popravak neke stvari ili izvršenje nekog fizičkog ili intelektualnog rada i sl., a naručilac se obavezuje da mu za to plati naknadu.“ Na osnovu navedenog može se zaključiti da je definisanje pojma ugovora o delu identično kao u ZOO Republike Srbije.⁵²³ U prilog navedenom jeste i tekst u zagradi (ZOO 600), što upućuje da je ovo član 600 u Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije. Na osnovu dalje komparativne analize dolazi se do zaključka da su članovi u Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srpske i Bosne i Hercegovine, i Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije koji regulišu ugovor o delu identični, te se stoga – a i s obzirom na činjenicu da su u poglavlju dva detaljno obrađeni članovi koji za temu imaju ugovor o delu – autor rada na ovom mestu neće baviti analizom istih članova.

⁵¹⁷ *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 17/93, 3/96, 74/04.

⁵¹⁸ *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 54/02, 41/08, 63/14.

⁵¹⁹ *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 124/08, 58/09, 95/11.

⁵²⁰ Više u: Popović, V. (2015). Nacrt Građanskog zakonika Republike Srbije kao preteča Građanskom zakoniku Republike Srpske. U: S. Perović (ur.) *Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva* (str. 7–17). Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske.

⁵²¹ *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 21/92.

⁵²² Federacija BiH je napravila manju izmenu Zakona o obligacionim odnosima, i to Zakonom o izmenama Zakona o obligacionim odnosima (*Službene novine Federacije BiH*, br. 29/03), a u Republici Srpskoj je takođe na snazi, ali je i tri puta manjan. ZOO Federacije BiH razlikuje se u odnosu na ZOO Republike Srpske u više od dvadeset članova. Dudaš izdvaja i naglašava jednu bitnu razliku, a to je opšti rok zastarevanja koji je prema članu 371 ZOO BiH 5 godina, a prema istom članu ZOO Republike Srpske 10 godina. Navedeno prema: Dudaš, A. I. (2015). Nastanak i razvoj ideje o raskidanju ili izmeni ugovora zbog promenjenih okolnosti. *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, vol. 49, br. 1, str. 211.

⁵²³ Za Zakon o obligacionim odnosima Republike Srpske i Bosne i Hercegovine specifično je da se pored svakog člana u zagradi stavlja koji je to član u ZOO Republike Srbije.

4.10. Ugovor o delu u zakonodavstvu Republike Slovenije

Novi slovenački zakon iz oblasti obligacionih odnosa zasniva se na Zakonu o obligacionim odnosima iz 1978. godine. Naime, ZOO, kao savezni zakon važio je na teritoriji Republike Slovenije do proglašenja njene samostalnosti i nezavisnosti 25. juna 1991. godine. Nakon toga, na osnovu člana 4 Ustavnog zakona o sprovođenju Osnovne ustavne povelje o samostalnosti i nezavisnosti, taj zakon je važio u Republici Sloveniji kao njen republički zakon. Nakon višegodišnjih priprema, u oktobru 2001. godine donesen je novi slovenački Obligacioni zakonik (*Obligacijski zakonik*; dalje u tekstu: OZ), koji se primenjuje od 1. januara 2002. godine. Zakonik je opsežan i sadrži 1.068 članova.⁵²⁴ Zakonikom su regulisana osnovna načela i opšta pravila za sve obligacione odnose, a skoro u celini je preuzeo pravna rešenja, sistematiku i označavanje iz ZOO.⁵²⁵

U odnosu na pojedine ugovore koji su predviđeni Zakonom o obligacionim odnosima iz 1978. godine, OZ⁵²⁶ predviđa istu tipologiju pojedinih ugovora, s tim što je u svoj zakonik dodao i sledeće ugovore: ugovor o poklonu, ugovor o raspodeli imovine za vreme života, ugovor o doživotnom izdržavanju, ugovor o posluži, ugovor o ortakluku, akreditivnu prodaju.⁵²⁷ Važno je navesti da bankarski ugovori nisu preuzeti iz ZOO nego se na njih primenjuju.⁵²⁸

Konkretno u vezi sa ugovorom o delu, sam pojam ugovora o delu u OZ definisan je u članu 619 i glasi: „S podjemno pogodbo se podjemnik zavezuje opraviti določen posel, kot je izdelava ali popravilo kakšne stvari, kakšno telesno ali umsko delo ipd., naročnik pa zavezuje, da mu bo za to plačal.“⁵²⁹ Odredbe kojima je regulisan ugovor o delu, odnosno obaveze poslenika i naručioca identične su kao i u Zakonu o obligacionim odnosima, a obuhvaćene su članovima 619–648.

Iako su odredbe OZ, kojima je regulisan ugovor o delu identične kao i odredbe ZOO, isti sadrži i neke dopune, odnosno novine, a o nekima od njih će biti više reči u daljem tekstu. Tako je na primer slovenački zakonodavac preuzeo odgovarajuće odredbe iz ZOO o

⁵²⁴ Poslednji put je menjan 2007. godine, tako da danas sadrži 1.062 člana.

⁵²⁵ Mihailović, N. (2002). Novi Obligacijski zakonik Republike Slovenije. *Pravo – teorija i praksa*, vol. 19, br. 5–6, str. 71.

⁵²⁶ *Uradni list RS*, br. 83/01, 32/04, 40/07. Dostupno na: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=82804>

⁵²⁷ Odredbe ugovora o prodaji (članovi 435–527) Obligacionog zakonika koje su preuzete iz ZOO (članovi 454–527) dopunjene su samo odredbama o akreditivnoj prodaji (član 527 Obligacionog zakonika).

⁵²⁸ Perović, S. (2008). Kodifikacije ugovornog prava u savremenim uslovima. *Pravni život*. vol. 57, br. 11, str. 12.

⁵²⁹ Ugovorom o delu poslenik (preduzimač, izvođač radova) obavezuje se da obavi određeni posao, kao što je izrada ili opravka neke stvari ili izvršenje nekog fizičkog ili intelektualnog rada i sl., a naručilac se obavezuje da mu za to plati naknadu (član 600 Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije).

zastarelosti potraživanja uz određene dopune. Prema članu 345 OZ opšti rok zastarelosti iznosi pet godina, dok prema ZOO isti rok iznosi deset godina (član 371), na osnovu čega se zaključuje da slovenački zakonodavac nije prihvatio produženje opšteg roka zastarelosti.

Članom 371 OZ propisano je da pri izvršavanju novčanih obaveza važi načelo monetarnog nominalizma, s tim što je u članu 371 OZ⁵³⁰ navedeno: ako se poverilac i dužnik, u skladu sa zakonom, drugačije ne dogovore. Novim članom 372 OZ predviđena je valorizacija novčanih potraživanja, koja se obezbeđuje ugovaranjem indeksne ili valutne klauzule, ili vezivanjem za neku drugu promenu cena, ako takav ugovor nije u suprotnosti sa zakonom.

Pravila odgovornosti za štetu izazvanu neispravnim proizvodom inkorporirani su u Zakon o zaštiti potrošača primenjen u Sloveniji (*Zakon o varstvu potrošnikov*⁵³¹). Ipak, važno je napomenuti da OZ Republike Slovenije takođe reguliše jednim članom (član 155)⁵³² materiju odgovornosti za štetu izazvanu proizvodom sa nedostatkom. Postavlja se pitanje odnosa između OZ i Zakona o zaštiti potrošača. Odredbe Zakona o zaštiti potrošača o odgovornosti za štetu izazvanu neispravnim proizvodom podupiru i omogućavaju precizniju interpretaciju odredbe člana 155, koji je identičan članu 179 Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije.⁵³³

4.11. Ugovor o delu u zakonodavstvu Republike Makedonije

Promene pravnog, političkog i ekonomskog sistema koje su se desile u Republici Makedoniji posle njenog osamostaljivanja 1991. godine imale su svojevrzne posledice i na polju obligacionog prava.⁵³⁴ Zato mnogi autori smatraju da je u Republici Makedoniji počelo da se razvija tzv. novo obligaciono pravo. Novo obligaciono pravo u Makedoniji rezultat je velikih promena koje su se desile u proteklom periodu, od osamostaljivanja do danas. Donošenjem makedonskog Ustava 1991. godine postavljeni su temelji društvenog i ekonomskog uređenja:

⁵³⁰ Član 394 ZOO je identičan navedenom.

⁵³¹ Zakon o varstvu potrošnikov /ZVPot/, *Uradni list RS*, br. 20/98 (25/98 – popr.), 23/99 (25/98 – popr.), 110/02 (25/1998 – popr.), 51/04 (25/98 – popr.). Član 11.a Zakona o zaštiti potrošača određuje da se odredbe o odgovornosti za štetu izazvanu neispravnim proizvodom primenjuju i na osobe koje prema navedenom zakonu nisu potrošači.

⁵³² Ovaj član identičan je po sadržaju članu 179 Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije.

⁵³³ Više o bitnim razlikama između OZ i ZOO iz oblasti prouzrokovanja i naknade štete i kamatama u: Mihailović, N. (2002). Novi Obligacioni zakonik Republike Slovenije. *Pravo – teorija i praksa*, vol. 19, br. 5–6, str. 70–75.

⁵³⁴ Više o kodifikaciji građanskog prava u Makedoniji u: Živkova, R. (2003). Кодификација на граѓанското право на Република Македонија. U: R. Kovačević-Kuštrimović (ur.) *Граѓанска кодификација. Sv. 2* (str. 77–93). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije.

politički pluralizam, izgradnja građanskog društva, ravnopravnost subjekata, tržišni uslovi privređivanja, slobodna konkurencija i pluralizam svojinskih odnosa.⁵³⁵

Republika Makedonija je 20. februara 2001. godine donela Zakon o obligacionim odnosima.⁵³⁶ U glavi XIV, članom 619 definisan je ugovor o delu: „Со договор за дело вршителот на работата (претприемач, изведувач на работи) се обврзува да изврши определена работа, како што е изработка или поправка на некој предмет или извршување на некоја физичка или интелектуална работа и слично, а начувачот се обврзува за тоа да му плати надоместок“ koji je identičan tekstu u Zakonu o obligacionim odnosima iz 1978. godine. Takođe, svi članovi koji se odnose na ugovor o delu identični su kao i članovi u ZOO RS, ali novi makedonski Zakon o obligacionim odnosima sadrži niz novina koje se tiču tipologije ugovora, načela, ponude itd., što će i činiti predmet dalje analize Zakona o obligacionim odnosima Republike Makedonije.

U odnosu na pojedine ugovore predviđene Zakonom o obligacionim odnosima iz 1978. godine Zakon o obligacionim odnosima Makedonije predviđa istu tipologiju pojedinih ugovora kao i Zakon o obligacionim odnosima iz 1978. godine, s tim što je ova lista dopunjena sledećim ugovorima: ugovor o poklonu, ugovor o posluži, ugovor o ortakluku, ugovor o ustupanju imovine za vreme života i ugovor o doživotnom izdržavanju.

Pored navedenih dopuna, Zakon o obligacionim odnosima Makedonije dopunjen⁵³⁷ je i nekim novim rešenjima. Za potrebe ovog rada biće izdvojena neka od njih. Tako se na primer uvode nova načela za pitanja koja do sada nisu bila uređena – načelo zaštite ličnih prava (član 9-a), načelo pravičnosti (član 10-a) i načelo samovlasne zaštite prava (član 17-a). U Zakon se uvodi

⁵³⁵ Više o reformskim zakonima u Makedoniji i o izmenama i dopunama saveznog Zakona o obligacijama u: Galev, G., Dabović Anastovska, J., Koevski, G., Zdraveva, N., Gavrilović, N. (2008). Razvoj obligacionog prava u Republici Makedoniji: od osamostaljivanja do 2008. godine. *Pravni život*, vol. 57, br. 11, str. 29–46.

⁵³⁶ Закон за облигационите односи. *Službeni vesnik na Republika Makedonija*, br. 18/01, 4/02, 5/03, 84/08, 161/09.

⁵³⁷ Razvoj novog makedonskog obligacionog prava, po donošenju Zakona o obligacionim odnosima 2001. godine, odnosno posle prve novele, kretao se u smeru stvaranja uslova za nesmetano i efikasno odvijanje prometa roba i usluga, što kao obaveza za Makedoniju proizilazi iz Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji, odnosno po sticanju statusa zemlje kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Pošto je ova obaveza posmatrana kroz prizmu obaveza o izmeni i dopunama makedonskog zakonodavstva, tj. njegovog usaglašavanja sa pravom EU, nametnula se i potreba za izmenama i dopunama Zakona o obligacionim odnosima Republike Makedonije, kao osnovnog zakona kojim se reguliše promet roba i usluga. Iz navedenih razloga Ministarstvo pravde Republike Makedonije je aprila 2007. godine formiralo radnu grupu čiji je cilj bio da pripreme izmene i dopune Zakona o obligacionim odnosima. Prilikom priprema izmena i dopuna radna grupa je imala u vidu direktive Evropske unije kojima se uređuju pitanja prometa roba i usluga, ali i iskustva dosadašnje primene Zakona o obligacionim odnosima. Navedeno prema: Galev, G., Dabović Anastovska, J., Koevski, G., Zdraveva, N., Gavrilović, N. (2008). Razvoj obligacionog prava u Republici Makedoniji: druga novela Zakona o obligacionim odnosima iz 2008. godine. *Pravni život*, vol. 57, br. 11, str. 48.

i načelo pravičnosti⁵³⁸ saglasno kojem u određenim slučajevima lica mogu da odgovaraju za štetu za koju ne bi odgovarala saglasno opštim pravilima, odnosno da se od iste oslobode. Zbog prisustva pravičnosti i kod drugih instituta (opšti uslovi ugovora ili raskid ugovora zbog promenjenih okolnosti), ona je uzdignuta na generalni nivo čime se pokriva njeno eventualno uvođenje i kod drugih instituta. Pravičnost kao princip se i do sada nalazila u zakonu, ali nije bila uzdignuta na jedan opšti načelan nivo. Dodaje se i novi član – 12-a (pravne posledice povrede načela). Prema ovom članu predviđeno je jedinstveno rešenje za pravne posledice u slučaju postupanja suprotno načelima predviđenim u Zakonu o obligacionim odnosima iz 1978. godine, u tom smislu što je njime predviđeno u kojim slučajevima i kakve posledice proizilaze iz povrede načela. Dalje, jasno se definišu načini izražavanja volje (menja se član 20). Odredbom se jača opredeljenost izjave volje, odnosno ne traži se samo postojanje izjave, nego i mogućnost da se sa sigurnošću utvrdi njena sadržina i identitet davaoca. Takođe, uzete su u obzir i savremene komunikacione prakse, pa su sredstva za komunikaciju navedena kao jedan od medijuma izražavanja volje. Ipak, imajući u vidu i opasnosti, a ne samo tekovine koje proizilaze iz savremenog načina komunikacije, definicija se proširuje da bi obuhvatila i pojašnjenje da način na koji je izražena volja treba da osigura da može da se zaključi njeno postojanje, sadržina i identitet davaoca.

U odredbama koje uređuju pitanje pregovora, ponudu i prihvatanje ponude, kao i formu ugovora, makedonski zakonodavac se trudio da usaglasi makedonsko zakonodavstvo u oblasti obligacionog prava sa standardima postavljenim u zakonodavstvima zemalja članica Evropske unije i međunarodnim izvorima obligacionog prava. Izmenama se jasno definišu prava i obaveze strana pregovora u odnosu na poverljive informacije do kojih se dolazi tokom pregovora. Preciznije, u članu 22 su dodata dva nova stava kojima se određuje obaveza čuvanja u tajnosti klasifikovanih informacija do kojih su strane došle tokom pregovora. Načelo savesnosti i poštenja na predugovornom nivou tokom pregovora stavlja učesnike u jedan specifičan odnos poverenja i nalaže im da se brinu ne samo za svoj interes, nego i za interes druge strane. Bez obzira na to da li je ugovor zaključen ili nije, strana koja je došla do informacija ne može da se koristi njima niti da ih stavi da budu dostupne trećim licima. Zakonom ili opštim aktom se određuje koje će se informacije smatrati poverljivim. Pri povredi ovakve zabrane, oštećeni ima pravo na naknadu štete prema opštim pravilima za odgovornost za štetu.

⁵³⁸ Član 10-a glasi: Načelo pravičnosti se primenjuje u slučajevima tačno određenim zakonom, kao što su pojedini slučajevi povezani sa odgovornošću za štetu, opšti uslovi ugovora, raskid ugovora zbog promenjenih okolnosti i slično.

Zakon o obligacionim odnosima na načelnom nivou uređuje pitanje upotrebe sredstava za komunikacije, uključujući i elektronska kao način izjavljivanja volje. Pri tome se uvodi novi član – ponuda učinjena elektronskim putem (član 24-a). Ovim članom se definiše da se ponuda učinjena sredstvom komunikacije smatra za ponudu između odsutnih lica. U slučajevima kada se odmah posredstvom sredstva komunikacije može dati odgovor, ponuda će se smatrati učinjenom između prisutnih lica, osim ako nije drugačije određeno zakonom. Izmene su učinjene i u smeru pojašnjavanja i zaokruživanja odredaba koje se odnose na rok važenja ponude i formu ponude.⁵³⁹ Na ovaj način usaglašava se institut opšte ponude sa načelima evropskog ugovornog prava (Lando načela).

Uvodi se novi član (30-a) kojim se uređuje da će se pismena ponuda data na memorandumu, a potpisana od strane neovlašćenog lica, smatrati obavezujućom kumulativnim ispunjavanjem nekoliko uslova: da je ponuda data na hartiji kojom se ponuđač služi u svom redovnom poslovanju (memorandum) i da je otpisana na uobičajen način, da se odnosi na delatnost kojom se ponuđač redovno bavi i da je u njenom redovnom obimu, a da ponuđeni nije znao niti je mogao znati da je ponuda potpisana od strane neovlašćenog lica.

Jedna od većih novina jeste uvođenje definicija, odnosno uređivanje instituta „pravna sposobnost“ i „poslovna sposobnost“. U suštini, date definicije jesu one koje su korišćene dugi niz godina u makedonskoj pravnoj nauci i praksi. One u potpunosti odgovaraju savremenim građanskim zakonicima u Evropi.⁵⁴⁰

U delu koji se odnosi na formu ugovora, dodat je novi član 59-a koji predviđa da se usmeno zaključeni ugovor i pismeno potvrdi. U članu se definiše i način i postupak pismenog potvrđivanja ugovora, a isti je uveden kako bi se ojačala pravna sigurnost i olakšalo dokazivanje usmeno zaključenih ugovora.

Izmene i dopune Zakona o obligacionim odnosima sadrže i niz odredbi koje se odnose na odštetno pravo. Tako na primer, u Glavi II, Odeljak 2 – Prouzrokovanje štete, izvršene su izmene koje su se kao potreba nametnule, odnosno sagledali su se nedostaci dosadašnje primene Zakona o obligacionim odnosima. Precizira se definicija osnova odgovornosti sa

⁵³⁹ Videti član 25, stav 2 i 3 Zakona o obligacionim odnosima Republike Makedonije.

⁵⁴⁰ Više u: Galev, G., Dabović Anastovska, J., Koevski, G., Zdraveva, N., Gavrilović, N. (2008). Razvoj obligacionog prava u Republici Makedoniji: druga novela Zakona o obligacionim odnosima iz 2008. godine. *Pravni život*, vol. 57, br. 11, str. 53–55.

izmenom člana 14 stav 1.⁵⁴¹ Takođe je napravljeno preciznije i jasnije razgraničenje odgovornosti po osnovu krivice (subjektivna odgovornost) i odgovornosti od stvari i radnja od kojih proizilazi povećana opasnost (objektivna odgovornost).⁵⁴²

Prisutne su izmene i dopune pojedinih članova koji se odnose i na određene ugovore – ugovor o prodaji (glava VII), ugovor o građenju (glava XV), ugovor o trgovinskom zastupanju (glava XXIII), ugovor o ustupanju imovine za života (glava XXXI).

Na osnovu analize ugovora o delu zaključuje se da je ugovor o delu imenovan u svim zakonodavstvima koja su analizirana

4.12. Evropski građanski zakonik

Po svojoj prirodi kodeksi su ograničeni na područje suvereniteta država koje su ih proglasile. To nije slučaj sa pravnim tradicijama – one mogu da se odnose na područje upotrebe određenog jezika, kontinenta, pa čak i da budu globalnog karaktera. Proces evropskih integracija takođe otvara pitanja budućnosti evropskih kodifikacija nastalih u XIX i XX veku. Pošto ovaj proces znatno smanjuje značaj državnih granica, a samim tim i područja važenja nacionalnih kodifikacija, postavlja se pitanje njihove budućnosti u ujedinjenoj Evropi. Drugim rečima, to je pitanje relevantnosti jednog fenomena iz vremena nacionalnih država u jednoj nadnacionalnoj tvorevini. Stoga se može reći da se već pojavila ideja jedinstvenog evropskog zakonika građanskog prava.⁵⁴³

Naime, nakon donošenja Rezolucije Evropskog parlamenta⁵⁴⁴ od 26. maja 1989. godine, u pravnoj teoriji država članica Evropske unije, a naročito u Nemačkoj i zemljama Beneluksa, oživele su rasprave o metodu harmonizacije ili unifikacije⁵⁴⁵ nacionalnih propisa građanskog prava, pa čak i privatnog prava uopšte.

⁵⁴¹ Član 141 stav 1 ZOO Republike Makedonije glasi: Ko drugome krivicom prouzrokuje štetu, dužan je da je naknadi.

⁵⁴² Član 145 i 159 ZOO Republike Makedonije.

⁵⁴³ Karčić, F. (2006). *Moderne pravne kodifikacije: predavanja i zakonski tekstovi*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta, str. 132.

⁵⁴⁴ *Official Journal of the European Communities* 1989, No C 158/400.

⁵⁴⁵ Važno je naglasiti da razlika između harmonizacije i unifikacije propisa postoji u krajnjem stepenu jednoobraznosti koji se ovim pravnim metodama postiže. Harmonizacija je odomaćeni izraz koji podrazumeva usklađivanje propisa u meri da se njihovom primenom može ostvariti željeni cilj, dok se unifikacijom postiže potpuna jednoobraznost propisa.

Jedna od osnovnih ideja bila je da istaknuti pravni teoretičari stvore model pravila koja formalno ne bi bila obavezujuća, ali bi služila kao orijentir učesnicima pravnih odnosa, nacionalnim sudovima, a u krajnjoj liniji i parlamentima država članica Evropske unije. Pretpostavljalo se, a i očekivalo, da takvo „meko“ pravo (engl. *soft law*) bude spontano prihvaćeno u pravnoj praksi, kao i da u određenom trenutku ta pravila postanu deo evropskog građanskog zakonika. Rukovođena navedenim ciljevima, Komisija evropskih zajednica je 1980. godine počela da finansira rad na izradi Načela evropskog ugovornog prava (engl. *Principles of European Contract Law*). Nositelj projekta bila je Komisija za evropsko ugovorno pravo (engl. *Commission on European Contract Law*), na čijem čelu je bio danski profesor Ole Lando. Punih dvadeset godina je radio ekspertski tim, a u međuvremenu su ozvaničeni pojedini segmenti projekta. Prva verzija prvog dela prezentovana je 1995. godine, dok je 1998. godine objavljena verzija prvog i drugog dela, a 2002. godine je objavljen i treći deo sa dodatnim poglavljima.⁵⁴⁶

Studijska grupa za Evropski građanski zakonik (engl. *Study Group on a European Civil Code*) i tzv. Aki grupa (engl. *Research Group on EC Private Law*) 2008. godine objavile su nacrt okvirnih pravila u oblasti ugovornog prava (engl. *Draft Common Frame of Reference*) koji je delom zasnovan i na izmenjenoj verziji Landovih načela. Međutim, izdavanje navedene publikacije poslužilo je za ukazivanje na činjenicu da u Evropi ne postoji politička volja da nacrt dobije obavezujući karakter, a i u nekim segmentima načela ukazano je da tekst ne odgovara realnosti i potrebama pravne prakse.⁵⁴⁷

Nikolić⁵⁴⁸ navodi da je tokom poslednjih nekoliko decenija došlo do izvesnog zbližavanja različitih vrsta i tipova pravnih sistema. Konvergencija je posebno naglašena u oblasti privatnog prava, ali je evidentno da postepeno zahvata i oblast građanskog prava. Majer smatra da bi možda trebalo kritikovati nepoštovanje daljih reformskih tendencija u pravcu jedinstvenog obligacionog prava, navodeći da je komisija „Lando“ dala dobar uzor svojim Evropskim principima ugovornih obligacionih odnosa, međutim, nemački zakonodavac ih nije preuzeo.⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Catala, P. (2007). *Proposal for Reform of the Law of Obligations and the Law of Prescription*. Oxford: John Catwright and Simon Wittaker, str. 9.

⁵⁴⁷ Nikolić, D. (2009). Nove tendencije u razvoju evropskog privatnog prava. U: N. Stojanović i S. Golubović (ur.) *Pravo Republike Srbije i pravo Evropske unije: stanje i perspektive: zbornik radova* (str. 1–27). Niš: Pravni Fakultet – Centar za publikacije, str. 18.

⁵⁴⁸ Nikolić, D. (2002). Konvergencija pravnih sistema u oblasti građanskog prava. *Pravni život*, vol. 51, br. 10, str. 29.

⁵⁴⁹ Mayer, T. (2002). Reforma obligacionog prava u Nemačkoj. *Pravni život*, vol. 51, br. 10, str. 58.

Interesantno je da se ideji donošenja evropskog građanskog zakonika danas opiru i francuski teoretičari, koji su hvalili i podržavali ideju kodifikacije, ali iz razloga koji ne leže u suštini samih zakonika, već spolja. Oni ističu da svaki nacionalni pravni sistem predstavlja „plod“ autonomnog razvoja svakog naroda, koji podrazumeva sve sociološke, istorijske, kulturne i druge karakteristike tog naroda. Donošenjem jednog takvog zakonika bio bi povređen identitet naroda, čije je očuvanje, inače, zagarantovano članicama EU.⁵⁵⁰

Takođe se postavlja pitanje da li je potrebno unositi direktive EU⁵⁵¹ o različitim pitanjima, često i tehničkim, u obligacioni zakon. Ukoliko je odgovor potvrđan, nameće se pitanje u kojoj meri tekst direktive treba unositi u obligacioni zakon. Smatra se da odgovor na postavljeno pitanje ne može biti jedinstven za sve pravne situacije koje čine predmet odgovarajuće direktive. Ukoliko se direktiva ne odnosi na tehnička pitanja nego zahteva suštinsko i principijelno opredeljenje povodom neke ustanove obligacionog prava, onda bi – sledeći privredne tokove Evropske unije – i obligacioni zakon trebalo da na svoj način iskaže i normira tu pravnu situaciju u smislu trajnog rešenja, ne obazirući se na trenutne potrebe tržišne situacije u određenoj oblasti privrednog života, što treba da bude prepušteno ili posebnim zakonima ili podzakonskim aktima.⁵⁵²

Teritoriju Evropske unije prekidaju i granice nacionalnih država koje čine ne samo različiti pravni sistemi, nego i narodi sa svojim jezikom i običajima. Takođe, u Evropskoj uniji dominiraju države sa veoma razvijenim pravnim sistemima koji su utemeljeni u svesti naroda. Stoga se postavlja pitanje zašto bi se Francuska, Nemačka i Italija odrekle svojih pravnih sistema.

S druge strane, pobornici jedinstvenog evropskog zakonika polaze od toga da je unifikacija prava pretpostavka većeg približavanja i zajedničkog života njenih građana u interesu opstanka zajednice kao i pravne sigurnosti njenih građana. Prva usaglašavanja izvršena su u oblasti obligacionog prava – Uputstvom Evropske ekonomske zajednice o odgovornosti za

⁵⁵⁰ Kovačević-Kuštrimović, R., Lazić, M. (2008). Građanski zakonik Srbije i pravo Evropske unije. U: R. Kovačević Kuštrimović (ur.) *Aktuelna pitanja građanske kodifikacije* (str. 17–34). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije, str. 30.

⁵⁵¹ Primer direktiva je naveden zato što one predstavljaju prvi i najpoznatiji metod harmonizacije. Više u: Vuletić, V. (2008). Da li je evropsko privatno pravo moguće?. *Pravni život*, vol. 57, br. 11, str. 89.

⁵⁵² Perović, S. (2003). Kodifikacije ugovornog prava u savremenim uslovima. U: S. Perović (ur.) *Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva* (str. 107–125). Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Udruženja pravnika Crne Gore, str. 123.

štetu od proizvoda sa nedostatkom i o nepravičnim ugovornim klauzulama, kao i Načelima evropskog ugovornog prava kojima se postavljaju temelji buduće građanske kodifikacije.⁵⁵³

Evidentno je da je tokom poslednjih nekoliko decenija došlo do izvesnog zbližavanja različitih tipova i vrsta pravnih sistema, na šta je u značajnoj meri uticao i proces globalizacije. Naime, uključivanje u svetsku privredu, u globalne telekomunikacione mreže i sl. iziskuje i to da se nacionalna zakonodavstva prilagode regionalnim, a ponekad i svetskim pravnim standardima. Ipak se postavlja pitanje do koje mere je moguće zbližiti konceptualno različite pravne sisteme koji su zasnovani na ličnoj pravnoj tradiciji i na drugačijim pravnim principima? Da li je ostvariva potpuna unifikacija ili je moguća samo harmonizacija građanskog prava? U kojim okvirima se odvija konvergencija, regionalnim ili globalnim, i kakve posledice može imati u zemljama koje su zahvaćene procesom tranzicije? Iako se u ovom momentu ne može sa sigurnošću odgovoriti na postavljena pitanja, nesumnjivo je da je otpočeo proces usklađivanja ugovornog prava, koji se odvija u sklopu sve izraženije globalizacije prava u svetskim razmerama. Na osnovu navedenog može se reći da postoji mogućnost konvergencije pravnih sistema. Kovačević Kuštrimović i Lazić smatraju da je donošenje evropskog građanskog zakonika realnost XXI veka, jer će započeti proces harmonizacije⁵⁵⁴ evropskog građanskog prava sigurno dovesti do stvaranja uslova koji će regulisati ovu materiju jedinstvenim evropskim građanskim zakonikom, te će na taj način biti pospešene privredne aktivnosti a i jačaće moć država članica trajnim prožimanjem interesa njihovih građana.

⁵⁵³ Kovačević-Kuštrimović, R., Lazić, M. (2008). Građanski zakonik Srbije i pravo Evropske unije. U: R. Kovačević Kuštrimović (ur.) *Aktuelna pitanja građanske kodifikacije* (str. 17–34). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije, str. 31.

⁵⁵⁴ Harmonizacija prava država članica i država kandidata za članstvo u Evropsku uniju predstavlja neophodan uslov kako bi se iste primele u članstvo. U poslednjih 20-ak godina doneto je više od 80 akata Evropske zajednice koje se primarno odnose na područje privatnog prava, ka i mnogobrojne odredbe u nacionalnim zakonodavstvima sa ciljem harmonizacije donetih normi. Navedeni podaci ukazuju na potrebu stvaranja novog evropskog *ius commune*, kao jedinstvenog normativnog prostora, *ex nunc*. Navedeno prema: Kovačević-Kuštrimović, R., Lazić, M. (2008). Građanski zakonik Srbije i pravo Evropske unije. U: R. Kovačević Kuštrimović (ur.) *Aktuelna pitanja građanske kodifikacije* (str. 17–34). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije, str. 32.

ISTRAŽIVANJE

Kako bi se došlo do saznanja koliko je zastupljen u praksi ugovor o delu, te kakvi su stavovi među fizičkim licima i pravnim subjektima vezano za ugovor o delu, u ovom radu je sprovedeno istraživanje.

Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja bilo je ispitivanje fizičkih i pravnih subjekata u vezi sa ugovorom o delu.

Cilj istraživanja bilo je dolazanje do podataka o primeni ugovora o delu u praksi.

Zadaci istraživanja su bili sledeći:

- Utvrditi koliko često se zaključuje ugovor o delu.
- Utvrditi u kojoj formi se ugovor najčešće zaključuje
- Utvrditi da li se ugovor o delu zaključuje posredstvom trećeg lica i koje se treće lica najčešće angažuje.
- Utvrditi da li se prilikom zaključenja ugovora o delu ugovara bankarska ili neka druga garancija, kao sredstvo obezbeđenja izvršenja ugovora.
- Utvrditi da li se poštuju rokovi navedeni u ugovoru.
- Utvrditi koliko često dolazi do sporova povodom zaključenih ugovora o delu.
- Utvrditi da li se ostvaruje naknada štete povodom neizvršenog ili neuredno izvršenog ugovora o delu.
- Utvrditi da li se naknada štete češće ostvaruje u sudskom ili vansudskom postupku.
- Utvrditi u kom vremenskom periodu se najčešće okonča sudski spor.
- Utvrditi da li je između ugovornih strana postojala poslovna veza pre zaključenja ugovora o delu.
- Utvrditi stav ispitanika o odredbama koje regulišu ugovor o delu u Zakonu o obligacionim odnosima.
- Utvrditi stav ispitanika o potrebi za dopunama ili izmenama odredaba u Zakonu koje regulišu ugovor o delu.

Metodologija istraživanja

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 100 fizičkih lica i 50 pravnih lica, u Republici Srbiji, bez Kosova i Metohije. Fizička lica i pravni subjekti su ispitivani putem ankete. Anketa je sprovedena u elektronskoj formi. Ispitanici su odgovarali na pitanja putem linka (https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSe3nu44oH6HHT4Waj15xglH1UZ4HUXOZmL-DSmFzIyno-G-rQ/viewform?c=0&w=1&usp=mail_form_link).

Na početku ankete, ispitanici su odgovarali na opšta pitanja, kao što su godina rođenja, pol, stručna sprema, odnosno oblik privrednog društva, veličina privrednog društva.

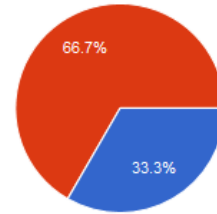
U drugom delu ankete, nastojalo se postavljenim pitanjima doći do saznanja koliko je ugovor o delu zastupljen u praksi. Ispitanici su, takođe, odgovarali na pitanja vezano za sadržinu ugovora.

U trećem delu ankete, ispitanici su odgovarali na pitanja, kojima se nastojalo doći do saznanja koliko često dolazi do sporova povodom zaključenog ugovora o delu, kao i u kom vremenskom periodu se pravosnažno okonča sudski spor.

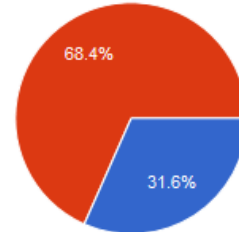
Postavljenim pitanjima u četvrtom delu ankete nastojalo se doći do stava ispitanika, povodom odredaba Zakona o obligacionim odnosima koje regulišu ugovor o delu, kao i da li je potrebna izmena i dopuna pomenutih odredaba u Zakonu.

Da li ste?

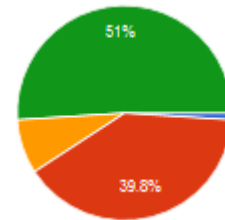
Pravno lice 33.3%
Fizičko lice 66.7%

Pol:

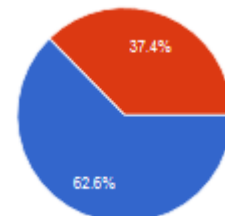
Muško 31.6%
Žensko 68.4%

Stručna sprema:

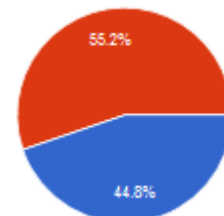
Osnovna stručna sprema 1%
Srednja stručna sprema 39.8%
Viša stručna sprema 8.2%
Visoka stručna sprema 51%

Da li ste nekada zaključili ugovor o delu?

Da 62.6%
Ne 37.4%

U kojoj formi je ugovor zaključen?

Pismeno 44.8%
Usmeno 55.2%

Da li je ugovor o delu zaključen posredstvom trećeg lica, ukoliko je odgovor DA, označite u sledećem pitanju koje je treće lice u pitanju?

Da 26.5%
Ne 75%

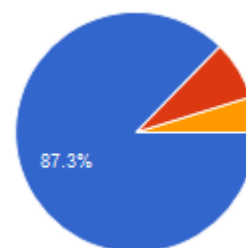
Ukoliko je odgovor DA u prethodnom pitanju, označite koje je treće lice u pitanju?

Advokat 43.8%
Javni beležnik 0%
Posrednik 56.3%

Na koji vremenski period je naveden za izvršenje ugovora o delu?

Do 1 godine 87.3%
Do 5 godina 7.9%
Duže od 5 godina 4.8%

Da li je postojala bankarska ili neka druga garancija, ukoliko je odgovor DA, označite koja pređite na sledeće pitanje.

Da 16.9%
Ne 83.1%

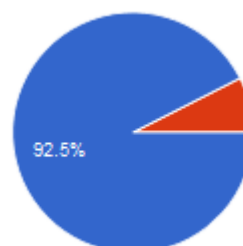
Da li je postojala bankarska ili neka druga garancija, ukoliko je odgovor DA, označite koja?

Bankarska garancija	15.4%
Hipoteka na nepokretnoj stvari	7.7%
Zaloga na pokretnoj stvari	7.7%
Neka druga garancija	69.2%

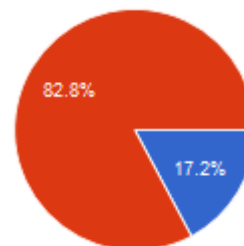
Da li je ugovor o delu izvršen?

Da 92.5%
Ne 7.5%

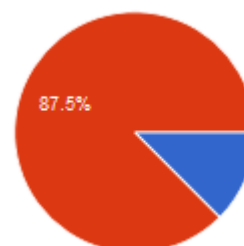
Da li je ugovor o delu raskinut?

Da 17.2%
Ne 82.8%

Da li su ulagane primedbe sa jedne ili duge strane?

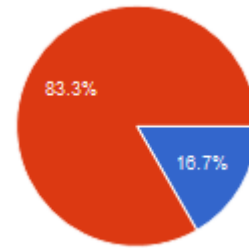
Da 12.5%
Ne 87.5%

Da li je ugovor o delu dopunjavan ili menjan?

Da 16.7%

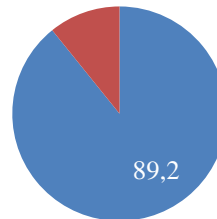
Ne 83.3%

Da li su poštovani rokovi navedeni u ugovoru o delu?

Da 89.2%

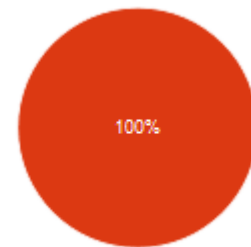
Ne 10.8%

Da li je došlo do spora povodom zaključenog ugovora o delu?

Da 0%

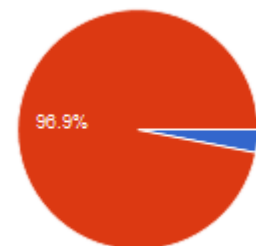
Ne 100%

Da li je došlo do naknade štete zbog neizvršenog ili neuredno izvršenog ugovora o delu?

Da 3.1%

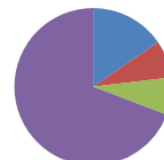
Ne 96.9%

Na koji način je ostvarena naknada štete?

U sudskom postupku 14.3%

U vansudskom postupku 85.7%

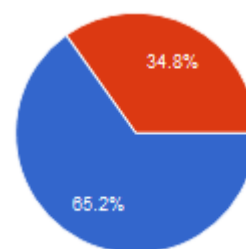
U kom vremenskom periodu je pravosnažno okončan sudski postupak?

1 godine	100%
3 godine	0%
5 godina	0%
Duže od 5 godina	0%

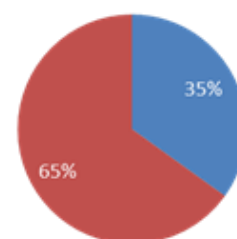
Da li je postojala poslovna veza između ugovornih strana pre zaključenja ugovora o delu?

Da	34.9%
Ne	65.1%

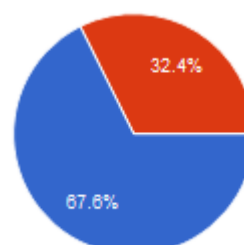
Da li smatrate da odredbe Zakona o obligacionim odnosima koje regulišu ugovor o delu u potpunosti zadovoljavaju potrebe ugovornih strana?

Da	65.2%
Ne	34.8%

Da li smatrate da postoji potreba za dopunom ili izmenama odredaba u zakonu koje regulišu ugovor o

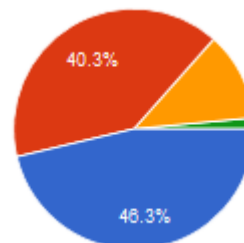
Postoji	67.6%
Ne postoji	32.4%

delu?

Na šta biste prilikom sklapanja sledećeg ugovora o delu obratili pažnju?

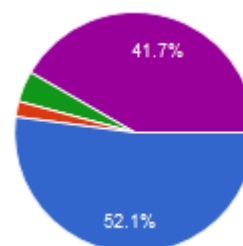
Formu ugovora	46.3%
Garanciju	40.3%
Rok izvršenja	11.9%
Other	1.5%

Pravna lica

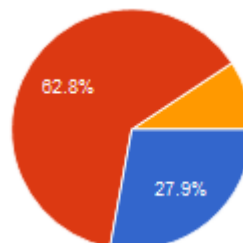
Oblik svojine:

Društvo sa ograničenom odgovornošću	52.1%
Akcionarsko društvo	2.1%
Komanditno društvo	0%
Ortačko društvo	4.2%
Preduzetnik	41.7%
Other	0%

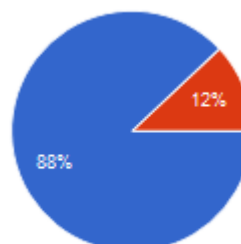
Veličina privrednog društva:

Mikro	27.9%
Malo	62.8%
Srednje	9.3%
Veliko	0%

Da li ste nekada zaključili ugovor o delu?

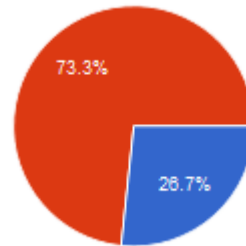
Da	88%
Ne	12%

U kojoj formi je ugovor zaključen?

Usmeno 26.7%

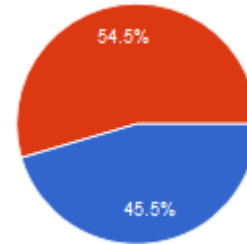
Pismeno 73.3%

Da li je ugovor o delu zaključen posredstvom trećeg lica, ukoliko je odgovor DA, označite u sledećem pitanju koje je treće lice u pitanju?

Da 45.5%

Ne 54.5%

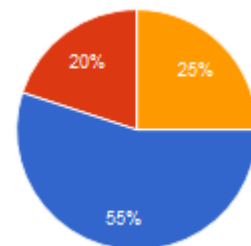

Ukoliko je odgovor DA u prethodnom pitanju, označite koje je treće lice u pitanju?

Advokat 55%

Javni beležnik 20%

Posrednik 25%

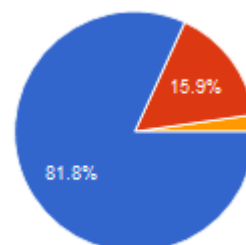

Koji vremenski period je naveden za izvršenje ugovora o delu?

Do 1 godine 81.8%

Do 5 godina 15.9%

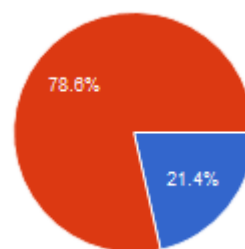
Duže od 5 godina 2.3%

Da li je postojala bankarska ili neka druga garancija, ukoliko je odgovor DA, označite koja pređite na sledeće pitanje.

Da 21.4%

Ne 78.6%

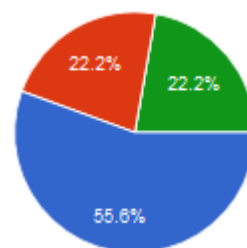
Da li je postojala bankarska ili neka druga garancija, ukoliko je odgovor DA, označite koja?

Bankarska garancija 55.6%

Hipoteka na nepokretnoj stvari 22.2%

Zaloga na pokretnoj stvari 0%

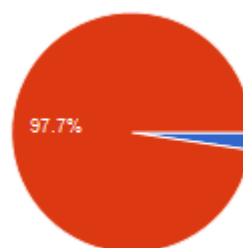
Neka druga garancija 22.2%

Da li je ugovor o delu izvršen?

Da 97.7%

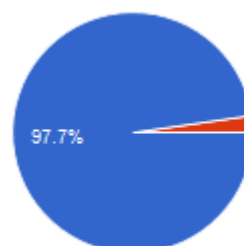
Ne 2.3%

Da li je ugovor o delu raskinut?

Da 2.3%

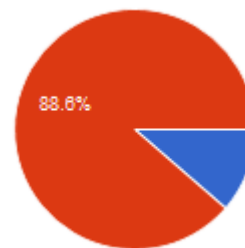
Ne 97.7%

Da li su ulagane primedbe sa jedne ili druge strane?

Da 11.4%

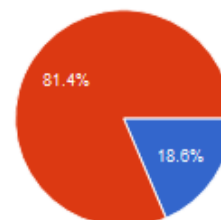
Ne 88.6%

Da li je ugovor o delu dopunjavan ili menjan?

Da 18.6%

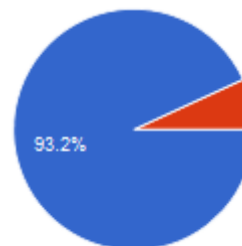
Ne 81.4%

Da li su poštovani rokovi navedeni u ugovoru o delu?

Da 93.2%

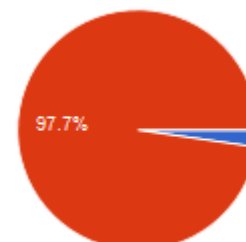
Ne 6.8%

Da li je došlo do spora povodom zaključenog ugovora o delu?

Da 2.3%

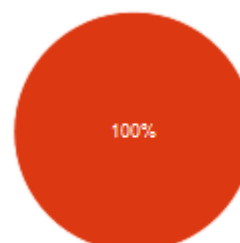
Ne 97.7%

Da li je došlo do naknade štete zbog neizvršenog ili neuredno izvršenog ugovora o delu?

Da 0%

Ne 100%

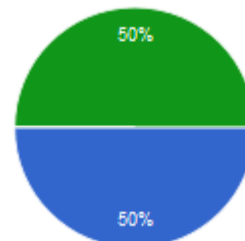

Na koji način je ostvarena naknada štete?

Nema odgovora na ovo pitanje.

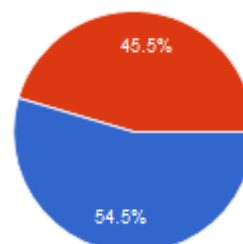
U kom vremenskom periodu je pravosnažno okončan sudski postupak?

1 godine	50%
3 godine	0%
5 godina	0%
duže od 5 godina	50%

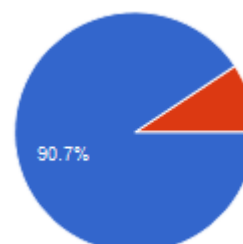
Da li je postojala poslovna veza između ugovornih strana pre zaključenja ugovora o delu?

Da	54.5%
Ne	45.5%

Da li smatrate da odredbe Zakona o obligacionim odnosima koje regulišu ugovor o delu u potpunosti zadovoljavaju potrebe ugovornih strana?

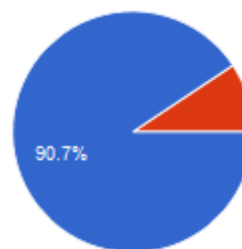
Da	90.7%
Ne	9.3%

Da li smatrate da postoji potreba za dopunom ili izmenama odredaba u zakonu koje regulišu ugovor o delu?

Postoji 90.7%

Ne postoji 9.3%

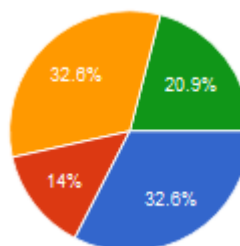
Na šta biste prilikom sklapanja sledećeg ugovora o delu obratili pažnju?

Formu ugovora 32.6%

Rok izvršenja 14%

Garanciju 32.6%

Drugo 20.9%

ANALIZA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je sprovedeno u vidu ankete. U anketi je učestvovalo 100 fizičkih lica i 50 pravnih lica.

Među fizičkim licima je učestvovalo više lica ženskog roda. Više od 50% ispitanika ima visoku stručnu spremu. Većina ispitanih lica se izjasnila da su zaključili ugovor o delu. Istraživanjem se dolazi do zaključka da je usmena forma ugovora o delu zastupljenija od pismene forme. Manji procenat ispitanika je odgovorio da je ugovor o delu zaključio posredstvom trećeg lica. Kao treće lice koje je posredovalo prilikom zaključenja ugovora o delu, veći broj ispitanika navodi da su zaključili ugovor posredstvom advokata. Putem urađene ankete, dolazi se do zaključka da se ugovor o delu u većini slučajeva zaključuje na vremenski period do godinu dana. Većina ispitanika je navela da nisu ugovarali garancije kao sredstva obezbeđenja izvršenja ugovora o delu. Zapaža se da veći broj zaključenih ugovora o delu bude i izvršen. Manji broj anketiranih lica je odgovorio da je ugovor raskinut. Na zaključene ugovore o delu, u većini slučajeva nisu ulagane primedbe, niti je ugovor menjan i dopunjavan. Rok za izvršenje ugovora o delu je uglavnom poštovan. Svi ispitanici koji su odgovorili na pitanje „ Da li je došlo do spora povodom zaključenog ugovora o delu, odgovorili su negativno. Takođe, je većina odgovorila da nije ostvarena naknada štete zbog

neizvršenog ili neuredno izvršenog ugovora o delu. Između ugovornih strana koje zaključuju ugovor o delu, u najvećem broju slučajeva se prvi put ostvaruje poslovna veza. Mišljenje većine je da odredbe ZOO koje regulišu ugovor o delu u potpunosti zadovoljavaju potrebe ugovornih strana. Međutim, većina ispitanika smatra da postoji potreba za izmenom i dopunom odredaba u zakonu koje regulišu ugovor o delu. Na pitanje „ Na šta biste prilikom sklapanja sledećeg ugovora o delu obratili pažnju?“, većina je odgovorila da je to forma ugovora, kao i garancija.

Među ispitanim pravnim licima većinu čine Društva sa ograničenom odgovornošću, a nešto manji broj su preduzetnici. Veći broj ispitanika čine privredna društva koja po veličini spadaju u mala privredna društva. Većina anketiranih privrednih lica je ugovor o delu zaključila u pismenoj formi. I kod pravnih lica uočavamo da je ugovor zaključen uglavnom bez posredstva trećeg lica. Oni ispitanici koji su zaključili ugovor o delu posredstvom trećeg lica, angažovali su u većem broju advokata. Kao rok izvršenja ugovora, navodi se rok do godinu dana. Većina pravnih lica nije ugovorala garanciju kao sredstvo obezbeđenja. U slučajevima kada je ugovarana garancija, najzastupljenija garancija, bila je bankarska garancija. Većina ispitanika je odgovorila da je ugovor o delu izvršen, bez primedbi, kao i bez dopunjavanja i menjanja. Uočava se da se rokovi navedeni u ugovoru, u većini slučajeva poštuju. Sudski sporovi kao i naknade štete zbog neizvršenog ili neuredno izvršenog ugovora o delu, nisu čest slučaj prilikom izvršenja ugovora o delu. Ispitanici su u većem broju ugovor o delu zaključili sa već poznatim poslovnim saradnicima. Većina ispitanika smatra da odredbe ZOO zadovoljavaju potrebe ugovornih strana, ali da je, ipak, potrebna izmena i dopuna odredaba u zakonu koje regulišu ugovor o delu. Forma ugovora, kao i garancija se navode kao najčešći odgovor na pitanje „ Na šta biste obratili pažnju prilikom sklapanja sledećeg ugovora o delu?“.

Analizom ankete zapaža se da su ispitanici ugovor o delu najčešće zaključivali usmeno, kao i da nisu ugovarana sredstva obezbeđenja izvršenja ugovora, što je svakako loša praksa, s obzirom na rizik koji povlači za sobom takav način zaključivanja ugovora. Međutim, nazire se pomak u tom smislu, jer ispitanici ističu da bi u budućnosti ugovor zaključili u pismenoj formi, a kao sredstvo obezbeđenja ugovorili bi neku od garancija.

ZAKLJUČAK

Ugovor o delu je postojao još u rimskom pravu – *locatio conductio operis*. Ovaj ugovor je bio u upotrebi kroz celu istoriju rimskog prava, iako je u odnosu na druge ugovore, naročito u odnosu na kupoprodaju, po svom značaju imao mnogo skromnije mesto u pravnom životu. Razvojem poljoprivrede i zanatstva ugovor o delu je češće praktikovan, ali uglavnom za poslove kao što su npr. izgradnja kuće, prevoz stvari, popravka nekih stvari, žetva i sl. Poslovi koji su zahtevali veće znanje, kao što su advokat ili učitelj nisu mogli biti predmet ugovora o delu nego besplatnog mandata. U periodu svoga nastanka ugovor o delu se zasnivao na *bona fides*, a pred kraj republike bio je zaštićen dvema tužbama *actio locati* i *actio conducti*. Obaveze poslenika su bile da na vreme i uredno izvrši posao, kao i da preda rezultat rada. Prilikom obavljanja posla mogao je imati pomoćnike ili zamenike ukoliko nije ugovorena stroga lična obaveza. Za štetu koju je prouzrokovao svojom krivicom, a koja je podrazumevala njegovu stručnu nesposobnost, ali i loš izbor pomoćnika ili zamenika, odgovarao je. Naručilac je imao obavezu da plati novčanu nagradu (*merces*), kao i da preuzme završeno delo. Kada je poslenik trebalo da izradi određenu stvar, naručilac je po pravilu davao materijal. Međutim ukoliko je materijal davao poslenik preovladavalo je mišljenje da se tada radi o kupoprodaji.

U Zakon o obligacionim odnosima ušao je kroz novelirani paragraf 1151 Austrijskog građanskog zakonika i član 706 Srpskog građanskog zakonika, kroz ugovor o radu i član 329 Opšteg imovinskog zakonika Crne Gore. Do stupanja na snagu Zakona o obligacionim odnosima na ugovor o delu su primenjivana pravna pravila imovinskog prava koja su se odnosila na materiju ovog ugovora, a koja se uglavnom poklapaju sa noveliranim tekstem Austrijskog zakonika.

Neophodno je ukazati na to da su pomenuti zakonic, pri tom se misli na prvobitni nenovelirani Austrijski građanski zakonik, Srpski građanski zakonik i Crnogorski Opšti imovinski zakonik regulisali predmet ugovora o delu zajedno sa ugovorom o radu, koji je može se reći, najviše sličan ugovoru o delu. Prilikom razlikovanja navedenih ugovora potrebno je naglasiti da poslenik ugovora o delu ne stavlja na raspolaganje preduzimaču neposredno svoju radnu snagu, nego mu pruža određeni posao koji je proizveden njegovom

radnom snagom. Takođe poslenik obavlja povereni posao samostalno kada je u pitanju ugovor o delu, dok kod ugovora o radu posloprimac radi pod kontrolom i prema neposrednim direktivama poslodavca. Kako bi se razlikovali navedeni ugovori važno je da se ugovor o radu zaključuje na određeno ili neodređeno vreme, a ne za obavljanje određenog posla.

Svaki imenovani ugovor ima svoje specifičnosti. Prema pravima i obavezama prepoznamo o kakvom se obligacionom odnosu radi, jer svaki obligacioni odnos ima svoju sadržinu koja se razlikuje od drugih obligacionih odnosa. Zato se ističe potreba prilikom istraživanja svakog obligacionog ugovora da se tačno odrede njegove pravne osobine. Kako bi ugovor nastao potrebna je saglasnost volja ugovornih strana. Zaključenju ugovora prethode pregovori i ponuda za zaključenje ugovora. Prilikom zaključenja ugovora ugovorne strane preuzimaju određene obaveze, koje su dužne ispuniti. Ugovor mora da ima svoj predmet, koji mora biti moguć, dozvoljen, određen ili odrediv. Svaka ugovorna obaveza mora imati dopušten osnov. Kauza ugovora je cilj, odnosno svrha ugovora (*causa finalis*). Preuzimanjem obaveza iz zaključenog ugovora, ugovarači žele postići određeni cilj. Punovažnost ugovora je uslovljena sposobnošću strana da zaključe ugovor, pravno valjanom izjavom volje i propisanom ili ugovorenom formom ugovora. Ugovor o delu je neformalan ugovor, pa je za njegovo zaključenje bitna volja ugovornih strana. Od njihove volje zavisi da li će ugovor biti zaključen u pismenoj formi ili će, pak, biti zaključen usmeno. Kako bi se poverilac obezbedio, ima na raspolaganju sredstva obezbeđenja. Stvarna sredstva obezbeđenja ugovora su: kapara, kaucija, zaloga, hipoteka. Ličnih sredstava su: ugovorna kazna, odustanica, jemstvo. Ugovor o delu pripada i grupi ugovora po pristupu, pa su iznete teorije o pravnoj prirodi ovakvih ugovora i data je kritička ocena u vezi dejstva ovakvih ugovora. Nastanak ugovora o delu ima svoje osobenosti. Jedna od osobina ovog ugovora je da se on može zaključiti i putem javnog nadmetanja, pa je obrađeno zaključenje ugovora o delu putem javnog nadmetanja, poziv na nadmetanje o ceni radova, poziv na nadmetanje ili tehničko rešenje nameravanih radova. Dejstvo ugovora o delu posmatrano je kao prava i obaveze ugovornih strana, te su obrađena prava i obaveze poslenika i prava i obaveze naručioca, s tim što je istaknuto da su to uzajmana prava i obaveze, odnosno da su u korelativnom odnosu. U radu je posvećena pažnja saradnji naručioca i poslenika i istaknuto da se ona javlja kao nužna u vezi sa materijalom, bez obzira da li se delo izrađuje od poslenikovog ili naručiočevog materijala. Kako se saradnja odvija u okviru nadzora i davanja uputstava naručioca, posebno je istaknuto do kojih granica se prostiru uputstva naručioca i kad poslenik može da odbije uputstva naručioca. U toku izvršenja dela može se ukazati potreba da poslenik poveri izvođenje radova trećem licu.

Poslenik to ne može učiniti samo ako je ugovor o delu sklopljen s obzirom na lična svojstva poslenika (*intuit personae*). Isto tako i naručilac može poveriti izvršenje posla trećem licu, ako su se za to stekli zakonski uslovi. Ugovor o delu je završen tek kada se izvrši predaja naručiocu. Predaja je vezana za snošenje rizika u slučaju da izostane saradnja naručioca, rizik slučajne propasti stvari prelazi na njega. Obaveze naručioca su da saraduje sa poslenikom, u toku izrade dela, da plaća naknadu i da delo primi. Naknada je bitna obaveza naručioca, odnosno jedna od najbitnijih. Obaveza prijema dela je treća obaveza naručioca. Ona se smatra kao dužnost naručioca. Naručilac se ne može primorati da delo primi, ali u tom slučaju pada u poverilačku docnju i snosni njene pravne posledice. Ugovor o delu može da prestane sporazumnim raskidom, raskidom zbog neispunjenja, zbog odstupanja od ugovorenih okolnosti, zbog nemogućnosti ispunjenja, smrću jedne od ugovornih strana. Do raskida ugovora može doći i zbog neispunjenja. Najčešći slučaj usled kojeg dolazi do raskida ugovora zbog neispunjenja delimičnog ili potpunog je docnja. Ugovor o delu je sličan sa nekim drugim imenovanim ugovorima, a neki su se vremenom izrodili iz ugovora o delu i postali imenovani ugovori. U ovom radu su kratko obrađeni ugovor o građenju, ugovor o prodaji, ugovor o radu, ugovor o prevozu i ugovor o autorskom delu, a izvršeno je i diferenciranje ovih ugovora od ugovora o delu. Dolazi se do zaključka da navedeni ugovor o građenju, ugovor o prevozu i ugovor o autorskom ugovoru imaju određene sličnosti sa ugovorom o delu, ali u isto vreme i određene razlike koje karakterišu svaki od navedenih ugovora. U teoriji se ističe problem oko klasifikacije ugovora kada poslenik daje materijal za izradu dela, odnosno dovodi se u pitanje da li se u tom slučaju radi o ugovoru o delu ili ugovoru o prodaji. Međutim, bez obzira da li materijal daje poslenik ili naručilac, ukoliko je prilikom zaključenja ugovora imao značaj poslenikov rad, tada se radi o ugovoru o delu, a ne o ugovoru o prodaji. Uočena je razlika između ugovora o radu i ugovora o delu. Naime, ugovorom o radu se ima u vidu angažovanje radnih sposobnosti na opšti i trajan način, dok se kod ugovora o delu ima u vidu obaveza poslenika da izvrši određeni posao radi izrade ugovorenog dela.

Već je pomenuto da u rimskom pravu, poslovi koji su zahtevali veće znanje, odnosno intelektualni rad, nisu mogli biti predmet ugovora o delu nego besplatnog mandata. Tokom pisanja i razrade teme ovog rada, autor je zaključio više usmenih ugovora o delu, sa zaposlenima u bibliotekama, svojim kolegama, prijateljima i poznanicima. Ugovor je zaključivan zbog dobavljanja literature, potrebne za izradu disertacije, kao i zbog konsultacija sa kolegama oko nekih spornih i nejasnih pitanja, na koja je autor nailazio tokom pisanja

disertacije. Dakle, besplatni intelektualni poslovi, kakve smo imali u rimskom pravu kod ugovora o delu i danas se susreću u svakodnevnoj upotrebi.

Na osnovu sprovedenog komparativnog istraživanja došlo se do zaključka da je ugovor o delu regulisan u građanskim zakonicima evropskih zemalja i da se po svojoj pravnoj suštini ne razlikuje od zakonskog pojma ugovora u delu koji je regulisan u Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije. U savremenim kodifikacijama ugovor o delu je regulisan članovima 631-651 u Nemačkom građanskom zakoniku, 363-376 Švajcarskog zakonika o obligacijama, od 627 do člana 646 u Poljskom građanskom zakoniku, 1655-1678 u Italijanskom građanskom zakoniku, 1165-1171 u Austrijskom građanskom zakoniku, 1710 u Francuskom građanskom zakoniku.

U zakonicima bivših jugoslovenskih republika, Sloveniji, Makedoniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori u početku je bio preuzet tekst Zakona o obligacionim odnosima iz 1978. godine, a potom su doneti novi zakoni koji su bazirani na navedenom Zakonu o obligacionim odnosima sa neznatim korekcijama, o kojima je bilo više reči u radu. Što se tiče ugovora o delu u navedenim zakonodavstvima definisan je na isti način kao i u Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije. Na osnovu navedenog dolazi se do zaključka da je postavljena hipoteza, koja glasi: Ugovor o delu postoji u svim zakonicima koji će biti analizirani i po svojoj pravnoj prirodi, odredbe koje se odnose na ovaj ugovor ne razlikuju se od odredbi Zakona o obligacionim odnosima u Republici Srbiji u potpunosti potvrđena.

U radu je napravljen kratak osvrt na budući Građanski zakonik Republike Srbije. Potreba za novim Građanskim zakonikom Republike Srbije je velika, s obzirom da je Republika Srbija potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj Uniji i s obzirom na važnost kodifikacije građanskog prava. Uočava se potreba zakonodavstva za dopunjavanjem odredaba koje regulišu ugovor o delu. Određeni članovi, su prošireni, odnosno dopunjeni, a dodata su još dva nova člana koja ne postoje u Zakonu o obligacionim odnosima. Dopunjen je član ZOO koji se odnosi na skrivene nedostatke izrađene stvari, član koji se odnosi na rizik za propast izrađene stvari, kao i član ZOO koji se odnosi na raskid ugovora voljom naručioca. Dodata su dva nova člana u prednacrtu budućeg Građanskog zakonika Republike Srbije, jedan se odnosi na smrt poslenika i njegovu sposobnost za rad, a drugi na posedice nepreuzimanja pokretne stvari. Predviđenim izmenama i dopunama odredaba koje regulišu ugovor o delu postiže se veća pravna sigurnost prilikom zaključivanja ugovora o delu.

Istraživanje je sprovedeno u vidu ankete. U anketi je učestvovalo 100 fizičkih lica i 50 pravnih lica. Na osnovu sprovedenog istraživanja dolazi se do zaključka da je usmena forma ugovora zastupljenija kod fizičkih lica, dok se pravna lica odlučuju za pismenu formu. Pismena forma je svakako celishodniji način zaključivanja ugovora o delu. Pravna lica zaključuju najčešće ugovor u pismenom obliku, verovatno zbog veće vrednosti ugovora, kao i pravne sigurnosti. Iako je ugovor o delu konsensualan ugovor, ipak, uvek se bolje odlučiti za pismenu formu ugovora. Pismena forma ugovora obezbeđuje pravnu sigurnost ugovornih strana.

Pravna, kao i fizička lica zaključuju ugovor o delu bez posredstva trećeg lica. Istraživanjem se dolazi do zaključka da se ugovor o delu najčešće izvrši u roku do godinu dana. Uočava se razlika između fizičkih i pravnih lica u smislu izbora poslovnih saradnika. Pravna lica uglavnom zaključuju ugovore sa već poznatim poslovnim partnerima, što je svakako dobra praksa. Posebno ukoliko su iz ranijih poslovnih odnosa imali pozitivna iskustva. Fizička i pravna lica su saglasna da odredbe ZOO koje regulišu ugovor o delu zadovoljavaju potrebe ugovornih strana, ali su takođe saglasni i da postoji potreba za izmenom i dopunom odredaba zakona koje regulišu ovaj ugovor. Analizom ankete dolazi se do zaključka da je svest ispitanika o riziku zaključivanja ugovora bez pisemene forme i bez ugovorenih sredstava obezbeđena, proširena. Naime, većina ispitanika navodi da će u budućnosti ugovor o delu zaključiti u pismenoj formi i da će ugovoriti kao sredstvo obezbeđenja garanciju.

Dolazi se do zaključka da pomoćna hipoteza koja je postavljena u ovom radu, a koja glasi: Odredbe kojima je definisan ugovor o delu u Zakonu o obligacionim odnosima u potpunosti zadovoljavaju potrebe ugovornih strana u Republici Srbiji, je delimično opovrgnuta.

Ideja Evroskog zakonika građanskog prava temelji se na uverenju da u Evropi postoji pravna kultura nadnacionalnog karaktera koju je moguće kodifikovati. Istovremeno taj proces predstavlja veliki izazov za pravnike u Evropi. Jednoj kodifikaciji evropskog prava moraće prethoditi detaljna proučavanja različitih pravnih sistema razvijenih na ovom kulturnom prostoru, te će biti neophodna evropska komparativna pravna istorija. Takođe u tom procesu odnosi između pravne kulture i kodifikacije dobiće novi smisao, a u vreme ako se, odnosno kada se pojavi Evropski građanski zakonik nacionalne kodifikacije XIX i XX veka predstavljaće spomenike pravne kulture koji su prethodili ovoj nadnacionalnoj kodifikaciji.

Ugovor o delu je tokom evolucije preživeo različita društvena uređenja, ali ipak, je zadržao svoje osnovne karakteristike. Komparativnom analizom ugovora o delu dolazi se do zaključka

da je ovaj ugovor u zemljama Evropske Unije, kao i zemljama regiona potpuno jednako regulisan kao i u ZOO Republike Srbije. U praksi je veoma zastupljen, a s obzirom na razvoj društva i brzinu poslovanja, ugovor o delu će sve češće biti u upotrebi. Ipak, postoji potreba za dopunom odredaba Zakona o obligacionim odnosima koje regulišu ugovor o delu, kako bi se u potpunosti zadovoljile potrebe ugovornih strana. Ovim radom je ukazano na važnost ugovora o delu u poslovanju i svakodnevnom životu, kao i na potrebu za dopunjavanjem odredaba Zakona koje regulišu ugovor o delu.

LITERATURA

1. Anđelić S. (2015) Ugovori kojima se reguliše rad van radnog odnosa, Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva, glavni i odgovorni urednik Slobodan Perović, Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske.
2. Antić O.(2008). Obligaciono pravo: drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje.Beograd: Službeni glasnik.
3. Antonioli, L., Veneziano, A. (eds.) (2005). Principles of European Contract Law and Italian Law. Hague: Kluwer Law International.
4. Avramović, S., Stanimirović, V. (2007). Uporedna pravna tradicija. Beograd: Pravni fakultet.
5. Babić I. (1997). Leksikon obligacionog prava. Beograd: Službeni list SRJ.
6. Babić I. (2002). Ugovor o građenju:Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva, Zbornik radova sa Savetovanja pravnika u Budvi. Beograd: Udruženje pravnika Jugoslavije.
7. Babić I. (2005). Privredno pravo. Beograd: Univerzitet Singidunum fakultet za finansijski menadžment i osiguranje.
8. Babić I. (2006). Privredno pravo: drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje Beograd: Univerzitet Singidunum fakultet za finansijski menadžment i osiguranje.
9. Babić I. (2008).Ugovori građanskog prava : posebni deo obligacionog prava: drugo izmenjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu: Službeni glasnik.
10. Babić I.(2001). Leksikon obligacionog prava : drugo, dopunjeno i prošireno izdanje. Beograd : Službeni list SRJ.
11. Babić I.(2003).Osnovi imovinskog prava. Beograd: Službeni glasnik.
12. Bajčetić M. M. (2010). Sistem vrednosti vodoprivrede. Novi Sad: Prometej.
13. Baltić A., Despotović M. (1968). Osnovi radnog prava Jugoslavije: sistem samoupravnih međusobnih radnih odnosa: osnovni problemi sociologije rada. Beograd: Savremena administracija.
14. Bikić A. (2007). Obligaciono pravo : opći dio : drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
15. Blagojević B. (1947). Građansko-pravni obligacioni ugovori. Beograd : Izdavačka sekcija akcionarskog odbora studenata beogradskog univerziteta.

16. Blagojević B., redaktor. (1985). Pravna enciklopedija. Beograd: Savremena administracija.
17. Blagojević T. B., Krulj V.: Redaktori. (1983). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: prva knjiga: drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija.
18. Blagojević T. B., Krulj V.:Redaktori. (1983). Komentar zakona o obligacionim odnosima: druga knjiga: drugo izdanje. Beograd : Savremena administracija.
19. Blagojević, T. B. (1940). Uticaj Francuskog građanskog zakonika na Srbijanski građanski zakonik. Beograd: s.n.
20. Bucher, E. (1988). Schweizerisches Obligationenrecht: allgemeiner Teil ohne Deliktsrecht. 2. Zürich: Schulthess, Polygraph. Verl.
21. Bujuklić, Ž. (2012). Rimsko privatno pravo. Beograd: Pravni fakultet.
22. Bukljaš I., Vizner B.(1979). Komentar Zakona o obaveznim (obligacionim) odnosima: 3. knj. Zagreb: Riječka tiskara.
23. Carić S., Šogorov S., Vilus J., Đurđev D. (2000). Međunarodno privredno pravo: VI izdanje. Novi Sad : Centar za privredni consulting.
24. Catala, P. (2007). Proposal for Reform of the Law of Obligations and the Law of Prescription. Oxford: John Catwright and Simon Wittaker.
25. Cian, G., Trabucchi, A. (1988). Commentario breve al Codice civile. Padova: CEDAM.
26. Cigoj S.(1985). Komentar obligacijskih razmerij : veliki komentar Zakona o obligacijskih razmerjih dr. Knj. 3. Ljubljana : Uradni list SR Slovenije.
27. Cvetić, R. (2002). Sistematika građanskih zakonika. U: (R. Kovačević-Kuštrimović, ur.) Građanska kodifikacija. Sv. 1 (str. 41–53). Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije.
28. Čabrilo R. S. (2012). Upravljanje znanjem. Sremska Kamenica : Univerzitet Educons.
29. Danilović, J. (1969). Custodia i ugovor o delu u rimskom klasičnom pravu. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, vol 3, br. 3.
30. Danilović, J. (1991). Ugovor o građenju u rimskom klasičnom pravu. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, vol. 39, br. 1–3.
31. Danilović, J. (1996). Srpski građanski zakon i rimsko pravo. U: (M. Jovičić, ur.) Sto pedeset godina od donošenja Srpskog građanskog zakonika (str. 49–66). Beograd: SANU.

32. Dudaš, A. I. (2015). Nastanak i razvoj ideje o raskidanju ili izmeni ugovora zbog promjenjenih okolnosti. Zbornik radova Pravnog fakulteta, vol. 49, br. 1.
33. Đorđević, M. (2014). Poreklo ugovora o delu. Pravni život, vol. 63, br. 10.
34. Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste Locatio conductio operis faciendi. Strani pravni život, br. 3.
35. Đurđević, M. (1995). Teorije o pravnom osnovu raskidanja ili izmene ugovora zbog promjenjenih okolnosti: francuska sudska praksa i doktrina. Arhiv za pravne i društvene nauke, vol. 51, br. 2.
36. Đurđević, N. (2002). Mesto obligacionog prava u Nemačkom građanskom zakoniku: reforma obligacionog prava na početku III milenijuma. U: (R. Kovačević-Kuštrimović, ur.) Građanska kodifikacija. Sv. 1 (str. 73–90). Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije.
37. Đurđević, N. (2003). Reforma pravila o neispunjenju, odnosno rđavom ispunjenju ugovornih obaveza u savremenom obligacionom pravu. U: R. Kovačević Kuštrimović (ur.) Građanska kodifikacija. Sv. 2 (str. 267–285). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije.
38. Đurović, R., Dragašević, M. (1980). Obligaciono pravo sa poslovima prometa. Beograd: Savremena administracija.
39. Gaj; Stanojević, O. (prev.) (1982). Institucije. Beograd: Nolit.
40. Galev, G., Dabović Anastovska, J., Koevski, G., Zdraveva, N., Gavrilović, N. (2008). Razvoj obligacionog prava u Republici Makedoniji: od osamostaljivanja do 2008. godine. Pravni život, vol. 57, br. 11.
41. Galev, G., Dabović Anastovska, J., Koevski, G., Zdraveva, N., Gavrilović, N. (2008). Razvoj obligacionog prava u Republici Makedoniji: druga novela Zakona o obligacionim odnosima iz 2008. godine. Pravni život, vol. 57, br. 11.
42. Glišović, L. (2015). Nemački građanski zakonik od pravnog partikularizma do kodifikacije građanskog prava. Strani pravni život, br. 1.
43. Gorenc, V. (2005). Komentar Zakona o obveznim odnosima, Zagreb: PriF-plus.
44. Gorenc, V., Belanić, L., Momčinović, H., Perkušić, A., Pešutić, A., Slakoper, Z., Vukelić, M., Vukmir, B. (2005). Komentar Zakona o obveznim odnosima. Zagreb: RriF.
45. Građanski zakonik Narodne Republike Poljske od 1964. godine. (1966). Beograd: Institut za uporedno pravo.

46. Građanski zakonik Republike Srbije: prednacrt, knj. 2, obligacioni odnosi (2014). Vlada Republike Srbije, Komisija za izradu Građanskog zakonika, Beograd: Generalni sekretarijat.
47. Grujić A. (2007). Poslovno pravo. Novi Sad: Cekom books.
48. Guhl, T. (1972). Das schweizerische Obligationenrecht: mit einschluss des handels – und wertpapierrechts. Zürich: Schulthess.
49. Günal, N (2004). An Example Of Consensual Contracts: Locatio Conductio Rei. Ankara Law Review, vol. 1, br. 2.
50. Harris, E. (2005). Marketplace and Household. London: Routledge. Dostupno na: http://www.academia.edu/7417766/Workshop_Marketplace_and_Household_Technical_Specialization_in_Classical_Athens.
51. Herberger, K. (1974). Rechtsnatur, Aufgabe und Funktion der Sachmängelhaftung nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch. Berlin: Duncker & Humblot.
52. Horvat, M. (1977). Rimsko pravo. Zagreb: Školska knjiga.
53. Italijanski građanski zakonik. Knj. 4: Obligacije. (1964). Beograd: Institut za uporedno pravo.
54. Jankovec I. (1996). Privredno pravo : treće izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Službeni pregled.
55. Jankovec, I. (1993). Ugovorna odgovornost. Beograd: Poslovna politika.
56. Josipović, M. (1994). Ugovor o najmu u srpskom građanskom zakoniku kao institut od značaja za razvoj radnog prava u našoj zemlji. U: Sto pedeset godina od donošenja Srpskog građanskog zakonika: zbornik radova sa naučnog skupa (str. 274–276). Niš: Pravni fakultet.
57. Kandić, Lj. (1992). Odabrani izvori iz opšte istorije država i prava. Beograd: Savremena administracija.
58. Kapor V., Carić S. (2000). Ugovori robnog prometa : X izdanje. Novi Sad : Centar za privredni consulting.
59. Karčić, F. (2006). Moderne pravne kodifikacije: predavanja i zakonski tekstovi. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta.
60. Knežević Popović, D. (1996). Udeo izvornog rimskog prava u Srpskom građanskom zakoniku. U: (M. Jovičić, ur.) Sto pedeset godina od donošenja Srpskog građanskog zakonika (str. 67–78). Beograd: SANU.
61. Knežević Popović, D. (2004). Ugovor o delu u rimskom pravu. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.

62. Knežević Popović, D. (2008). Istorija slobodnih profesija – od artes liberales do savremenog doba. Strani pravni život, br. 2.
63. Knopf, E. (2005). Contract in Athenian Law: dissertation. New York: The City University of New York.
64. Konstantinović M. (2006). Obligacije i ugovori : skica za zakonik o obligacijama i ugovorima. Beograd : Službeni list SCG.
65. Konstantinović, M. (1969). Obligacije i ugovori: Skica za Zakonik o obligacijama i ugovorima. Beograd: Centar za dokumentaciju i publikacije Pravnog fakulteta.
66. Konstantinović, M. (1982). Predgovor za prevod Švajcarskog zakonika o obligacijama. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, vol. 39, br. 3–4.
67. Kostadinović S., Račić M.(2011). Poslovno pravo : šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Novi Sad : Futura: Petrovaradin.
68. Kovačević Kruštimović, R. (1988). Podela građanskih subjektivnih prava na stvarna i obligaciona. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, vol. 36, br. 1–2.
69. Kovačević Kuštrimović, R. (1979). Klauzula rebus sic stantibus prema Zakonu o obligacionim odnosima. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, vol. 19, br. 1.
70. Kovačević Kuštrimović, R. (2006). Dvestota godišnjica Francuskog građanskog zakonika. U: G. Stanković (ur.) Dvestotine godina od donošenja Francuskog građanskog zakonika – uticaj Francuskog građanskog zakonika na srpsko pravo (str. 11–27). Niš: Pravni fakultet.
71. Kovačević-Kuštrimović, R., Lazić, M. (2008). Građanski zakonik Srbije i pravo Evropske unije. U: R. Kovačević Kuštrimović (ur.) Aktuelna pitanja građanske kodifikacije (str. 17–34). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije.
72. Kulić Ž. (2008). Radno pravo. Novi Sad : Privredna akademija.
73. Lazić, M. (2006). Razvoj klauzule rebus sic stantibus: sa posebnim osvrtom na francusku doktrinu. U: G. Stanković (ur.) Dvestotine godina od donošenja Francuskog građanskog zakonika – uticaj Francuskog građanskog zakonika na srpsko pravo (str. 109–120). Niš: Pravni fakultet.
74. Loza B.(1981). Obligaciono pravo: opšti dio: drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo : Dom štampe- Zenica.
75. Luković, M. D. (2009). Bogišićev zakonik: priprema i jezičko oblikovanje. Beograd: Balkanološki institut SANU.
76. Malenica, A. (1993). Izvori rimskog prava: tom I. Beograd: Naučna knjiga.

77. Malenica, A. (2003). Rimsko pravo. Novi Sad: Pravni fakultet.
78. Malenica, A. (2009). Rimsko pravo. Novi Sad: Pravni fakultet.
79. Marić, D. (2015). Klauzula rebus sic stantibus u ugovornom pravu. Pravni život, vol. 64, br. 10.
80. Markesinis, B. S., Lorenz, W., Dannemann, G. (1997). The German Law of Obligations: The law of torts: a comparative introduction. Vol. 2. Oxford: Oxford University Press.
81. Marković B. (1990). Pravni koreni ugovora o delu. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, vol. 38, br. 6.
82. Marković L. (1997). Obligaciono pravo. Beograd : Službeni list SRJ.
83. Marković M. S. (2007). Autorsko ugovorno pravo- Kreativnost na tržištu. Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti br. 11/12, Beograd.
84. Mayer, T. (2002). Reforma obligacionog prava u Nemačkoj. Pravni život, vol. 51, br. 10.
85. Meer, M. A. (2008). International Contract Manual: Country Handbook Switzerland. Zürich: Thomson West.
86. Mihailović, N. (2002). Novi Obligacijski zakonik Republike Slovenije. Pravo – teorija i praksa, vol. 19, br. 5–6.
87. Mijačić M.(1990). Obligacioni ugovori : drugo dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija.
88. Miladinović, S. (2011). Usklađenost legislativnih pravila tumačenja ugovora sadržanih u Zakonu o obligacionim odnosima Crne Gore sa evropskim uzorima. U: S. Perović (ur.) Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva (str. 141–154). Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske.
89. Milenković-Kerković T., Spirović-Jovanović L.(2013). Obligacije i ugovori trgovinskog prava. Niš : Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu.
90. Milošević LJ. (1982). Obligaciono pravo: šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Savremena administracija.
91. Milošević, M. (2010). Rimsko pravo. Beograd: Pravni fakultet.
92. Miljković, M. (1995). Ugovor o najmu prema građanskom zakoniku Srbije. U: Sto pedeset godina od donošenja Srpskog građanskog zakonika: zbornik radova sa naučnog skupa (str. 277–283). Niš: Pravni fakultet.

93. Morait B. (2007). Obligaciono pravo : knjiga druga : vanugovorni obligacioni odnosi. Banja Luka : Pravni fakultet Univerziteta.
94. Morait B. (2007). Obligaciono pravo: knjiga prva: drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Banja Luka : Pravni fakultet Univerziteta.
95. Nemački građanski zakonik. (1970). Beograd: Institut za uporedno pravo.
96. Nikolić, D. (2002). Konvergencija pravnih sistema u oblasti građanskog prava. Pravni život, vol. 51, br. 10.
97. Nikolić, D. (2002). Ustavne osnove Švajcarskog građanskog zakonodavstva. U: (R. Kovačević-Kuštrimović, ur.) Građanska kodifikacija. Sv. 1 (str. 55–64). Niš: Pravni fakultet, Centar za publikacije.
98. Nikolić, D. (2009). Nove tendencije u razvoju evropskog privatnog prava. U: N. Stojanović i S. Golubović (ur.) Pravo Republike Srbije i pravo Evropske unije: stanje i perspektive: zbornik radova (str. 1–27). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije.
99. Nikolić, D. (2011). Dva veka Austrijskog građanskog zakonika (1811–2011). Zbornik Matice srpske za društvene nauke, vol. 62, br. 2.
100. Nikolić, D. (2011). Dva veka Austrijskog građanskog zakonika (1811–2011). Zbornik Matice srpske za društvene nauke, vol. 62, br. 135.
101. Obligacijski zakonik. Uradni list RS, br. 83/01, 32/04, 40/07. Dostupno na: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=82804>
102. Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru. (1888). Valtazar Bogišić (sastavio). Cetinje: Državna štamparija.
103. Pavlović, M. (2014). Dužno ponašanje sudionika u ispunjavanju obveza. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 51, br. 3.
104. Perović S. (1968). Obligaciono pravo. Beograd: Naučna knjiga, Beograd.
105. Perović S., Stojanović D. (1980). Komentar Zakona o obligacionim odnosima: knjiga druga. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac i Kulturni centar, Gornji Milanovac.
106. Perović, S. (1980). Obligaciono pravo. Beograd: Privredna štampa.
107. Perović, S. (2003). Kodifikacije ugovornog prava u savremenim uslovima U: S. Perović (ur.) Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva (str. 107–125). Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Udruženja pravnika Crne Gore.
108. Perović, S. (2008). Kodifikacije ugovornog prava u savremenim uslovima. Pravni život, vol. 57, br. 11.
109. Petrić, S. (2006). Odgovornost za materijalne nedostatke stvari prema novom Zakonu o obveznim odnosima. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27, br. 1.

110. Petrić, S. (2007). Izmjena ili raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti prema novom Zakonu o obveznim odnosima. Zbornik Pravog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 28, br. 1.
111. Petrović Z. (2005). Ugovor o delu : Pravo, teorija i praksa, br. 11. Novi Sad.
112. Planiol, M., Ripert, G. (1926). *Traité élémentaire de droit civil*: tome 1. Paris.
113. Platon (2002). *Država*. Beograd: Beogradsko izdavačko-grafički zavod.
114. Plessis, P. D. (2006). The Roman Concept of *lex contractus*. *Roman Legal Tradition*, vol. 3, br. 1.
115. Popov, D. (2001). *Građansko pravo: opšti deo*. Beograd: Službeni glasnik.
116. Popović, V. (2014). Kodifikacija građanskog prava u Republici Srpskoj. *Pravni život*, vol. 63, br. 10.
117. Popović, V. (2015). Nacrt Građanskog zakonika Republike Srbije kao preteča Građanskom zakoniku Republike Srpske U: S. Perović (ur.) *Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva* (str. 7–17). Beograd: Savez udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske.
118. *Porodični zakon*. Službeni glasnik Republike Srpske, br. 54/02, 41/08, 63/14
119. *Pravna enciklopedija* (1979). Borislav T. Blagojević (glavni redaktor), Beograd : Savremena administracija.
120. *Pravna enciklopedija: knj. 2 O-Ž* (1985). Borislav T. Blagojević (glavni redaktor), Beograd: Savremena administracija.
121. Puhar, I. (1970). *Rimsko pravo: ekonomsko-društveni odnosi: političko uređenje: izvori prava*. Beograd: Naučna knjiga.
122. Radišić J. (2004). *Obligaciono pravo: opšti deo : sedmo izdanje*. Beograd: Nomos.
123. Radovanov A. (2011). *Građansko procesno pravo: parnični, vanparnični i izvršni postupak: drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje*. Novi Sad : Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.
124. Radovanov A. (2011). *Obligaciono pravo : opšti deo*. Bijeljina : Univerzitet Singerija.
125. Rančić B. (1969). Rad duži od punog radnog vremena i ugovor o delu. *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, vol. 18, br. 11.
126. Robol, R. T. (2000). *Maritime Law in Classical Greek and Roman Literature*. *Journal of Maritime Law and Commerce*, vol 31, br. 3.
127. Romac, A. (1981). *Rimsko pravo*. Zagreb: Pravni fakultet.
128. Salma J. (2001). *Obligaciono pravo*. Novi Sad : Pravo.

129. Salma J. (2005). Obligaciono pravo. Novi Sad : Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
130. Salma, J. (2007). Obligaciono pravo, Novi Sad: Univerzitet, Pravni fakultet.
131. Scalfi, G. (2006). Risoluzione del contratto. U: Enciclopedia giuridica. Tomo XXVII. Milano: Istituto della Enciclopedia Italiana.
132. Sič, M. (2006). Trajne vrednosti rimskog prava. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 43, br. 3–3.
133. Simonović D. (2010). Ugovor o delu. Beograd : Pravna praksa: časopis za primenu propisa, br. 2.: LIBER.
134. Simonović D.(2007). Ugovorna čitanka : knjiga prva. Beograd : Službeni glasnik.
135. Srpski građanski zakonik. (1927). U: Laza Urošević (udesio) Sudski trebnik: I deo (str. 3–655). Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
136. Stanković G.(2009). Kodifikacija građanskog prava i procesne norme. Pravni život, br. 13.
137. Stanković, E. (2013). Austrijski građanski zakonik kao izvornik Srpskog građanskog zakonika. Godišnjak Fakulteta pravnih nauka, vol. 3, br. 3.
138. Stanković, O. (1998). Naknada štete. Beograd: Nomos.
139. Stanković, O., Vodinelić, V. V. (1996). Uvod u građansko pravo. Beograd: Nomos.
140. Stanojević, O. (1986). Rimsko pravo. Beograd: Službeni list SFRJ.
141. Stanojević, O. (1991). Istorija političkih i pravnih institucija. Beograd: Naučna knjiga.
142. Stefanović Z. (2008). Privredno ugovorno pravo : treće izdanje. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik.
143. Stojanović, D. D. (2000). Uvod u građansko pravo. Beograd: S. D. Stojanović, D. D. Stojanović.
144. Stojčević, D. (1983). Rimsko privatno pravo. Beograd: Savremena administracija
145. Swiss Employment Law. Dostupno na: http://www.cms-vep.com/Hubbard.FileSystem/files/Publication/39aacb5d-7a6d-4241-8036-3826bc60b543/Presentation/PublicationAttachment/ebc9a822-c335-45de-8529-389830930601/CMS_Arbeitsrecht_January%202011.pdf
146. Šarac, M. (2010). Artes liberales. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 31, br. 1.

147. Šarkić, S. (1999). Opšta istorija države i prava. Beograd: Izdavačka kuća Draganić.
148. Šogorov S., Arsić Z. (2011). Ugovori trgovinskog prava. Novi Sad : Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.
149. Vasiljević M. (2006). Trgovinsko pravo: deveto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
150. Vasiljević M.(2008). Trgovinsko pravo: deseto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
151. Vasiljević M., Rajčević M., Popović V. (2002). Ugovori u privredi : teorija i praksa-obrasci. Banja Luka : Pravni fakultet, Centar za publikacije.
152. Veljković D. (2008).Ugovori u privredi : sa sudskom praksom, primerima ugovora i tužbama za ostvarenje prava iz tih ugovora: prvo izdanje.Beograd: Poslovni biro.
153. Veljković, D., Vukić, R. (2012). Obligaciono pravo kroz komentar Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore: Knj. 1 – opšti deo. Podgorica: Grafo Crna Gora.
154. Veselinović P. J. (2011). Privredno pravo. Novi Sad : Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet.
155. Vizner B. (1962).Građansko pravo : u teoriji i praksi.Zagreb: Vjesnik.
156. Vizner, B. (1978). Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima: knj. 1, Zagreb: [s. n.].
157. Vučković M. (1989). Obligaciono pravo. Beograd : Savremena administracija.
158. Vuletić, V. (2008). Da li je evropsko privatno pravo moguće?. Pravni život, vol. 57, br. 11.
159. Zakon o autorskom i srodnim pravima. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009,99/2011 i 119/2012.
160. Zakon o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije, Sl. list FNRJ, br. 85.
161. Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova, (2008): prvo izdanje: priredio Ožegović N. Beograd : POSLOVNI BIRO.
162. Zakon o obligacionim odnosima. Službeni glasnik Republike Srpske, br. 17/93, 3/96, 74/04.
163. Zakon o obveznim odnosima. Narodne novine, br. 53/91, 73/91, 3/94, 7/96, 112/99, 88/01 i 35/05.

164. Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014.
165. Zakon o stvarnim pravima. Službeni glasnik Republike Srpske, br. 124/08, 58/09, 95/11.
166. Zakon za obilgacionite odnosi Republike Makedonije. Službeni vesnik na Republika Makedonija, br. 18/01, 4/02, 5/03, 84/08, 161/09.
167. Živkowska, R. (2003). Кодификација на граѓанското право на Република Македонија. U: R. Kovačević-Kuštrimović (ur.) Граѓанска кодификација. Sv. 2 (str. 77–93). Niš: Pravni fakultet – Centar za publikacije.